[Beiheft]
[13]

Dr. P. Em. VALVEKENS O. Praem.

EEN PREMONSTRATENZERABDIJ IN HET BEGIN DER ZESTIENDE EEUW

ANALECTA PRAEMONSTRATENSIA
JAARGANG 1936-1937

St Norbertus Drukkerij
Abdij Tongerloo

(1937)

Gh 5334.

INLEIDING

De historiografie der Premonstratenzerorde erkent algemeen de zeventiende eeuw als een periode van hoogen bloei.

Namen als Pieter Gosset, abt-generaal en Servaas de Lairuelz, organisator der Communauté de l'Antique Rigueur, hebben allerwege een goeden klank in onze historische boeken.

Wanneer men een omreis onderneemt in verschillende abdijen der zeventiende eeuw, ontmoet men prelaten als Van der Sterre in Sint-Michiels te Antwerpen, Drusius te Park, Roberti te Floreffe, Wichmans te Tongerloo, Valentyns te Averbode, Lohelius te Strahov, von Horrichem te Steinfeld, Freitag von Czepiroh te Klosterbruck, Reichmann te Arnsberg, de Villelongue te Bucilly : al figuren van prelaten, die inderdaad representatief zijn voor den bloei van hun abdijen.

Al is de roem onzer zeventiende eeuw niet onverdiend, toch moet hij lichtjes overdreven heeten. We mogen op de eerste plaats niet vergeten, dat de Premonstratenzerorde, met haar nieuwen bloei inzettend rondom 1605, enkele tientallen jaren achteruit was tegen de Katholieke Kerk, die sedert het Concilie van Trente een schitterenden opgang had begonnen.

Reeds vroeger hebben we er den nadruk op gelegd dat de eigenlijke hernieuwing bij de Premonstratenzers reeds 'n vijftig jaar vroeger flink werd aangezet [1]). Wel gingen de eerste vruchten van deze beginnende reformatie, wegens allerlei omstandigheden, tijdelijk verloren. Toen de jonge religieuzen van de onmiddellijk-volgende jaren in de abdijen werden aanvaard, wisten ze niet waaraan de onzekerheid te wijten, welke ze in de jaren van restauratie ondervonden. En niet zoodra was dit jonge geslacht meester van den toestand, of het meende de constitutie der Orde zelf te moeten beschuldigen. Niet alleen meende het dat die oude Orde-der-twaalfde-eeuw

---

1) E. Valvekens, *De Zuid-Nederlandsche Abdijen en de Opstand tegen Spanje*, bl. 268. Leuven, 1929.

niet meer vatbaar was voor het volle, moderne leven van toen. Het ging zelfs verder : het is in de zeventiende eeuw geen zeldzaamheid een of ander Premonstratenzer minachtend te hooren spreken over « hun onbekwame voorgangers » uit het vorige geslacht.

Sedert jaren heb ik me beziggehouden met opzoekingen betreffend deze « onbekwame voorgangers ». Ik wilde op de eerste plaats weten hoe het mogelijk is geweest, dat de reformatie van Trente pas rondom 1605 haar definitieve vruchten heeft kunnen afwerpen in onze Orde. Het lag wel voor de hand dat de Orde zelf hiervan niet de grootste schuld draagt : de grootste schuld lijkt te liggen bij de Romeinsche Curie, die het in de beslissende zestiende-eeuwsche jaren oirbaar achtte opvolgenlijk twee kardinalen aan te stellen als commendatarii over de abdij van Prémontré en meteen over de gansche Orde. Doch hiermede was het achterstel van vijftig jaar bij de Premonstratenzers niet uitgelegd : sedert 1572 immers bezat de Orde weer een Abt-Generaal uit eigen schoot, m.n. den befaamden en moedigen redenaar en godgeleerde, Jan Despruets.

Zoodan, jarenlang heb ik me beziggehouden met het abbatiaat van Generaal Despruets. En deze is gebleken geweest te zijn een zeer groot figuur in een zeer ongunstigen tijd. Van stonden aan treedt hij, in zijn woorden en zijn daden, op als de belichaming van een vaste, oude traditie. Hij is tot in zijn intiemste wezen drager van een erfdeel der vaderen. Door speciale studies heb ik kunnen aanwijzen dat hij de laatste verdediger geweest is van onze traditionneele liturgie en dat hij, op alle gebied, de offensieve leider was van elke ernstige reform, op uitdrukkelijke voorwaarde nochtans dat ze in het kader der oude traditie gebeurde. Zoo handelde hij tegenover de Spaansche, de Nederlandsche en de Zwabische Premonstratenzers. Men weet verder dat hij het was, die den H. Norbertus op de altaren deed plaatsen. En de zeer ernstige Paus Gregorius XIII stelde hem zoowaar aan tot dictator over onze Orde : wellicht een uniek feit in onze geschiedenis.

Edoch, naarmate mijn onderzoek vorderde, heb ik me dikwijls afgevraagd waar Despruets de innerlijke overtuiging vandaan haalde, waarmede hij te allen tijd de aloude, vaste gebruiken van zijn Orde verdedigt, ook tegen de bestbedoelde nieuwigheden in. Men merkt het : hij is gegroeid uit een traditie, die de verre levensvezeltjes van haar wortelen reikt tot eeuwen her. Gaandeweg rees dan de vraag hoe het leven onzer abdijen er uitzag in het begin der zestiende eeuw : de tijd, toen Despruets zijn allereerste opleiding ontving in de Gaskoensche abdij Saint-Jean-de-Castelle. Hij is weliswaar in

deze abdij niet binnengetreden voor ongeveer 1540; doch zijn prelaat, de geleerde en bekwame Jean de Capdequi, was doorheen een zeer langdurig abbatiaat de gezaghebbende vertegenwoordiger van een kloosterleven, dat hij van de vorige generaties had geleerd. Misschien was het vermoeden niet ongewettigd, dat Despruets tot aan den drempel der zeventiende eeuw met al zijn invloed en zijn lichtend voorbeeld wou blijven ijveren voor een Ordesleven en een Ordesorganisatie, die hij in zijn jonge jaren had gekend en waarvan de voortreffelijkheid door een bloei-van-eeuwen was beproefd.

En zoo rijpte het plan deze studie te maken over het dagelijksch leven in een Premonstratenzerabdij van begin zestiende eeuw.

Ik besloot dan een steekproef te maken en het dagelijksch leven te bestudeeren van een doorsnee-abdij in het begin der zestiende eeuw. Het was evenzeer misplaatst hiervoor een avant-garde-abdij te nemen als een abdij van achterblijvers. Bovendien, om te komen tot een vrijwel nauwkeurig beeld van het dagelijksch leven tot in zijn kleine bijzonderheden, moest een onderzoek van archiefstukken ondernomen worden, dat tot de kleine bijzonderheden kan reiken. Zoodan, ik koos de abdij van Averbode. Deze bezit over begin zestiende eeuw een uiterst uitvoerige dokumentatie, een voortreffelijk gehouden boekhouding alsmede een stel registers, waarvan de informaties onderling kunnen vergeleken worden. Averbode was overigens in deze periode noch bepaald vooraanstaand noch ten achter.

Zoodan, in de volgende bladzijden zal ik trachten te beschrijven hoe een abdij leefde in de eerste decennia der zestiende eeuw. We zullen zien hoe de Orde van Premonstreit haar algemeen bestuur deed ingrijpen in de afzonderlijke abdijen; hoe de generaal zijn functie van leider opvatte en uitvoerde; hoe het Algemeen Kapittel werkte en hoe de Visitators optraden; hoe de abdijen stonden tegenover het civiel bestuur in den lande. Verder zullen we de finanties van de abdij onderzoeken; het dagelijksch leven met zijn wel en zijn wee, tot en met de schijnbaar onbelangrijke bijzonderheden der provisie van de keuken en de kleerkas. Tenslotte zullen we nagaan hoe het konvent leefde en groeide : hoe men leefde, hoe men studeerde, hoe men bad. We zullen er zelfs toe komen de vroegere cellen te reconstitueeren met hun meubelen en hun boeken. Met één woord : we gaan, tot in schijnbaar nietige bijzonderheden verhalen in welken bepaald-omschreven tijd Generaal Despruets uitgegroeid is tot den model-Premonstratenzer, die hij steeds is geweest.

Abdij van Averbode, Mei 1935.

Eerste Hoofdstuk.

DE ABDIJ TEGENOVER DE ORDE EN HET LANDSBESTUUR

1. *Prelaat Geeraard Vander Scaeft.*

Bij het begin der zestiende eeuw, ontmoeten we te Averbode als prelaat een man, die in de geschiedenis de herinnering heeft gelaten van een ernstig en bekwaam beheerder : Geeraard vander Scaeft.

Geboren te Hoogeloon in de Meierij was hij, voor zijn intrede te Averbode, notaris der keizerlijke curie geweest en stond hij bekend als bevoegd kenner van het kerkelijk en het burgerlijk Recht. Hij was reeds subdiaken toen hij te Averbode binnenkwam. Gekleed op 4 April 1490, mocht hij reeds na twee maand novitiaat zijn geloften afleggen, en ontving hij op 18 September van hetzelfde jaar de priesterwijding [1]). Enkele maanden later, 27 Februari 1491, werd hij benoemd tot pastoor in de aangeziene parochie van Zutendaal en werd hij meteen provisor of, zooals men dat alstoen te Averbode noemde, praepositus. De functie van praepositus was te Averbode de voornaamste na de functie van prelaat.

Wie in deze jaren tot praepositus werd aangesteld, was vanzelf aangewezen om tot coadjutor van den prelaat benoemd te worden. Verder, in den loop van dit verhaal, zullen we de gelegenheid vinden omstandiger te zeggen waarom haast elk prelaat tijdig een coadjutor meende te moeten nemen. Het was dan geheel normaal dat de reeds meer dan zeventigjarige prelaat vanden Valgaet voetstappen ondernam om praepositus Geeraard vander Scaeft tot zijn coadjutor te doen aanstellen.

---

1) St. Joris, *Chronicon Abbatiae Averbodiensis* (Archief Averbode, IV, hs. 87), fol. 219.

Even na het begin der nieuwe, zestiende eeuw werd met dit doel een suppliek gericht tot den Paus. In dit stuk zette men uiteen dat de prelaat, Bartholomeus vanden Valgaet, reeds méér dan 77 jaar oud was en een gansch jaar ziek was geweest. « Partim ex voluntate propria, partim totius sui conventus instantissimis precibus, accedente etiam sui superioris auctoritate et consensu » verlangde de prelaat, met goedkeuring van den Paus, zijn praepositus Geeraard vander Scaeft « in coadjutorem suum perpetuum » te zien benoemen. Deze, vander Scaeft, is een zeer bekwaam man, en heeft zijn vaardigheid bewezen, sedert jaren, « in officio praeposture, que post abbatialem dignitatem maior est ». Men smeekt dan den Paus den aangewezen kandidaat « unanimi omnium consensu et quasi divina inspiratione vocato » tot coadjutor te willen benoemen, met recht van opvolging [2]). Vander Scaeft werd dan benoemd.

Reeds in Augustus 1501 overleed prelaat vanden Valgaet. Drie dagen nadien werd Geeraard vander Scaeft door het konvent tot prelaat verkozen. Hij ontving de abtelijke wijding, in Augustus 1501, uit de handen van den wijbisschop van Luik [3]). Enkele maanden later volgde de Pauselijke goedkeuring verleend door Alexander VI [4]).

Het valt buiten het kader van deze studie de groote rol te beschrijven, die Geeraard vander Scaeft heeft gespeeld in den heropbouw en de restauratie van Averbode in het begin der zestiende eeuw. Uit de algemeene geschiedenis onzer abdij is voldoend bekend dat de abdijkerk, in het jaar 1499, door den bliksem getroffen werd en in brand geraakte en dat ook de overige gebouwen der abdij groote schade leden.

Prelaat vander Scaeft ondernam met vaste hand de uitgebreide restauratie : enkele jaren na zijn prelaatsverkiezing was de abdij-

---

2) *Ex oppido meo Bruxellensi die xiij Augusti a°* (vermoedelijk) 1501. De afzender der suppliek is niet met zekerheid bekend. Een gelijktijdige minuut der suppliek wordt bewaard in Archief Averbode, I, bundel 3.

3) *Datum anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo primo, mensis Augusti die vigesima quarta.* Johannes van Hoerne, bisschop van Luik, machtigt zijn suffragaan, Libertus, ep. Bericensis, Geeraard vander Scaeft, *electum* tot abt van Averbode, te wijden. Origineel stuk op perkament, Arch. Averbode, I, oorkonde nr. 2786.

4) *Datum Rome apud S. Petrum anno incarnationis Dominice millesimo quingentesimo primo, decimoseptimo Kal. Aprilis, Pont. nostri anno decimo.* Alexander VI heeft vernomen dat Geeraard vander Scaeft door de religieuzen van Averbode tot hun abt is verkozen en door den Vader-Abt van Sint-Michiels geconfirmeerd. Hij keurt verkiezing en confirmatie goed en verleent geestelijke en tijdelijke administratie van het huis. Origineele bulle, Arch. Averbode, I, oorkonde 2790.

kerk geheel en gansch heropgebouwd [5]). Deze kerk was, zooals men weet, een gothische kerk. De innerlijke bemeubileering alsmede het uitzicht van gebouw en altaren zijn, aan de hand van talrijke hier en daar opgeteekende bijzonderheden, nagenoeg bekend. De kerk was niet groot, maar fraai en rijk gestoffeerd. Ook na het voleinden van de restauratie bleef prelaat vander Scaeft in de weer om hier en daar verbeteringen of verfraaiingen aan te brengen : in 1516 maakte hij een overeenkomst voor vervaardiging van een beter koorgestoelte [6]). En meteen zorgde hij voor fraaie gothische boogramen in den kloosterpand [7]).

Doch een beschrijving van al het restauratiewerk, dat Geeraard vander Scaeft liet uitvoeren, zou ons te ver afleiden.

Laten we dadelijk beginnen met het algemeene aspekt van het abdijleven in deze jaren : laten we zien hoe de Orde van Premonstreit haar algemeen bestuur deed ingrijpen in de afzonderlijke abdijen; hoe de Generaal zijn functie van leider opvatte en uitvoerde; hoe het Algemeen Kapittel werkte en hoe de Visitators optraden; hoe de abdijen stonden tegenover het civiel bestuur in den lande.

Bij het begin der zestiende eeuw kende de Orde van Premonstreit een ernstige heropleving. Even voor het einde der vorige eeuw waren te Rome voetstappen aangewend om definitief te kunnen komen tot een herziening der Ordestatuten : in 1505 zouden deze nieuwe Statuten gepromulgeerd worden. De Abt-Generaal van deze jaren, Jan de l'Escluse, heeft in onze historiografie een zeer goede faam achtergelaten.

De jaren, welke de promulgatie der Statuten van 1505 onmiddellijk voorafgaan, worden gekenmerkt door menigvuldige en georganiseerde tusschenkomsten der centrale Ordeoverheden in de af-

---

5) Een fraai Latijnsche epigram werd aan prelaat vander Scaeft, als restaurator der kerk, gewijd. Het dateert van circa 1510. Men vindt het volledig in het Cartarius Abbatis alsmede, in kopij der zeventiende eeuw, bij G. Die Voecht, Archief Averbode, I, reg. 136, fol. 252 r°.

6) Op 1 April 1516 aanvaardt Thomas Janssen van Eindhoven « het gestuelte staende inder kercken van Everbode, dair verscheyden gebreken ende ongemacken aen syn, te reformeren ». Maar het werk werd toen niet uitgevoerd. De volledige tekst der overeenkomst staat in Arch. Av., I, reg. 12 (*Cartarius Abbatis Primus*), fol. 106 r°.

7) Op 23 September 1517 neemt Maarten Vanden Putte, steenhouwer te Langdorp, aan te leveren en te maken « de radementen metten knopen, dair onder de ogyven, sceybogen, sloestenen, vensteren, dacklysten ende allen tgene dat van grauwen steen aen de twee zyden vanden ouden pande ontbreken mach... » *Ibid.*, fol. 154 r°.

zonderlijke abdijen. Reeds in 1500 vaardigde het Generaal Kapittel, alstoen vergaderd te Saint-Quentin, een bevelbrief uit van reëel belang. Men kan het overigens dadelijk merken : in het archief van alle abdijen vindt men een kopij van dezen bevelbrief; van stonden aan heeft men alom dit stuk beschouwd als een dokument, dat in het archief moest geclasseerd blijven [8]). Deze bevelbrief behandelt de nogal delikate kwestie, of vrouwen binnen de grenzen van het kloosterslot mogen toegelaten worden. Men wist weliswaar sedertlang dat het niet toegelaten was vrouwen binnen het kloosterslot te laten komen, althans in gewone gevallen. Doch blijkbaar had men in verschillende abdijen dit verbod lichtvaardig overtreden. De toestand was nu van zulken aard geworden dat het Kapittel terecht meende te moeten vreezen « ne exinde in cordibus plurimorum scandala generentur et sacra religio vilipendatur ac adversus nos et diversorum monasteriorum prelatos, fratres et professores populus concitetur et hominum ora laxentur », en het legde daarom nog eens ten strengste op het oude verbod te allen tijde te onderhouden. Mocht deze nieuwe waarschuwing niet baten, dat dreigde het reeds vooraf met nog scherper maatregelen.

Deze bevelbrief was uit het Generaal-Kapittel van Saint-Quentin naar de Nederlanden overgebracht door den pastoor van Meir, religieus van Sint Michiels te Antwerpen en vertegenwoordiger van zijn Abt bij het Kapittel. De prelaat van Sint-Michiels, Jacobus Elsacker, had dadelijk een notariëele kopij van den bevelbrief aan een drager toevertrouwd, die deze in de verschillende abdijen ter verdere kopiëering zou voorleggen. Aldus kwam de bevelbrief in het bezit der abdijen van Tongerloo, Averbode, en zoo verder [9]).

Een paar jaren later, in 1502, ondernam Generaal de l'Escluse een visitatiereis in de abdijen der Nederlanden. Te Averbode kwam hij aan op maandag, 11 Juli en verbleef er tot den volgenden woensdag, 13 Juli. Het is spijtig dat we over deze visitatie niets méér weten dan wat in een nota staat in het boek der uitgaven van Geeraard

---

8) In het archief te Averbode, IV, reg. 173, fol. 137 vindt men een kopij der zestiende eeuw, geschreven door de hand van een sekretaris, die te Averbode rondom 1560-1570 talrijke stukken geschreven heeft. De volledige tekst van dezen Bevelbrief wordt ad calcem van deze studie gevoegd als Bijlage I.

9) Archief Averbode, I, reg. 284 fol. 1 bevat een brief van den prelaat van Tongerloo aan prelaat vander Scaeft, ged. 5 Juni 1500, waarbij hij hem verzoekt den bijgaanden Bevelbrief te willen doen kopiëeren. Naast dezen brief was er ook een brief (*ibid.*, fol. 2) van prelaat Elsacker van Sint-Michiels, ged. 4 Juni, met denzelfden inhoud. Verder dan, fol. 3, volgt een notariëele kopij van den Bevelbrief.

vander Scaeft : het eigenlijke relictum Visitationis is niet terug te vinden.

Uit bedoelde nota van prelaat vander Scaeft kunnen we dan den eigenlijken inhoud der visitatie niet opmaken. We vernemen er alleen dat de Generaal reisde met zijn gewoon gezelschap : zijn beide kapelaans, zijn notaris, zijn bode, zijn kok, zijn kamenier, zijn stalmeester, zijn koetsier, zijn lakei en zijn kleine loopjongen. Prelaat vander Scaeft gaf hun onderscheidelijk het traditioneele geschenk en het gezelschap verliet de abdij na de beste dankbetuiging om het goede onhaal [10]).

Onmiddellijk na de promulgatie der Statuten van 1505, in 1506, ondernamen de Visitators van het Generaal-Kapittel een visitatiereis in onze abdijen. Tot visitators waren deze maal aangesteld de bekende abt van Cuissy, vroeger abt te Braine, m.n. Jacobus de Bachimont, die even later zelf Generaal-Abt zou worden, alsmede de abt van Saint-André-au-Bois, Dionys Daviau, een man die in opdracht van het Generaal-Kapittel een belangrijke zending te vervullen kreeg bij de Premonstratenzerabdijen van Engeland.

Op 28 Maart 1506 kwamen deze beide visitators te Averbode aan. Ook voor deze visitatie ontbreekt het omstandig Relictum; doch, uit de gewone nota van prelaat Geeraard vander Scaeft kunnen we dit maal nauwkeuriger te weten komen wat de heeren visitators zooals verrichtten. De visitators verbleven te Averbode gedurende twee dagen. Ze bezochten het dormitorium en stelden een onderzoek in bij elk religieus afzonderlijk. Ze deden bovendien elk religieus afzonderlijk beloven de nieuwe Statuten te onderhouden alsmede in de praktijk te verzaken aan alle eigen bezit. Men ziet het : deze visitators namen hun taak zeer ernstig op. Prelaat Geeraard vander Scaeft noteert weliswaar dat het optreden van de heeren visitators weinig te beteekenen heeft; doch de bekwame en lichtjes autokratisch-aangelegde abt van Averbode verstond blijk-

10) « Anno 2° feria 2a xja die Julij advenit hic Tongerloo Rev. Pr. Dnus Johannes de Slusa, abbas Premonstratensis causa visitationis et reformationis, qui recessit feria iiija depost, cui propinavimus per decanum Beringensem — (deze decanus Beringensis was de prepositus der abdij, m.n. Hendrik vander Scaeft, pastoor van Hechtelt en landdeken van Beringen, die later coadjutor van Geeraard vander Scaeft werd) — missa ij nobilia Flandrie. Item fr. Thome capellano 3 flor. Phil.; mgro Gerardo capellano seculari j flor. Phil.; item mgro Adriano notario j scutum Phil.; Johanni Dagyer nuncio Ordinis iij flor. Phil.; item coco, camerario, Petro stabulario, Stephano aurige, Huberto cursori dicto lacay, cuilibet j Phil. (?), et ypofero (?) iuveni iij st., facientes pariter xiij flor. Ren. iij st.; et recesserunt cum gratitudine ». *Exposita Gerardi Abbatis* (Archief Averbode, I, reg. 43), fol. 41 v°.

baar nog niet dat het algemeen bestuur der Orde vooraf alleen de principes wilde vaststellen, waarop het centraal gezag berust. Later zou vander Scaeft zelf ondervinden dat het optreden der gezanten van Prémontré wel wat te beteekenen had.

De visitators vertrokken na twee dagen, met hun gevolg, naar het Norbertinessenklooster te Gempe [11]).

Enkele weken na deze visitatie moest te Saint-Quentin het Generaal Kapittel gehouden worden. Prelaat Geeraard vander Scaeft, die totnutoe bij geen enkel Algemeen Kapittel aanwezig geweest was, ging er naartoe. Zijn provisor, Jan van Herentals, vergezelde hem. Zes paarden werden meegenomen. In het Generaal-Kapittel ontving vander Scaeft opdracht een der Missen voor het Kapittel te celebreeren, doch hij verzocht den Prior van Prémontré hem hierin te vervangen, en schonk hem als honorarium een Philippusgulden. Het Kapittel gaf verder aan den abt van Averbode de eervolle vertrouwensopdracht in de abdij van Diligem een door het Kapittel nieuwbenoemden abt te gaan installeeren. Vander Scaeft reisde dan over Diligem naar Averbode terug en installeerde aldaar als prelaat den pastoor van Wemmel, Pieter van Zype. Toen hij zijn globale reisonkosten ging narekenen, kwam de abt tot de bevinding dat hij ruim 50 gulden had uitgegeven. Maar hij had nu het centraal bestuur der Orde leeren kennen. En dit was, voor een bekwaam en ondernemend man als hij, meer dan 50 gulden waard [12]).

11) « Item a° vj° sabbato post Dominicam Letare, xxviija Marcij venerunt Rdi Patres dni Jacobus, sacre theologie professor, olim de Brana, nunc vero Cuissiacensis, et Dionisius S. Andree in Nemore abbates, in Generali Capitulo ad visitandum deputati; qui hic fuerunt visitationis causa per duas noctes; ascenderunt dormitorium et visitarunt singulos lectos; fecerunt religiosos capitatim promittere observare statuta iam reformata et abdicare proprietatem; quibus habuimus dare cuilibet vero abbati xij flor. Hornenses; item secretario Ordinis mgro Johanni, unum flor. ren. in auro; item capellano et familie in turba iiij flor. Hornenses, licet nimium; et recesserunt cum gratiarum actione versus Ghempe cum ix equis. Raro veniunt et est minus ponderans ». *Exposita Gerardi Abbatis, l. c.*, fol. 41 v°. — Interessant is wat daar gezegd wordt over *singulorum religiosorum lectos*. Dit schijnt te insinueeren dat de religieuzen te Averbode alstoen nog niet beschikten over een eigen cel, of dat althans nog bestond het vroeger algemeen-bestaande gemeenschappelijk dormitorium, waar ieder religieus zijn afzonderlijk bed had. Maar de tekst is niet duidelijk genoeg. Enkele tientallen jaren later hadden de religieuzen te Averbode zeker ieder een eigen cel, waar tevens hun bed stond.

12) « Anno vj° ija Maij, quia hactenus in Capitulo Generali non fui et nemo prelatorum circarie nostre Brabantie erat dispositus ad pergendum, sic accessi cum fr. Johanne de Herenthals provisore nostro, Georgio Fabri nuncio Universitatis Lovaniensis et tribus servitoribus Capitulum Generale in Sancto Quintino celebrato (sic), ubi solvi Priori Premonstratensi, qui celebravit pro me Missam, ad quam eram ordina-

Even later, misschien wel onder invloed van het centrale Ordesbestuur, trof vander Scaeft vrijwel ingrijpende maatregelen voor de « reformatie » van het dagelijksch leven. De voornaamste stipulatie bestond hierin, dat de religieuzen, in plaats van ondergoed in lijnwaad, wollen ondergoed zouden dragen [13]). Doch deze reformatie werd eerder door overdreven goede wil ingegeven dan door kalm overleg. In de praktijk bleek het dragen van wollen ondergoed talrijke bezwaren met zich te brengen. Toen Abt-Generaal de l'Escluse in 1510 opnieuw een visitatie kwam houden te Averbode, bekwam men dispensatie betreffend dit punt. De volgende Generaal, de Bachimont, verleende in dezen een nieuwe dispensatie, op 16 December 1515, en schonk aan Geeraard vander Scaeft de macht aan al zijn religieuzen, canonici en conversi, het gebruik toe te staan van lintheamina en camisiae alsmede van indumenta linea. Hijzelf, de abt, zou deze ook mogen gebruiken, tam intra quam extra monasterium, sine scrupulo [14]).

Zoodan, op 22 Juli 1510 kwam Generaal Jan de l'Escluse opnieuw als visitator te Averbode aan. Hij was vergezeld door zijn neef, prelaat Thomas de l'Escluse, abt van Saint-Jean d'Amiens. De Generaal was door een nogal talrijk gevolg vergezeld. Evenals vroeger, duurde de visitatie twee dagen. De inleidende toespraak in de Kapittelzaal werd gehouden door den abt van Saint-Jean d'Amiens. De Generaal schonk aan vander Scaeft de toelating zijn religieuzen te ontslaan van de verplichting niet dan wollen ondergoed te dragen. Hij machtigde hem novicen tot de geloften te aanvaarden vóór het jaar novitiaat volledig voorbij was. Tevens schonk hij hem volmacht zijn religieuzen te ontslaan van alle irregularitas [15]).

---

tus, unum flor. Phil. Item Georgio nuncio pro bibalibus unum flor. Phil. Item fr. Johannes provisor gessit bursam in itinere, qui computavit se exposuisse xlvij flor. ren. xiij st. Et in reditu in Diligem, promovendo ibidem Dnum Petrum de Zype, curatum de Wemelen, in abbatem ex commissione Capituli Generalis, dedi pro bibalibus xiiii 1/2 st. Summa pariter facit 1 flor. ren. xvij 1/2 st. cum sex equis. Attamen parce viximus sine aliquibus excessibus vel extraordinarijs expensis ». *Exposita Gerardi Abbatis*, l. c., fol. 41 v°.

13) Arch. Averbode, I, reg. 136, fol. 251 r°.

14) De volledige tekst van dit stuk wordt uitgegeven als Bijlage II. We trekken de aandacht van den lezer op een tweede toelating, welke in dezelfde Bijlage II door den Generaal aan vander Scaeft wordt verleend. Op deze tweede toelating zullen we nog verder terugkomen.

15) « Anno decimo xxija die Julij descendente Rmo Dno nostro Johanne de Slusa, Abbate Premonstratensi ad visitandum circarias Floreffie, Brabantie, Flandrie et

Naast het gewone bericht in de rekenboeken van den Abt, bezitten we over deze visitatie van 1510 het volledig Relictum. En in vele opzichten is dit stuk interessant. Het is overigens interessant, niet alleen voor de abdij van Averbode : de Generaal, die met bepaalde instructies van het Generaal Kapittel visitatie hield, liet in alle abdijen een similair relictum achter.

De Generaal begint zijn relictum met de vaststelling dat hij de abdij van Averbode teruggezien heeft, onder voorspoedig geestelijk en tijdelijk beheer. Doch op enkele punten wenschte hij bij dezen nadruk te leggen. Allereerst vorderde hij streng naleven van alle statutaire voorschriften over het stilzwijgen in de vier hiervoor aangewezen plaatsen, alsmede strikt volbrengen van de Statuten voor wat betreft den koordienst, de vasten en het regiem der maaltijden in den kloosterrefter. Hij verbood aan iedereen maaltijden te gebruiken of eenig voedsel of drank te genieten met leeken of met vrouwspersonen. Geen vreemdeling zou binnen het konvent mogen overnachten. Geen religieus zou met een vreemdeling mogen spreken voor hij hiertoe van de oversten de noodige toelating ontvangen heeft. Men zou zich streng houden aan de gewone dagelijksche portie wijn : ieder zou dagelijks een kwart wijn ontvangen en in geen geval zou in plaats van wijn de tegenwaarde in geld mogen gegeven worden aan sommige religieuzen; verder zou alle overschot van den dagelijkschen wijn naar het gemeenschappelijk bezit van het konvent terugkeeren. Gedurende elken maaltijd zou in den refter voortdurend een lezing luidop gehouden worden; alle religieuzen zouden er ononderbroken stilzwijgen bewaren. De schoenen van de religieuzen alsmede de boord bovenaan het habijt zouden uit wit onbewerkt leder moeten zijn; doch de Abt zou in dezen mogen dispenseeren. In het algemeen werden de religieuzen nog eens aangemaand de Statuten, « die uiterst humaan zijn », naar de letter te onderhou-

---

Pontivi, prout in ultimo Capitulo Generali ordinatum erat, venit huc ex Parco cum familia satis feriali ac decem equis. Et intravit feria secunda xxija die Julij sub vesperis et pernoctando per duas noctes recessit versus Tongerloe. Cui pro procuratione sua et carta hic relicta, item pro auctoritate dispensandi cum confratribus super usu lineorum, item recipiendi novitios ad probam stantes infra annum ad professionem, et absolvendi confratres ab irregularitate, dedimus vj flor. Phil. aureos. Item dno Thome Abbati S. Johannis Ambianensis secum assumpto et collationem seu propositionem in capitulo nostro facienti et eum iuvanti, sobrino suo, iiij flor. Phil. Item mgro Adriano clerico suo iij flor. Hornenses. Et familiaribus alijs in generali j 1/2 scuta Phil. et ij flor. Hornenses, facientes pariter xvij Flor. Ren. vj pl. Et provisor noster eodem tempore Rmo dno nostro pro tallea Ordinis xiiij flor. Ren., ut in computationibus et per quitantiam ». *Exposita Gerardi Abbatis, l. c.*, fol. 41 v°.

den. Elk priester zou tenminste eens in de week bij een der aangeduide biechtvaders zijn biecht spreken, en deze biechtvaders zouden aan hun penitenten op gestelde dagen de kloosterlijke discipline, de geeseling, toedienen. De confraters pastoors zouden, wat het habijt betreft, zich volledig schikken naar de gebruiken van de abdij, e.w. ook wat betreft het scheren van den baard. Wanneer de pastoors op bezoek zijn in hun abdij, zullen ze in behoorlijke kleederdracht zijn en niet in het konvent komen zonder toelating van den Abt. Ze zullen ook niet als gewone gasten behandeld worden in de vertrekken van het konvent. Wat verder het dragen van het biretum betreft, hiervoor bestond in deze jaren nog geen uniform gebruik. Sommigen droegen bireta van zoo groote afmetingen, dat ze niet meer door de groote kap van den mantel bedekt konden worden. Anderen droegen kleinere bireta, die gemakkelijk onder de kap konden verdwijnen. Naar verluidt, was het gebruik van bireta te Averbode reeds gemeengoed geworden onder de pastoors en de officiales der prelatuur, doch nog niet in het konvent. Het Relictum bepaalt dan dat de pastoors en de officiales hun bireta niet met zich zullen dragen wanneer ze binnen het konvent komen. Verder beval het Relictum aan den Abt den toegang tot het konvent beter af te sluiten, een deur toe te metsen en een ijzeren tralie aan te brengen, om de sekulieren doelmatiger van de religieuzen te scheiden. Tevens verlangde hij zoodra mogelijk de jachthonden van binnen de muren te zien verdwijnen. En tenslotte gaf hij in overweging zoodra mogelijk een aanvang te maken met het aanvaarden van een grooter aantal leekebroeders, die op gepaste wijze een deel der talrijke wereldlijke bedienden en knechten zouden kunnen vervangen. Bij het slot van dit belangrijk Relictum werd dan nog genoteerd dat het gansche stuk eens in de maand in het Kapittel zou moeten voorgelezen worden [16]).

De betrekkingen tusschen het centraal bestuur der Orde en de verschillende abdijen bleven inmiddels in de beste verstandhouding verder bestaan. Naar het Generaal Kapittel van 1512 werd door de abdijen van Brabant een delegaat gezonden : het was een religieus van Tongerloo, de pastoor van Tilburg. De prelaat van Averbode droeg voor een som van twee en een halven gouden Philippusgulden

16) Het Relictum bestaat in tweeërlei vorm. De tekst is in beide lezingen objectief dezelfde; alleen de schikking der onderdeelen verschilt. Een eerste lezing, vermoedelijk de origineele, staat in Archief Averbode, I, reg. 284, fol. 4. Een andere lezing is te vinden in het Relictum van 1518, dat het gansche Relictum van 1510 herneemt. We publiceeren het Relictum van 1518 in Bijlage III; de lezer gelieve dan aldaar den tekst van het Relictum van 1510 te zoeken.

bij in de globale onkosten [17]). Het volgend jaar werden in de vergadering der Brabantsche prelaten te Leuven alweer zaken der Orde behandeld. Ook hier was de prelaat van Averbode op post en droeg hij bij in de onkosten [18]).

Generaal de l'Escluse was ondertusschen overleden en Jac. de Bachimont, doctor in de godgeleerdheid aan de Sorbonne en bekend redenaar, was tot zijn opvolger verkozen. De nieuwe Generaal kende reeds de abdijen der Nederlanden, waar hij enkele jaren tevoren op last van het Generaal Kapittel de visitatie gehouden had. Niet zoolang na zijn definitieve installatie, kwam hij echter alweer naar de Nederlanden, meer om hulp te vragen dan wel om een visitatie te ondernemen.

Bij zijn benoeming tot Generaal had hij allereerst den zwaren finantiëelen last der annaten bij de Romeinsche Curie moeten dragen. Een onderzoek in de boekhouding van het Generaal Kapittel had hem bovendien duidelijk gemaakt dat de Orde bij sommige bankiers nog beduidend in de schuld stond. De toestand der Premonstratenzerabdijen in Engeland kwam de positie nog verergeren. Met bekwame vlijt had het Kapittel getracht de prelaten uit Engeland al hun verplichtingen te doen vervullen tegenover de Orde. Men had hun zelfs, als onderhandelaar voor de Orde, den bekwamen prelaat Daviau van Saint-André-au-Bois toegezonden. Doch de resultaten waren nog niet bevredigend. Generaal de Bachimont besloot dan beroep te doen op het solidariteitsgevoel der Nederlandsche prelaten. Zijn handelwijze betoogt overigens te over dat hij vooraf wist op hen te mogen rekenen.

Op den zondag Laetare, 18 Maart 1515, riep hij in de abdij van Park bijeen de abten van Sint-Michiels te Antwerpen, Grimbergen, Averbode, Tongerloo en Diligem. Hij zegde hun allereerst dank om de betaling van een dubbele tallia der Orde, welke de aanwezige Abten hem hadden verleend om hem doorheen de betaling der Romeinsche annaten te helpen. Dan zette hij hun uiteen dat de prelaten uit Engeland, vroeger gedeeltelijk van de verplichtingen tegenover Prémontré ontslagen wegens de oorlogstoestanden, thans nog niet

---

17) « Item anno xij° fratre Rutgero curato de Tilborch ex parte circarie Brabantie misso ad Capitulum Generale dedimus ei Lovanij dominica Jubilate super expensis pro parte nostra ii 1/2 flor. Phil. aur. » *Exposita Gerardi Abbatis, l. c.*, fol. 41 v°.

18) « Item feria 2a post Dominicam Quasi modo — (April 1513) — abbatibus Ordinis et circarie nostre Lovanij congregatis pro futuro Capitulo et ob alia Ordinis negocia habuimus iij refectiones in domo Parcensi, unde solvi pro qualibet viij st. facientes pariter xxiiij st. » *Ibid.*, fol. 31 r°.

waren te bewegen om in alle opzicht normaal hun verplichtingen na te leven. En tenslotte deelde hij hun mede wat hij wist betreffend de schulden der Orde bij verschillende bankiers. Hij verzocht dan de aanwezige prelaten zoo goed te willen zijn de talliae der Orde vooraf voor vijf of zes jaar te betalen, om hun Generaal uit zijn benarden toestand te bevrijden.

De aanwezige prelaten hielden hierop beraad en antwoordden dat ze gansch ter beschikking stonden der Orde voor wat de kwestie der Engelsche abdijen betreft. Ze beloofden in aller naam naar het a.s. Generaal Kapittel den prelaat van Diligem te delegeeren : deze zou aldaar in hun aller naam de maatregelen goedkeuren, welke het Kapittel ten overstaan der kwestie van Engeland zou treffen.

Wat verder het verzoek voor vooruitbetaling der talliae aangaat, ze besloten vooraf te betalen voor een termijn van drie jaar, en stelden den Generaal dit bedrag dadelijk ter hand.

Men ziet het : de betrekkingen tusschen de Orde en onze abdijen waren in alle opzichten voortreffelijk : de Generaal kon werkelijk op onze abdijen rekenen [19]).

Prelaat vander Scaeft, die destijds smalend geschreven had over het optreden der visitators uit Prémontré, had met dit alles het gevoel verworven dat Prémontré werkelijk het centrum der Orde beteekende. En het moet dan geenszins verwonderen dat hijzelf een der zijnen op zending stuurt naar het huis van den Generaal. De gezondene was Jan van Herentals, provisor van Averbode, dezelfde die destijds, in 1506, prelaat vander Scaeft naar het Generaal Kapittel te Prémontré had vergezeld. Hij moest nl. te Prémontré de officiëele goedkeuring halen van de dispensatie in het dragen van wollen ondergoed. Jan van Herentals kweet zich opperbest van zijn

---

19) « Nota quod anno xv° dominica Letare Hierusalem xviija Marcij Dnus Abbas Praem. vocavit ad monasterium Parcense Dnos Abbates S. Michaelis, Grymbergensem, Averbodiensem, Tongerloensem et Jettensem, coram quibus primo gratias agens de duplicata tallea dudum ab eis recepta in subsidium annate et onerum introitus sui, exposuit quomodo Anglici impetrassent exemptionem propter bella; que ratio iam cessaret, petens subsidium ad reducendum eos ad unitatem Ordinis. 2° Per computationes vidit se invenisse plura debita ex parte Capituli Generalis ultra quam obligatus esset apud bancarios de annata sua in magna summa, petens anticipari tallias nostras per quinque vel sex annos. Super quibus prelati nostri, habita communicatione, responderunt ei : ad Primum, quod laudarent unionem et mitterent dnum Jettensem ad instans Capitulum Generale cum mandato et potestate conformandi se illis que per Capitulum desuper ordinabuntur. Ad Secundum, quod anticiparent tallias pro tribus annis, videl. de dominicis Cantate annorum xv. xvj et xvij, prout fecerunt, et dedit singulis quitanciam. » *Exposita Gerardi Abbatis, l. c.*, fol. 42 v°.

taak. Niet alleen verwierf hij de verlangde officiëele goedkeuring. Bovendien bekwam hij voor Averbode nog de toelating de Mis van Onze-lieve-Vrouw te mogen zingen in plaats van de Matutinalis, telkens de Missa Matutinalis en de Summa dezelfde Mis zou zijn. Men zou aldus ontslagen zijn van de verplichting tweemaal per dag dezelfde Mis te zingen in het koor. En men zou bovendien in de gelegenheid zijn langer en uitvoeriger te prediken voor het volk, dat de kerk van Averbode bezoekt [20]).

Een paar jaren later kwam de nieuwe Generaal, de Bachimont, op visitatietournée in de Nederlanden. Als gezel bracht hij den abt van Chambrefontaine mede : den lateren Vicaris-Generaal der Orde uit den tijd van kardinaal Pisani, Amaat de Fontaines. Op 31 Maart 1518 werd de visitatie te Averbode gehouden. Allereerst hernieuwde de Generaal in globo de verschillende voorschriften uit het Relictum van 1510. Vervolgens promulgeerde hij het bekende dekreet « Vineam Domini Sabaoth » uit het Algemeen Kapittel van 1517. Tenslotte trof hij, in een uitgebreid relictum, verschillende maatregelen voor de abdij van Averbode.

Het dekreet « Vineam Domini Sabaoth », men weet het, werd door het Kapittel gepromulgeerd om verschillende punten der discipline nog eens in te scherpen. In de eerste plaats hernieuwt het de sedertlang bestaande regeling voor de vasten, het vleeschderven en het stilzwijgen in de hiervoor vastgestelde plaatsen. Dan wordt nog eens herhaald dat vrouwen, die geen stichteressen zijn, nooit binnen het kloosterslot mogen toegelaten worden. Den prelaten wordt, onder straf van afzetting, verboden verdachte vrouwen te laten verblijven binnen de muren van de abdijen. Een vroeger dekreet wordt in scherperen vorm herhaald, nl. dat geen sekulier, ook niet een sekulier priester, met het konvent een maaltijd mag gebruiken; maar de abt moet een gepast vertrek gereedmaken om de gasten te ontvangen. Alle religieuzen zullen ervoor moeten zorgen dat hun habijt van voren en van achteren goed dichtgenaaid is : geopende pijen worden te allen tijd verboden. Wat het gebruik van de bireta betreft, verboden wordt groote en hooge bireta — « ad instar mortarioli » zegt het dekreet — te dragen; het gebruik van kleine bireta, welke door de kap van den mantel bedekt kunnen worden, wordt toegestaan. Geen abt zal voortaan aan een van zijn religieuzen oorlof verleenen bruiloften te bezoeken, kermissen of eenigerlei feestelijkheden van dorpen of steden. Het zal ook allen verboden zijn

20) Beide stukken in Bijlage II.

peter te zijn bij een doopsel, evenals Missen op te dragen buiten de abdijen, met uitzondering van uitvaartmissen of missen ten behoeve van edellieden, e.w. in gezelschap van den eigen Abt. Binnen de hovingen van de abdijen zal geen religieus met vrouwen mogen wandelen, ook niet met zijn eigen zuster. Tenslotte wordt den Prelaten opgelegd goed te waken over de huishouding en de moraliteit van de pastoors, die van de abdij afhangen.

Wat het eigen Relictum voor Averbode betreft, de Generaal merkt hier allereerst op dat vroegere prelaten te Averbode een fondatie hebben gesticht met het doel dagelijks, bij het krieken van den dag, een H. Mis in de kerk te doen opdragen ten behoeve van de gasten en het personeel. Sedert korten tijd is dit gebruik verloren gegaan. De Generaal beveelt het te hernemen, e.w. in zulke condities dat de Mis zal opgedragen worden door officiales der Prelatuur, die dan wederzijds zullen gedispenseerd worden van elken cursus Missarum in het konvent. De Mis zal elken dag tijdig beginnen zoo dat ze geëindigd weze wanneer in het koor Prime moet gezongen worden. De officiales, die de Mis opdragen, zullen evenwel geenerlei recht kunnen laten gelden op de inkomsten der fundatie; doch alle opbrengst hiervan zal aan het konvent afgestaan worden. Twee derden dezer opbrengst zullen aangewend worden voor de verzorging der zieken in het konventueel ziekenhuis; het overige derde deel zal dienen om voor de leden van het konvent bireta te koopen. De Generaal staat nl. aan het konvent van Averbode het gebruik van de alstoen in de mode komende bireta toe, maar het moeten dan kleine en lage bireta zijn, « honesta et stricta, curiositate carentia, ad caput et cervicem tegendam, que minus apparebunt sed cooperta erunt ». Moest evenwel iemand het wagen andere bireta te dragen, dan moet het gebruik ervan aan elk overtreder ontzegd worden voor den duur van een jaar.

In zijn geheel is het Relictum van 1518 een uitvoerig en belangrijk stuk, dat zoowel voor de algemeene geschiedenis der Orde als voor de abdij van Averbode van belang moet heeten [21]).

Voor en na bezocht Generaal de Bachimont de overige abdijen der Nederlanden. Gedurende deze visitatiereis werden echter hier en daar vragen gesteld, die een omstandiger behandeling verdienden. En, om deze behandeling grondig te kunnen doen, besloot de Generaal de verschillende prelaten bijeen te roepen op een vergadering te Mechelen.

---

21) Volledige tekst in Bijlage III.

In hetzelfde jaar 1518 kwamen dan te Mechelen, in aanwezigheid van de Bachimont en de Fontaines, de prelaten bijeen van Sint-Michiels te Antwerpen, Grimbergen, Park, Heilissem, Averbode, Tongerloo, Diligem, alsmede de praepositi van Middelburg en Averbode en de proost van Leliëndaal.

Niet minder dan negentien punten werden in deze vergadering behandeld.

Eerste punt. Laten we veronderstellen dat een religieus, die vroeger dan een ander religieus het Ordekleed ontving, om een reden die buiten zijn schuld ligt, na dezen andere wordt geprofest. Wie van beiden heeft dan de praecedentia : de eerstgekleede of de eerstgeprofeste ? Men besliste de praecedentia te verleenen aan den eerstgeprofeste, omdat een religieus bij het klooster ingelijfd wordt door de geloften en niet door de kleeding.

Tweede punt. Wanneer de Missa Matutinalis en de Summa Missa dezelfde is, mag dan de Mis van Onze-lieve-Vrouw na Prime gezongen worden in plaats van de Matutinalis ? We zegden hooger dat de abdij van Averbode in 1515 de toelating ontvangen had om te doen wat hier wordt gevraagd. Thans antwoordt de Generaal evenwel dat hij deze kwestie, voorgesteld als principeskwestie, wil laten beslechten door het Generaal Kapittel.

Derde punt. Men verzoekt het Symbolum van S. Athanasius bij Prime niet te moeten zingen dan op zondagen en feestdagen, d.w.z. op dagen dat talrijke geloovigen in de kerk aanwezig zijn. Ook de beslechting van deze vraag werd naar het Algemeen Kapittel verwezen.

Vierde Punt. Men moet na elk uur van het officie den psalm Deus misereatur nostri met vers en oratie zeggen, wat gewoon vervelend wordt. Men meent echter te weten dat het reciteeren van dezen psalm destijds ingevoerd werd, als compensatie, toen men op bepaalde dagen begon vleesch te gebruiken. En men verzoekt, op dagen dat geen vleesch wordt gebruikt, bedoelde Psalm niet te moeten zeggen dan na de Metten en de Vespers. Ook dit punt werd voor het Generaal Kapittel gereserveerd.

Vijfde Punt. Het is een algemeen statuut dat overal hetzelfde habijt moet gedragen worden. Maar hoelang moeten de kappen en de togen zijn, hoe hoog de schoenen, enz. ? Sommigen dragen korte overmantels; anderen dragen hooge schoenen, als ruiterbotten. Men merkt alom een tendentie te doen zooals het spreekwoord zegt : Quidquid agit mundus, monachus vult esse secundus. Op dit punt luidt het antwoord duidelijk : men moet zich gewoon schikken naar

de statuten. De toog moet tot aan de hielen reiken en moet van voren en van achteren gesloten zijn. De mantels moeten dezelfde lengte hebben als de togen. De cingels hoeven uit wit leder gemaakt te zijn of uit wit weefsel « sine curiositate ».

Zesde Punt. Hoe dikwijls mogen de leden van het konvent hun familie gaan bezoeken ? Hoelang ? Dan, ingeval buiten de eigenlijke familie, ook vrienden mogen bezocht worden, wie mag als « vriend » worden beschouwd ? Het antwoord luidt : alleen de priesters mogen op bezoek gaan, naar hun bloedverwanten, eens om de vijf jaar. De abt zal zelf bepalen hoelang de reis duren mag, en in deze bepaling notitie houden van de afstanden. Wie voor het reisgeld moet instaan of wie onder de benaming « vriend » valt, bleef onbeslist.

Zevende Punt. Volgend jaar, in 1519, valt de Vigiliedag van Sint Jan den Dooper den dag na het feest van het H. Sakrament. Wat moet dan met de Mis van den Vigiliedag gebeuren ? Deze vigiliedag heeft bovendien een eigen Missa Matutinalis. Moet deze, wegens de oktaaf van het H. Sakrament, overgeslagen worden ? Men antwoord : elke abdij zal de kartabel van haar eigen bisdom volgen.

Achtste Punt. Mag de Prior, in afwezigheid van den Abt, aan een lid van de abdij, met uitzondering van den provisor, de toelating geven buiten de muren van het klooster te gaan ? Het antwoord luidt ontkennend, en alle gebruiken, welke met dit verbod niet overeenstemmen, worden hiermede ongeoorloofd verklaard.

Negende Punt. Wie heeft het recht erfgoederen te ontvangen, welke de religieuzen aan de abdij schenken ? Men antwoordt dat alleen de abt het recht bezit zulke goederen in ontvangst te nemen en dat hij alleen mag bepalen waarvoor ze moeten aangewend worden.

Tiende Punt. Wanneer de Prior de processie moet doen, moet hij dan plaats nemen vóór dan wel achter het konvent. Men antwoordt dat de volgorde der processie bij Prioraal officie als volgt is : eerst de ministri, dan de Prior, vervolgens de cantores en tenslotte het konvent.

Elfde Punt. Heeft de Prior dan wel de Abt het officie op Driekoningen en op H. Drievuldigheidszondag ? Men antwoordt : het zijn beide festa Prioris.

Twaalfde Punt. Moeten de priesters de H. Mis opdragen op elken zondag en verder telkens wanneer de ministri altaris moeten communiceeren onder de Mis ? Men antwoordt dat de priesters op deze dagen moeten celebreeren. Wanneer ze wegens ongesteldheid moch-

ten verhinderd zijn, zullen ze vooraf aan den Prior toelating moeten vragen niet te celebreeren. Indien ze dit mochten verzuimen, zullen ze de dagelijksche portie wijn verbeuren, en verdere straffen kunnen oploopen.

Dertiende Punt. Moeten de priesters op zon- en feestdag voor het volk prediken ? Men antwoordt bevestigend, eraan toevoegend dat ze zullen prediken in de Nederlandsche of de Latijnsche taal, secundum locorum exigentiam.

Veertiende Punt. Zou het niet nuttig zijn in elke circarie een paar menschen aan te duiden om alle privilegies onzer Orde op te sporen, vn. de privilegies welke Pausen, keizers en koningen aan de Orde of aan de Circaries hebben verleend. Men zou dan een volledig inventaris van deze stukken aanleggen, nauwkeurig noteerend in welke abdij de origineele stukken bewaard worden en waar ze precies te vinden zijn. Conclusum quod iste articulus omnibus summe placuit, dicentes quod res esset valde utilis.

Vijftiende Punt. Men verzoekt om een officiëele uitgave van het Ordinarius der Orde. Men weet niet goed meer waaraan zich te houden, vn. omdat zoo talrijke nieuwe feesten ingevoerd zijn. Thans houdt de een zich aan het Ordinarius van Floreffe, een ander aan het Ordinarius van Antwerpen. Men dringt verder aan opdat ook de rubrieken duidelijk zouden omschreven worden en desnoods bijgewerkt of verbeterd.

Zestiende Punt. Uitvoerig wordt besproken hoe de vasten moet onderhouden worden wanneer Kerstmis valt op een woensdag, een vrijdag of een zaterdag.

Zeventiende Punt. Moeten we vasten op den vrijdag na Paschen ? De Paaschweek is immers één lange dag van vreugd. Waarom zingen we anders de gansche week : Haec dies quam fecit Dominus ? Men antwoordt dat het Generaal Kapittel hierover moet beslissen.

Achttiende Punt. Het bespreekt de manier van bewierooken bij de feestdagen, wanneer de Abt het officie heeft.

Negentiende Punt. Prelaat Stephanus van Tienen, abt van Sint-Michiels te Antwerpen, verzoekt het Generaal Kapittel aan zijn abdij toe te laten elken donderdag de Mis van het H. Sakrament, ad cujus venerationem populus Antwerpiensis multum afficitur, te mogen opdragen en verder het votief officie van het H. Sakrament te mogen nemen. Ook dit punt werd, zooals overigens de aanvraag liet voorzien, naar het Generaal Kapittel verwezen.

Uit deze lange serie artikelen zal wel vanzelf blijken dat op bedoelde vergadering te Mechelen ernstig werk werd geleverd. De on-

derlinge samenwerking tusschen de Orde en de verscheiden abdijen beleefde hier een van haar mooiste uitingen [22]).

Tien jaar gaan nu voorbij voor we, in de documentatie van het archief te Averbode, een nieuw bezoek van den Generaal of van de algemeene visitators aantreffen. Pas in 1529 treffen we nog eens Generaal de Bachimont zelf in de Nederlanden aan, terwijl hij een nieuwe visitatiereis volbrengt.

Deze visitatie geschiedde te Averbode op 29 Juni 1529. Generaal de Bachimont had zich laten vergezellen door den abt van Joyenval. In zijn Relictum stelt de Generaal vast dat te Averbode, over het algemeen, alles goed wordt onderhouden. Het geestelijk en tijdelijk beheer van het huis is goed in orde. Het koorgebed wordt met zorg gedaan. Het stilzwijgen wordt behoorlijk onderhouden. De statuten en het Ordinarius worden nageleefd. Slechts een paar punten worden in het Relictum naarvorengehaald, en het is pikant om lezen dat deze punten rechtstreeks betrekking hebben op prelaat vander Scaeft zelf, die dezen keer zou ondervinden dat de visitaties der Orde wèl wat te beteekenen hebben.

In de eerste plaats wordt nadruk gelegd op het feit dat een prelaat jure divino moet bekommerd zijn met het geestelijk welzijn van zijn geestelijke kinderen. De Generaal legt dan op dat de abt minstens eens in het jaar de Biecht moet hooren van al zijn religieuzen.

Vervolgens maakte de Generaal een opmerking, die prelaat vander Scaeft diep zal getroffen hebben. We zegden hooger dat vander Scaeft vroeger keizerlijk notaris was geweest. Hij was een mensch, die kennis had van administratie. Men zou kunnen zeggen dat hij, uit beroepsmisvorming, met tegenzin de administratieve zaken van zijn abdij overliet aan religieuzen. Wat weten religieuzen nu toch af van 'n administratie der tijdelijke goederen ! Vander Scaeft had niet beter gevonden dan de administratie op eigen handje te doen, met medewerking van een paar overigens zeer bevoegde leeken. Maar dat was nu, en terecht, niet naar den zin van den Generaal. Een klooster moet door kloosterlingen bestuurd worden : zoo eischen het de Statuten. De Generaal beval dan den Abt eens per jaar volledig verslag uit te brengen over den toestand der abdij ten overstaan van enkele vooraanstaande en bejaarde kloosterlingen van zijn huis. Hij beval bovendien alle leeken uit het beheer der abdijzaken te verwijderen. De Statuten luiden in dezen trouwens zeer beslist : dat de administratie van de temporalia in de handen moet wezen van

22) Volledige tekst in Bijlage IV.

den provisor, den cellier en den vestiaris, onder integraal toezicht van den Abt. Prelaat vander Scaeft ontvangt dan bevel het beheer van zijn abdij te organiseeren zooals de Statuten het voorschrijven.

Na nog een paar stipulaties van algemeenen aard betreffend het verbod van eenig eigen peculium en het getrouw onderhouden van het dekreet « Vineam Domini Sabaoth » eindigt dit opvallend-belangrijk Relictum [23]).

Niet lang nadien overleed Generaal de Bachimont. Hij werd opgevolgd door Vergilius de Limoges, doctor in de godgeleerdheid aan de Sorbonne.

In 1532 ondernam de nieuwe Generaal zijn eerste visitatietournée in de Nederlanden. Als gezel had hij den prelaat van Braine medegenomen : Michiel Coupson, die later tot Generaal der Orde zou verkozen worden en die zou moeten wijken voor de pretensies van den kardinaal-commendataris Pisani.

Het doel van deze visitatiereis was méér kennis te maken met de verschillende abdijen alsmede de besluiten van het zoopas gehouden Generaal Kapittel van 1532 te promulgeeren, dan wel een visitatie met omstandig relictum te houden.

Op 22 Mei 1532 waren de visitators in de abdij van Averbode.

In hun relictum stellen ze vast dat de abdij, in geestelijk en tijdelijk opzicht, flink wordt geadministreerd. Het koorgebed en de kerkdiensten worden naar behooren gedaan. Nadere bepalingen betreffend de discipline in de abdij geeft het relictum niet : het gaat dadelijk over tot de promulgatie der dekreten van het Kapittel van 1532.

Het Kapittel keert zich allereerst tegen het oude misbruik, na den dood van een abt de kamer van den abt te plunderen. In sommige abdijen was dit wansmakelijk misbruik ingeburgerd : sommige religieuzen gingen, na den dood van hun abt, een en ander uit zijn kamer weghalen om het aan te wenden voor eigen gebruik. De opvolger van den overleden abt, aldus redeneerde men, zou immers middelen te over hebben om zich goed te installeeren. Tegen zulke religieuzen die, « suae professionis immemores, manus sacrilegas in bonis prelatorum injicere non verentur », richt het Kapittel zich in al zijn gestrengheid. Het werpt den kerkban op zulke roovers en reserveert den ban voor den Generaal of het Generaal Kapittel. Het straft met denzelfden kerkban alle religieuzen, die vroeger iets

23) De volledige tekst van dit Relictum staat in Bijlage V, volgens een kopij der zestiende eeuw. Het vermoedelijk origineel stuk staat in Archief Averbode, I, reg. 284, fol. 9.

uit de kamer van hun overleden abt mochten geroofd hebben, en die nu niet dadelijk restitutie gaan doen.

Tweedens hernieuwt het Kapittel nog eens het verbod vrouwen te laten binnenkomen in het kloosterslot. Een uitzondering wordt, zooals vroeger, gemaakt voor stichteressen en dames van adellijk huis. Wel zal het, in tegenstelling met een vroeger verbod, met toelating van den abt geoorloofd zijn dat de religieuzen met vrouwspersonen van hun familie den maaltijd gebruiken in een hiervoor bestemd vertrek buiten het slot; doch dit moet zonder eenigerlei ergernis kunnen geschieden, en deze religieuzen moeten 's avonds op gestelden tijd op het dormitorium aanwezig zijn.

Verder wordt verboden het overschot der maaltijden mede te nemen naar de cellen; den cellier wordt opdracht gegeven alle restanten na de maaltijden over te maken aan den portier, die ze aan de armen zal uitdeelen.

Vervolgens keert het Kapittel zich tegen een zonderling misbruik. Sommige religieuzen hadden niet beter gevonden dan een wijnberg te koopen of te huren en handel te drijven in wijn. Anderen beschikten over een partikulier kelder, binnen of buiten de abdij, waar ze hun reserves aan wijn of bier konden opbergen. Tegen een en ander neemt het Kapittel strenge maatregelen en het geeft den abten bevel alle dergelijke provisies van bier of wijn te confiskeeren.

Wat de kleedij der religieuzen betreft, wordt beslist dat voortaan geen andere dan vilten hoeden zullen mogen gedragen worden. Bij de inkleeding en de professie der jonge religieuzen zullen alle feestmalen achterwege moeten blijven. Het Kapittel heeft echter geen bezwaar tegen een matig feestschotel, welke die dagen in den refter zou opgediend worden. Alle familieleden van den jongen religieus zullen evenwel buiten den refter hun maaltijd moeten gebruiken.

Tenslotte scherpt het Kapittel nog eens de verplichting in gedurende de maaltijden in den refter en de prelatuur een voortdurende lezing te houden. Het herinnert er nog eens aan dat de statutaire voorschriften betreffend de culpa gravior ongemilderd moeten nageleefd worden. En het eischt nog eens de stipte uitvoering van het dekreet « Vineam Domini Sabaoth » uit 1517 [24]).

Uit dit alles moge ten overvloede blijken dat het centraal bestuur der Orde flink ingreep in het dagelijksch leven der abdijen. Het

24) De volledige tekst van dit Relictum staat in Bijlage VI, volgens een kopij der zestiende eeuw. Het vermoedelijk origineel stuk staat in Archief Averbode, I, reg. 284, fol. 10-12.

Kapittel en de Generaal waren niet alleen in theorie de leidende elementen in de Orde. Ze achtten het hun taak, niet alleen de algemeene principes van het kloosterleven in de herinnering te roepen, doch ze pasten ze zelf toe op het uiteenloopende leven van elk huis. Van den kant der abten in de afzonderlijke abdijen, mochten het Kapittel en de Generaal overigens op goede medewerking rekenen.

We meenen uit de hierboven aangehaalde feiten te mogen besluiten dat, in het begin der zestiende eeuw, de wisselwerking tusschen de abdijen en het centrale bestuur der Orde zeer goed was.

Dit was niet alleen aldus voor het Kapittel en de centrale autoriteit als dusdanig; de abdijen vervulden ook gereedelijk hun verplichting finantiëele bijdragen te schenken voor het centrale bestuur.

Sedertlang was in onze Orde een systeem van Ordebelasting ingevoerd : het bekende systeem der talliae. Elke abdij was voor een bepaald bedrag per jaar geschat; en op vastgestelde tijden kwam een geautoriseerd bode de belastingen ontvangen.

De abdij van Averbode moest in de talliae der Orde jaarlijks bijdragen voor 14 rijnsgulden.

Averbode had zijn talliae regelmatig betaald tot en met het jaar 1499. Toen in dit jaar de abdijkerk afbrandde, hoopte prelaat vanden Valgaet, de onmiddellijke voorganger van Geeraard vander Scaeft, dat het Kapittel de tallia althans voor één jaar niet zou opvorderen. Doch, verder had ook de Orde het geraamde geld noodig. Toen dan op 13 November 1503 Joris Smeets, bode der universiteit van Leuven, die officiëel belast was door de Ordecommissarissen om in onze abdijen de talliae te gaan ontvangen, te Averbode de talliae van de jaren 1501, 1502 en 1503 kwam ophalen, werden deze hem gereedelijk ter hand gesteld : een bedrag van 42 rijnsgulden. Smeets, die in dezen opdracht had ontvangen van de prelaten van Sint-Michiels en Park, deelde bovendien aan prelaat vander Scaeft mede dat het Kapittel nog een buitengewone tallia had opgelegd. Deze tallia moest dienen om te Rome de rechten te betalen voor de bekende bulle van Paus Julius II, die ten grondslag ligt der Statuten van 1505. Prelaat vander Scaeft betaalde aan den bode dan nog eens een bedrag van 14 rijnsgulden « ad obtinendam bullam apostolicam super reformatione Ordinis » [25]).

Voor de beide volgende jaren, 1504 en 1505, betaalde de prelaat het bedrag der talliae te Leuven aan den prelaat van Park, die naar

---

25) Een lange en interessante nota over deze betalingen staat in *Exposita Gerardi Abbatis* (Arch. Av., I, reg. 43), fol. 41 r°.

het Generaal Kapittel van 1505 ging vertrekken, en die tevens volmacht had om de talliae uit naam van het Kapittel te ontvangen [26]).

In 1507 had Generaal de l'Escluse zijn zwager, Jacobus Boidin, naar de Nederlanden gezonden om aldaar de talliae in de verschillende abdijen te gaan ontvangen. Op 10 Juni, toen hij in de abdij van Sint-Michiels te Antwerpen verbleef, werd hem het bedrag der tallia van Averbode ter hand gesteld, vermoedelijk door prelaat vander Scaeft in eigen persoon. Boidin schreef met eigen hand een officiëele kwitantie in het uitgavenboek van vander Scaeft [27]).

In de jaren, dat geen enkel abt uit de Nederlanden naar het Algemeen Kapittel kon reizen, was het betalen der talliae een geschikte gelegenheid om van den Generaal de noodige dispensatie en de eventueele hulp te verkrijgen. Zoo werd in 1509 Joris Fabri, bode der universiteit van Leuven, door de abten van Brabant naar den Generaal gezonden om hem het bedrag der talliae ter hand te stellen. De prelaat van Averbode had ook zijn tallia, een bedrag van 14 rijnsgulden, gegeven; en voor een bedrag van één Philippusgulden was hij tusschengekomen om de reiskosten van Fabri te dekken. Fabri reisde dan naar den Generaal en hij trof hem aan in de abdij van Mont-saint-Martin. Vanwege prelaat vander Scaeft had hij een dubbele boodschap te doen. Op de eerste plaats verzocht deze de toelating te bekomen, na advies van den prelaat van Park en van den deken van Sint-Pieters te Leuven — Adriaan van Utrecht, de latere Paus Adrianus VI — religieuzen van andere Orden in zijn abdij te mogen opnemen. De Generaal verleende de gevraagde toelating, e.w. zonder betaling van eenige taks. Vander Scaeft, die echter zijn wereld kende, liet aan meester Willem, sekretaris der Orde,

26) *Ibid.*, fol. 41 r°.

27) Hier volgt deze kwitantie, volgens het autograaf model van Boidin : « Ego Jacobus Boidin, sororius, servitor et in hac parte receptor Rmi. in Christi Patris et dni dni Johannis de Sclusa, Abbatis Praem. vigore certarum literarum sigillo prefati Dni mei sigilatarum ac signo magistri Johannis, secretarij Ordinis Praem. signatarum, confiteor me recepisse de et a Dno Gerardo, Abbate monasterij Averbodiensis, pro tallia Ordinis Praem. per monasterium Averbodiense pro termino Capituli Generalis eiusdem Ordinis pro anno millesimo quingentesimo septimo in Premonstrato celebrati cessa et debita, quatuordecim libras Turonenses, ad quas monasterium Averbodiense in tallia ordinaria taxatum est; promittens prefatum Dnum Gerardum abbatem suumque monasterium apud Dnum Abbatem Praem. et totum Ordinem exinde relevare indempnes, dolo et fraude seclusis. Actum Antverpie in rubea camera insignis monasterij S. Michaelis a° millesimo quingentesimo septimo, mensis Junij die decima, presentibus ibidem Rdo Patre et venerabilibus Dnis Jacobo, abbate S. Michaelis, Martino de Cuyck Cameracensi, Marcello de Weert Leodiensi officialibus et Johanne de Lomel, utriusque iuris licenciati, testibus, et manu mea apposita. J. Boidin. » *Ibid.*, fol. 42 r°.

een fooi geven van één Wilhelmusgulden alsmede vijf stuivers voor het zegelen van de officiëele toelating. Vander Scaeft had echter nog een andere kwestie te regelen. Verschillende pastoors in de parochiën van Averbode hadden de hand gelegd op de inkomsten der novaaltienden. Om de zaak grondig te laten regelen, had de prelaat den pastoor van Koersel gedaagd voor de rechtbank van den conservator der Ordesprivilegiën te Leuven, Adriaan van Utrecht. Maar nu behoefde hij een authentieke kopij van de Pauselijke privilegiën, destijds aan de Orde betreffende de novaaltienden geschonken. Fabri sprak den Generaal over de zaak; reisde verder naar Prémontré en Laon, op zoek naar de bedoelde privilegiën; doch hij moest met ledige handen terugkeeren : men wist hem alleen mede te deelen dat de Abt van Drongen destijds dezelfde privilegiën had opgevraagd, en ze nog niet had terugbezorgd. Voor deze bijkomende reiskosten betaalde vander Scaeft aan Fabri 2 Rgld. en 5 st. [28]).

Aldus vindt men van jaar tot jaar normale betaling der talliae. In het jaar 1511, toen een religieus van Sint-Michiels te Antwerpen, Geeraard van Lille, naar het Generaal Kapittel zou reizen, betaalde vander Scaeft het bedrag van 14 rijnsgulden aan prelaat Elsacker van Sint-Michiels. Hij droeg bovendien nog 30 stuivers bij voor zijn aandeel in de reiskosten van Jacobus van Lille [29]).

Ook op andere domeinen kan men merken dat de Orde haar vroegere gebruiken gestand bleef en de verschillende abdijen bleef beschouwen als leden van één groote familie.

Het was sedertlang gebruik, volgens de Statuten, een religieus, die ernstige fouten bedreven had, een tijdlang in een vreemde abdij onder te brengen. Ook hiervan vindt men voorbeelden in het begin der zestiende eeuw.

In verband hiermede loont het de moeite het volgend geval te releveeren. Op 29 Augustus 1505 ontving vander Scaeft vanwege Generaal de l'Ecluse het vrijwel vereerend verzoek om een jong religieus der abdij van Mont-saint-Martin te Averbode tijdelijk te laten verblijven « ut instrueretur ». De prelaat aanvaardde, en zond in de plaats van den jongen religieus een van zijn priesters, Engelbert Clabbets, naar Mont-Saint-Martin [30]).

---

28) *Ibid.*, fol. 41 r°.

29) *Ibid.*, fol. 41 r° en 42 v°.

30) De malitieuse abt vander Scaeft noteert hierbij : « loco cuius iuvenis remisimus sibi fratrem Engelbertem Clabbets de Thenis, presbyterum, confratrem et religiosum nostrum, satis loquacem ac verbosum, ut ibidem reformaretur; sed parum profecit. » Archief Averbode, *Cartarius Abbatis Primus* (I, reg. 12), fol. 9 v°.

Over de officiëele betrekkingen tusschen den prelaat van Sint-Michiels te Antwerpen, vader-abt van Averbode, en onze abdij is in deze eerste jaren der zestiende eeuw weinig te vinden. Dat deze betrekkingen normaal bestonden, lijdt echter geen twijfel. Prelaat Jacobus van Elsacker van Sint-Michiels verbleef af en toe te Averbode. Hij kon er, ook ten overstaan van den flinken prelaat vander Scaeft, met de noodige consideratie optreden : hij had immers zelf, volgens de eischen der Statuten van 1505, de « reformatie » in zijn abdij doen aanvaarden. Ook toen hij aangetast was door een sleepende ziekte, kwam hij nog naar Averbode. Men weet dât hij ook, op 27 September 1505, te Averbode overleed. Zijn lijk werd overgebracht naar Antwerpen, en prelaat vander Scaeft was in Sint-Michiels een der aanwezige prelaten bij de verkiezing van den nieuwen abt, Jacobus Embrechts [31]).

Een paar jaren later, in 1509, spreekt Geeraard vander Scaeft over een visitatie, te Averbode door den vader-abt gehouden. Hij geeft er echter geen nadere inlichtingen over. Hij vermeldt het feit alleen om te kunnen zeggen dat onmiddellijk nadien, mede onder medewerking van Adriaan van Utrecht en andere vooraanstaande personaliteiten, een twist tusschen hem en den prelaat van Tongerloo door arbitrage werd beslecht. Waarin deze twist precies bestond, geeft hij overigens verder niet aan [32]).

In 1512 moest een nieuw prelaat verkozen worden in de abdij van Sint-Niklaas bij Veurne. De prelaat van Grimbergen, vader-abt van Sint-Niklaas, had vander Scaeft verzocht hem in de verkiezing te willen assisteeren, en deze had aanvaard. Op 7 September 1512 vertrok vander Scaeft dan naar Veurne, in gezelschap van den tweeden assistent, den prelaat van Diligem. Te Veurne werd via Spiritus sancti tot abt de pastoor van Nieuwpoort verkozen, een man van 33 jaar, « vir doctus, zegt vander Scaeft, elegantis stature, qui religiose et continenter vixerat ». Naar het algemeen gebruik, vergat de nieuwe prelaat niet de abten, die bij zijn verkiezing aanwezig

31) Zie archief Averbode, *Cartarius Abbatis Tertius* (I, reg. 14), fol. 12 v°. Daar wordt ook het grafschrift van Elsacker medegedeeld; in dit grafschrift wordt gesproken over « reformatis cenobij moribus ».

32) Hier volgt de volledige nota, die niet zonder belang is : « Item a° IX° XVa Octobris adductus ex Averbodio per D. Abbatem S. Michaelis, qui hic visitavit, Decanos S. Petri Lovaniensis, S. Katarine Eyndoviensis et S. Petri de Turnout per Tongerloo, ubi fecerunt pacem inter abbatem de Tongerloo et me, et ulterius ad Antverpiam, consumpsimus in toto ix flor. ren. vj st. iij pl. Item familie in S. Michaele ubi hospitatus eram ij flor. Phi. et in Tongerloe unum flor. Hornensem, facientes pariter iij flor. ren. ij st. » *Exposita Gerardi Abbatis*, l. c., fol. 62 r°.

waren geweest, door geschenken te verblijden. De prelaat van Averbode ontving « vasum aquarum argenteum dictum waterpot » van twaalf en een halve ons; en bovendien werden hem de reiskosten heen en terug vergoed. Vander Scaeft reisde dan over Grimbergen naar Averbode terug; en Karel, de koetsier van den prelaat van Grimbergen, bracht hem met de abtelijke koets van Grimbergen terug tot Leuven [33]).

Uit vroegere publicaties is reeds voldoend bekend welke moeilijkheden allerhande de prelaten der Nederlanden bij het einde der vijftiende en het begin der zestiende eeuw ondervonden om hun abdijen van de gevreesde en gehate commende te vrijwaren. De beroemde bulle van Paus Sixtus IV, in 1476 na groote moeilijkheden en bewogen strijd verkregen, had de kwestie in principe geregeld ten voordeele der abdijen. Doch de Spaansche vorsten lieten niet af pogingen aan te wenden om kloosters onder commende te plaatsen.

Op 24 Augustus 1504 was de prelaat van Tongerloo, Pieter Mans, gestorven. De verkiezing van zijn opvolger, Antoon sGrooten, had dadelijk daarna plaats : bij deze verkiezing was vander Scaeft, samen met den prelaat van Park, assistent van den vader-abt, den prelaat van Sint-Michiels.

Even later vernam men dat de aartshertog de abdij van Tongerloo in commende had geschonken aan den aartsbisschop van Zaragossa. En het was slechts na moeizame onderhandelingen dat deze zijn vermeend recht op de abdij van Tongerloo liet vervallen. Tongerloo moest overigens een zwaar pensioen aan den aartsbisschop van Zaragossa betalen [34]).

In dezen strijd om de vrijheid der abdijen was vander Scaeft met hart en ziel solidair met de overige prelaten.

Hij noteert in zijn uitgaven dat hij, wegens zijn aanwezigheid bij een conferentie der Prelaten te Leuven, waar over middelen tot verweer werd beraadslaagd, 36 stuivers aan reisonkosten heeft gehad.

De nieuwe prelaat van Tongerloo, sGrooten, energiek man als hij was wou de kwestie in den gunstigst-mogelijken zin oplossen, en hij besloot naar 's Hertogenbosch te reizen, waar alstoen (September 1504) de voornaamste autoriteiten van het land vereenigd waren. De troepen van Spanje waren immers in oorlog tegen de Gelderlanders. Wetend hoe knap jurist vander Scaeft was, vroeg sGrooten hem mede de reis naar 's Hertogenbosch te willen ondernemen. De

33) *Exposita Gerardi Abbatis*, l. c., fol. 41 r°.

34) W. Van Spilbeeck, *De abdij van Tongerloo*, bl. 281 vlgg. Lier, 1888.

prelaat van Averbode aanvaardde en ging met sGrooten op reis, voor een reis van zegge volle veertien dagen. Het eigenlijke doel van de reis was het pensioen van den mislukten commendataris zoo laag mogelijk te stellen. Deze, de commendataris, had door bemiddeling van den bisschop van Atrecht, den heer van Chièvres en den kanselier van Boergondië aan Tongerloo laten voorstellen hem een jaargeld van duizend gulden uit te keeren. Men wist dat o.m. de heer van Chièvres te 's Hertogenbosch te vinden was. En men ging dan maar op reis.

Te 's Hertogenbosch was het vanzelfsprekend niet gemakkelijk de hooge heeren zoomaar te spreken te krijgen. Dag na dag ging voorbij; de onkosten van het verblijf beliepen, voor vander Scaeft alleen, niet minder dan 15 griffoenen, 8 stuivers en 15 grooten.

Men begon met den zaakgelastigde van den heer van Chièvres — het was heer Jan Scoonvorst, heer van Arscot — gunstig te stemmen. Men gaf hem een schoon paard ten geschenke, een werkelijk schoon paard, « Vele » genaamd, niet minder dan 24 gulden waard. Zoodan, Scoonvorst trad op als bemiddelaar, en men geraakte tot een akkoord. Toen het akkoord gesloten was, moest ook de heer van Chièvres een fraai geschenk bekomen : men schonk hem een prachtig paard, « meliorem equum unum dictum grau », met een zeer hooge waarde van ruim veertig rijnsgulden. Het gansche avontuur, noteert vander Scaeft, heeft me 111 rijnsgulden, 4 stuivers en 15 grooten gekost. De prelaten van Sint-Michiels en Tongerloo moeten me dit bedrag teruggeven [35]).

Enkele jaren later daagde het spook der commende alweer op voor de Nederlandsche abdijen. Dit maal was het de abdij van Sint-Michiels te Antwerpen, welke gevaar liep aan Eraard vander Marck, prinsbisschop van Luik, in commende te worden gegeven.

Het geval was dezen keer heelwat gevaarlijker dan vroeger : keizer Karel had de politieke bondgenootschap van den bisschop van Luik noodig, en de commende van een abdij moest zoowaar de losprijs zijn. Men mocht dan verwachten dat de vorst zijn besluit met passie zou verdedigen tegen eventueelen tegenstand. En ook de abten zouden de vlag niet strijken.

Uit een vroegere studie [36]) kent men het verloop van dezen verbitterden strijd. Het was uit dezen strijd, dat de Confederatie der

35) *Exposita Gerardi Abbatis, l. c.*, fol. 42bis r° en *Cartarius Abbatis Primus*, l. c., fol. 100 r°.

36) V. Van Genechten, *Sint-Michiels te Antwerpen en de Commende.* 1518-1521 verschenen in *Analecta Praemonstratensia*, jg. VIII, 1932, bl. 308-320.

Abten van Brabant groeide : een offensiefe en defensieve overeenkomst voor onderlinge hulp bij alle gevaar van commenden. Om ons hier alleen met prelaat vander Scaeft bezig te houden : hij wierp zich met man en macht in den strijd om de vrije verkiezing van den prelaat van Sint-Michiels te verdedigen. Evenals andere abdijen, moest Averbode dan ook de gevolgen dragen van de koninklijke wraak : ook de goederen van Averbode werden door den koning geconfiskeerd. Toen nadien de strijd geluwd was en de bisschop van Luik door een zware som geld overgehaald was om zijn rechten op Sint-Michiels te verloochenen, droeg ook de abdij van Averbode de gevolgen van haar besliste houding : ze moest toestemmen in een pensioen van 60 gulden ten voordeele van een kanunnik van Sint-Lambertus te Luik [37]).

De prelaat van Sint-Michiels, Cornelis van Meer, die ten koste van zoo hevigen strijd zijn prelaatszetel behouden mocht, bleef zijn getrouwe medehelpers indachtig. Aan prelaat vander Scaeft schonk hij een mooien ring, versierd door een safier [38]).

Nadien bleef de confederatie der Prelaten van Brabant voortbestaan. Regelmatig hielden de aangesloten prelaten hun jaarlijksche vergadering, meestal te Leuven. En dit duurde zoo tot in 1545, toen het landsbestuur verdere vergaderingen gewoon verbood.

Met dit alles was in de verschillende abdijen de angst groot tegen het oogenblik, dat een nieuw prelaat moest verkozen worden. In de kringen van het landsbestuur werd beweerd dat de koning van den Paus toelating ontvangen had om zelf de prelaten te benoemen. Wat hiervan werkelijk waar was, wisten de prelaten niet. Maar ze kenden des te beter de onfortuinlijke manier, waarop de regeeringskringen het vermeende privilegie interpreteerden.

---

37) « Pensio 60 flor. aureorum, quam consentire habuimus ad mitigandam indignationem Regis et curie sue, quam incurrimus assistendo Patri Abbati electo etc. contra Reverendissimum D. Leodiensem ». In Arch. Averbode, I, reg. 272, *Littere Sigillate*, fol. 119-120 staat de minuut van een notariëele akt, waarbij de Abt en het gansche konvent van Averbode, in de kapittelzaal vergaderd, tot hun procurator benoemen Willem van Enckevoirt, protonotaris, om hun toestemming te beteekenen in een pensioen van 60 gouden flor. van 28 stuivers ten voordeele van een kanunnik van Sint-Lambertus te Luik.

38) « Item die S. Jacobi (25 Juli 1520) apostoli Machlinie dno Nicholao, capellano dni decani S. Rumoldi Machliniensis, deferenti nobis annulum cum saphiro per R. P. dnum Cornelium, abbatem S. Michaelis Antwerpiensis... nobis missum et propinatum, dedimus pro bibalibus ij flor. Hornenses auri. In promotione sua sustinuimus magnas expensas, tribulationes, et bona nostra erant confiscata et mense Regis defacto applicata. » *Cartarius Abbatis Secundus*, l. c., fol. 28 r°.

Het moet dan niet verwonderen dat prelaten, die reeds tot rijperen leeftijd gekomen waren, alles in het werk stelden om hun abdij aan het gevaar van een nieuwe abtsbenoeming te doen ontkomen. Ze hadden nl. een middel gevonden, dat vrijwel doelmatig bleek. Indien een abt, vóór zijn dood, toelating kon verkrijgen om een coadjutor te laten verkiezen, e.w. een coadjutor met recht van opvolging, was de gevaarlijke klip voorbijgezeild.

Zoodan, in haast alle abdijen wordt het rond deze tijden een vast gebruik coadjutors aan de abten te geven.

Prelaat Geeraard vander Scaeft was inmiddels zestig jaar geworden. Onder al de abten van Brabant was hij de oudste in functie.

Door bemiddeling van machtige vrienden, bekwam hij van den vorst de toelating een coadjutor aan te stellen. En hij ging onverwijld aan den arbeid om deze zaak tot een goed einde te brengen.

Op 8 Mei 1521 zonden de prelaat en het konvent van Averbode een brief aan alle confraters, welke buiten de abdij in de parochies waren geplaatst. Ze verklaren in dit stuk dat vander Scaeft ruim 60 jaar oud is en, « quoad promotionem », de oudste prelaat van Brabant. Evenwel, « ad obviandum periculis, in quae proh dolor hac tempestate monasteria solemniora aliaeque dignitates electivae passim cadunt », hebben ze, « per medium amicorum magnorum » aan den koning om toelating verzocht een coadjutor te mogen benoemen. De koning heeft toegestemd. Ze roepen dan alle confraters op naar Averbode, tegen 22 Mei ek. om aldaar, na het opdragen der der H. Mis de Spiritu Sancto, in de kapittelzaal over te gaan tot de verkiezing van een coadjutor met recht van opvolging. Confraters, die mochten verhinderd zijn te komen, kunnen een ander confrater in hun plaats delegeeren [39]).

De notaris, die bij het opmaken van dit stuk aanwezig was geweest, trok onmiddellijk op reis om den brief van convocatie aan alle confraters mede te deelen. Op 10 Mei bezocht hij Willem Spee, pastoor te Oostmalle; op 11 Mei Hendrik Amisij, pastoor te Hoogemierd; op 12 Mei Mattheus Kepkens, pastoor te Venlo en Hendrik Pauwels, pastoor te Blerik; denzelfden dag gaf hij een kopij van de convocatie af in het klooster te Keizerbosch, waar de proost momenteel afwezig bleek te zijn; op 13 Mei bezocht hij Christiaan Heze, pastoor te Opitter, Pieter van Oosterwyck, pastoor te Neerglabbeek alsmede

39) Notariëele kopij. Gedateerd : « Datum Averbodij in capitulo nostro sub sigillis nostris abbatiali videlicet et conventuali presentibus appensis anno millesimo quingentisimo vicesimoprimo mensis Maij die octava ». *Cartarius Abbatis Secundus* (arch. Av., I, reg. 13), fol. 214-215.

Jan Wellens, pastoor te Opglabbeek; op 14 Mei Willem van Heeze, pastoor te Zolder en Arnold van Tuldel, pastoor te Koersel; op 15 Mei Willen Tsroyen, pastoor te Kosen, Jan Giessens, pastoor te Basheers en Rukkelingen alsmede Jan Koels, pastoor te Brusthem; op 16 Mei Jan Noyens pastoor te Rummen; op 17 Mei Hendrik van Speelhoven, pastoor van Zutendaal, thans op studie verblijvend te Leuven; Adam van Gemert, pastoor te Rotselaar; Adriaan vander Heyden, pastoor en Martinus van Oosterwyck, socius te Wesemaal; de andere socius van Wesemaal, Willem Voss, was op reis naar Brussel : voor dezen liet de notaris een kopij achter in de handen van pastoor vander Heyden; nog denzelfden dag bezocht de notaris Jan vander Pypen, pastoor te Messelbroek en Arnold Ghysen, pastoor te Testelt. Op 18 Mei was hij bij Geeraard Reineri, pastoor te Vorst, Arnold van Tienen, pastoor te Balen, Hendrik van Haesdael, pastoor te Veerle, Jan Oliviers, pastoor te Einthout, Augustinus van Zeelst, pastoor te Tessenderloo alsmede Godefridus Bierkens, pastoor te Oostham.

De volgende week, 22 Mei, waren dan alle confraters te Averbode aanwezig, circa negen uur des morgens. Na de H. Mis de Spiritu Sancto werden allen, ad sonum campanae, naar de Kapittelzaal geroepen. Een paar officiales van Luik waren als getuigen geroepen, terwijl een notaris aanwezig was om een notariëele akte van de verkiezing op te maken.

Prelaat vander Scaeft hield allereerst een rede over de « pericula circa electionis abbatum notorie imminentia ». Hij deelde verder mede toelating bekomen te hebben om een coadjutor te verkiezen; doch hij zei dit niet te willen doen zonder de toestemming van zijn religieuzen. De vreemden — d.w.z. de getuigen alsmede de notaris — verlieten dan de zaal om de religieuzen onder elkaar rustig te laten beraadslagen. Na « aliquantulum temporis spatium » werden ze terug binnengeroepen; en de Prior, volgens traditie het woord nemend, verklaarde dat allen, « nemine discrepante », tot coadjutor verkiezen den provisor, een neef van den abt, m.n. Hendrik vander Scaeft. Na deze declaratie ondervroeg de notaris afzonderlijk elk religieus of hij met deze verkiezing akkoord was. Allen antwoordden bevestigend. De prelaat en de gekozen coadjutor stemden beide met de verkiezing in. En hiermede had de zaak haar beslag gekregen [40].

Wie was de coadjutor ?

---

40) Notariëel verslag, *ibid.*, fol. 215-218.

Hij was allereerst een neef van den prelaat. Sedert jaren was hij pastoor van Hechtel en landdeken van Beeringen; tevens was hij, sedert 1 November 1510, praepositus of provisor der abdij [41]). Hij was blijkbaar een temperamentvol man. Vroeger — het gebeurde wellicht voor hij de wijdingen ontving — toen hij nog te Leuven was en deelnam aan het rumoerige leven der studenten, had hij eens, « in quodam hospitio minus sibi decenti » twist gekregen met een student-clericus. Hij had zijn dolk gegrepen en zijn tegenstander twee dolkstooten toegebracht. Gelukkig, de gekwetste genas en behield geenerlei blijvend letsel. Hendrik vander Scaeft zorgde er inmiddels tijdig voor zich van alle censuren, die hij door zijn onbedacht optreden mocht opgeloopen hebben, te laten ontslaan [42]). Ondertusschen wijdde hij al zijn zorg aan het belangrijk officium van provisor der abdij. Men mag gerust veronderstellen dat de bloeiende toestand, waarin de abdij zich onder Geeraard vander Scaeft in economisch opzicht mocht verheugen, gedeeltelijk aan den wakkeren provisor te danken is.

De coadjutor was verkozen. Hij moest nog door den Paus bevestigd worden in zijn functie. Op 7 Juni 1521, tusschen 1 en 2 uur namiddag, benoemde prelaat Geeraard vander Scaeft, voor notaris, tot zijn procurators te Rome, met het doel de Pauselijke bevestiging te bekomen, verschillende alstoen vooraanstaande personen : o.m. Jan Cops, aartsdiaken van Luik in Haspengouw; Willem van Enckevoirt, een landgenoot van den prelaat, p.t. aartsdiaken van Luik in de Kempen, den lateren kardinaal; Jan van Inghenwinckel, proost van Xanten en Jan van Cleve, kanunnik van Kamerijk. Hij stelde verder voor deze procurators een uitvoerige instructie op : hierin wordt de aandacht der Romeinsche Curie getrokken op het feit dat de prelaat zelf zijn coadjutor had kunnen benoemen, doch dat hij eraan gehouden heeft het konvent rustig te raadplegen. Verder wordt uitdrukkelijk verlangd dat de Pauselijke goedkeuring zoo zou geformuleerd worden [43]) dat de coadjutor, tijdens het leven van den

---

41) Zie *Littere Sigillate*, l. c., fol. 71 v°.

42) Het officiëel stuk, waarbij aan Hendrik vander Scaeft ontslag wordt gegeven van alle censuren, is gedateerd 29 April 1508. Men heeft het stuk later willen vernietigen : een fragment ervan — origineele notarisakt — berust thans in Archief Averbode, I, oorkonde 2902.

43) De notariëele akt staat in archief Averbode, I, reg. 13, *Cartarius Abbatis Secundus*, fol. 218 r°, 220 r°. De instructie van den Abt *ibid.*, fol. 221 v°-222 r°. Dit laatste stuk is zeer interessant in verband met de vrijheid der abtelijke verkiezingen.

prelaat, geenerlei onafhankelijke autoriteit zou bezitten. De verlangde goedkeuring van Paus Leo X werd bekomen bij bulle in Juli 1520 [44]).

Geeraard vander Scaeft kon dus gerust zijn tegen het oogenblik, dat hij zou sterven. De abdij van Averbode zou niet moeten vreezen voor de commende. Maar, dan moest de coadjutor in leven blijven. En, nu gebeurde wat vermoedelijk niemand had voorzien : de jongere coadjutor overleed vóór den bejaarden prelaat. Hij stierf op 17 Oktober 1522 [45]).

Onmiddellijk rees dan de kwestie van de benoeming van een nieuw coadjutor.

Geeraard van der Scaeft had in zijn abdij nog een ander neef opgenomen m.n. Dionys vander Scaeft. Deze werd nu bestemd om coadjutor te worden. Doch allereerst rees de vraag of de koning van Spanje zou te vinden zijn voor de aanstelling van een nieuw coadjutor. De prelaat van Averbode, ervaren man als hij was, legde de zaak zeer diplomatisch aan boord, en hij zou dan ook in zijn opzet slagen.

Als promotor van het gansche ontwerp stelde hij een machtig man aan, nl. Hendrik, graaf van Nassau, heer van Breda, Diest, Zichem, enz. Deze, een oom van den later beroemden prins Willem van Oranje, was aan het hof een geziene persoonlijkheid. Hij was bovendien een vriend van Averbode, als heer van Diest en Zichem : « bonus fautor, defensor et vicinus monasterii nostri », noemt hem de abt.

In 1525 verbleef Hendrik van Nassau in Spanje, samen met zijn sekretaris meester Jan Strepen. Men had hen beiden verzocht er te

---

44) Gedateerd *Septimo Id. Julij.* Paus Leo X aan Hendrik vander Scaeft, « canonico monasterij S. Joannis Averbodiensis ». Prelaat Geeraard vander Scaeft heeft den Paus verzocht Hendrik tot coadjutor te benoemen « quoad vixerit » (Gerardus). De Paus benoemt hem « in coadiutorem quoad vixerit Gerardus et dicto monasterio prefuerit ». De benoeming is geschied door tusschenkomst van Willem van Enckevoirt. Na den dood of het ontslag van Geeraard zal Hendrik vander Scaeft abt van Averbode zijn, « nonobstantibus... concordatibus... » De benoemde zal « ad vitam » mogen behouden « curam de Hechtelt et decanatum de Beringen ». Van dit zeer uitvoerig stuk staat een notariëele kopij *ibid.*, fol. 210-213.

45) St. Joris, *Chron. Abbatiae Averbodiensis* (Arch. Averbode, IV, reg. 87), fol. 234 r° geeft zijn grafschrift : « Hic jacet fr. Henricus Vander Scaeft de Loen, Artium magister, jurisperitus ac trilinguis, canonicus et prepositus hujus ecclesiae. Primo curatus de Hechtelt et decanus concilii Beringensis. Postea coadjutor Dni Gerardi Abbatis hujus ecclesiae et curatus de Zuetendale. Qui obiit anno Christiano millesimo quingentesimo vicesimo secundo, mensis Octobris die decima septima. Ora pro eo ».

willen voor zorgen, dat Averbode een nieuw coadjutor mocht aanstellen. Doch de zaken duurden, al te lang naar den zin van den reeds hoogbejaarden vander Scaeft. Op 16 Februari moest Adriaan Tayen vanwege de stad Diest naar Spanje reizen om bepaalde zaken met Hendrik van Nassau af te handelen; prelaat vander Scaeft verzocht ook hem aan meester Strepen de zaak der coadjutorie te herinneren; voor zijn moeite schonk de prelaat hem 13 stuivers. Even later, 26 Februari, kwam de prelaat in relatie met een Dominikaan, Diederik Vos van 's Hertogenbosch, die eveneens naar Spanje moest reizen. De prelaat schonk ook hem dertien stuivers, met het verzoek een nieuw schrijven aan sekretaris Strepen te overhandigen.

Op 3 Juni kwam dan het verblijdend nieuws dat de koning zijn toestemming had gegeven. De prelaat zond dadelijk een bode naar Brussel om den audiëntier te verzoeken onmiddellijk voor expeditie der officiëele brieven te willen zorgen. Minder verblijdend was het nieuws inmiddels dat sekretaris Strepen voor de uitgaven het hooge bedrag van 100 dukaten eischte. Maar de zaak was nu toch gewonnen, en men kon niet op ettelijke dukaten zien. Wanneer later meester Strepen, voor zijn persoonlijk honorarium nog een bedrag van 42 carolusgulden vorderde, werd ook dit hem gereedelijk uitgekeerd. En, toen de Dominikaan Diederik Vos, op 14 Juni 1529 liet verstaan dat hij ook een belooningetje verlangde voor zijn tusschenkomst, gaf de prelaat hem onmiddellijk een gouden leeuw van Boergondië. Te Brussel, waar de officiëele benoemingsbrieven moesten gezegeld worden, ontving ridder Jeroom vander Noot, kanselier, die het keizerlijk placetum had verzegeld, een fraai paard « equum dictum bruyn » van meer dan tien Vlaamsche ponden waarde ten geschenke.

En, zoo bezat Averbode dan zijn nieuw coadjutor : opnieuw kon men met gerustheid de toekomst tegemoetzien [46]).

We moeten nu nog enkele pikante feiten uit het abbatiaat van Geeraard vander Scaeft naarvorenhalen.

De prelaten waren, zooals algemeen bekend is, leden van de Staten. Ook prelaat vander Scaeft moest af en toe de Statenvergaderingen bijwonen. Verstandig man als hij was, op hoogte met de eischen en trukken van de administratie, had hij dadelijk ingezien dan de Prelaten méér passief dan aktief in de Staten konden optre-

---

46) Over deze benoeming bestaat een interessante, hoewel onvolledige dokumentatie in Archief Averbode, I, bundel 3, fasc. 3.

den. In de geschiedenis der abdijen vormt hun rol in de Staten niet de prettigste bladzijde.

Af en toe moest een Abt het kerkelijk officie plechtig voorzitten, wanneer de Staten-Generaal in aanwezigheid van den vorst hun zittingen hielden.

In 1509 en volgende jaren was Geeraard vander Scaeft herhaaldelijk aangeduid om dit officie te doen; doch driemaal had hij er zich kunnen van afmaken.

Doch in 1512 hielpen geen uitvluchten meer. De deken van Sint-Servaas te Maastricht, eerste kapelaan van den hertog van Brabant, kwam den prelaat van Averbode berichten dat gouverneur Willem van Croy, heer van Chièvres, hem, den prelaat, had aangewezen om te celebreeren bij de plechtige vergadering der Staten-Generaal, welke tegen 1 December te Mechelen was samengeroepen. Hij zou nl. het officie van Onze-Lieve-Vrouw-Onbevlekt-Ontvangen moeten leiden. Vander Scaeft aanvaardde dan maar, en hij celebreerde het officie, met staf, mijter en ornamenten van de keizerlijke kapel en met de liturgische boeken van dezelfde kapel. De ornamenten waren prachtig, noteert vander Scaeft; maar met de boeken heb ik veel last gehad.

Op den vooravond van het feest moest vander Scaeft de eerste Vespers leiden. Hij zong het Deus in adjutorium en de collecte. Aan het Magnificat intoneerde hij de antifoon en ging dan, onder den lofzang, de leden van het hof bewierooken. Eerst moest hij hertog Karel bewierooken, en dan beurtelings zijn zusters Eleonora, Elisabeth en Maria : « faciens eis ante et post reverentiam capite tantum mitrato ». Na het Benedicamus Domino werd hij teruggeleid naar den hertog om hem en zijn zusters het gewijd water te reiken : dit gebeurde met hetzelfde ceremoniëel als de bewierooking. Onmiddellijk hierna werd de abt met zijn assistenten buitengeleid, terwijl de cantors het Completorium aanhieven.

Den volgenden dag, te negen uur, droeg vander Scaeft de H. Mis op in aanwezigheid van het hof, maar hij gebruikte daarbij, voor grooter sekuriteit, zijn eigen liturgische boeken. Na het Ite Missa est werd hij naar hertog Karel gebracht om dezen en zijn zusters het gewijd water te reiken, zooals na de Vespers van den vooravond. Was het een zondag geweest, dan had ik het wijwater moeten reiken voor de Mis, noteert vander Scaeft, die zijn rubrieken blijkbaar goed had bestudeerd. En met dit alles, concludeert hij, ben ik van deze karwei voor altijd verlost, want eenzelfde prelaat wordt nooit een tweede maal opgeroepen om te celebreeren voor het hof.

Tegen middagtijd ontving vander Scaeft vanwege het hof de gewone portie van den celebrant : vier kwarten wijn, een kalfskwartier, twee kippen en twee groote witte brooden. Het was allemaal méér dan genoeg, voegt de abt hieraan toe, want aan tafel had ik niemand buiten den deken van Maastricht en den cantor, die minister de mitra geweest was [47]).

Het abbatiaat van Geeraard vander Scaeft viel samen, zooals de lezer het reeds zelf zal opgemerkt hebben, met de groote beweging rondom de aflaten. Nog voor den dood van onzen abt, zou Luther zijn beruchte stellingen tegen de aflaten bekendmaken.

We vinden in de nota's van vander Scaeft ettelijke regels, waardoor we te weten komen hoe de aflaten van dien tijd in onze abdijen gewonnen werden.

In 1509 had Paus Julius II een groot Pauselijk Jubileum uitgeschreven, verrijkt door tal van privilegiën, met het doel de noodige fondsen in te zamelen voor den strijd der Duitsche Ridderorde tegen ketters uit de Oostelijke landen. De deken van Sint-Pieters te Leuven, Adriaan van Utrecht — de latere Paus Adrianus VI — was in onze streken gesubdelegeerd als commissaris van dit Pauselijk Jubileum. Adriaan van Utrecht, een vriend van vander Scaeft, liet een exemplaar van het « confessionale » van het jubileum te Averbode bestellen, en de abt zorgde ervoor dat het in groot formaat en in fraaie uitvoering gecopiëerd werd : zoo kon ieder confrater er rustig kennis van nemen. Gedurende het oktaaf van Pinksteren ontbood hij verder naar zijn abdij meester Jeroom van Delft, prior de Dominikanen van Leuven : deze verbleef gedurende drie dagen te Averbode en hoorde er de biecht van alle inwoners der abdij. Het jubileum was ook toepasselijk op de Geloovige Zielen : prelaat vander Scaeft won dan den jubileumaflaat voor de zielerust van zijn beide abten-voorgangers en bloedverwanten, de prelaten Arnold en Bartholomaeus vanden Valgaet; en hij schonk aan meester Jeroom van Delft acht gouden Philippusgulden om dit bedrag te Leuven in de kas van het jubileum te storten. De prelaat en het konvent waren nl. voor deze som door den commissaris getaxeerd. Voor het confessionale, waarin alle confraters van het konvent met eigen naam waren vermeld, schonk hij bovendien nog 2 Philippusgulden. Prelaat vander Scaeft won bovendien nog een jubileumaflaat voor de zielerust van zijn ouders, Hendrik vander Scaeft en Katarina vanden

47) Een lange nota over dit Officium coram Principe, in *Exposita Gerardi Abbatis*, *l. c.*, fol. 63 r°.

Dale, en schonk voor elk van hen vijf stuivers in de kas van den aflaat. Alles tesamen beliep het tot een bedrag van zestien en een halve rijnsgulden.

In het jaar 1518 had de Paus, op verzoek van koning Philips van Castilië, een vollen aflaat verleend. Meester Jan van Loemel, eerste commissaris van den aflaat, had den prelaat en de abdij van Averbode getaxeerd op 6 Philippusgulden. Prelaat vander Scaeft liet op 3 Juli, door bemiddeling van meester Jan van Loon, deze som te Leuven storten in de kas van den aflaat [48]).

We hebben nu reeds verschillende malen den naam genoemd van Adriaan van Utrecht, den lateren Paus Adrianus VI.

De naam van Adriaan van Utrecht komt dikwijls uit de pen van prelaat vander Scaeft. Hij had met meester Adriaan zeer drukke betrekkingen. En in verschillende omstandigheden werd beroep gemaakt op de kennis en den invloed van meester Adriaan, die overigens zich steeds toonde : een « insignissimus amicus et consiliarius noster promptissimus » zooals vander Scaeft het zelf uitdrukt [49]).

In 1507 was Adriaan van Utrecht, hospes van het refugium van Averbode te Mechelen [50]). In Oktober 1509 gaf prelaat vander Scaeft hem, voor bewezen diensten, een zeer rijk geschenk. Het was een vaas van ruim tien ons. De prelaat had deze vaas gekocht te Antwerpen in de Predikheerenrui en er 33 stuivers per ons voor betaald; ze kostte dan globaal 26 rijnsgulden en zeven en een halve stuiver. Nadien liet de abt de vaas nog vergulden langs den binnenkant, en hij betaalde hiervoor aan meester Pieter den Duitscher een hongaarschen dukaat van 39 stuivers. Hij liet tenslotte zijn abtelijk wapenschild graveeren in een der zijden en betaalde hiervoor nog eens 28 stuivers [51]). Het volgend jaar, 1510, is Adriaan van Utrecht nog steeds onze hospes te Mechelen : zijn naam staat in de lijst van de bedienden en vrienden der abdij, die dit jaar met een fraai kleedingstuk der « vestitura estivalis » werden bedacht [52]). In latere jaren vinden we den naam van Adriaan van Utrecht meermaals terug als conservator der privilegiën van Averbode [53]).

48) Een lange nota *ibid.*, fol. 63 r°.

49) *Ibid.*, fol. 28 r°.

50) Arch. Averbode, I, reg. 136, fol. 250 v°.

51) *Exposita Gerardi Abbatis, l. c.*, fol. 28 r°.

52) *Ibid.*, fol. 88 r°. Op 23 Dec. 1511 werd meester Willem Heda onze hospes te Mechelen. *Ibid.*, fol. 100 v°.

53) In 1517 staat hij aldus vermeld. Hij subdelegeerde in dit jaar meester Jan Salmon, proost van O. L. V. te Dinant, die eveneens te Leuven resideerde. Arch. Averbode, I, reg. 136, fol. 256 r°.

De toestand in den lande — men weet het uit de algemeene geschiedenis — was al deze jaren verre van rustig. De woeste en onheilvolle Geldersche oorlogen zaaiden moord en brand. En de abdijen hadden ontzettend veel te lijden. Hun hoeven werden vernield, hun landerijen verwoest. En, om zich te onttrekken aan uiterst hooge brandschattingen, bestond geen ander middel dan het aanvragen van een salvaguardia, die dan ook uiterst hooge sommen kostte.

Meermaals moest prelaat vander Scaeft uit zijn abdij vluchten. Hij noteert zelf dat hij, « prae timore Gelrensium », uit Averbode de vlucht heeft moeten nemen van 24 December 1504 tot 20 Januari 1505. Al deze dagen verbleef hij te Diest. Op 30 Januari 1505 moest hij alweer de abdij ontvluchten, « propter rutheros in Ruremonda tempore guerrarum Gelrensium » en hij moest te Diest of te Leuven verscholen blijven tot 29 April [54]). In 1512 moest hij alle kleinodiën en alle kostbare kerkornamenten der abdij laten overbrengen naar het refugium te Mechelen [55]). En in 1516 moest hij, in het begin van Juli, nog eens de wijk nemen naar Diest, voor 'n vijfhonderd Naamsche voetknechten, die uit Tongerloo over Tessenderloo naar Lummen rukten [56]).

Inmiddels was Geeraard vander Scaeft meer dan 73 jaar oud geworden. Begin Juni 1532 werd hij ziek en door aanhoudende koorts geplaagd. Om voortdurend een bekwaam geneesheer bij de hand te hebben, liet hij zich met zijn abtelijke koets naar Leuven overbrengen, en verzocht er den zeer befaamden medicus, meester Jan van Heetvelt, hem te verplegen. Daar overvielen hem uiterst hevige koortsen. Tot groote verbazing van zijn kennissen kwam hij er doorheen; doch onmiddellijk daarna begon een onuitstaanbare dorst hem vreeselijk te plagen. Hij zei niets te voelen dan dorst, steeds maar brandende dorst. De meest ervaren medici der Leuvensche fakulteit werden bijgeroepen : doch geen slaagde erin den verteerenden dorst weg te nemen. Integendeel, de dorst nam steeds maar toe, en andere kwalen kwamen zich bij de vorige voegen.

Op 20 Juli, even na middag, begon de doodstrijd. Met helder verstand ontving de abt de HH. Sakramenten. Hij zelf beval dan zijn ziel in Gods handen, en stierf een voorbeeldigen en zeer godvruchtigen dood [57]).

---

54) *Exposita Gerardi Abbatis, l. c.*, fol. 24 v°.

55) *Ibid.*, fol. 30 v°.

56) *Ibid., fol.* 31 v°.

57) Hierover een uitvoerige nota van zijn neef en opvolger Dionys vander Scaeft in Liber Expositorum, Arch. Av., I, reg. 44, fol. 10 v°.

Zoodan, schrijft zijn opvolger Dionys vander Scaeft, « post meridiem inter nonam et decimam horas obijt Reverendus in Christo pater Dominus Gerardus vander Scaeft, dignissimus Abbas monasterij Averbodiensis, qui monasterium tam moribus regularique observantia quam vario ornatu edificiorum mirum in modum decoravit; dormitorium a Reverendo Patre Domino Bartholomeo vanden Valgaet predecessore inceptum complevit; ecclesiam cum choro, turres, campanas, altaria, ijmagines, libros, ornamenta et singula eiusmodi que fulgoris tempestate exusta erant, magnifice restauravit; vetera refecit; nova construxit; res auxit; foris eque atque domi splendide omnia reparavit; pacifice semper cum omni discretione ac animi tranquillitate prefuit; pacem fovit eamque sepe iactura rei proprie peperit; religionem ad puriorem observantiam revocavit; normam ac exemplar religionis se prebuit; ecclesiam varijs ornatibus fulsit; omnibus se amabilem exhibuit; a nobilibus eque ac ignobilibus multam reportavit laudem. Extitit enim pius in pauperes, largus in studiosos ac doctos, quos multo semper favore prosecutus est; affabilis et discretus in subditos; effervens in divinis; in amicos sincerus; curam suorum maxime domesticorum et pauperum consanguineorum iugiter gessit; largus itidem in officio hospitalitatis semper fuit; facultates monasterij non mediocriter felici sua administratione auxit et indubie amplius auxisset, nisi bella Ghelrensia et insultus inimicorum multo tempore coegissent eum longe exulare a monasterio. Nec enim hijs sedatis, potuit pro voto suo prospicere rebus suis. Sublatis enim bellis Ghelrensibus, cepit eque urgeri a nostris armigeris ac exorbitantibus Principum precarijs atque antea urgebantur ab exteris inimicis. Ita ut in tempore prorsus infelici propter innatam sibi industriam feliciter prefuerit. Nec solas facultates tantum auxit; verum etiam et dignitatem abbatialem varijs privilegijs pulcherrime decoravit. Obtinuit enim altarium, calicum et ornamentorum consecrationem, locorum sacrorum pollutorum reconciliationem, ordinum minorum collationem pro se et suis successoribus; annatam monasterij ad sexaginta ducatos in Camera Apostolica reduci procuravit. Quid multa commemorem ? Vir aureus fuit, prudens, iustus, et ut omnia paucis comprehendam : talis erat qualis desiderari poterat ac qualis a multo tempore non prefuit in monasterio Averbodiensi » [58]).

Na den dood van dezen zeer verdienstelijken abt werd onmiddellijk en in het geheim de verkiezing van zijn coadjutor tot abt gedaan.

---

58) *Ibid.*, fol. 10 r°.

Om alle gevaar van commende te vermijden, besloot men de buitenwereld voor een voltrokken feit te stellen. Het lichaam van Geeraard vander Scaeft werd in het geheim en gedurende de late avonduren uit Leuven naar Averbode overgebracht en aldaar in het geheim des nachts onmidellijk na de Metten begraven. Bij deze begrafenis waren het konvent aanwezig alsmede de wijbisschop van Kamerijk en de abten van Tongerloo en Diligem. Deze drie laatsten waren overgekomen voor de installatie en de wijding van den nieuwen prelaat, Dionys vander Scaeft [59]).

2. *Prelaat Dionys vander Scaeft.*

Toen Hendrik vander Scaeft, coadjutor van prelaat Geeraard, overleden was, had de prelaat — zooals we hooger zegden — dadelijk gezorgd voor de benoeming van een nieuw coadjutor. Hij aanvaardde in 1525 als religieus in de abdij een neef van Hendrik, m.n. Dionys vander Scaeft. Deze werd dan, zooals we reeds zegden, tot coadjutor met recht van opvolging benoemd.

Twee dagen na den dood van abt Geeraard, op 22 Juli 1532, werd Dionys door het konvent definitief tot prelaat van Averbode verkozen. Reeds den volgenden dag, 23 Juli, ontving hij de wijding uit de handen van den wijbisschop van Kamerijk, een Karmeliet, onder assistentie van de prelaten Streyters van Tongerloo en vander Goes van Diligem, den lateren abt van Middelburg. Deze abtelijke wijding werd hem toegediend in de abdij van Tongerloo, die in het rechtsgebied van Kamerijk gelegen was [1]).

Dit alles was inmiddels niet zonder moeilijkheden gegaan. Prelaat Dionys vander Scaeft zinspeelt herhaald op deze moeilijkheden, welke hij echter niet nader beschrijft en welke overigens van voorbijgaanden aard waren.

De abtelijke wijding gebeurde met het gebruikelijke ceremoniëel en de gebruikelijke geschenken. Laten we deze even opsommen : de nieuwe prelaat zelf heeft hiervan een te amusante lijst opgemaakt, dan dat we ze zouden mogen voorbijgaan. Ze kan overigens dienen als specimen van wat te deze tijd bij gelegenheid van een abtelijke wijding moest gebeuren.

---

59) Hierover een bericht uit een brief van Dionys vander Scaeft, gec. door St. Joris, *Chron. Abb. Averbodiensis* (Arch. Av., IV, reg. 87), fol. 236 r°.

1) Prelaat Dionys vander Scaeft heeft over dezen dag een pikant relaas geschreven. Het is zeer interessant voor de kennis van de gebruiken uit dezen tijd. We nemen er een en ander uit over. Zie *Exposita per me Dyonisium Abbatem tempore acceptande et acceptate Abbatie* in Arch. Averb., I, reg. 44, fol. 13.

De wijbisschop van Kamerijk ontving allereerst, pro juribus suis, een honorarium van 25 carolusgulden, welke hem in een fluweelen beurs werden aangeboden. Verder schonk men hem zes gulden voor het afkoopen van de oblationes der wijdingsmis. De kapelaan van den bisschop ontving twee en een halven gulden. Zijn kamerdienaar een gouden Philippusgulden van vijf en twintig stuivers.

De prelaat van Tongerloo ontving een zilveren vaas van negen ons. Men had ze te Antwerpen gekocht en er ongeveer vijftien gulden voor betaald. De kapelaan van den prelaat — deze kapelaan had geassisteerd tijdens de wijding — ontving drie gouden Philippusgulden. Zijn kamerdienaar, Reinier van Diest, twee gouden Philippusgulden. De sakrist, die voor de gewijde gewaden had gezorgd, een carolusgulden. De organist, die onder den dienst het orgel had bespeeld, twaalf en een halven stuiver. De cellier van Tongerloo, een gouden Philippusgulden. De bakmeester, eveneens een gouden Philippusgulden. Meester Jan van Turnhout, de lector horarum van den prelaat van Tongerloo, twee en een halven carolusgulden. Meester Pieter van Hasselt, sekretaris van denzelfden prelaat, twee carolusgulden. Hendrik, zijn stalmeester, ontving een gouden Philippusgulden. Jacob, de hospitarius van Tongerloo, ontving 10 stuivers. De hospitarius van het konvent te Tongerloo ontving 6 stuivers. Jan van Oesterhout, de bottelier, ontving 2 gouden Philippusgulden; Willem, de onderbottelier, 12 stuivers; Jan, de portier van den prelaat van Tongerloo, 12 stuivers; de onderportier, 2 stuivers; de portier van het konvent, 6 stuivers; de barbier van den prelaat van Tongerloo, 2 carolusgulden; de koks in de keuken, tesamen 25 stuivers; de knechten van het bakhuis, 20 stuivers. Neefken, de nar van den prelaat van Tongerloo — fatuus seu innocens domini nuncupati Neefken — ontving 30 stuivers. Heyman, de graanmeester, ontving 10 stuivers; Thielmann, de schrijnwerker, die ook aan tafel diende, 20 stuivers; Maarten, de koetsier, 10 stuivers. Alle overige dienaars van den abt van Tongerloo ontvingen, tesamen, 3 carolusgulden. Alle leden van het konvent van Tongerloo, alle dienaars en bedienden van den abt en alle leden van het personeel ontvingen bovendien een pint Rijnwijn : dit kostte tesamen 7 carolusgulden en 4 en een halven stuiver. Tenslotte, de nieuwe prelaat van Averbode had uit zijn eigen abdij een gansche provisie eet- en drinkwaren naar Tongerloo doen brengen, hoewel de prelaat van Tongerloo zijn inzicht had te kennen gegeven alles op eigen kosten te doen. Uit Averbode werden dan naar Tongerloo gevoerd een aam goeden Franschen wijn,

een derde aam witten Rijnwijn, alsmede vleesch, brood, kuikens, hanen, patrijzen en zoo meer.

Tegen den avond kwamen de wijbisschop van Kamerijk alsmede de prelaten van Diligem en van Tongerloo mede naar Averbode, « ubi — noteert vander Scaeft — juxta facultates monasterij eos benigne tractavimus ».

Ook de prelaat van Diligem ontving de gebruikelijke geschenken. Aan den prelaat zelf werd een mooie zilveren vaas gegeven van ongeveer zeven ons. Zijn kapelaan, Jan vanden Put, ontving 3 carolusgulden; zijn kamerdienaar 2 gouden Philippusgulden; zijn sekretaris 1 gouden Philippusgulden; zijn stalknecht en zijn koetsier, elk 1 carolusgulden.

Dan moesten de reiskosten vergoed worden. De suffragaan van Kamerijk en de prelaat van Diligem hadden een nacht te Mechelen moeten logeeren en den volgenden dag het middagmaal te Itegem moeten gebruiken. Hun globale onkosten beliepen 7 carolusgulden en 17 stuivers : een bedrag, dat prelaat vander Scaeft hun terugbetaalde. Bovendien, toen ze uit Averbode vertrokken, schonk de prelaat hun nog voor de verdere reiskosten een bedrag van 8 carolusgulden.

Tenslotte moest nog iemand met een geschenk bedacht worden, die een voorname rol had gespeeld in de benoeming van Dionys vander Scaeft. We bedoelen den hooger reeds vermelden meester Jan van Lomel, aartsdiaken van Luik. Deze had, zooals we vroeger mededeelden, ervoor gezorgd dat de benoeming tot coadjutor in orde werd gebracht; en de overleden prelaat, Geeraard vander Scaeft, had hem reeds een belooning hiervoor beloofd. Dionys vander Scaeft vroeg hem thans zoo goed te willen zijn voor zich een der mooiste kleinodiën te kiezen uit de abtelijke kleinodiën van Averbode. Jan van Lomel wilde den nieuwen abt dit genoegen niet ontzeggen en hij koos « vasculum perpulchrum, ornatissime fabricatum, unum de melioribus et preciosioribus clenodijs totius monasterij, continens intus sex crufibilia argentea in extremitatibus deaurata, cum salino parvo intus totaliter deaurato, cum ligaturis super vasculum consimiliter deauratis ». Diederik, de knecht van aartsdiaken meester Jan van Lomel, ontving twee en dertig stuivers.

En, toen alle deze geschenken uitgereikt waren, leek het den nieuwen prelaat dat één onder al deze gelukkigen niet voldoend beloond was voor zijn moeite, nl. Neefken, de nar van den prelaat van Tongerloo. Neefken ontving dan nog een ander geschenk, nl. « jocale

seu scutum cum armis nostris », gansch uit zilver gedreven, dat drie en een halven carolusgulden had gekost [2]).

Met dit alles was de nieuwe prelaat evenwel nog niet aan het eind van zijn betalingen. De bisschop van Luik, door wie gewoonlijk de nieuwe prelaten van Averbode werden gewijd, was nl. uiterst ontevreden over het feit, dat de suffragaan van Kamerijk deze maal de wijding had verricht. Prelaat vander Scaeft moest dan aan het bisdom te Luik 200 carolusgulden betalen « pro gratuitate ac munere benedictionis » [3]).

Met de beste verwachtingen werd nu alom het abbatiaat van den nieuwen prelaat van Averbode tegemoetgezien. Dionys vander Scaeft was doctor in de rechten en stond bekend als ervaren godgeleerde. Men kon dus de hoop koesteren dat zijn abtelijk bestuur dit van zijn zeer verdienstelijken oom zou evenaren. Doch, eilaas, ongeveer een jaar na zijn benoeming tot prelaat, werd vander Scaeft aangetast door een algemeene verslapping der spieren. Weldra werd hij impotent en voelde hij zich ongeschikt om den last van de administratie te dragen.

Vanzelf rees dan alweer de kwestie der benoeming van een coadjutor.

Toen vander Scaeft in 1535 te Leuven verbleef, werd deze kwestie ook door andere prelaten besproken. Ook de overige prelaten van Brabant hadden er baat bij, dat de abtelijke opvolging te Averbode, bij een onvoorzien overlijden van den zieken prelaat, zonder moeilijkheden kon geregeld worden. Het was vooral de prelaat van Tongerloo, Streyters, die op onverwijlde benoeming van een coadjutor aandrong. Hij stelde overigens zelf een kandidaat voor, en drong bij vander Scaeft aan opdat hij zonder uitstel zijn religieus, Paulus Gielmans, tot coadjutor zou doen benoemen.

Paulus Gielmans was geboren te Eersel, en was bloedverwant van de prelaten vander Scaeft alsmede van den kardinaal Willem van Enckevoirt. In 1519 was hij religieus te Averbode geworden en in 1524 cellier. Het volgende jaar had hij de benoeming ontvangen van pastoor te Oostmalle, maar hij was inmiddels cellier gebleven.

Prelaat vander Scaeft kende de merkwaardige kwaliteiten van Gielmans; doch hij maakte moeilijkheden om dezen tot coadjutor te benoemen, omdat hij zelf steeds zoo ziekelijk was. Met reden liet

2) Zie de gansche lijst der geschenken *ibid.*, fol. 13. Voor het laatste geschenk van den nar Neefken, vgl. *ibid.*, fol. 140 r°.

3) Origineele kwitantie hierover, gedat. 29 Aug. 1532, in Arch. Av., I, bundel 3, fasc. 4.

hij opmerken dat de abdij van Averbode niets gebaat was door de benoeming van een ziekelijk coadjutor. Doch de prelaat van Tongerloo bleef aandringen; en vander Scaeft gaf dan maar toe. De abt van Tongerloo beloofde overigens zelf de noodige voetstappen aan te wenden om de benoeming van coadjutor Gielmans te doen slagen.

Onmiddellijk vertrok prelaat Streyters van Tongerloo naar Breda, om de zaak te bespreken met graaf Hendrik van Nassau, die ook in 1532 den coadjutor te Averbode had doen benoemen. Hendrik van Nassau was steeds dezelfde toegewijde vriend der abdijen. Ook deze maal gebruikte hij al zijn invloed. En, op 17 Oktober 1535 benoemde keizer Karel Paulus Gielmans tot coadjutor, met recht van opvolging, van Dionys vander Scaeft.

Na deze geslaagde benoeming, kwam vanzelf de kwestie van het vaststellen der honoraria aan de orde.

De graaf van Nassau, die in dezen gansch onbaatzuchtig had gehandeld, verklaarde dat de prelaten van Tongerloo en Averbode het bedrag der honoraria moesten bepalen. Dezen antwoordden echter dat Nassau dat zelf moest vaststellen. De sekretaris van Nassau, de reeds van vroeger bekende meester Strepen, nam de zaak dan in handen. Deze was thans ontevreden omdat hij, zooals in 1532, niet een voorname rol in de zaak had mogen vervullen. En hij stelde daarom zijn eischen zeer hoog : « ordinavit diversas exorbitantes et inauditas propinas ».

Hij eischte allereerst voor den heer van Molenbays, die bij de koningin van Hongarije, gouvernante der Nederlanden, en bij het hof zijn steun had verleend, 200 dubbele gouden Philippusgulden. De prelaten bezaten echter een zoo hoog bedrag niet in species. Ze reklameerden. Prelaat Streyters bekwam dan dat de som werd teruggebracht tot 400 gouden Philippusgulden, en hij leende dit bedrag aan coadjutor Gielmans. Op 20 November 1535 werd Petrus van Ghilze, sekretaris van Averbode, naar Brussel gezonden om het bedrag aldaar te bestellen. Op 22 November bood Ghilze de som aan bij den heer van Molenbays, persoonlijk; doch deze weigerde het bedrag te aanvaarden. Hij voegde eraan toe dat hij steeds bereid bleef, « intuitu Domini de Nassau, sui promotoris », alles voor de abdijen te doen, zonder honorarium. Ghilze ging even later nog eens terug; doch de heer van Molenbays weigerde opnieuw. Zonder uitstel berichtten de prelaten van Tongerloo en Averbode aan den heer van Nassau te Breda dat Molenbays zijn honorarium geweigerd had. Strepen antwoordde dat men het dan maar moest afgeven, in

een gesloten beurs, aan de vrouw van Molenbays. Ghilze ging opnieuw naar Brussel; doch ook de dame van Molenbays weigerde het geld te aanvaarden. Dan schreef Strepen dat men het bedrag maar aan de dame moest in de handen stoppen en onmiddellijk weggaan. Ghilze deed het dan, en liet het geld bestellen door bemiddeling van kapitein Jan Tasquet; doch de dame van Molenbays stuurde het met verontwaardiging terug. Tenslotte gaf Ghilze het in handen van een gezelschapsdame der dame van Molenbays; doch ook deze gezelschapsdame werd door haar meesteres gedwongen het geld nog eens terug te sturen. En zoo kwam Ghilze dan met het geld definitief terug te Averbode.

De Heer van Nassau kwam dan tusschen beide om de zaken ordelijk te regelen. Hij beval honderd gouden carolusgulden te schenken aan de audiëntiers. Petrus van Ghilze gaf hun dit bedrag op 21 November. Verder gaf hij 100 gouden zonnekronen aan Philips Nigri, raadsheer van den Geheimen Raad, die de suppliek aan de gouvernante had overgemaakt en, op verzoek van den heer van Nassau, de zaak had doorgedreven.

Met dit alles was de benoeming werkelijkheid geworden; doch de officiëele benoemingsbrieven waren nog niet in handen van Gielmans. Deze brieven berustten vooralsnu nog steeds in de handen van Hendrik van Nassau. Op 28 November vertrok Ghilze uit Averbode naar Antwerpen. Hij had met zich genomen een vroeger knecht van Hendrik van Nassau, Antoon, die thans — zooals we verder zullen zeggen — te Averbode verbleef. Samen reisden ze dan naar Antwerpen, hopend aldaar den heer van Nassau te ontmoeten; doch ze vernamen dat de benoemingsbrieven nog steeds te Breda waren. Ze reisden dan verder naar Breda, en ontvingen er de brieven, welke ze naar Averbode overbrachten.

Inmiddels was daar nog sekretaris Strepen, die, zeer ontevreden over den loop der zaken, ook zijn eigen honorarium bleef opeischen. Ghilze bood hem vier dubbele Spaansche dukaten aan. Doch Strepen wou meer hebben, en weigerde het belachelijk-kleine honorarium. Ghilze nam dan de vier kronen terug, en vertrok zonder iets aan Strepen gegeven te hebben.

En de heer van Breda, Hendrik van Nassau ? « Nobilis comes dominus Henricus de Nassouwen nil gratuitatis habere voluit aut petijt, recommendans se per literas et verba ad obsequia omnium prelatorum, quorum precipuus amicus et fautor semper fuit et mansit, etiam usque in mortem ». Weliswaar hadden alle prelaten tesamen hem, voor enkele jaren, toen hij nl. in Spanje terugkeerde,

een mooi geschenk gegeven in verguld zilver, om hem eenigerwijs te honoreeren voor zijn gestadige welwillendheid.

Zoo werd Paulus Gielmans dan, na allerlei wederwaardigheden, coadjutor van Dionys vander Scaeft. Korten tijd na zijn benoeming, werd hij aangesteld tot praepositus der abdij. En, om de abdij tegemoet te komen in de onkosten van zijn benoeming, droeg hij tot een bedrag van 100 carolusgulden bij in de kosten van zijn promotie [4]).

Tijdens het abbatiaat van Geeraard vander Scaeft had het Generaal Kapittel normaal zijn functie vervuld tegenover de afzonderlijke abdijen. Hooger hebben we voldoend aangetoond dat de wisselwerking tusschen het centraal bestuur der Orde en tusschen de afzonderlijke huizen wederzijds voortreffelijk mocht heeten.

Thans echter zou dit gaandeweg veranderen.

Tegen alle recht en alle beloften in, had de Romeinsche Curie de abdij van Prémontré in commende gegeven aan een kardinaal, m.n. Frans Pisani. De Orde had hiermede haar opperhoofd verloren en haar doelmatigste stuwkracht. Wel werd, zooals men uit de algemeene geschiedenis onzer Orde weet, onmiddellijk een vikaris-generaal aangesteld. Doch de autoriteit van dezen vikaris was noodgedwongen zeer ontoereikend. En, gedurende ettelijke tientallen jaren zou de Orde een lijdensweg gaan. Pas na den dood van den tweeden commendataris, kardinaal d'Este, in 1572, zou de nieuwe Generaal, Jan Despruets, den omvang van de teweeggebrachte schade kunnen meten.

De ontstentenis van een centraal bestuur was aanvankelijk niet zoo dadelijk voelbaar. Men weet het : de Orde legde zich niet goedsmoeds neer bij de onverklaarbare benoeming van kardinaal Pisani. Men teekende verzet aan te Rome. Toen dit verzet vergeefsch bleek te zijn, zocht men een anderen weg, om uit het straatje zonder eind te geraken. Men beproefde het met den kardinaal op een akkoord te gooien : men stelde hem voor ontslag te nemen als abt van Prémontré, tegen betaling van een solied jaargeld. En het was slechts nadat deze goedgemeende pogingen op den onwil van den kardinaal strandden, dat de Orde ging inzien waar ze aan toe was. Van dan af teekent de desagregatie zich met elk jaar sterker en sterker af.

Zoodan, ook na de benoeming van den kardinaal werden de zittingen van het Generaal Kapittel regelmatig gehouden.

4) Nota van Gielmans zelf : « Centum carolos recepi a patre pro portione filiali, quos Rdus Dnus provisori in subsidium expensarum factarum in placeto coadiutorie concessit ». Arch. Averbode, *Cartarius Abbatis Quartus*, I, 15, fol. 255 r°.

In 1536 werd als delegaat der circarie van Brabant Jan vanden Put, Prior van Diligem, naar het Generaal Kapittel gezonden. Alle prelaten droegen hun aandeel in zijn reisonkosten. Uit naam van alle prelaten moest hij bij het Kapittel een memorandum overreiken. Wat dit memorandum eigenlijk bevatte, is niet voldoend bekend. Het gewaagde alvast van een kwestie, die rondom de abdij van Saint-Feuillen te Roeulx was gerezen. Maar men zal er ook wel over den algemeenen gang van zaken om uitleg verzocht hebben [5]).

De prelaten wisten blijkbaar niet te best waaraan zich betreffend dezen gang van zaken te houden.

Wel wist men dat te Prémontré een commendataris de plaats van een Generaal de gremio had ingenomen. Maar was hij, « ut dicitur », commendataris ? Was hij een intrusus » [6]) ? Men stelde zich de vraag, en vond er geen voldoend antwoord op. Men besloot dan maar de zaken af te wachten, tot de toestand zou opgeklaard zijn.

Een eerste maal — het was vermoedelijk 1536 of 1537 — kwam de Prior van het Premonstratenzercollege te Parijs naar de Nederlanden om, uit naam van het Generaal Kapittel, betaling te vragen van de jaarlijksche talliae. Prelaat vander Scaeft ontving hem in zijn refugium te Leuven; doch hij weigerde de talliae te betalen, omdat hij niet klaar kon zien in den toestand.

Dan, op 26 Juli 1538, bood zich de prelaat van Lieu-Restauré aan als gezant van het Kapittel, en hernieuwde het verzoek de talliae te betalen. Hij zei dat het bestuur der Orde thans, naar omstandigheden, goed geregeld was; en dat de prelaat van Saint-Martin te Laon, Aimé de Fontaines, tot vikaris-generaal van den commendataris was aangesteld. Doch ook deze afgezant kon de betaling der talliae, althans te Averbode, niet bekomen. Prelaat vander Scaeft weigerde beleefd : hij zei dat de prelaten liever niets betaalden voor ze beter op hoogte van de toestanden waren. Hij schonk evenwel

5) Een nota uit 1536 : « Decima Maij exposuit Petrus de Ghilze Bruxellis instar ceterorum Prelatorum Brabantie Ord. Prem. nomine et pro dno Averbodiensi fr. Joanni de Puteo, Priori monasterij Jettensis, per dictos Prelatos in Franciam ad Capitulum Generale misso, Dominica Cantate proxima xiiiij huius mensis celebrandum, in subsidium expensarum iij car. — Item M. Willelmo de Angelis, U. J. Licenciato, pro confectione instrumenti ac instructionis ex parte Prelatorum prescripto Joanni de Puteo dati iij st. — Item eodem tempore computavit Petrus prescriptus consumpsisse Bruxellis vacando ibidem quinque aut sex diebus in dieta prelatorum negocij Capituli Generalis in causa Foillani etc. xviij st., quos provisor solvit. » Arch. Av., I, reg. 45, fol. 52 v°.

6) Zoo stelt Dionys vander Scaeft de vraag woordelijk in *Exposita Abbatis*, Arch. Av., I, reg. 44, fol. 73 r°.

1 gouden rijder van Gelderland, als bijdrage in de reiskosten van den afgezant, en hij liet hem met zijn abtelijke koets naar Tongerloo brengen [7]).

Op het Algemeen Kapittel van 1539, op 4 Mei te Prémontré gehouden, bracht de prelaat van Lieu-Restauré ongetwijfeld verslag uit over zijn grootendeels mislukte reis.

Het Kapittel, dat nog steeds met kardinaal Pisani in onderhandeling was over zijn eventueele ontslagname als commendataris, hopend den toestand binnenkort alweer normaal te zien worden, achtte het oogenblik gekomen om in te grijpen en de betrekkingen met de Nederlandsche abdijen van nabij aan te knoopen.

Bij capitulair besluit gaf het opdracht aan Aimé de Fontaines, vicaris-generaal, alsmede aan de prelaten van Braine, Saint-Just te Beauvais, Clairefontaine, Lieu-Restauré en Chapelle-aux-Planches om, op nader vast te stellen datum, te Kamerijk een conferentie te beleggen met de prelaten der cirkarieën van Brabant, Vlaanderen en Floreffe. Daar zouden ze, bij volmacht, kunnen handelen over allerlei kwesties, en alles doen om tot een nieuwe hartelijke samenwerking te komen.

De Nederlandsche prelaten, wien het stellig niet ontbrak aan wat ik zou noemen het Orde-gevoel, namen de uitnoodiging gretig aan. Prelaat van Engelen der abdij van Park, die in dezen zoowat de leider schijnt geweest te zijn, noodigde de prelaten uit te Brussel in het refugium van Park te vergaderen, en den toestand nader te bespreken. De vergadering ging door op 30 Mei 1539, onder aanwezigheid der prelaten van Floreffe, Vicogne, Sint-Michiels te Antwerpen, Grimbergen, Park, Heilissem, Ninove, Tongerloo en Diligem. Prelaat vander Scaeft was, wegens zijn ziekelijken toestand, niet verschenen. De prelaten besloten dan te Kamerijk aanwezig te zullen zijn op 6 Juli, om daar de aangekondigde conferentie met de afgevaardigden van het Generaal Kapittel te houden. Tevens werd overeengekomen dat tenminste zeven van de negen aanwezige prelaten te Kamerijk zouden moeten zijn : wegens bepaalde redenen zouden nl. de prelaten van Grimbergen en Heilissem ontslagen worden naar Kamerijk te reizen; doch elk hunner zou voor een bedrag

7) Nota van vander Scaeft : « Nihil solvimus juxta communem sententiam Prelatorum Brabantie, sed distulimus donec liceret Prelatis Brabantie vel aliquibus nomine eorum cum dictis Patribus Francie super hac re atque alijs plenius communicare tempore et loco congruis, prout dictam communicationem in antea expetimus. — Et dedimus dicto D. Abbati nuncio equitem Gelrie aureum de xxiiij st. et conducere eum fecimus ad Tongerloe. » *Ibid.*, fol. 73 r°.

van 50 carolusgulden in de reiskosten der anderen moeten bijdragen. Moest evenwel een der overige zeven prelaten zoo ziek worden dat hij inmiddels de reis niet zou kunnen aanvaarden, dan zou hij eveneens kunnen ontslagen worden, op de dubbele voorwaarde hierover de getuigschriften der geneesheeren voor te leggen en voor een bedrag van 25 gld. in de reiskosten der anderen tusschenbeide te komen. Een officiëele brief over deze overeenkomst werd door alle aanwezige prelaten onderteekend [7]). De prelaat van Averbode zou eveneens 50 gld. moeten geven. Door bemiddeling van den Prior van Grimbergen werden de prelaten uit Frankrijk op hoogte gesteld.

Prelaat Streyters van Tongerloo had opdracht ontvangen den officiëelen brief dezer overeenkomst mede te deelen aan de prelaten van Averbode, Bern, Mariënweert en Middelburg. Prelaat vander Scaeft onderteekende den brief, en droeg voor 1 Fransche zonnekroon bij in de reiskosten van den Prior van Grimbergen die, zooals we zegden, naar Frankrijk was gedelegeerd. Tegen eind Juni was vander Scaeft te Tongerloo en schonk er aan prelaat Streyters volmacht om in zijn naam op de conferentie te Kamerijk alle zaken af te handelen. Zoo handelden overigens ook de prelaat van Bern en, uit naam van zijn prelaat, de praepositus van Mariënweert, welke ook te Tongerloo aanwezig waren.

De conferentie zou dan doorgaan op 6 Juli.

Doch inmiddels werd prelaat Streyters van Tongerloo opgeroepen om, uit naam der Staten van Brabant, met enkele afgezanten der Edelen en der Steden naar Spanje te reizen, en aldaar de deelneming der Staten aan den keizer te bieden voor den rouw der keizerin. De zaak bleef ondertusschen aansleuren; en, terwijl Streyters wachtte op het bevel definitief de reis naar Spanje te beginnen — bevel, dat tenslotte niet kwam, werd hij verhinderd naar Kamerijk te gaan.

Tegen den gestelden datum waren dan te Kamerijk aanwezig de prelaten van Floreffe, Sint-Michiels van Antwerpen, Park, Vicoigne, Heilissem, Beaurepart en Diligem. Van hun kant waren de delegaten van het Generaal Kapittel eveneens aanwezig. De vergadering werd gehouden in het refugium der abdij van Mont-saint-Martin.

De te behandelen artikelen waren vier in getal.

Allereerst werd gesproken over de preëminentie van het Generaal Kapittel over de gansche Orde. Indien ooit, was de zaak thans aktueel, nu door de aanwezigheid te Prémontré van den kardinaal-commendataris zoovele vreemde abdijen het Generaal Kapittel be-

8) Kopij hiervan in *Cartarius Abbatus Quartus*, Arch. Av., I, reg. 15, fol. 183.

gonnen te wantrouwen. Het Kapittel zelf had in 1539 nog eens aangedrongen op onverminderde naleving van het voorschrift : dat ieder jaar de abten uit verschillende landen bij het Kapittel aanwezig zouden zijn. Maar men wou blijkbaar rekening houden met de omstandigheden en verklaarde zich daarom bereid eventuëele bezwaren der abdijen uit de Nederlanden in overweging te nemen. Deze bezwaren zouden te allen tijd schriftelijk bij het Generaal Kapittel kunnen ingediend worden. Men sprak echter de hoop uit dat de prelaat van Floreffe in het volgend Kapittel zou aanwezig zijn om over deze zaak nader met de definitors der Orde overleg te plegen.

De aanwezige Nederlandsche abten verklaarden zich met dit eerste punt akkoord : ze hadden er niets op tegen dat de preëminentie van het Algemeen Kapittel te allen tijd ongeschonden zou worden behouden.

Het tweede punt betrof de kwestie : hoe men er zou toe komen de abdijen van Spanje, Schotland en Duitschland terug te brengen onder de obediëntie van het Generaal Kapittel. De aanwezige Fransche prelaten stelden voor den kardinaal-commendataris te verzoeken de weerspannige abdijen vanuit Rome, desnoods door kerkelijke censuren, te dwingen het Kapittel bij te wonen.

De Nederlandsche abten verklaarden dat dit punt op het volgend Generaal Kapittel nader moest behandeld worden.

De berooide finantiëele toestand der Orde vormde het voorwerp van het derde punt. Het voorstel van het Kapittel luidde : dat zes abten delegatie zouden krijgen om nauwkeurig den toestand te onderzoeken. Hierbij lieten de Fransche delegaten opmerken dat de kardinaal-commendataris hoogstwaarschijnlijk ontslag als abt van Prémontré zou nemen; nu kwam het er echter op aan hem ertoe te bewegen zich met een matig jaarlijksch pensioen tevreden te stellen.

De Nederlandsche abten sloten zich hierbij aan; maar ze verzochten uitdrukkelijk alle eventuëele brieven naar kardinaal Pisani te zenden onder handteekening der Fransche abten alléén. De abten uit de Nederlanden wenschten blijkbaar met den commendataris geenerlei relaties aan te knoopen.

Het laatste punt betrof den delegaat der Orde, die bij het Concilie van Trente zou aanwezig zijn. Door de benoeming van Pisani had de Romeinsche Curie ook dit niet te onderschatten onheil over onze Orde gebracht : dat geen Premonstratenzergeneraal op het Concilie zou kunnen aanwezig zijn. De Fransche prelaten hadden tot hun

delegaat den abt van Saint-Just te Beauvais aangeduid, althans voorloopig.

De Nederlandsche abten zegden dat ook zij eventuëel voor een delegaat zouden zorgen, en dat deze delegatie zou hebben van alle abdijen uit de Nederlandsche gebieden [9]).

Buiten deze meestal theoretische punten was daar echter nog het uiterst-praktische punt van de betaling der talliae.

Een drietal prelaten, nl. deze van Floreffe, Park en Heilissem hadden hierover een partikulier onderhoud met de Fransche afgevaardigden. En, hoewel betreffend dit punt onder alle Nederlandsche abten overeengekomen was dat geen beslissing zou getroffen worden voor ieder afzonderlijk zou geraadpleegd zijn, zegden de drie genoemde prelaten definitief toe de talliae te betalen.

De voorzitter der conferentie, Aimé de Fontaines, gaf dadelijk aan zijn religieus, Mathurinus Dandelle, een officiëele volmacht, gedateerd uit Kamerijk, 8 Juli 1539, om in de verschillende abdijen de talliae te gaan ontvangen [10]).

Terug thuis gekomen, zond prelaat van Engelen van Park, dd. 13 Juli, onmiddellijk een brief naar de verschillende prelaten om hen op hoogte te brengen en hen dringend te verzoeken de talliae onverminderd te betalen [11]). Dit was echter niet naar den zin van verschillende andere abten, o.w. de prelaat van Sint-Michiels. Deze verweet de drie prelaten van Floreffe, Park en Heilissem afzonderlijk met de Fransche afgevaardigden onderhandeld te hebben; en, vooral, de betaling der talliae te hebben toegezegd zonder voorafgaandelijk akkoord van al hun mede-prelaten. Verschillende abten, o.w. vander Scaeft van Averbode, deelden dezelfde meening. Ze bleven trouwens op hun standpunt : dat het beter was de talliae niet te betalen. Ze voegden er echter aan toe dat ze dit niet deden omdat ze aan het centrale Ordebestuur niet wilden gunnen wat hem toekwam; doch ze meenden deze talliae niet te moeten geven aan Fransche prelaten, die de privilegiën der Orde zoo slecht hadden weten te verdedigen, dat een commendataris te Prémontré had kunnen binnenrukken [12]).

Doch inmiddels had Math. Dandelle zijn reis van abdij tot abdij

---

9) Een volledig overzicht over de behandelde punten geven we in Bijlage VII.

10) De volledige tekst van deze interessante volmacht staat verder als Bijlage VIII.

11) *Raptim ex cenobio nostro Parcensi xiij mensis Julij.* Een kopij staat Arch. Av., I, reg. 15, fol. 185 r°.

12) Ze hadden besloten niet te betalen « ob non defensionem Ordinis, quam Franci hactenus postposuerunt ». Nota van vander Scaeft, *l. c.*, fol. 187 r°.

begonnen, met volmacht de talliae op te vragen. Wat te doen ? Te Tongerloo had prelaat Streyters aanvankelijk geweigerd de talliae te voldoen. Doch nadien had hij erin toegestemd de talliae te betalen voor de jaren 1533, 1534, 1535 en 1536. Maar hij weigerde voorloopig het bedrag der drie jaren 1537, 1538, en 1539 te voldoen. vander Scaeft, die over gansch deze zaak voortdurend in voeling bleef met Tongerloo, deed zooals prelaat Streyters. Hij betaalde het bedrag van vier jaar, en reserveerde het bedrag der drie volgende jaren. Bovendien droeg hij voor een bedrag van 1 Gelderschen gulden bij in de reiskosten van Dandelle, die op 2 Augustus te Averbode was aangekomen [13]).

En hiermede was de conferentie van 1539 afgeloopen. « Een conferentie zonder eenige beteekenis », noteert vander Scaeft [14]).

Het eerste contakt tusschen de Orde-zonder-Generaal en de Nederlandsche abdijen had de saamhoorigheid geen goed gedaan. Later, in 1572, zou Despruets ondervinden hoezeer de Nederlanden ontvreemd waren aan een centraal Ordebestuur, dat gedurende ruim veertig jaar haar eigen hoofd en haar bevoegde leiding had moeten missen.

We zullen in latere jaren nog moeten vaststellen dat de wisselwerking tusschen Prémontré en de abdijen der Nederlanden steeds minder doelmatig wordt.

Indien onze prelaten stilaan Prémontré beginnen te vergeten, toch bleef de voeling en de onderlinge samenwerking tusschen de verschillende Nederlandsche abdijen bestaan, voor verdediging hunner rechten.

Men merkt allereerst dat de jaarlijksche vergadering der prelaten van Brabant zorgvuldig werd gehouden. De zieke prelaat vander Scaeft kon er niet steeds aanwezig zijn. Maar hij bleef op hoogte van den toestand : hij liet zich door brieven de loopende zaken

---

13) Hier volgt de origineele kwitantie, gegeven door Dandelle, 2 Augustus 1539 : « Fateor ego fr. Mathurinus Dandelle, receptor talliarum a Capitulo Generali Ordinis Premonstratensis institutus et ordinatus, recepisse a Reverendo Domino Abbate monasterij Averbodiensis sommam quinquaginta sex florenorum xx stuf. pro floreno, pro quatuor annis videlicet trigesimo tertio, quarto, quinto et sexto in deductione aliorum annorum in bonum computum. De qua quidem somma prefatum abbatem reverendum virtute commissionis mihi exhibite apud Capitulum Generale absolvi faciam. Teste signo meo manuali presenti quitantie apposito anno domini millesimo quingentesimo nono, mensis Augusti die secunda. M. Dandelle. » *Exposita Abbatis*, Arch. Av., I, reg. 44, fol. 42 v°.

14) « Istas prescriptas pene ridendas copias », zegt vander Scaeft in *Cartarius Abbatis Quartus*, *l. c.*, I, reg. 15, fol. 187 r°.

mededeelen [15]); of hij stuurde er zijn coadjutor, Paulus Gielmans, naar toe [16]). In het jaar 1539, toen vander Scaeft blijkbaar wat betere gezondheid genoot, ging hij zelf de vergadering der prelaten bijwonen, samen met zijn coadjutor [17]).

Met de andere Premonstratenzerabten onderhield vander Scaeft, naar oude zede, betrekkingen vol onderlinge waardeering en vriendschap.

Enkele jaren tevoren hadden bepaalde betrekkingen bestaan met de abdij van Bonne-Espérance. Op 25 Oktober 1533 ontving vander Scaeft den coadjutor van Bonne-Espérance, Jan Deppe, en betaalde hem het sedert jaren verschuldigde bedrag [18]).

Op 26 September 1536 moest prelaat van Engelen van Park te Testelt voorbijkomen. Hij was vergezeld door zijn gewone bedienden, te paard. Prelaat vander Scaeft ging hem te Testelt tegemoet en bood hem het middagmaal aan in het huis van den sekretaris van Averbode, m.n. Sebastiaan Roos. De onkosten van den maaltijd bedroegen 35 stuivers [19]).

In 1539 kwam de prelaat van Bern naar Averbode, in verband met de voorbereidingen der conferentie van Kamerijk. Prelaat vander Scaeft reisde met hem tot Tongerloo [20]).

In den loop van zijn abbatiaat had prelaat vander Scaeft verder nog met groote moeilijkheden te kampen. In een volgend paragraaf,

---

15) Een nota uit Augustus 1533 : « nuncio Lovaniensi, qui detulit literas a prelatis Brabantie nobis in absentia nostra missis solvimus per cellerarium decem st. » *Exposita Abbatis, l. c.*, I, reg. 44, fol. 53 r°

16) Een nota van 27 sept. 1536 : « misso provisore Lovanium ad concilium prelatorum pro excusatione R. D. Mei facienda tam in concilio quam etiam in causa Dni Abbatis monasterij S. Foillani, qui prelatos Brabantie in Camera traxit coram cancellario et dnis de Concilio super quota et pensione, quam in precarijs principis contribuit cum statu prelatorum Brabantie de bonis suis in Hubeaumont. » *Ibid.* I, reg. 45, fol. 60 r°. Over de laatste zaak zullen we verder handelen wanneer we spreken over de betrekkingen der abdijen met het landsbestuur.

17) Een nota van 24 Oktober 1539 : « eunte provisore cum R. Dno Lovanij in congregatione prelatorum, vacante ibidem a xxiij Sept. usque ad j Oct., exposuit provisor in diversis pro coquina Dni Rev. tam in vino quam victualibus, ut patet ex libro coquine Dni, xj car. vj st. iii 1/2 pl. » *Ibid.*, I, 45, fol. 88 r°.

18) « De expensis nostris quondam habitis in Bona Spe. — Anno xxxiij xxv Octobris solvimus Averbodij in aula abbatiali interiori Dno Joanni Deppe, procuratori et coadjutori R. P. Dni Abbatis Bone Spei, quadraginta florenos Karoli, ad causam expensarum nostrarum ante aliquot annos in dicto monasterio Bone Spei uno anno et dimidio habitarum et nobis administratarum. Teste manu sua subiecta. (w.g. eigenhandig :) fr. Johannes Deppe. » *Cartarius abbatis Quartus, l. c.*, I, reg. 15, fol. 91 r°.

19) Een nota hierover in *Exposita Abbatis, l. c.*, I, reg. 44, fol. 36 v°.

20) *Ibid.*, reg. 45, fol. 76 r°.

wanneer we zullen spreken over de betrekkingen tusschen de abdijen en het landsbestuur, moet hierover breedvoerig gesproken worden. Voor een ziekelijk man als Dionys vander Scaeft was, waren deze moeilijkheden zwaar om dragen. Gaandeweg voelde hij overigens, dat hij niet meer bij machte bleef om het streng regime der Orde te volgen. Hij had blijkbaar geen lust om hiervoor dispensatie te vragen bij het centraal bestuur der Orde te Prémontré. Van prelaat van der Haghen van Sint-Michiels te Antwerpen verkreeg hij dan, 9 Februari 1540 n.s., toelating om lijnwaad te dragen; hij werd tevens ontslagen van de strenge wet op het gebruik van zuivelspijzen [21]).

Verder maakte Dionys vander Scaeft zich verdienstelijk door talrijke bouwwerken te Averbode. Op 23 Augustus 1536 liet hij door meester Jacobus van Zoutleeuw het uurwerk van den wekker op het dormitorium vernuftig herstellen [22]). Hij liet een nieuwe trap aanleggen in de prelatuur [23]). Hij bouwde een nieuwe poort voor het konvent; liet een nieuwen put graven aan de « Spuel »-poort van het konvent, en gaf bevel, « propter diversas rationes quas longum esset referre », een traliewerk aanbrengen voor de ingangspoort der kerk [24]).

Dionys vander Scaeft, ziekelijk als hij was, voelde zich niet opgewassen tegen de moeilijkheden van zijn bestuur, vn. tegen de moeilijkheden, welke hij vanwege de staatsautoriteiten ondervond. Het begin dezer moeilijkheden viel ongeveer samen met het oogenblik, toen de ziekte den prelaat voorgoed te pakken kreeg. In een bijna pathetische « Instructio pro successoribus » — waarover nog verder spraak zal zijn — spreekt de zieke abt over zijn tijd als over een « tempus omnino infelix » [25]). Na momenteele dagen van lichamelijke beterschap, volgden perioden van dieper inzinking.

---

21) *Antwerpiae, ex nostro monasterio die nona mensis Februarij a° xxxix more scribendi gallicano.* fr. Gregorius Hagh., Abbas de S. Michaele, dispenseert, op zijn aanvraag, den abt van Averbode : « dispensamus ut stante vestra conditione qualitateque vestri corporis V. P. uti possit lineis lectis vescique lacticinijs, tali videlicet conditione quod in modum commutationis huiusmodi preter solitos habebit V. P. tribus egenis hebdomadatim distribuere ex charitate grossos Flandrie. » Het origineele stuk staat in *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, reg. 15, naast fol. 145. Een kopij *ibid.*, fol. 146.

22) Arch. Av., I, reg. 45, fol. 61 v°.

23) *Ibid.*, I, reg. 15, fol. 98 v° : « Anno xxxiiij° heeft Wouter van Keermpt scrynmaeker aangenomen ende gelooft te maken tot Everbode inde zale eenen windelgraet om vuytten zalen op ende aff te gaen vander abdyen... »

24) *Ibid.*, I, reg. 16, fol. 204 r°.

25) *Ibid.*, I, reg. 44, fol. 1 r°.

Niemand had echter verwacht dat de prelaat zoo vroeg en zoo onverwacht zou gestorven zijn als metterdaad gebeurde.

Op Vrijdag, 4 Maart 1541, rond half vijf des morgens, werd de prelaat door hevige koortsen overvallen. Hij was, op dit oogenblik, op zijn schrijfkamer onder in de prelatuur, en misschien was niet dadelijk iemand in zijn nabijheid om hem de noodige zorgen toe te dienen. Hij had nl. zoopas een jong kamerdienaar in dienst genomen, en deze wist vermoedelijk nog niet te best wat hij allemaal te doen had. Toen dan de coadjutor, Paulus Gielmans, alsmede twee broeders van den prelaat — die alstoen te Averbode aanwezig waren, bemerkten in hoe gevaarlijken toestand de zieke was, liepen ze inderhaast naar den biechtvader van den abt, den cellier Bernard van Lomel. Doch onmiddellijk daarna, en nog voor de biechtvader geroepen kon worden, overleed de prelaat : « feliciter obijt, licet proh dolor confessione ore non prolata nec Sacramentalibus, quod dolendum est, sumptis » [26]).

Zijn lijk werd opgebaard temidden gewijde kaarsen. En den volgenden nacht, onmiddellijk voor de Metten, werd het in het geheim begraven. Men begroef hem in den kloosterpand, naast zijn voorganger Geeraard vander Scaeft, « Abbatem quondam celeberrimum », en naast den vroeger coadjutor Hendrik vander Scaeft. De begrafenis werd gedaan door den Prior, terwijl reeds te Averbode aanwezig waren de prelaten van Sint-Michiels, Tongerloo en Park. Tot na de begrafenis werd de dood van Dionys vander Scaeft geheim gehouden, « propter pericula forsan imminentia » [27]).

« Vir fuit optime vite, oracionibus et suffragijs mixte, castitatis integerrime, scientie, discipline et facundie perfectissime, deficientibus tamen gubernatione et civilitate, hac vite miseria pernecessarijs, ob non diuturnam et longam experientiam. Sepius enim et quasi continua paralisi in brachijs et manibus ac alijs flegmatibus et debilitatibus laborabat, cum maximis tedio et afflictione, eo quod vir erat floride adhuc etatis, 36 annorum aut circiter [28]).

3. *Prelaat Paulus Gielmans.*

Het was op voorhand zeker dat de coadjutor, Paulus Gielmans, den overleden prelaat vander Scaeft zou opvolgen.

---

26) Volgens een bericht in *Exposita Abbatis, l. c.*, I, reg. 44, fol. 14 r°.
27) *Ibid.*
28) *Ibid.*, fol. 14 v°.

Toch was de toestand deze maal niet zoo klaar als bij den dood van Geeraard vander Scaeft.

Toen nl. deze abt in 1532 overleed, kon de coadjutor Dionys vander Scaeft officiëele papieren toonen, waarbij hij door koning en Paus tot coadjutor met recht van opvolging benoemd was. Gielmans had weliswaar zijn koninklijke benoeming tot coadjutor ontvangen. Doch te Rome was hiervan nooit een goedkeuring gevraagd.

Waarom had men dit verzuimd ?

Sommigen — hun naam is niet bekend — hadden prelaat Dionys vander Scaeft ervan kunnen overtuigen dat het beter was dit niet te doen. En de prelaat had het dan maar niet gedaan [1]).

Doch hiermede moest men met nog grooter omzichtigheid optreden bij de nieuwe verkiezing van den abt.

Men besloot de zaak ten spoedigste te regelen.

De confraters, welke als pastoor fungeerden op parochies in de onmiddellijke buurt van Averbode, werden verwittigd dat op Zondag, 6 Maart, de abtelijke verkiezing zou plaats hebben. Men verwittigde zoo de pastoors van Testelt, Messelbroek, Tessenderloo, Vorst en Einthout. De pastoor van Veerle studeerde momenteel te Leuven. De overige confraters, welke in verder afgelegen pastorieën verbleven, werden echter niet geroepen « ob pericula forsan imminentia ».

Zoodan, dien zondag 6 Maart, werd Paulus Gielmans in de kapittelzaal door den Prior, via Spiritus sancti, tot prelaat verkozen en uitgeroepen. Niemand der conventuales en niemand der aanwezige pastoors verzette zich tegen deze keuze. De prelaat van Sint-Michiels, vader-abt, bekrachtigde de verkiezing.

Met dit alles was deze verkiezing toch ietwat zonderling. De gewone formaliteiten waren niet vervuld; en sommige confraters konden protesteeren tegen het feit, dat de verkiezing doorgegaan was buiten hun aanwezigheid. Thans bleek weliswaar geen verzet te duchten van een of ander confrater; eventueele moeilijkheden konden alleen komen van menschen, die 'n abdij liefst aan een commendataris zouden gegeven hebben. Men besloot daarom te Averbode alle juridische voorzorgen te nemen.

Voor de verkiezing in de kapittelzaal moest doorgaan, had men aan de poort der abdijkerk alsmede aan de poort der abdij een convocatie bekend gemaakt, waarbij ieder stemgerechtigde perempto-

---

1) « aliquibus id impedientibus ex parte ipsius Dni Dionysij, quorum culpam Deus omnipotens ignoscere dignetur ». *Exposita Abbatis, l. c.*, reg. 44, fol. 14 v°.

risch werd opgeroepen. Deze convocatie werd allereerst met luide stem voorgelezen en dan op beide plaatsen opgeplakt.

Denzelfden namiddag, te vijf uur, werd ieder opgeroepen om tegen de voormiddags gedane verkiezing eventueel verzet aan te teekenen. Toen dan niemand verzet aanteekende, werd Gielmans definitief als prelaat geïnstalleerd. Hijzelf beloofde allereerst gehoorzaamheid aan zijn vader-abt van Sint-Michiels. Dan beloofde hij gehoorzaamheid aan het Generaal-Kapittel, in handen van den prelaat van Park, « vicesgerens et commissarius vice ac nomine Ordinis et Capituli Generalis ». Tenslotte kwam elk religieus aan zijn nieuw prelaat gehoorzaamheid beloven [2]).

Den volgenden dag ontving Gielmans de abtelijke wijding uit de handen van den wijbisschop van Luik, in aanwezigheid der prelaten van Sint-Michiels, Park en Tongerloo. In Mei van hetzelfde jaar ontving hij de Pauselijke goedkeuring [3]).

Het abbatiaat van Gielmans zou zeer kort zijn. Sedert jaren ziekelijk, zou de nieuwe prelaat na slechts twee jaar abtelijk bestuur sterven.

Veel is over dit abbatiaat uitteraard niet mede te deelen. Wanneer we verder, in den loop dezer studie, over het dagelijksch leven in de abdij zullen spreken, zal af en toe een gelegenheid zich voordoen om nog even het bestuur van Gielmans te vermelden. Hier kunnen we over het abbatiaat van Gielmans kort zijn.

Onmiddellijk na zijn abtelijke installatie, werd Gielmans, op aandringen van het konvent, ertoe gebracht een sedert jaren hangende betwisting te laten beslechten.

Sedert jaren had het konvent bij den prelaat aangedrongen om een gunstige regeling te bekomen over de ettelijke punten van reëel belang.

In een tijd, toen de mensa abbatialis en de mensa conventualis gescheiden waren, konden vaak moeilijkheden rijzen tusschen de

---

2) « Acta fuerunt hec Averbodij in capitulo et in summo altari chori pretacta die dominica sexta Marcij, die vero tercio post decessum quondam dni Dionysij Abbatis. » Een verslag over deze verkiezing staat *ibid.*, fol. 14 v°.

3) *Datum Rome apud S. Petrum anno incarnationis Dominice millesimo quingentesimo quadragesimo primo pridie Nonas Maij Pont. nostri anno septimo.* Paus Paulus III heeft vernomen dat, na den dood van Dionys vander Scaeft, Gielmans via Spiritus Sancti tot abt van Averbode is verkozen en door den vader-abt goedgekeurd. De Paus heeft bovendien vernomen dat Gielmans ook « gratus et acceptus » is bij den hertog van Brabant. Hij keurt dan de verkiezing en de confirmatie goed. Origineele bulle in Arch. Av., I, oorkonde 3365. Een notariëele kopij staat *ibid.*, I, reg. 23, *Cartarius Abbatis Decimustertius*, fol. 149-150.

beide mensae. Prelaat Dionys vander Scaeft had de zaken in dezen laten aansleuren, en de ontevredenheid van het konvent was sedert jaren aangegroeid. Dan was er nog de kwestie van de competentia der pastoors. Sommige pastoors meenden dat de prelaat hun inkomsten ontnam, die hun persoonlijk toekwamen : het innen der novaaltienden speelde hierin een voorname rol. En tenslotte was er nog de banale doch belangrijke kwestie van het water. Men weet te Averbode bij ondervinding dat er af en toe schaarschte van water heerscht en dat het moeilijk is een put met goed en overvloedig water te leggen. Zoodan, het konvent klaagde over het feit, dat het geen goede waterput tot zijn beschikking had.

Onmiddellijk na de installatie van Gielmans werd op regeling dezer punten aangedrongen. En men maakte gebruik van de aanwezigheid der prelaten van Sint-Michiels, Park en Tongerloo om de zaken onverwijld te regelen. De drie genoemde prelaten werden als scheidsrechters aangesteld tusschen den abt en het konvent. En weldra kwam men tot een goed akkoord. Gielmans beloofde een nieuwen put in het konvent te doen graven. Hij beloofde een nauwkeurigen staat bekend te maken van de mensae abbatialis en conventualis. En tenslotte beloofde hij aan de pastoors te geven al wat hun toekwam [4]).

Het abbatiaat van Gielmans begon dan onder gunstige voorteekenen. Doch de sleepende ziekte liet den prelaat geen respijt.

Na amper een paar jaar abbatiaat, voelde Gielmans zich zwaar ziek worden. Te Leuven, toen hij in het refugium van Averbode verbleef, overviel hem de laatste aanval van zijn onverbiddelijke ziekte. Hij werd berecht. Hij ontving het H. Viaticum. En dan overleed hij, in de kamer waar vroeger prelaat Geeraard vander Scaeft was gestorven, omstreeks elf uur des voormiddags op 9 Mei 1543 [5]).

4. *Prelaat Jeroom Smeets.*

Paulus Gielmans had tijdens zijn leven geen coadjutor aangesteld.

De verkiezing van zijn opvolger werd dan ongetwijfeld met den meesten spoed doorgedreven.

Tot abt werd dan verkozen, « door het konvent en de pastoors »,

---

4) De uitvoerige akt van dit akkoord uit 1541 staat in *Cartarius Abbatis Decimusquartus, l. c.*, I reg. 14, fol. 131 vlgg. Zie Bijlage IX.

5) *inter decimam et undecimam ante prandium* zegt reg. 58, fol. 118 v°. En reg. 200, fol. 99 v° : *Obijt Lovanij in hospicio Averb. a°* 1540 *tercio mensis Maij die nona circa horam undecimam ante meridiem.* Verdere bijzonderheden in reg. 415, fol. 76 v°.

Jeroom Smeets uit Koersel, die voorheen pitantier en pastoor te Hoogemierde was geweest, en sedert 24 December 1542 de aangeziene functie van granarius en provisor vervulde [1]).

Naar verluidt zou de koning in deze verkiezing niet tusschenbeide gekomen zijn. Wel verzocht hij den nieuwen prelaat hem een bedrag van zegge zesduizend gulden te leenen. Smeets, die begreep dat in dezen een verzoek eventueel beteekende als een bevel, stond de leening toe. Pas vier jaar later — inmiddels was Smeets reeds overleden — werd het geleende bedrag aan Averbode teruggegeven [2]).

De prelaatswijding, die bij de vorige abten haast onmiddellijk volgde op den lijkdienst van den voorganger, liet deze maal langer op zich wachten. Pas op 10 Juni 1543 werd Smeets tot abt gewijd, e.w. door den suffragaan van Luik, onder assistentie der prelaten van Sint-Michiels en Tongerloo [3]).

Evenals Gielmans, zou Jeroom Smeets slechts een zeer kort abbatiaat kennen. Over zijn kortstondig bestuur van amper drie jaar is dan hier ook niet veel mede te deelen.

We kunnen op deze plaats volstaan door de aandacht te vragen voor enkele belangrijke aankoopen van Smeets.

Op 17 Maart 1545 n.s. kocht Smeets een ruim huis te Brussel, dat in latere tijden als refugium kon dienst doen. Door tusschenkomst van prelaat van den Berghe der abdij van Park alsmede van meester Adriaan van Grave, raadsheer van Brabant, kocht de rentmeester der abdij van Averbode, ten overstaan van den eigenaar, mr. Frans Parys, advokaat, « een huys ende hove met allen zynen toebehoirten ende appenditien van toren, vesten, mueren etc. staende ende gelegen binnen der stadt van Bruessel inde straet darinnen vander binnenpoerte van Loven gaet nae thuys van Tongerloe ende ter Cancelryen waert tusschen eenen ganck op deen syde ende Jacops van Beveren nieuwe huys op dander syde ». Meester Adriaan van Grave had dit huis sedert jaren van den eigenaar gehuurd. De koopsom bedroeg 1300 carolusgulden van 20 stuivers. In het verkoopscontrakt, dat onderteekend werd door den rentmeester van Averbode,

---

1) « Eligitur a conventu et curatis in abbatem » schrijft die Voecht in reg. 415, fol. 76 v°.

2) Een nota van 23 Maar 1547 : « Et ita totalis presta 6000 flor. caroli per dictum quondam d. Jeronimum abbatem tempore sue promotionis ad abbatialem dignitatem Ce. ma. facta et prestita totaliter restituta et exoluta est. » *Cartarius Abbatis Quintus*, reg. 16, fol. 49 v°.

3) Arch. Av., I, reg. 415, fol. 76 v°.

werd bepaald dat de prelaat binnen de acht dagen zijn toestemming zou moeten geven. Prelaat Semeets gaf deze toestemming [4]).

Het jaar tevoren had de prelaat, voor een bedrag van 41 gulden, een huisje gekocht te Zoutleeuw. Het was slechts een klein huisje, gelegen nabij de Hoogbrug [5]).

Te Averbode liet Smeets verschillende nuttige bouw- en restauratiewerken uitvoeren. Hij verbouwde de hoeve nabij het klooster, m.n. het Veehof [6]), en hij liet het groote uurwerk der abdij aldus wijzigen dat het ook om de halve uur sloeg [7]).

In 1546 werd prelaat Smeets te Leuven ziek. Hij had den tijd zich op den dood voor te bereiden [8]), en overleed in het refugium te Leuven, rond 7 uur des morgens, op 12 Oktober 1546 [9]).

5. *Prelaat Matthaeus Volders.*

Na den dood van prelaat Smeets, greep het staatsbestuur onmiddellijk in bij de nieuwe prelaatsverkiezing te Averbode.

Volgens het alstoen opkomend gebruik, stuurde het goevernementgeneraal der Nederlanden commissarissen naar de abdij om aldaar elk religieus te ondervragen betreffend de beste kandidaten voor de abtelijke waardigheid.

Ook te Averbode werd dit onderzoek gehouden eind Oktober 1546. En even nadien werd tot abt voorgedragen, bij placet van de gouvernante-generaal, de religieus Matthaeus Volders, geboren te Retie en sedert 1536 pastoor te Vorst.

Volders, die overigens de meest vooraanstaande kandidaat lijkt geweest te zijn, moest dan officiëel geïnstalleerd worden en via Spiritus Sancti door de religieuzen worden verkozen. Evenwel, het feit dat hij bij koninklijk placet was voorgedragen voor deze keuze,

---

4) Koopakt in Arch. Av., *Cartarius Abbatis Quintus*, I, reg. 16, fol. 47-49.

5) *Ibid.*, fol. 73.

6) *Ibid.*, reg. 15, fol. 91 r°.

7) « Dedi Pancratio — bedoeld wordt de leekebroeder Pancratius — ad opus novi horologij facti de media hora sonanda pro parte Rdi Dni iij car.; conventus et Pancratius solverunt reliquos vj. car. — Item allate sunt Diest due libre filorum ferreorum dicto horologio applicatorum, pro quibus solvi vj st. « Aldus in *Computationes Camerarij Theod. de Ruremunda*, Arch. Av., I, reg. 57, fol. 77 r°.

8) « Jheronimus abbas in infirmitate sua confessus est se mutuo dedisse fratri suo Petro Smeets in Lumpnis lxxx philippicos, neque de eisdem eum quitare voluit ». *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, I, reg. 15. fol. 108 r°.

9) Hij overleed 12 Oktober « die Martis de mane hora quasi septima ». Arch. Av., I, reg. 58, fol. 118 v°.

deed bij tal van religieuzen oppositie oprijzen. Naar verluidt weigerden dertien der conventuales hem als abt, wijl door koninklijke benoeming aangesteld, te aanvaarden. Dit verzet lijkt minder tegen de persoon van Volders dan wel tegen de nieuwsoortige manier van benoeming bedoeld te zijn geweest. De vader-abt van Averbode, prelaat vander Haghen van Sint-Michiels, wendde echter alle middelen aan om de weerspannigen te overreden. Na heen en weer geredewist te hebben, gaf men dan maar toe. Volders werd dan door allen aanvaard; hij werd geïnstalleerd en door den vader-abt bevestigd [1]).

Hij ontving de abtelijke wijding uit de handen van den wijbisschop van Kamerijk, op 14 December 1546.

De nieuwe prelaat was inmiddels niet gansch gerustgesteld over de manier, waarop hij tot abt was benoemd geworden. Hij besloot te Rome den toestand bloot te leggen, en aldaar om definitieve goedkeuring te verzoeken. Een paar maanden later, in Februari 1547, volgde dan de definitieve Pauselijke goedkeuring [2]).

Een gedetailleerde studie van Volders' overigens flink abbatiaat valt buiten het kader dezer studie. Volders bleef gedurende nagenoeg twintig jaar de abdij van Averbode besturen. Hij overleed in 1565. Men vond hem dood, voor het haardvuur zittend op zijn kamer, op 2 November 1565. Hij was tevoren niet ziek geweest. Men schreef zijn dood toe aan het gebruiken van vermoedelijk-vergiftigde mispelen, die hem vanuit de pastorie van Kosen waren gebracht [3]).

Laten we enkel een paar feiten uit het abbatiaat van Volders naarvorenhalen.

Een eerste gevolg van de benoeming door den koning was steeds het toekennen van pensioenen. Hoe meer het staatsbestuur zich zou moeien met de benoeming van abten en abdissen, te meer zou het er

---

1) Zie hierover Arch. Av., I, reg. 415, fol. 80-81 alsmede reg. 499, fol. 38 vlgg.

2) *Datum Rome apud Sanctum Petrum Anno Inc. Dominice* 1546 *pridie Nonas Februarij Pont. nostri anno tertio decimo.* Paus Paulus III heeft vernomen dat, na den dood van prelaat Smeets, de religieuzen van Averbode, *habentes jus eligendi ex indulto Apostolico, cui non est hactenus in aliquo derogatum,* Volders tot abt hebben verkozen, en dat deze door den vader-abt van Sint-Michiels is geconfirmeerd. De Paus keurt deze verkiezing en deze confirmatie goed. Origineele bulle in Arch. Av., I, Oorkonde 3416. Notariële kopij in *Cartarius Abbatis Decimusquartus, l. c.,* I, reg. 24, fol. 129-130. — De tekst van deze bulle is uiterst interessant. Wanneer eenmaal een studie zal gemaakt worden over de rechten van de Nederlandsche soevereinen tegenover de abtelijke benoemingen in de Nederlanden, zal deze bulle een sterk argument zijn ten voordeele van thesis, die alle abdijen tot in de achttiende eeuw bleven verdedigen.

3) Arch. Av., I, reg. 173, blz. 68.

een traditie van maken geen benoeming te doen voor de uitverkoren kandidaat toegestemd had in het toekennen van een of meer jaargelden, ten voordeele van personen, tegenover wie het staatsbestuur verplichtingen had. De kandidaten maakten gewoonlijk geen moeilijkheden : waren daar niet in elke abdij evenzooveel andere kandidaten, die bij een eventueele benoeming te hun voordeel toch zouden toestemmen ?

Bij de benoeming van Volders, de eerste te Averbode waar het gouvernement-generaal zoo rechtstreeks ingreep, was de gewoonte van de pensioenen nog niet zoo gevestigd, dat men op het lijdelijk aanvaarden ervan vanwege de religieuzen kon rekenen. Thans had de gouvernante-generaal Volders gedwongen zijn toestemming te geven voor het uitbetalen aan een zekeren Philip Baillieu van een jaargeld van tweehonderd gulden. Het konvent van Averbode weigerde echter dit pensioen te erkennen; en Volders verplichtte zich, bij officiëele brieven, het jaarlijksch bedrag hiervoor te nemen uitsluitend uit de geldmiddelen van de prelatuur [4]).

Sedert ettelijke jaren had het centrale bestuur der Orde zoo goed als niet van zich laten hooren. De desagregatie der Orde ging, gedurende het onheilvolle bestuur van de kardinalen-commendatarii van Prémontré, met elk jaar vooruit. De regelmatige visitationes van vroeger waren sedertlang vergeten. Het regelmatig promulgeeren van de dekreten uit het Algemeen Kapittel werd gaandeweg doode letter.

Gelukkig was daar nog het oude instituut van het toezicht- uitgeoefend door den vader-abt. Prelaat van der Haghen van Sint-Michiels, vader-abt van Averbode, kwam dan te Averbode een visitatie houden, op 16 Mei 1548, in gezelschap der prelaten van Park en Tongerloo.

Het Relictum dezer visitatie vermeldt enkele punten van belang, die tot in het dagelijksch leven der abdij ingrijpen. We zullen er dan nog moeten op terugkomen, wanneer we het dagelijksch leven in een zestiende-eeuwsche abdij behandelen. Laten we hier inmiddels de verschillende punten kort bespreken : men zal meteen een voorstelling hebben van het kloosterleven, zooals het tijdens het abbatiaat van Volders opgevat werd.

Allereerst gaven de visitators bevel dat alle religieuzen van het konvent, volgens het algemeen gebruik, elken dag les in de gewijde

---

4) Officiëel stuk van 10 Juni 1547 in *Littere Sigillate* (Arch. Av., I, reg. 200), fol. 177 v°.

wetenschap zouden ontvangen van een bekwaam leeraar. Wanneer we verder over de gewijde studies zullen spreken, zal duidelijker uitkomen wie te dezen tijd leeraar was in onze abdijen, en hoe de studies werden ingericht. Prelaat Volders werd in deze visitatie ermede gelast te allen tijd een leeraar in zijn abdij te hebben, en ervoor te zorgen dat alle conventuales dagelijks de les bijwoonden. De visitators voegen eraan toe dat deze lessen tot doel moeten hebben de religieuzen in den geest der orde op te leiden tot bekwame zielenherders.

Verder hadden de visitators opgemerkt dat de religieuzen te gemakkelijk het konvent konden verlaten; wederzijds konden vreemdelingen te gemakkelijk binnen het konvent komen. Dit gaf uitteraard aanleiding tot allerlei verstrooiing en tot betrekkingen met personen, welke liever op een afstand moesten gehouden worden. De visitators schreven dan voor de poort tot het konvent gesloten te houden. De prelaat zou moeten zorgen voor aanstelling van een betrouwbaar portier aan deze poort van het konvent. En deze portier zou geen religieus buiten het konvent laten komen noch een vreemdeling laten binnenkomen zonder voorkennis en toelating van den prelaat.

Aan den Prior werd door de visitators het recht ontzegd aan een religieus de toelating te verleenen buiten het konvent te komen. Met nog minder recht zou hij toelating kunnen geven om buiten de poorten der abdij te komen.

Doch daar was nog een andere konventspoort, aan den achterkant der konventsgebouwen. De visitators schreven voor deze poort gewoon met steenen toe te metsen. De groote poort aan den ingang der abdij, waar de portier stond, zou dan zoo worden omgebouwd dat karren en wagens langs daar het konvent zouden kunnen bereiken.

Verder werd bevel gegeven een traliewerk aan te brengen in de abdijkerk, tusschen het koor en het schip der kerk.

Ook zou geen vreemde worden binnengelaten langs de groote abdijpoort, zonder uitdrukkelijke toelating van den prelaat. Tenslotte zou de abt alleen de noodige instructies geven betreffende de manier, waarop vreemdelingen moesten onthaald worden.

Dit nogal strenge relictum eindigt met het bevel het gansche stuk, tot aan de volgende visitatie, om de maand luidop voor te lezen in de kapittelzaal [5]).

---

5) Volledige tekst in Bijlage X.

6. *De Abdijen tegenover het Landsbestuur.*

De betrekkingen tusschen de abdijen en het landsbestuur waren menigvuldig. In den Boergondischen tijd hadden de abdijen, zeer tot hun spijt, ondervonden dat de « bescherming » van het landsbestuur niet altijd een zegen voor de abdijen beteekent. In dezen tijd, nu onze landen afhangen van de Spaansche kroon, zouden de abdijen het nog veel beter ondervinden.

Over de inmenging van het goevernement-generaal in de prelaatsverkiezingen hebben we reeds voldoend gesproken. Ook over den tegenstand der prelaten tegen de commenden weet de lezer genoeg. Laten we thans zien hoe het landsbestuur ingreep in de beurs van de groote kloosters. En meteen zullen we gelegenheid hebben aan te toonen dat de bescherming van allerlei nobelen en allerlei raadsheeren door de abdijen duur moest betaald worden.

Wat hier gezegd wordt over de Nederlanden, geldt ook voor andere streken. Over de tyrannie, die de Fransche en Engelsche koningshuizen over onze abdijen in hun onderscheiden landen lieten drukken, zouden lange bladzijden kunnen geschreven worden.

In de jaren, welke ons thans bezighouden, heerschte in onze streken Karel V. Later zou men hem « den goeden hertog » noemen. Thans, tijdens zijn leven, denkt men er vooralsnu nog niet aan hem dezen titel te schenken.

In 1519 werd Karel V tot keizer verkozen. Het heuglijk nieuws werd door een officiëel bode van abdij tot abdij medegedeeld. Te Averbode vernam men het op 1 Juli. De drager van het heuglijk bericht kreeg meteen een goede fooi [1]).

Met den keizer in eigen persoon had men vanzelfsprekend in het afgelegen Averbode geenerlei onmiddellijke betrekkingen. Men kende zijn luitenanten des te beter; en, op de eerste plaats, de bevelhebbers van zijn legers.

Gedurende al dezen tijd woedden de vreeselijke en moorddadige Geldersche oorlogen. Plundering en brand bedreigden al de bezittingen der abdijen. Men moest dan onderhandelen met de bevelhebbers van beide partijen om salvaguardia voor de kloostergoederen. En, de bevelhebbers der keizerlijke legers lieten zich al

1) « Prima Julij a° 1519 nunciatum erat nobis scriptotenus per domicellum Marcellum de Diest, senescallum de Diest, quod rex noster catholicus Karolus in Hispanijs residens erat electus Frankfordie per electores sacri imperij xxviija die Junij proxime preterita in regem Romanorum, unde dedimus nuncio iiij st. pro bibalibus ». Nota van prelaat Geeraard vander Scaeft in *Exposita Gerardi Abbatis, l. c.*, I, fol. 118 r°.

zoo goed betalen als deze der tegenstrevers. Over deze dure en vaak ondoelmatige stukken van salvaguardia zou een gansche studie te schrijven zijn. Ze waren echt een lijdensweg voor de abdijen. En ze groeiden uit tot een ramp voor de kloosterkas. Meestal werden ze ook niet verkregen dan na lange en dure onderhandelingen, na lange en dure reizen; en het eerste beste oorlogsfeit was voldoend om ze, althans praktisch, buiten werking te stellen.

In 1528 verkreeg Averbode een salvaguardia vanwege de Geldersche partij. Ze werd afgeleverd door hertog Karel van Egmont. Als tusschenpersoon was Willem, heer van Arenberg opgetreden. Deze salvaguardia zou gelden voor den duur van een jaar. Ze kostte niet minder dan 400 Philippusgulden, of 500 carolusgulden. De heer en mevrouw van Arenberg ontvingen verder het merkwaardig bedrag van 20 carolusgulden om de provisie van hun wijnkelder aan te vullen [2]).

Enkele jaren later, rondom 1543-1544, waren de vijandelijkheden met nieuwe hevigheid herbegonnen. De stukken voor salvaguardia volgden elkaar van beide zijden der strijdlinie op.

Op 17 Februari 1543 verkreeg Averbode een salvaguardia van keizer Karel [3]). De andere partij, waar de beruchte Maarten van Rossem de geduchtste tegenstrever was, schonk enkele dagen later, 1 Maart 1543, eveneens een salvaguardia. De onderhandelaar in dezen was kapitein Hoen, baanderheer van den hertog van Kleef. Hoen, na overleg met zijn « brandmeesters », wou een salvaguardia geven voor den duur van slechts elf weken, en hij eischte hiervoor een som van vijftienhonderd gouden rijnsgulden. Later verminderde hij deze som tot duizend; dan tot achthonderd; en tenslotte tot zevenhonderdvijftig. Doch hij stelde als conditie dat Averbode, naast deze geldsom, een aantal stormhoeden zou moeten leveren voor de kapiteinen van het Geldersche leger te Roermond. Averbode kon niet anders dan de voorwaarden aanvaarden. Men kocht dan te Antwerpen zes stormhoeden : « pilei grisei de melioribus cum duobus fasciculis plumaticis ». En nadien kocht men nog een hoed uit zwart fluweel voor Hendrik van Dalhem, heer van Sittard [4]). Op 28 Juni 1543 bekwam de abdij een nieuwe salvaguardia,

---

2) De stukken betreffend deze salvaguardia staan in *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, I, reg. 15, fol. 197.

3) *Ibid.*, fol. 215.

4) « Copia salvaguardie obtente tempore Pauli abbatis a domicello Hoen, capitaneo dni Guillelmi ducis Clevensis et pretensi ducis Gelrie, subversa patria sua Juliacensi motoque et instante sevissimo bello inter ipsum et Ill. imperatorem Carolum V, occa-

geldig voor den duur van elf weken [5]). Bovendien moest Averbode bijdragen in de brandschatting van ruim 2000 rijnsgulden, die over het Geldersche was geheven [6]). Even later, 13 Mei 1544, bekwam men nog een andere salvaguardia, uitgaand van de keizerlijke partij en gegeven door den prins van Oranje, René van Nassau, heer van Diest [7]).

Deze dure verzekeringen van salvaguardia waren inmiddels niet zoo doelmatig, dat onze abdij in alle rust de gebeurtenissen kon tegemoet zien. Men koos dan ook maar het zekerste deel : men kocht gewoon oorlogstuig tot verdediging tegen vributers en allerlei roovers. In 1536 kocht de abdij te Brussel drie hellebaarden, twee kruisbogen, twee halfwinden en zes pijlen. In 1540 werden te Mechelen twee andere hellebaarden, twee stalen bogen en een halve winde aangeschaft. En in 1548 kocht men te Sint-Truiden drie pond poeder [8]).

Naast den hertog van Brabant, moest Averbode ook rekening houden met den prinsbisschop van Luik, op wiens grondgebied de gebouwen van het konvent lagen. Tegenover den prinsbisschop had men allerlei verplichtingen. Vooral wanneer toevallig de prinsbisschop met de autoriteiten van Brabant een samenkomst belegde, moest de abdij ervoor zorgen bij de beide bewindvoerders een goeden indruk te wekken.

Eind Oktober 1538 bezocht de goevernante-generaal den prinsbisschop te Luik. Prelaat Dionys vander Scaeft had hierover bericht ontvangen van den bisschop, en hij kweet zich van zijn plicht op een manier, die te over zou bewijzen dat hij zijn wereld kende.

Op 30 Oktober 1538 stuurde hij zijn eigen broer, Adriaan — die te Averbode in de prelatuur verbleef — naar Luik, met een gansche wagenlading keurige geschenken. Daar waren allereerst vier jonge

---

sione occupationis dicte Gelrie ducatus, necnon incursionis et devastationis de scitu et consensu eius per Martinum de Rossem suosque complices in Brabantia etate elapsa furtive facta ». Stukken hierover *ibid.*, fol. 198-200.

5) *Ibid.*, fol. 205.

6) *Ibid.*, fol. 213 r°.

7) *Ibid.*, fol. 212.

8) Een nota van 16 Mei 1536 : « emimus Bruxellis iij hastas dictas ganelynden xxiiij st., et duos arcus cum ij halff winden pro v car. xij st. et sex sagittas pro iiii 1/2 st. » *Exposita Abbatis, l. c.*, I, reg. 44, fol. 145 v°. — Op 23 Febr. 1540 kocht men te Mechelen « ij hastas dictas ganelynden xx st. » Den 4 Maart te Mechelen « duos arcus dictos steelen booghen met eender halven winden v car. » *Ibid.*, fol. 281 r°. — Op 21 April 1548 « emerunt aurige nostri in S. Trudone iij lib. pulveris tormentarij, pro libra solvi iij st. facit xij st. » *Exposita Camerarij, l. c.*, reg. 51, fol. 159 v°.

zwanen; 50 patrijzen; een « groot aantal » jonge hanen, alsmede twee jonge pauwen. Bovendien was nog een lading levende riviervisch meegegaan; doch, met het schokken van den wagen, waren haast al deze visschen dood voor de wagen te Sint-Truiden aankwam [9]).

Zoolang de geschenken ten behoeve der hooge heeren niet méér waren dan een vet kluifje voor hun tafel, een pauw voor hun tuin of een sierlijke jonge zwaan voor hun vijver, vonden de abdijen het allemaal niet bijster erg. Maar, het oogenblik was gekomen dat het staatsbestuur zou ingrijpen in het eigenlijke economische leven der abdijen, en haast naar willekeur omgaan met de opbrengst van goederen, welke de kloosters sedert eeuwen als hun eigen erf hadden beschouwd.

In September 1532 had keizer Karel van Paus Clemens VI een belangrijk voorrecht bekomen.

De keizer had een oorlog tegen de Turken op het oog. En, om hem hiertoe de noodige finantiëele middelen ter hand te stellen, vond de Paus niet beter dan hem de helft toe te kennen van alle kerkelijke inkomsten, waarvan de totale waarde 24 gouden dukaten overtrof.

Letterlijk schonk dit Pauselijk privilegie aan den keizer « medietatem veri valoris omnium fructum ecclesiasticorum, si totalitas fructuum excedat 24 ducatos auri de Camera ». We citeeren opzettelijk den letterlijken tekst omdat het woordje « veri valoris » tot allerlei betwistingen aanleiding kon geven. De keizer had dus recht op de helft der *reëele waarde* van de inkomsten. De eerstebeste legist moest slechts den keizer doen opmerken dat hij hiermede automatisch het recht bezat zelf een onderzoek in te stellen naar de « reëele waarde » der inkomsten. En vanzelf moest het dan komen tot een onkiesch onderzoek, tot een uitpluizen van de huiselijke boekhouding alsmede tot het invoeren van allerlei willekeur.

In de verschillende abdijen werd de beruchte Pauselijke Bulle met begrijpelijken angst onthaald. Te Averbode noemde men haar maar dadelijk de « gehate Bulle », « Bulla exosa ». Rekwesten en

9) Nota van 30 Oktober 1538 : « Misimus Leodium D. Adrianum fratrum nostrum ad presentandum Rmo Cardinali Leodiensi iuxta scriptum eius, presente ibidem Regina Hungarie, regente patrie istius inferioris, hec infrascripta : primum iiij juvenes cignos, quorum ij Johannes de Heelen, receptor noster Thenensis, et tertium Arnoldus Druys, colonus noster de Waheyns, nobis propinarunt. Item 50 perdrices, quos fere omnes emimus. Item capones plurimos. Item ij jonge pauwen. Item in piscibus quamplurimos lupos sive lucios, qui in vasis per commotionem fere omnes in via, antequam ad S. Trudonem venirent, moriebantur. » *Cartarius Abbatis Quintus*, *l. c.*, I, reg. 16, fol. 58 v°.

vertoogschriften werden vanwege de prelaten naar het gouvernement-generaal gezonden. Doch het mocht allemaal weinig baten. De abdijen kregen aanzegging hun registers van goederen en inkomsten ter inzage klaar te houden, opdat men de « reëele waarde » dezer inkomsten zou kunnen schatten.

De zieke en anders reeds zoo zwaarmoedige prelaat Dionys vander Scaeft van Averbode onderging deze gansche zaak als een torment. Dadelijk liet hij de hand leggen aan een uitvoerig register, inhoudend een « Exacta et fidelis bonorum Averbodiensis monasterij descriptio et ab omni fraude et simulatione aliena ». Prelaat vander Scaeft gaf aan dit register den temperamentvollen titel van « Tribulationes ecclesie et cleri ». Het is een zeer uitvoerig register. Men heeft blijkbaar alle boeken der abdij uitgepluisd van honderd jaar her. En het onderzoek werd op waarlijk tergende manier gedaan [10].

In naam der prelaten van Brabant waren de abten van Villers en Aulne tot commissarissen aangesteld om de bevelen van den keizer zoo vredig mogelijk uit te voeren. De beide commissarissen waren blijkbaar met de beste inzichten bezield. Ze trachtten niet anders te doen dan hun ondankbare taak tot een goed eind te brengen. Doch meermaals ondervonden ze de grootste moeilijkheden. Hoe konden ze anders dan de abdijen tegen hun optreden in het harnas jagen ?

Op 4 December 1536 liet prelaat Dionys vander Scaeft door zijn coadjutor Gielmans aan de abten van Villers en Aulne een lijst der abdijhoeven met hun opbrengst bestellen. Deze lijst was zeer uitvoerig, en had blijkbaar groote inspanning gekost [11]. Op 2 December 1537 volgde een andere, kortere lijst van weiden en tienden, waarvan in de eerste lijst geen vermelding was gemaakt [12].

---

10) Het register *Tribulationes* is reg. 290 in sectie I van het archief te Averbode.

11) « Fidelis descriptio curtium monasterij S. Joannis Baptiste Averbodiensis, Ordinis Premonstratensis in Leodiensi diocesi sub et in ducatu ac patria Brabantie situatarum, exhibita Lovanij a° 1536 mensis Decembris iiija ex parte Dionysij vander Scaeft, Abbatis Averbodiensis, per Paulum Ghielmans de Eerssel provisorem Rdis Patribus et dominis dnis Dionysio Villariensis et Johanni Alnensis monasteriorum Abbatibus, tamquam commissarijs, taxatoribus et scrutatoribus bonorum exhibendorum per prelatos, abbates, abbatissas etc. tam intra quam extra Brabantiam residentes, in precarijs Principis et ducis Brabantie simul contribuentes et per eosdem ad hoc Lovanij xxviija Septembris a° quo supra unanimiter electis. » De lijst staat in *Tribulationes ecclesie et cleri, l. c.*, fol. 53-85.

12) « Descriptio decimarum, feudalium et reddituum ac pratorum monasterij Averbodiensis sub et in districtu Brabantie ac acarijs seu libertatibus opidorum Brabantie situatorum, exhibita Lovanij suprascriptis Rdis Dnis commissarijs, Dnis Dionysio Villariensi et Johanni Alnensi Abbatibus a° 1537 mensis Decembris die ija, ex parte dni Dionysij vander Scaeft, Abbatis Averbodiensis, per fratrem et dnum Paulum Ghielmans

Naar aanleiding van dit alles werd de abdij van Averbode getaxeerd voor het zeer hooge bedrag van 842 gulden 15 stuivers.

Prelaat Dionys vander Scaeft was er het hart van in. In het reeds bekende register met den mooien titel « Tribulationes ecclesie et cleri » geeft hij herhaal lucht aan zijn verontwaardiging en zijn droefheid.

Zijn meest pathetische stuk heeft hij echter geschreven op de eerste bladzijde van het boek zijner uitgaven, e.w. onder titel « Instructio pro successoribus ». Hier volgt dit stuk :

« Anno 1533 maxima fuit tribulatio ecclesie et oppressio universi cleri, ita ut singula monasteria, tam exempta quam non exempta, item singula capitula ac quorumlibet beneficiorum rectores cogerentur aulicis Brabantie sive eorum deputatis resignare ac exhibere registra sua sive veram bonorum suorum descriptionem. Et data est hec occasio a summo Pontifice nostro Clemente Septimo, qui Carolo Quinto, Romanorum imperatori, concessit medietatem annui valoris omnium beneficiorum, ecclesiarum et monasteriorum (ut Bulla cavit) quorumcumque in terris et provincijs dicti Caroli ex hereditaria successione subiectis consistentium. Bulle commissarius ac executor fuit Episcopus Panormitanus, plus aule quam religioni favens; qui etiam, priusquam opus fuit, invocavit loco brachij secularis, aule Brabantice stupendum auxilium. Stupet quoque ea de causa hic calamus, alibi liberius progressurus. O, utinam, iuxta B. Job imprecationem, nunquam fuisset hec dies, que tantam maliciam adferet et attulit. Ploranda potius res ecclesie hoc infelici seculo quam commemoranda. Dignetur tandem Christus Jhesus Dominus noster in secula benedictus, respicere sponsam suam unicam, precioso suo Sanguine redemptam et eandem ab omni vindemiatione et ferarum depasturatione exutam, ad pristinum candorem decoremque revocare atque restituere » [13]).

Doch hiermede was Dionys vander Scaeft nog niet aan het eind van zijn tribulaties.

Naast deze eenmalige groote belasting, bestond in Brabant een vaste taks, die jaarlijks van de abdijen werd geëischt.

Vroeger moest Averbode in deze « taxa prelatorum Brabantie in precarijs domini Ducis » bijdragen voor 41 rijnsgulden en twaalf en een halven stuiver.

---

de Eersel, provisorem Averbodiensem et Petrum Ghilze, clericum dicti dni Averbodiensis de annis 1454 ac alijs precedentibus et subsequentibus. » Deze lijst staat *ibid.*, fol. 141-145.

13) Arch. Av., I, reg. 44, fol. 1 r°.

In 1538 werd deze taks herzien. Ze werd toen tweeledig.

Eerst werd een zg. vrijwillige, eerste nieuwe taks geheven. Averbode stond in de lijst voor 26 gulden en achttien en een halven stuiver. Even later kwam de « tweede nieuwe taks », waarbij Averbode alweer voor een bedrag van 35 Arthesische ponden en vijftien stuivers werd afgezet.

Prelaat vander Scaeft, die door de vorige taxaties tot op het uiterste eind van zijn geduld was gedreven, werd thans woedend. Zelf te ziek om zijn protest persoonlijk in te dienen, gelastte hij zijn coadjutor Gielmans alsmede zijn sekretaris van Ghilze op de vergadering der prelaten te Leuven, 23 September 1540, op de scherpste manier te protesteeren. De abt van Villers, een der commissarissen, stond hun daar eveneens op scherpe manier te woord. Wederzijds vielen harde woorden. Uit naam van vander Scaeft, zei Gielmans dat Averbode niet zou betalen, en desnoods een proces zou inspannen. Ook later ontving vander Scaeft over deze kwestie nog zeer scherpe brieven; doch hij bleef op zijn standpunt staan : hij betaalde niet.

Na vander Scaeft's dood, werd Gielmans prelaat. Bij dezen beproefden de andere prelaten het met zachtheid. En, hoe ook van Ghilze aan den nieuwen abt bleef herhalen dat hij niet mocht toegeven, Gielmans gaf toe, en betaalde [14]).

De laatste lijst van goederen, welke moest ingeleverd worden bij het staatsbestuur, kwam pas klaar na den dood van prelaat Gielmans. Toen men deze lijst inleverde, verontschuldigde men zich : men had het niet eerder kunnen doen omdat de benoeming van den nieuwen prelaat, Jeroom Smeets, zoolang op zich had laten wachten [15]).

Naast het eigenlijk staatsbestuur, waren daar nog de heeren raadslui, die vaak een last voor de abdijen werden.

Sedert jaren onderhield de abdij de beste betrekkingen met Hendrik van Nassau, heer van Breda, Diest, Zichem, enz. Hooger hebben we reeds over hem gesproken. De lezer herinnert zich wel dat hij het was, die de benoeming bij de koninklijke Raden in orde

---

14) Zie hierover het reg. *Tribulationes ecclesie et cleri, l. c.*, fol. 150-152.

15) « Everbode. Descriptie van allen de goederen om te colligeren den Xen penninck a° 1543 tempore dominorum Pauli et Jeronimi abbatum, gemaect ende gescreven bij Petrum van Ghilze honnen clerck. » Omvangrijk bundeltje. Origineel. Arch. Av., I, bundel 9, fasc. 4. — Deze lijst is niet eerder opgemaakt wegens den dood van Gielmans, 9 Mei 1543, « et propter longam sollicitationem factam in curia ad habendum novum prelatum et illius promotionem ».

bracht van de coadjutors Hendrik en Dionys vander Scaeft alsmede van Paulus Gielmans. Hij stond in hoog aanzien bij prelaat Geeraard vander Scaeft en bij de prelaten van Tongerloo. Prelaat Dionys vander Scaeft noemt hem « bonus fautor, defensor et vicinus monasterij nostri » [16].

Maar, weldaden brengen verplichtingen met zich.

De prelaten hadden weliswaar den heer van Nassau, die beslist weigerde eenig honorarium voor zijn voorname diensten te aanvaarden, reeds door een kostbaar geschenk bedacht. Averbode had in dit geschenk voor zijn part ongetwijfeld bijgedragen. Doch prelaat Dionys vander Scaeft, die zijn benoeming tot coadjutor aan Hendrik van Nassau moest danken, meende ook de omgeving van den heer van Nassau door gewaardeerde geschenken te moeten in de gunst houden. In 1534 schonk hij aan den oppersten hoefmeester van graaf Hendrik een zeer fraai grijs paard — equum griseum dictum Moetse — van zegge méér dan 50 carolusgulden. Hetzelfde jaar schonk men aan den graaf van Buren een mooi klein paard — equum unum parvum dictum Veelken [17].

Te zijne tijd — het was in 1535 — achtte inmiddels de heer van Nassau het niet misplaatst een wederdienst te vragen aan de abdij van Averbode. Hij had sedert lange jaren een muletier in dienst gehad — zijn naam was Antoon de Spanjaard — en deze man was thans, wegens gevorderden ouderdom, ongeschikt geworden voor verderen arbeid. De graaf schreef dan, dd. 4 Maart 1535, een brief aan zijn « besunderen goeden vrunt », prelaat Dionys vander Scaeft, om dezen te verzoeken Antoon den Spanjaard in de abdij van Averbode op te nemen, hem kost en inwoon te gunnen en hem, gedurende de laatste jaren van zijn leven, een rustigen levensavond te bezorgen. Antoon « is een goet ende getrouwe dienaer om uwen goidshuyse noch te dienen het zy om te bewaren een poorte oft anders te doen dat ghy hem bevelen soudt ».

Deze brief werd te Averbode besteld door heer Engelbertus van Dielbeeck, drossaard van Diest. De prelaat durfde, wegens de menigvuldige vroegere diensten van graaf Hendrik niet neen te zeggen; en hij antwoordde dat Averbode zijn verlangen zou inwilligen.

Zoo kwam dan Antoon de Spanjaard naar Averbode. Hij ontving er kost en inwoon tot aan zijn dood, in 1549 [18].

16) Arch. Averbode, *Cartarius Abbatis Quartus, I*, 15, fol. 102 v°.

17) *Exposita Abbatis, l. c.*, I, reg. 44, fol. 57 r°.

18) Een bericht hierover van Dionys vander Scaeft in *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, I, 15, fol. 102 v°.

Dit verblijf te Averbode van Antoon den Spanjaard was voor de abdij gewoon een last. Hij kost ons per jaar minstens 40 gulden, noteert Dionys vander Scaeft. « Nam hic nil operatur, sed portione religiosorum officiatorum in ocio, quiete et libertate vivit sine cura, estimans ad hoc gratiam sibi concessam, ut ocio vacans laute et splendide reficiatur et pro sua libertate vivat » [19]).

In 1537 overleed de edele graaf Hendrik van Nassau — cujus Deus misereatur, schrijft de prelaat. Zijn zoon Renaat van Nassau, prins van Oranje, volgde hem op. De Spanjaard, vreezend wellicht aan de deur gezet te worden te Averbode, begaf zich ijlings naar zijn nieuwen heer, om een nieuwe recommendatie. Op 2 Februari 1538 verzocht de prins van Oranje dan den prelaat Antoon ook verder te willen onderhouden. « Je vous prie entretenir ledict povre viez homme comme avez faict parcydevant et en ma contemplation lavoir pour toujours recommandé et asseurement je le tiendray à plaisir » [20]).

De prelaat deed het dan. En Antoon verbleef te Averbode tot aan zijn dood op 4 December 1549.

Daar waren bovendien nog tal van andere cadeautjes, die af en toe aan raadsheeren van den koning moesten geschonken worden.

Meestal werden deze cadeaux geschonken door de vereenigde groep der prelaten van Brabant. Tot en met 1545 werden regelmatig de vergaderingen gehouden der « Confoederatio Prelatorum »; en de prelaten vonden er genoegen in — en hadden er overigens baat bij — een of ander meegaand raadsheer door een stemmig geschenk aan hun groep te verplichten.

Ook na 1545, toen de vergaderingen der Confoederatio Prelatorum door het goevernement-generaal verboden waren, waakten de prelaten, en met wellicht nog meer zorg, om bepaalde raadsheeren voor hun belangen gunstig te stemmen.

Zoo werden b.v. in 1548 enkele koninklijke raadsheeren door de prelaten vereerd door een geschenk van zilveren bekers. De prelaat

19) *Tribulationes ecclesie et cleri, l. c.*, I, 290, fol. 29 v°.

20) De brief van Renaat van Nassau staat *l. c.*, I, 15, fol. 104. Renaat van Nassau diende onder keizer Karel. Hij sneuvelde jong en had geen wettige zonen. Bij testament benoemde hij tot zijn opvolger Willem van Oranje uit Dillenburg, die toen elf jaar oud was. Renaat droeg als leuze « Je maintiendrai ». Willem, prins van Oranje, nam deze leuze over in 1544. Na den dood van Renaat van Nassau, woonde prelaat Smeets van Averbode zijn lijkdienst bij : « in principio Septembris 1544 accedens Dnus vocatus ad exequias principis de Orangien (in bello Francorum interempti) cum ceteris prelatis in Breda et pernoctans in accessu et recessu in curte ista de Eeld habuit cum familia in cerevisia lix st. » Arch. Av., I, reg. 47, fol. 40 r°.

van Averbode, Matthaeus Volders, droeg voor zijn part voor 50 gulden bij in de globale onkosten [21]).

Alles te samen genomen, hadden de prelaten zich niet te feliciteeren wegens hun betrekkingen met het landsbestuur.

De ervaring der zestiende eeuw bevestigde overigens in dezen de ervaring, welke de abdijen sedert ruim honderd jaar hadden opgedaan.

21) « Eadem die (29 Aug. 1548) solvit Arnoldus Thielens per Petrum de Ghilze in dimidijs regalibus quinquaginta carolos datos M. Petro Scheelen, secretario Dni Tongerloensis, ad solvendum ciphos argenteos, quibusdam consiliarijs Ce : Ma : ex parte prelatorum propinatis ». *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, I, reg. 15, fol. 106 r°.

Tweede Hoofdstuk.

HET PERSONEEL EN DE FINANTIES DER ABDIJ

We hebben nu gezien hoe de afzonderlijke abdijen stonden tegenover het centrale bestuur in de Orde en welke hun toestand was tegenover het landsbestuur.

Laten we thans de innerlijke verhoudingen in de abdijen zelf van naderbij onderzoeken, en allereerst zien welk personeel in de abdijen aanwezig was. We zullen ook trachten een algemeen overzicht te bekomen van den finantiëelen toestand in begin zestiende eeuw.

Zooals in het eerste hoofdstuk, zullen we ook hier tot in de bijzonderheden leeren kennen door een onderzoek van het archief der abdij van Averbode.

De abdij van Averbode lag, zooals algemeen bekend is, op de grens der landen van Brabant en Luik.

Niet ver van de abdijgebouwen, liep door het bekende en vaak beruchte Averbodebosch de groote koninklijke baan. Kooplui, die uit Antwerpen reisden naar de markten van Keulen en Frankfort, kenden Averbodebosch al te goed. Meer dan eens vermelden de Gebodboeken der stad Antwerpen dat roovers vreedzame kooplui in Averbodebosch van hun wissels hebben beroofd.

Rondom de abdij lag dan het bosch.

Onmiddellijk voor de abdijpoort — ante repagulum monasterij, zooals dat destijds heette — lag een afspanning, « den Eyck ». Reizigers konden daar uitspannen en konden er bier bekomen.

Bezoekers kwamen te Averbode in zeer grooten getale.

Luister naar de temperamentvolle beschrijving, die prelaat Dionys vander Scaeft in zijn temperamentvol register « Tribulationes ecclesie et cleri » hierover geeft :

« Averbodium situm in merica velut loco deserto longeque posi-

tum ab oppidis et pagis, maxima obruitur hominum adfluentium multitudine et frequenti necessaria et violenta hospitalitate.

« Est enim monasterium situm in loco aperto circa viam regiam, ita ut preter frequentem, cotidianum magnumque solempnium hospitum strepitum, tutus quoque semper sit malignantium aditus ac temerarius ausus, qui, nisi pro voto tractentur, vim inferunt aut inferre minantur, et frequenter duplici jactura nos in villulis nostris afficiunt, estimantque impune factum quidquid fecerunt. Et quia limites patriarum Brabantice et Leodiensis prope dictum monasterium concurrunt et terra Brabantina circumiacens in varias partes distincta, diversis dominis temporalibus subjicitur, eo maior est malignantium ausus, quo facilius fuge presidium ac maior evadendi opportunitas » [1].

De ommegang van de abdij buiten de muren en de grachten bedroeg 1600 voetstappen of 4200 voet, volgens Leuvensche maat [2].

De abdijgoederen, die in de onmiddellijke nabijheid te Averbode lagen, werden af en toe gemeten door beëedigde landmeters [3]. Het was verder een vaste gewoonte de nieuw-geprofeste religieuzen den dag na hun professie te leiden langsheen de grenzen van het omliggend abdijgoed, opdat ieder goed zou weten hoever het kloosterbezit reikte [4].

In het konvent verbleef een bijna onveranderlijk getal religieuzen. Men behield er gewoonlijk niet méér religieuzen dan voor het vervullen der onderscheidene, nogal talrijke officia noodig bleek. In de abdij werden de jonge religieuzen op de toekomst voorbereid. Van daaruit werden de goederen beheerd. En aan het hoofd der verschillende diensten stonden religieuzen, die meestal hun tijd afwachtten om buiten het klooster in een der menigvuldige pastorieën geplaatst te worden. Het sanior et major pars der religieuzen woonde dan buiten de abdij, zooals het in onze huizen sedertlang gebruikelijk was. Meestal waren binnen de kloostermuren slechts relatief-jonge menschen aanwezig. Ook werden de verschillende officia

---

1) Arch. Av., I, reg. 290, fol. 28 r°.

2) Nota van die Voecht in Arch. Av., I, reg. 415, fol. 24 r° en 120 r°.

3) Zoo b.v. op 2 en 3 Oktober 1551. De goederen werden opnieuw opgemeten door Willem Cops van Loemel, landmeter. Een beschrijving hiervan staat in *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, I, reg. 15, fol. 268-273.

4) De religieus Jan Godefridi getuigt in 1596 : « Limites monasterii meo tempore solebant demonstrari omnibus professis post professionem : 1. viam tendentem versus Wolfsdonck; 2. viam ex Verle versus Diest; 3. post vivarium Vossekot inter Zichene et Oxelaer; 4. die leeke. » Arch. Av., I, reg. 279, fol. 5bis v°.

slechts voor korte jaren toevertrouwd aan hun titularissen. De religieuzen wachtten op een pastorie. En wederzijds wachtten de pastorieën op bekwame pastoors. Predikatie, apostolaat of kultureele arbeid, zooals we deze thans in mindere of meerdere maat in onze abdijen kennen, waren in de zestiende eeuw onbekend.

Om een bepaald denkbeeld te geven van het uitzicht eener abdij in het begin der zestiende eeuw, laten we hier een volledige status van Averbode uit het jaar 1525 volgen. Deze status werd in genoemd jaar door prelaat Geeraard vander Scaeft met eigen hand geschreven : hij zal dan wel nauwkeurig opgemaakt zijn [5]).

Anno 1525 hic erat status monasterij Averbodiensis.
Gerardus abbas.
Gregorius Vrint de Rosendale, Prior.
Ludovicus de Rosa, Bruxellensis, Supprior.
Arnoldus de Tuldel, pastor in Coersel, penitentiam in Averbodio agens.
Joannes Blanckarts de Thielt, organista.
Anselmus de Overwinghe, vinitor.
Joannes de Boenroy de Lovanio, sacrista.
Joannes vande Lake de Beca, pitantiarius.
Joannes de Heze de S. Trudone, capellanus Abbatis.
Benedictus Thielens de Erpe, sacerdos.
Joannes Willems de Balen, cellarius.
Adrianus Boyen de Bergis supra Zomam, sacerdos.
Paulus Ghielmans de Eersel, cantor.
Petrus Wilboorts de Moll, sacerdos.
Ambrosius Wouters de Beca, sacerdos.
Juvenes.
Thomas de Vessem, diaconus.
Wilhelmus de Vedelere, de Lomel.
Jacobus Melis de Herentals.
Matthaeus de Herckenrode, de S. Trudone.
Andreas Goessens de Oesterwyck.
Matthaeus sVolders de Rethie, subdiaconus.
Lambertus de Meerlemont de Diepenbeek.
Gerardus Moer de Buscoducis.
Joannes de Berausel de Weelde.
Conversi.

5) Volgens een kopij van die Voecht, *l. c.*, I reg. 136, fol. 264 r°.

Pancratius de Ryele, pistor.
Paulus de Achel, infirmarius.
Nicolaus Huybs de Poppel, portarius.
Chrispinus vanden Hove de Arendonck, vaccarius.
Hieronymus Knoyen de Busco, hospitiarius.
Joannes Huysmans de Heverle, hortulanus.
Paulus vande Venne de Beke, porcarius.
Joannes Zyncx de Mechlinia, bottelarius.
Joannes Breems in coquina.
Augustinus Yevens de Endovia, hospitiarius.
Simon.

Men gelieve te noteeren dat deze lijst alleen de leden van het konvent bevat. In deze lijst wordt dan geen melding gemaakt van de enkele religieuzen, die onder de abbatiales werden medegerekend; noch wordt vermelding gemaakt van de pastoors en de enkele kapelaans.

De getalsterkte van het konvent was ongeveer vaststaand gedurnde al deze jaren. Wel schommelde het aantal juniores, hoewel gedurende de eerste decennia der zestiende eeuw vrij talrijke jongelingen zich in de abdij van Averbode kwamen aanbieden. Doch het getal der in het konvent aanwezige priesters bleef nagenoeg steeds hetzelfde. In 1525 waren, buiten de prelaat, den prior en den supprior, twaalf priesters in het konvent. In 1549 was dit getal nog juist hetzelfde [6]).

In de overige abdijen was dit getal nagenoeg hetzelfde. Toen prelaat Dionys vander Scaeft in 1532 te Tongerloo de abtelijke wijding ontving, gaf hij aan ieder lid van het konvent te Tongerloo een pint wijn als pitantie. Het waren tesamen, noteert hij, 24 pinten [7]).

De oversten en officiales werden, met uitzondering van den provisor en den camerarius, meestal voor betrekkelijk korten tijd benoemd door den prelaat. Af en toe werd een heel stel oversten aangesteld; en, 'n paar jaren nadien, wordt het gansche stel alweer veranderd. Het was vooral prelaat Geeraard vander Scaeft, die er genoegen scheen in te vinden af en toe plechtige benoemingen te doen, in serie. Hij deed het dan met eenige ostentatie, en gaf den nieuwen oversten vaderlijk en lichtjes malitieus te verstaan hoe ze hun func-

---

6) Zie deze lijst bij het relaas der *Excessus perpetrati* van 18 April 1549 in Arch. Av., I, bundel 2.

7) *Exposita Abbatis, l. c.*, I, 44, fol. 13 r°.

ties moesten ter harte nemen. Zoo — om slechts één voorbeeld te geven — op 18 December 1509 hield hij volgend toespraakje in de kapittelzaal :

« Creamus, deputamus et ordinamus fratres :
Joannem de Vorst in suppriorem et noviciorum magistrum, cui incumbit prudencia;
Gerardum Reneri in cellerarium, cui incumbit largitas discreta;
Adam de Ghemert in pietanciarium, per conventum desideratum et petitum, cui incumbit temperancia;
Christianum de Breda in sacristam, cui incumbit mundicia;
et Augustinum de Zeelst in circatorem, cui incumbit veritas » [8]).

Ten behoeve van het konvent werden door den prelaat verschillende religieuzen aangesteld tot biechtvader. De lezer zal het zich nog wel herinneren : het was een voorschrift der Orde dat de priesters eenmaal in de week biechtten en op gestelden tijd van hun biechtvader de discipline ontvingen. Gewoonlijk koos de abt vijf of zes biechtvaders uit onder de religieuzen van het konvent en de officiales der prelatuur.

In 1510 waren zes religieuzen aangesteld tot biechtvader : de Prior, de Supprior, de sakrist alsmede twee eenvoudige priesters en, tenslotte, de camerarius [9]). Het waren dus vijf biechtvaders uit het konvent; en één (de camerarius) gekozen onder de officiales der prelatuur.

Op 1 December 1519 stelde vander Scaeft acht nieuwe biechtvaders aan. Het waren de Prior, de Supprior, de pitantier, de cellier, de circator, de sakrist, de praepositus en de camerarius : de zes eerste waren conventuales; de twee laatste officiales der prelatuur [10]).

Enkele jaren later, 3 Juli 1524, werden opnieuw biechtvaders aangesteld, e.w. ten getale van zeven : de prior, de supprior, de vinitor, de pitantier, de sakrist, de circator en nog een ander priester. Ditmaal waren alle de biechtvaders leden van het konvent [11]).

Prelaat Geeraard vander Scaeft had, zooals men in de zoopas ge-

---

8) *Littere sigillate, l. c.*, I, reg. 272, fol. 66 v°.

9) Nota van Geeraard vander Scaeft op het schutsblad van *Cartarius Abbatis Primus l. c.*, I, reg. 12.

10) *Ibid.*, fol. 10 v°.

11) *Cartarius Abbatis Secundus, l. c.*, I, reg. 13, fol. 26 v°.

geven lijst van het konvent kan zien, vrij talrijke leekebroeders in de abdij aanvaard. De meester dezer leekebroeders was steeds de sakrist [12]).

We moeten hier niet de functies der verschillende oversten bespreken. Men kent ze, uit de oude Statuten. Doch we zullen slechts enkele partikulariteiten naar voren halen, die voor het dagelijksch leven in een abdij van de zestiende eeuw illustratief kunnen zijn.

Daar was allereerst de *Prior*.

Met zijn eigen welsprekendheid omschrijft prelaat Geeraard vander Scaeft als volgt de plichten van den Prior.

« Prior pre ceteris post Abbatem potens sit in opere et sermone ut exemplo vite verboque doctrine fratres suos et instruere possit in bono et a malo eciam revocare. Zelum religionis habeat secundum conscientiam, ut delinquentes corrigat et castiget, obedientes foveat et confortet » [13]).

De *Supprior* was, volgens een alom gekende traditie, novicenmeester. Driemaal benoemde Geeraard vander Scaeft een supprior, binnen een termijn van vijf jaren; en driemaal benoemde hij hem tevens tot novicenmeester [14]).

Een voorname functie was deze van den *Cellier*.

Voor de periode, die ons bezighoudt, bezitten we een zeer uitgebreide « Instructio pro Cellario fr. Joanne Coersel juniore et suis successoribus data seu porrecta per D. Jheronimum a° 1543 ipso die Andree ». Het is een zeer uitgebreid memorandum, geheel eigenhandig geschreven door prelaat Jeroom Smeets [15]).

De cellier zal allereerst orde houden in de keuken : hij zal verbieden dat er personen binnenkomen, die er niet moeten zijn; hij zal verbieden dat het personeel er eet- of drinkgelagen houdt; hij zal verbieden dat iemand uit het konvent er binnentreedt. Verder zal hij een waakzaam oog houden op alle staldieren, en zorgen dat er voldoend zuivelspijzen bereid worden voor het konvent en de prela-

---

12) « Erat autem conversorum magister sacrista, qui servabat capitulum et eorum culpas corrigebat et obedientias eis ab abbate iniunctas ibidem intimabat et publicabat. » Nota van Geeraard vander Scaeft bij die Voecht, *l. c.*, I, reg. 136, fol. 264 r°.

13) Nota van Geeraard vander Scaeft op het schutsblad van *Cartarius Abbatis Primus, l. c.*, I, reg. 12.

14) Zie de benoemingen van 1 Dec. 1519, 25 Dec. 1523 en 3 Juli 1524 in *Cartarius Abbatis Primus, l. c.*, I, reg. 12, fol. 10 v° en *Cartarius Abbatis Secundus, ibid.*, reg. 13, fol. 26 v°.

15) Het staat ad calcem van reg. 178 der sectie I in Archief Averbode.

tuur. Hij zal zorgen dat in de beemden het hooi goed wordt gemaaid en dat geen hooi ontvreemd wordt; de riolen langsheen de beemden zal hij goed open houden en de hagen sterk opdat geen vreemd vee op onze beemden kome. Verder wake hij erover « quatenus porci nostri et equi, si qui fuerint castrandi, castrentur. Sepius admonere habet custodem paludis; procurabit fodi a laborantibus fossata. » Hij zal den varkenshoeder goed surveilleeren; item den helper van den varkenshoeder. Hij zal geen varkens verkoopen zonder toelating van den Abt. Hij zal een waakzaam oog houden over de vischvijvers en den visscher goed surveilleeren. De visschen zal hij goed doen voeden. Voortdurend zal hij enkele levende visschen uit de vijvers of den Demer in voorraad hebben in de waterbakken van den boomgaard ten behoeve van voorname gasten; wanneer dezen onverwacht in de abdij aankomen, zal men dan niet hoeven heen en weer te loopen voor verschen visch. Hij zal verder geen visschen verkoopen zonder toelating van den abt. In de prelatuur zal hij steeds laten zorgen voor een provisie karpers, ten behoeve der abtelijke tafel op de vischdagen. Bovendien zal hij ervoor zorgen dat de molenaar van Testelt regelmatig paling bezorgt, « quibus uti et vesci solemus sabbatinis diebus a festo Pasche usque S. Dionysij deinceps dummodo haberemus ». Hij zal ook steeds gerookten visch in voorraad hebben. Hij zal den boschwachter goed surveilleeren. Hij zal zorgen dat de gasten volgens kwaliteit der personen goed ontvangen worden : « an amici, parentes, nobiles seu feriales hospites sint ». Hij zal zorgen dat de kok der werklui zijn functie goed doet : de cellier zal zelf af en toe het voedsel aan de werklui uitdeelen of bij de uitdeeling aanwezig zijn. Hij zal zorgen dat de deuren, die moeten gesloten zijn, werkelijk gesloten zijn. Elken avond zal hij nagaan of het vuur goed toegedekt is « ne et nobis inde aliquod oriatur periculum »; en de keukenbedienden, die in dezen niet zeer gehoorzaam en zorgvol zijn, zal hij onmiddellijk doorzenden. Hij zal zorgen dat de jongste keukenbediende de keukendeuren tot aan de konventsvertrekken elken avond met sleutel en keten sluit. Hij zal toezien of de jager de jachthonden laat waar ze moeten zijn : en er zullen niet meer dan twaalf of veertien kleine en groote jachthonden zijn. Hij zal zuinig zijn op het uitdeelen van kaarsen : hij zal niet meer dan zes kaarsen per week uitdeelen, van Allerheiligen tot Lichtmis, aan brouwers, bakkers en stalknechten; drie aan koetsiers en schrijnwerkers; een, 's zaterdags, aan alle andere handarbeiders. Hij zal de smeden goed surveilleeren. Hij zal de schoorsteenen twee- à driemaal per jaar doen vegen. Hij zal elke week een

schriftelijken staat geven van inkomsten en uitgaven, van geslachte schapen enz. alsmede van alle hoornvee. Hij zal ervoor zorgen dat in den koestal steeds voldoende voorraad aanwezig zij van veevoer en raapbrood. Het zal hem te allen tijd verboden zijn drankhuizen te bezoeken. Nooit zal hij buiten de abdij een maaltijd gebruiken noch buiten de abdij overnachten zonder toelating van den prelaat. Tenslotte deelt de prelaat een model van boekhouding mede, volgens hetwelk de cellier zijn wekelijkschen staat telkens zal moeten opmaken.

Een belangrijke functie was deze van *sakrist*. Deze moest niet alleen de gewone zorg hebben voor de kerkgewaden en het kerkgebouw, en verder de plichten van den sakrist vervullen, zooals deze in de Statuten worden beschreven. Te Averbode was hij bovendien nog pastoor van de werklui en van de aanwezige geloovigen.

De abdijkerk te Averbode was weliswaar geen parochiekerk. De thans aldaar bestaande parochie dateert slechts van het Concordaat van 1802. Doch in vroegere tijden, en bepaaldelijk in de zestiende eeuw, verbleven binnen en rond de abdijmuren tal van leeken : bedienden, werklui of tijdelijke bezoekers. Over al deze was de sakrist der abdij aangesteld als zieleherder. In het dagelijksche leven werd hij dan ook aanzien als « pastoor », en sprak men over de « parochie » van Averbode. Reeds in 1530 noemt men den sakrist « verus pastor et rector animarum familiarium monasterij aliorumque sub parochia Averbodiensi degentium » [16]). De bisschop van Luik schonk hem overigens, op 20 December 1543, jurisdictie om al zijn onderhoorigen en alle aanwezigen in de kerk van Averbode in de biecht te absolveeren, ook van de casus reservati [17]).

---

16) In een akt van 27 December 1530. *Cartarius Abbatis Tertius, l. c.*, I, reg. 14, fol. 175 v°.

17) *Datum a Nativitate Domini millesimo quingentesimo quadragesimo tertio mensis Decembris die vicesima.* Bisschop Cornelius a Bergis verleent aan prelaat Jeroom Smeets het voorrecht « ut aliquis religiosus presbiter per vos in sacristam seu curatum ecclesie (Averbodiensis) deputatus seu forsan in posterum deputandus, religiosorum sive conventualium et etiam laicorum sive secularium dicte ecclesie sive monasterio subditorum, necnon aliarum personarum ad hujusmodi ecclesiam seu monasterium confluentium confessiones audire confitentesque et contritos a suis peccatis, sibi curato seu custodi per eos confessis, in foro conscientie seu penitentie absolvere ac pro modo culparum penitentias ipsis iniungere salutares, etiam in casibus nobis specialiter et expresse reservatis, possit et valeat, nobis placet sibique tenore presentium licentiam concedimus et auctoritatem ». Origineel stuk op perkament, Archief Averbode, I, oorkonde 3388. Rond zegel van den bisschop, in rood was.

Uit de in deze studie behandelde jaren hebben we geen speciale instructie voor den sakrist gevonden. Daar is echter een zeer interessante instructie uit de onmiddellijk volgende periode. Ze is opgesteld door prelaat Gillis Heyns, opvolger van prelaat Volders. Prelaat Heyns was, zooals uit een vroegere studie reeds bekend is, de durvende en voortvarende man, die te Averbode de reforme van het Concilie van Trente wilde invoeren onmiddellijk na afsluiting van dit Concilie. Enthousiast en jong prelaat als hij was, nam hij alle middelen te baat om tot zijn doel te geraken. En, toen hij niet op een paar jaar het aanschijn van zijn abdij kon veranderen, nam hij tot radikale maatregelen zijn toevlucht. Hij zette haast alle bejaarde menschen van kant en begon te regeeren met uiterst jonge elementen. Natuurlijk tot groot ongenoegen van alle anderen. Het experiment had kunnen slagen, indien de prelaat een lange serie jaren aan het bewind had kunnen blijven. Doch hij overleed op jongen leeftijd. En na zijn dood ontstond dan de bittere tweespalt, waartoe hij onvrijwillig aanleiding had gegeven. Zijn onmiddellijk opvolger, Arnold van Leefdael, de man der oudere generatie, bezweek onder zijn taak. Zijn tweede opvolger, Arnold van der Heyden, de man der jongere generatie, bezweek nog eerder onder zijn taak. En zijn derde opvolger, Matthias Valentyns, zou slechts na zware moeilijkheden en ten prijze van vreeselijke energie de abdij van Averbode opnieuw tot redelijken bloei kunnen brengen.

In het begin van zijn abbatiaat schreef Gillis Heyns, de sympathieke man met de mooie illusies, enkele welsprekende redevoeringen voor zijn weerbarstig konvent. Daar klinkt een toon uit op, die welsprekend is door zijn diepe openhartigheid en zijn verlangen naar een grondige renovatie. We hopen deze beteekenisvolle stukken in een andere studie te kunnen gebruiken : ze zijn in zekeren zin symptomisch voor het aanzetten der reform van Trente, circa vijftig jaar voor den algemeen aanvaarden datum 1605. In een dezer instructies — ze dateert uit 1565-1570 — richt Heyns zich tot den sakristpastoor van Averbode. Hij geeft hem enkele monita, die ook wel voor de sakristen van rondom 1530 geldig zullen geweest zijn. We laten ze hier volgen [18]).

« Sacristae duo incumbunt. Primo : ut res ecclesiae per inventarium recipiat, et res suae fidei commissas bene custodiat tamquam Deo redditurus rationem pro iis rebus, quae suis clavibus recluduntur. Debet procurare munditiem in manutergiis, majorem in mappis

18) Ze staan in Archief Averbode, I, bundel 2.

et albis, maximam in corporalibus. Nolo quod quis, nisi sacerdos celebraturus aut qui immediate celebraverit, utatur lavacris ecclesiae, minus manutergiis ibi dependentibus; eaque manutergia, ut sint nitida et munda, custos summa cura agat. Agant etiam sacerdotes hoc summa cura, ut aqua ita abluant manus, ne vestigia luti eas detergendo in manutergiis relinquant. Si quis in hoc nostro praescripto sit obliviosus, corrigatur. Superior mappa altaris summi semel in septimana innovetur, similiter et corporale; in aliis altaribus sufficeret haec mutare in singulos menses aut saepius, prout res expostulat, et ut istud observetur Prior et Supprior diligenter curent. Cuilibet altari appendantur duo sudaria, unum in librum, quo utetur sacerdos emungendis naribus aut sudori abstergendo; alterum appendetur dextro cornui altaris ad abstergendas manus post Lavabo, et non ad alium usum. Curetur per solatium custodis domunculas Venerabilis Sacramenti exterius nitide purgari cum saborio et vasculis olei. Turpe est nimis quod saboria, quando ea utendum est, sint conspersa pulvere vel obducta areanarum telis. Stalla ecclesiae omnia, etiam ubi leguntur lectiones et quorum cotidianus non est usus, cum scopis et alis servitores conventus singulis feriis sextis statim post prandium verrent et purgabunt, habentes apud se aquam calidam qua maculas omnes diluant ubi est necesse.

« Secundo. Ut sit pastor et pascat verbo et doctrina omnes seculares monasterio subjectos, eosque exhortetur ad frequentum communionem in confessione, in concionibus item, quas eo saepe diriget. Et ad audiendam confessionem erit paratus et omnibus obvius in profestis omnium triplicium, in quibus absentabit se a Summa Missa, Vesperis et etiam Completorio si necesse fuerit, et continebit se in choro Sancti Joannis, ut omnibus, qui confiteri cupiant, sit paratus. In confessione dirigat interrogationes et exhortationes suas ad officium cujuslibet. Portarius an alios intromittat quam dignos, et quos scit ex voluntate Abbatis intromittendos. Et an cuilibet venienti ad portam benigne respondeat. An ex charitate eleemosinas pauperibus eroget. An nihil eleemosinarum vendat. An meretrices ad portam non allectet. An has pro virili repellat et similia. Bottelarius an prout ab Abbate ei precipitur potus et cibus sibi commissos dispenset. An nihil promat quod Abbatem latere velit. An adhibeat debitam diligentiam in custodienda cervisia, vino, butiro, caseo, lineis. An sollicite mundet cameras et aperiat fenestras horis prescriptis. Vaccarios : an diligenter et sollicite pecora custodiant et plantas. An fideliter Abbati referant quod in palude est. An fideliter buti-

rum, caseum et lac ad utilitatem monasterii secundum praescriptum ipsis datum custodiant. Similiter in omnibus aliis. »

Men ziet het : prelaat Heyns gaf den sakrist een zeer bepaalde instructie. Een paar bijzonderheden uit deze instructie doen uiterst sympathiek aan. Daar is vooral het punt betreffend de veelvuldige communie — het woord moet vanzelfsprekend in zijn relatieve beteekenis opgenomen worden — : prelaat Heyns is in dezen een voorlooper, zooals hij het overigens, op tal van andere domeinen steeds geweest is.

De sakrist van Averbode had, in zijn hoedanigheid van pastoor, zijn eigen altaar in de kerk te Averbode. Het was — zooals men overigens heeft gemerkt in de instructie van prelaat Heyns — het altaar met het koor van Sint-Jan-den-Dooper.

Tenslotte, de sakrist beschikte als pastoor over enkele boeken, die hem voor zijn pastoreele functie gegeven werden. We kennen deze boeken alleen uit een lijst van circa 1630. Deze lijst vermeldt een Catechismus van Pater Lodewijk Makeblyde; de akten der Synode van Luik; het Pastorale van Luik en Mechelen alsmede een « Liber in quo scribuntur nomina conjugatorum et mortuorum in hac nostra ecclesia Averbodiensi » [19]). De lijst is, zooals men ziet, uitgesproken zeventiende-eeuwsch.

Dan was daar nog, onder de officiati, de *infirmarius*. Af en toe werd een leekebroeder met deze bediening belast. Zijn functie was een belangrijke; ieder religieus had regelmatig praktische betrekkingen met de infirmaria : op regelmatige tijdstippen onderwierpen zich de religieuzen aan de minutio. Wat de infirmarius bepaald te doen had, stond te duidelijk in de Statuten omschreven; men moest hierover dan geen lange instructies samenstellen. Prelaat Geeraard vander Scaeft heeft dit alles in één regel samengevat : « Servitor infirmorum sit compatiens, quia compassio ad eum spectat » [20]). Men gelieve te noteeren dat de prelaat den infirmarius *servitor* infirmorum noemt, en niet magister infirmorum. Het is een nuantie van belang.

Er was ook een *bibliothecaris*, die meestal *armarius* werd genoemd. De prelaten te Averbode hadden zoowat den cultus der boeken. Verder zullen we nog de gelegenheid vinden hier nadruk op te leggen. We bedoelen hier de abten van begin-zestiende eeuw. Tegen eind-vijftiende eeuw, had men te Averbode een lange lijst

19) Archief Averbode, I, bundel 5, fasc. 5.

20) *Cartarius Abbatis Primus, l. c.*, I, reg. 12, fol. schutsblad r°.

« oude boeken » verkocht. De lijst is bewaard gebleven; en bij het overlezen van deze lijst, voelt men niets dan vreeselijk spijt omdat zoo zeldzame bibliophilische schatten door onverantwoordelijke menschen uit onze abdij werden vervreemd. Maar prelaat Geeraard vander Scaeft legde met zorg een boekhoudingetje aan van de boeken, die te zijne tijd in de abdij kwamen of die hij aan religieuzen of vreemden uitleende. De functie van armarius had dan haar belang. In de reeds van zijn monita staat dan ook, aan het adres van den bibliothekaris, volgend kort monitum : « Armarius libros custodiat, emendet, etc. » [21]).

Een personaliteit van praktisch belang is steeds de min of meer vriendelijke cerberus geweest, die als *portier* de deur van het kloos-ter moet bewaken. Dit was ook zoo in de zestiende eeuw. Hem was niet alleen de zorg opgedragen voor openen en sluiten der deur; voor het afwijzen van ongewenschte bezoekers en ontvangen der andere. Hij droeg ook zorg voor de « porta », d.w.z. het uitdeelen der aalmoesen, welke regelmatig in de abdijen werden uitgedeeld. We kunnen hier volstaan door ernaar te verwijzen. Men kan overigens het belang van de functie van den portier opmaken door het uitvoeriger monitum, dat prelaat Geeraard vander Scaeft voor hem heeft geschreven : « Portarius sit verax. Veritas debet presidere porte. Honorem monasterij portarius et frater hospitalis gerunt. Possunt multa promereri eleemosinas rite distribuendo. Dispersit dedit pauperibus. Hospites veros recipere » [22]). Het is, zooals men ziet, een monitum in telegramstijl. Vermoedelijk is het een plannetje van een toespraak, die Geeraard vander Scaeft in de kapittelzaal bij de benoeming van een nieuw portier heeft gehouden.

En nu volgen nog een aantal functies, welke in het dagelijksch leven alle hun eigen plaats hadden.

Verschillende onder deze functies werden toevertrouwd aan leeken, aan bedienden of tijdelijke werklui. Andere werden aan religieuzen gegeven, leekebroeders of andere. Nog andere wisselden van titularis, en deze was beurtelings religieus of leek, volgens voorkeur van den prelaat en disponibiliteit van eigen personeel. Alle werpen nochtans een pikant licht over de omstandigheden van het praktisch leven in de zestiende eeuw. We hopen dat de vrijwel lange lijst den lezer niet zal vervelen.

Daar was allereerst de *bottelier*. Wat hij precies moest doen,

---

21) *Cartarius Abbatis Primus, l. c.*, I, reg. 12, fol. schutsblad r°.
22) *Ibid.*

weten we uit een paar arbeidscontrakten uit de periode, die ons bezighoudt.

Op 18 December 1539 werd Pieter Sincx van Mechelen aanvaard als bottelier. De voornaamste voorwaarden van het arbeidscontrakt luiden als volgt. Hij zal de bottelrije goed besturen en aldaar geen bezoek ontvangen. Hij zal tijdig aankoopen doen van goeden witten Rijnwijn, en ervan aan den abt den juisten prijs opgeven. Wanneer de abt voor zijn gasten zulken wijn verlangt, zal hij hem tegen inkoopprijs bij den bottelier kunnen bekomen. Men zal hierover wederzijds eens per maand afrekenen. De bottelier zal ook al de wijnen van den prelaat goed bewaren. Hij zal buitendien toezicht houden over alle voorraden van gezaagd hout, en hij zal de houtopslagplaats gesloten houden. Hij zal ook de waag surveilleeren met alle aldaar aanwezige ijzer en nagelen. Ook zal hij de vesterye van het konvent bewaren. Buiten de uren der maaltijden, zal hij geen drank tappen en geen gasten laten zitten in de eetkamer. Hij zal ook geen « dronckemansfeest op taveerns manieren laten geschieden binnen den cloestere om der eeren wille ». « Item en sal oock niet sonder noot den conventualen buyten gemeyn maeltyden tappen om der religieusen ende meer ander saecken wille » [23].

Een aangeziene functie was ook deze van den *granarius*.

Gewoonlijk werd deze functie bekleed door een religieus. In 1525 was een leekebroeder met deze functie belast [24]; in 1539 eveneens [25]. Doch op het eind van dit jaar vertrouwde prelaat Dionys vander Scaeft den post van granarius toe aan een leek, e.w. aan zijn eigen broer, Adriaan vander Scaeft. Hij deed dit omdat een aanzienlijk aantal religieuzen rondom deze periode gestorven was [26]. Enkele jaren later, onder het abbatiaat van Jeroom Smeets, was de granarius opnieuw een leekebroeder [27].

De abdij bezat verschillende graanzolders. De voornaamste waren deze te Averbode (« solarium pistrini ») en deze van de refugie-

23) Dit arbeidscontrakt staat in *Liber Contractuum, l. c.*, I, reg. 59, fol. 76. Vergelijk met een ander contrakt voor den bottelier : *ibid.*, fol. 368.

24) « frater Joannes de Mechlinia, granarius noster ». Aldus in *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, I, 15, fol. 84 r°.

25) Het was broeder Joannes Breems, die op 14 Nov. 1539 overleed. *Ibid.*, fol. 195 r°.

26) « Defuncto a° 39 Novembris 14 fratre Joanne Breems granario, commisimus a festo Andree proximo onus granorum monasterij cum onere pistrini ob paucitatem sacerdotum in conventu, quorum numerus manu Dei diminutus fuit per multorum decessum, D. Adriano vander Scaeft. » *Ibid.*

27) Het was Jeronimus Versceeps, in 1545 en 1547. *Cartarius Abbatis Quintus, l. c.*, I, 16, fol. 56 r°.

huizen te Diest, Leuven en Mechelen. De granarius was aangesteld als toezichter over deze zolders. Hij verkocht regelmatig graan ex solarijs monasterij en gaf het ontvangen bedrag af aan den prelaat. Het graan werd verkocht aan de bevolking der omgeving, aan den molenaar van Testelt, aan inwoners van Aarschot, aan kooplui van Antwerpen [28]). De granarius verkocht ook tarwe : hij verkocht o.m. tarwe, en ook wel haver, aan den pitantier van het konvent, ten behoeve van het konvent voor zijn eigen voeding en voor zijn paarden [29]). In Januari 1557 was het graan uiterst zeldzaam en zeer duur. Prelaat Volders gaf bevel te Diest graan tegen lagen prijs te verkoopen, « maxime pauperibus ad proprium usum ». In gemeld jaar kwamen zelfs twee nonnen van Mariëndaal te Diest naar Averbode om twee mudden tarwe te koopen. Hetzelfde deden twee nonnen uit het klooster ter Elzen te Zichem [30]).

Een zeer aangeziene functie vervulde verder de *pitantier*. Hij was de vertrouwensman van het konvent, en werd door den prelaat benoemd na raadpleging van het konvent. Hij was regelmatig een priester uit het konvent. Zijn voornaamste functie bestond in het beheer en de uitbating van de eigen konventsgoederen. Later, wanneer de verdeeling der mensae abbatialis en conventualis zou afgeschaft worden, zou zijn functie automatisch vervallen.

Prelaat Jeroom Smeets was, voor zijn benoeming tot prelaat, pitancier geweest.

De pitantier hield er een eigen rekenboek op na. Hij moest veel op reis gaan, om toezicht te houden op de konventsgoederen. Hij reisde te paard, en beschikte over de paarden van de pitantiarie. Alle kosten voor zijn reizen en het onderhoud van zijn paarden moest hij uit de inkomsten der pitantiarie bestrijden. Hij had het recht zijn paarden te Averbode door den hoefsmid van den prelaat te laten beslaan; doch moest hiervoor aan den abt, per jaar en per paard, 25 stuivers betalen : « dabit annue pro subferratione cujuslibet equi, prout moris est in Diest, xxv st. » [31]). De pitantier beschikte ook over een eigen knecht, die hem meestal op zijn reizen vergezelde.

Interessant voor het regiem der pitanties is het nalezen van de « Computationes Pitantiarij ». Het archief te Averbode bezit een

28) Zie de lijst der *Blada vendita* in Archief Averbode, I, reg. 58, fol. 1 en 2.

29) *Ibid.*, fol. 7.

30) *Ibid.*, fol. 8.

31) Zie *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, I, reg. 15, fol. 233 r°. Zie verder nog over den pitantier *ibid.*, fol. 93 r° en 250 r°.

gansche reeks van dergelijke jaarlijksche computationes. De laatste gaat van den eersten Adventszondag 1543 tot den eersten Adventszondag 1544. Ze beslaat niet minder dan 22 groote folia [32]). Pitantiarius was toen Lucas Bloems van Wezemaal. Laten we een en ander uit deze rekenboeken lichten.

Op de eerste plaats geeft de jaarlijksche afrekening van den pitantier een lange lijst van inkomsten. Daarna volgt een lijst van uitgaven. Deze uitgaven worden genoteerd week na week. De globale uitgaven per jaar bedragen bijna vierhonderd gulden.

Buiten de gewone onkosten voor de pitanties moest de pitantier ook de werklui betalen, die hij voor het onderhoud der konventsgoederen aanwierf. Hij betaalde o.m. de arbeiders in de wijngaarden van het konvent. Het konvent had nl. een eigen vinicultor conventus. De pitantier moest voor deze wijngaarden staken koopen. Hij moest zorgen voor het onderhoud der konventsappelaars in den konventsboomgaard. Het konvent had eigen vijvers, voor welker provisie de pitantier zorg moest dragen.

Verder vermelden de jaarlijksche uitgaven enkele interessante posten, die een kijk geven op het abdijleven, zooals het destijds algemeen werd aanvaard.

De pitantier koopt o.m. « quatuor manutergia, videlicet duo pro cameris conventus et duo pro refectorio, necnon duo tersoria pro detergendis cyphis et pateribus argenteis ». Hij betaalt de glazenmakers, die de ramen van de konventskamer en den refter hersteld hebben. Van den eersten zondag in den Advent tot 2 Februari koopt hij bij den bottelier van den abt 79 potten wijn : deze kosten tesamen 33 gulden en 14 stuivers. Hij koopt verschillende amen Rijnwijn. Hij betaalt aan den bottelier het verschuldigd bedrag voor den Miswijn. Hij betaalt — voor een bedrag van 4 gulden — sommige medikamenten bij den apotheker. Hij koopt 17 ossen alsmede 139 schapen. Hij koopt een stuk breed wollen weefsel, dat hij uitdeelt aan den konventsdokter, den provisor piscium, den konventsknecht, den knecht van den pitantier, den konventskok, den knecht der infirmaria, den konventsbarbier, den konventswijngaardenier, den visscher van het konvent en den ketellapper van het konvent. Hij betaalt een man om van Allerheiligen tot Paschen hout te kappen voor het vuur van het konvent. Hij koopt graan om bier te brouwen voor het konvent.

Summa summarum. Voor het gansche jaar heeft hij ontvangen

---

32) Archief Averbode, I, reg. 147.

301 mud graan en heeft hij 297 mud verkocht. Aan geld heeft hij ontvangen, alles tesamen 1929 gulden en 1529 gulden uitgegeven. Zijn afrekening sluit dan met een saldo van ongeveer 4 mud graan en 400 gulden in species.

Naast den pitantier, is daar nog de *pistrinarius*.

Voor deze functie beschikken we over een uitvoerige instructie, door prelaat Geeraard vander Scaeft op 1 December 1519 gegeven aan den nieuwbenoemden pistrinarius, frater Christiaan van Oolen [33]).

De prelaat bepaalt in deze instructie dat drie personen de sleutel van de bakkerij zullen hebben : de bakmeester (d.i. de pistrinarius), de overste der knechten en Broeder Pancraes. Wanneer men niet bakt, zal het bakhuis gesloten blijven : de knechten zullen er nooit mogen eten noch aldaar bezoek ontvangen. Wanneer ze bezoek van hun familie ontvangen, zullen ze de bezoekers kunnen ontmoeten in de gastenkamer. De bakmeester zal brood, bier, hout en voederkoren goed bewaren, « ten meesten proffijt brengen ende met discretien dispenseren ». Aan de werklieden van het konvent zal hij geen brood geven : uitzondering wordt op deze regel alleen gemaakt voor de stokers en anderen, die van ouds daar hun brood halen. Aan de familieleden van de konventsleden zal hij het noodige brood geven gedurende hun bezoek. Gewone vrienden van de konventsleden zullen geen brood ontvangen. Wat de verdere bezoekers betreft : eerbare lui zullen ontvangen worden in de eetkamer van de bezoekers; maar « aen ongevellige en is eer noch proffijt te halen; die mach men voer de porte versien oft opt gasthuys leyden ». Verder, de bakmeester zal geen maaltijd buiten het klooster gebruiken zonder toelating van den prelaat, « noch met yemanden sitten drincken ». Hij zal des morgens vroeg opstaan om de Korenmis bij te wonen of deze, wanneer dit zijn beurt is, te celebreeren. Des Zondags en op feestdagen zal hij achter in de kerk celebreeren « ten waer dat hy qualic te passe waer oft nyet gedisponeert ». Des avonds zal hij voor negenen slapen gaan; hij zal opdracht geven om hout en kaarsen te sparen en het vuur doen voorzien, opdat geen gevaar hieruit voortkome. Wanneer vributers, dronkaards of onbekende personen voor de abdijpoort komen, zal hij den portier bijstaan, « goede woirden helpen geven ende somtyts wat daer by ». En, wanneer de portier de poort verlaat zonder toelating of den draaiboom niet gesloten houdt, zal hij hem hierover doen berispen. Wanneer vrienden

33) *Cartarius Abbatis Primus, l. c.*, I, reg. 12, fol. 190.

of eerbare gasten binnenkomen, zal hij ze vriendelijk te woord staan en helpen regelen waar ze moeten logeeren. Wanneer iemand voor den prelaat of den proost komt, zal hij ze dadelijk introduceeren. Hij zal ervoor zorgen dat de werklui des zondags en op de feestdagen in de kerk blijven « om tsermoen ende de geboden uut te hoeren ».

Deze omstandige instructie had weliswaar nog niet alles voorzien. Prelaat Dionys vander Scaeft noteert, onmiddellijk na zijn installatie, dat de bakmeester geen voldoende zorg heeft gedragen omtrent de zakken van het bakhuis. Regelmatig ontving de bakmeester zakkengoed om de zakken te laten herstellen. Maar hij verzuimde dit te doen. De prelaat gelastte Broeder Pancraes er dan mede [34]).

Hoezeer prelaat Geeraard vander Scaeft ook had aangedrongen op goede zorg voor toedekken van het vuur in het bakhuis, toch moet hiervoor niet de noodige zorg besteed zijn. Op 23 Maart 1548 brandde het bakhuis af. In hetzelfde gebouw was ook de brouwerij ondergebracht : bakkerij en brouwerij waren dan meteen buiten gebruik. Alles werd nogal vlug hersteld. In het begin kocht men brood te Testelt. En uit Mechelen en Antwerpen werd een koperen brouwketel aangebracht [35]).

Over het officie van *brouwer* zou nog een en ander te zeggen zijn. Ook voor dit officie bezit het archief te Averbode een uitvoerige « Instructie voer bruer Pancraes van Caem, convers, backer ende brouwer tot Everbode » [36]). Broeder Pancraes was een vaardig man, die, enkele maanden na den brand der brouwerij, dadelijk een grooten nieuwen brouwketel bestelde, zooals we daareven zegden. In de kosten van dezen nieuwen brouwketel droegen overigens verschillende pastoors finantiëel bij e.w. door giften of leeningen [37]). Doch over het regiem der brouwerij moeten we later nog spreken, wanneer we spreken over het regiem van de keuken.

Verder bestond nog een *vestiarius* alsmede een *vinitor*. Over deze beide functies moeten we ook verder handelen, wanneer het regiem der kleeding en het regiem der keuken besproken moeten worden.

---

34) *Exposita Abbatis, l. c.*, I, reg. 44, fol. 18 r°.

35) Tal van notities over dezen brand en de restauratie in Arch. Av., I, reg. 51, fol. 160 en reg. 57, fol. 160 vlgg.

36) Het is een lang en interessant stuk over de werklieden en den arbeid. Het staat in *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, I, reg. 15, fol. 147-148. *Ibid.*, fol. 149 staat een « instructio generalis pro pistrinarijs » uit 1533.

37) *Ibid.*, fol. 81 r°. De pastoor van Einthout, Martinus Vervoirt van Oisterwyck, schonk 25 gulden. De pastoor van Wezemael, Adriaan de Dumo, leende 15 zonnekronen van 38 stuivers.

De Bedienden en de Werklui.

Na de beschrijving van de verschillende officies, die doorgaans door religieuzen werden vervuld, komen we nu tot het personeel, dat gewoonlijk uit leeken en loontrekkenden bestond. Het personeel in een abdij was in dezen tijd talrijk. Voor de verschillende bedieningen werden meestal bekwame vaklui en slechts na onderteekening van een omstandig arbeidscontrakt aanvaard. De aanzienlijke serie arbeidscontrakten stelt ons overigens in de mogelijkheid den staat der bedienden en werklui nauwkeurig te omschrijven.

De eerste vermelding in deze serie moeten we geven aan de kunstenaars, die destijds de fraaie zestiende-eeuwsche kerkelijke gewaden van Averbode hebben vervaardigd : de *borduurwerkers.*

Voortdurend had de abdij een borduurwerker — acupictor is zijn gewone naam — in haar dienst.

Na den dood van Felix Tax, werd Frans van Yeteghem, uit Lier, als borduurwerker aangenomen. Zijn arbeidscontrakt dateert van 24 April 1534.

In dit contrakt belooft meester Frans den prelaat getrouw en « ten meesten proffijte » te dienen in allerhande borduurwerk. Hij belooft geen eigen baat te zoeken in het bestellen van stof en benoodigdheden noch in dezen het profijt van een ander te zoeken. Hij verplicht zich alle noodige reizen te ondernemen in verband met zijn borduurwerk. Aan elke bestelling van den prelaat zal hij de voorkeur van de vlugste afwerking geven. Hij zal ook alle herstelwerk op verzoek moeten doen. Wanneer hij te Averbode verblijft, zal hij daar een kamer en vrij logies hebben. Hij zal werken volgens daghuur. Des winters zullen hem de noodige kaarsen gegeven worden [1]).

Buiten hun gewoon honorarium ontvingen al de bedienden van den abt — de borduurwerker incluis — om de twee jaren een nieuwen tabbaard op kosten van den prelaat.

Na den borduurwerker komt de *organist.*

In 1541 waren allerlei reparaties aan het orgel te Averbode gedaan door Antoon Toers, orgelmaker te Tienen. Hij had een nieuw positief aangebracht en het groot werk nagezien. Elk jaar moest hij het orgel komen nakijken en in orde houden [2]).

Bij contrakt van 5 April 1543 werd Jan Reymaer van Mechelen, Augustyns sone, tot orgelist te Averbode aanvaard. Voor een tijd

---

1) *Liber contractuum, l. c.*, I, reg. 59, fol. 28.

2) Allerlei bijzonderheden hierover *ibid.*, fol. 209-212.

van twee jaar zou hij het orgel te Averbode bespelen « gelyckmen aldaer gewoenelyck is te speelen ». Hij zal het orgel in goeden staat bewaren; de sleutels van het orgel bij zich houden en ze aan niemand geven. Buiten zijn dienst als orgelist, zal hij moeten dienen aan de tafel van den abt. Hij zal met het overige personeel in vrede leven. « Item hy sal oyck in myns heeren scryfcamer scryven ende met myn heer lesen alst myn heer gelieft ». Hij zal niet met ongepast gezelschap omgaan. Als honorarium zal hij jaarlijks achttien gulden hebben, « een ryrocklaken, vier paer scoens ende ten twee jaeren een tabbaertlaeken gelyck myns heeren andere dienaers » [3]).

Jan van Bergeyck werd tot *gasterijmeester* aanvaard op 1 Maart 1540. Bij contrakt verplichtte hij zich de « gemeyn gasterye » wel te bewaren. Hij zal alle gasten, die in de prelatuur komen, moeten ontvangen. Hij zal ieder behandelen volgens zijn staat, gelijk men dit van ouds gewoon is. Hij zal alles moeten bijhalen wat de gasten noodig hebben. Overschot van rundsvleesch, hesp of gebraad zal hij moeten terugdragen naar de keuken. Overschot van brood, bier, hutsepot enz. zal hij in de porta afgeven om aldaar aan de armen uitgedeeld te worden. Hijzelf zal niets verkoopen noch wegschenken. Alle gerief van de gasterij zal hij bewaren : bedden, lijnwaad, schotels, potten, kannen, enz., gelijk hem dit bij inventaris overgeleverd is. Wanneer geen gasten aanwezig zijn, zal hij des morgens in de kerk de H. Mis komen dienen. Op dagen van groote drukte, zal hij recht hebben op een helper [4]).

Als *kok van den prelaat* werd op 3 Januari 1541 Engelbert van Dilbeeck uit Lier aanvaard. Hij zal alle werk van een kok doen. Hij zal « die spysen wel ende eerlyck hanteren », en in alles handelen voor het profijt van zijn meester. Hij zal bakken « alle pasteyen, coecken, vlaeyen ende allescheens dat een pasteybacker toebehoirt te doene, ende daerenboven geleyen maecken ende gieten naeden beveele vanden Abt ». Hij zal den abt op zijn reizen moeten volgen. Hij zal moeten slaan « alle die beesten ende scapen die myn heere buyten sal behoeven oft sal doen slaen ». Hij zal, naargelang de seizoenen, « bequame spyse » moeten bereiden voor de abtelijke tafel « ende die capuynen by tyts opsetten ende vet maeken, ende die patrysen doen bewaren ende desgelycx van andere spyse » [5]).

Enkele jaren later, op 31 Mei 1550, werd door prelaat Volders

3) Contrakt *ibid.*, fol. 208 v°.

4) Contrakt *ibid.*, fol. 206. Op fol. 357 v° staat een ander, en zeer interessant contrakt van 4 Juli 1546.

5) Contrakt *ibid.*, fol. 87-88. Een ander contrakt van 20 December 1544, fol. 358 v°.

als kok aanvaard Hans Spiers van Testelt, die zoopas in Frankrijk « linguam gallicam et artem pastillatorum » had aangeleerd [6]).

De prelaat had ook een *barbier*, die tevens als bestendig kamerdienaar moest optreden.

Op 7 Juli 1534 werd Hansken, Jan Berchmans' zoon, uit Gestel bij Eindhoven als barbier aanvaard. Hem werd opgedragen den abt « wel ende getrouwelyck te dienen in alle dinghen ende diensten die de prelaet hem segghen ende doen bevelen sal : de cameren te reynigen, vieren te maken, ter tafelen te dienen, by myn heer des morgens ende des avonts in syn slaepcamer te zyne tot zyn opstane ende zyn slaepen gane, ende inden dach voirts continuelyck by hem te blyvene ende syne Eerweerdichheyt persoene altyt waer te nemene, ende generalyck alles te doene gelyck hy by mynen ouden heere zaliger pleech te doene ». Hij zal bovendien « barbier wesen » van den prelaat en niemand anders « barbieren ofte scheiren ten waere zynder Eerweerdicheyt dieners bynnen zyne cameren zonder oirloff ende consent van zyne Eerweerdicheyt » [7]).

Op 25 April 1533 werd Heyn Vranckx Janszoen uit Aarschot als *kleermaker* aanvaard. Hij verplichtte zich voor den prelaat, het konvent en de leekebroeders alle noodige kleederen te maken of deze te herstellen. Ook zal hij de livreikleederen van het personeel der prelatuur vervaardigen. Hij zal profijtelijk zijn in het snijden der stoffen en niet méér snipperlingen maken dan noodig is. Voor een toog der conventuales zal hij niet meer dan vijf el gebruiken; voor een kap niet méér dan zeven el; voor een « hooze » één el; voor een « wambays » anderhalve el. De togen zullen van voren gesloten zijn « metten hantgaten van beyden zyden; de mouwen voer enge opde handt ende totten enckelen lanck, ende de cappen en sullen van achter de eerde niet raeken, ende wambeysen zal hy lanck maken tot op de hoopen. De lysten van het laeken sal hij aeneen naayen om er sargien oft decksel voer de gasten van te maeken ». Hij zal in zijn kamer geen bezoek ontvangen en des avonds niet buiten het klooster loopen om te gaan drinken [8]).

Tot *hovenier* werd op 28 Februari 1544 Matthys Matthys van Hilvarenbeeck aangesteld. Hij zal den dienst hebben van den « lochtenhoff ». Hij zal uit den tuin aan de keuken bezorgen wat de beide keukens van den abt en het konvent daaruit noodig hebben. Wat de

---

6) *Ibid.*, fol. 360.
7) Contrakt *ibid.*, fol. 14 v°.
8) Contrakt *ibid.*, fol. 24.

beide keukens niet kunnen gebruiken, mag hij voor eigen gebruik aanwenden, doch hij zal den varkenshoeder vooraf gelegenheid geven alles uit den tuin te halen wat hij nuttig gebruiken kan. Hij zal een sterk jongeman als helper mogen nemen. En met dezen zal hij allen bijstand verleenen aan « broeder Peteren — een leekebroeder, die hovenier geweest was —, die metten flerecyn inden Lochtenhoff cranck ende cropel leet ». De wiedsters en de gravers, die hij voor den tuin wil aanwerven, zullen hun voedsel uit de abdij ontvangen, doch de hovenier zal ze moeten betalen. Alle « eyjuynsaet ende poetsaet » zal hem door den cellier geleverd worden. De overige zaden mag de hovenier zelf leveren. Zijn jaarwedde zal zes gulden bedragen [9]).

Geeraard Chevallier van Dinant is op 1 April 1533 aanvaard als « goet getrouwe » *stalknecht*. Hij zal « regeren ende verwaren allen de rypaerden inden rystal tot Everbode ». Hij zal de paarden « noch sdaegs noch snachts » alleen laten. Hij zal niemand in den stal binnenlaten, en dezen gesloten houden. Op bepaalde uren zal hij de paarden voederen met haver, gemengd met goedgesneden stroo. Hij zal ze elken dag tweemaal in 't water rijden en tweemaal roskammen. Elken avond zal hij de hoeven inslaan en de hoornen der hoeven smeren. Hij zal de beenen der paarden goed afdrogen en afwischen. Hij zal al het paardengetuig, en meteen de laarzen, sporen enz. schoon houden. De jonge paarden zal hij africhten; hij zal hun geen « foirtse » doen door stokken of sporen noch ze in den wind laten verkouden. Hij zal verder tot alle boodschappen bereid moeten zijn. Hij zal moeten helpen in den dienst der tafel in de prelatuur, vooral aan de tafel der abtelijke officiales. Hij zal daar wijn, brood en bier moeten bijbrengen. Verder zal hij moeten helpen in den oogst, wanneer hij daartoe opgeroepen wordt [10]).

Peeter Janssen, kuiper te Testelt, wordt op 31 Januari 1544 aangesteld tot *kuiper der abdij*. Hij zal alle jaren moeten repareeren alle vaten, dienend « tot wyn, tot bier ende tot allen anderen liquore ende victaelgie, vischvaeten, vleeschcuypen, tynen, eemers, kitten, stortvaeten, etc. » Hij zal alle dranken uit den kelder helpen halen en het bier vanuit de brouwerij in den kelder doen. In den wijntijd zal hij behulpzaam moeten zijn bij het persen. Het zal hem verboden zijn bezoek te ontvangen in het kuiphuis. Hij zal in het bakhuis helpen deeg maken en helpen bakken. Tijdens den oogst zal hij een

9) Contrakt *ibid.*, fol. 354 v°.
10) Contrakt *ibid.*, fol. 21-22.

hand toesteken in het tasschen en het binnenhalen van het graan. Hij zal desnoods ook den brouwketel moeten herstellen en alle kuipen van de brouwerij en de wijnpers. Zijn honorarium zou jaarlijks twee mud rogge en veertien Diestersche gulden bedragen [11]).

Zadelmaker was, sedert 2 Juli 1539, Marten van Goethuysen, wonend te Diest. Hij aanvaardde te onderhouden en te stoffeeren alle zadels voor zes rijpaarden en een muilezel. Hij zou zorg dragen voor alle getuig, groot en klein : voor zadels, voortuig, achtertuig, « gordcingulen, stegelreepleeders, stooten, tuegelen, hootstolen, trappen, longyen, dobbellynzeelen ende alle ander getuig totten rypeerden dienende ». Hij moet alles uit leder van beste kwaliteit vervaardigen en ook de gespen leveren. De eventueele sieraden der zadels : « trypen, laken ende frangien », zal de prelaat apart moeten betalen. Hij zal om de maand in den stal te Averbode komen om de zadels en het ander tuig na te zien. Zijn honorarium werd vastgesteld op veertig stuivers per jaar voor elk paard [12]).

Wouter van Kermpt, schrijnmaker wonend te Neerlanden, werd op 28 Januari 1536 aanvaard tot *schrijnwerker* te Averbode. Hij zal werken in daghuren. Hij zal de huizing in het Veehof bewonen, dat de schrijnwerkers gewoonlijk bewonen. De prelaat zal hem den kost geven in eten en drinken, volgens de gewone portie der overige werklui [13]).

In 1543 werd het arbeidscontrakt afgesloten met den *smid*. Deze moet den « dienst vande geheele smisse » op zich nemen. In de eerste plaats moet hij de paarden beslaan, en verder alle smidswerk doen. Hij heeft het recht een smidsjongen aan te werven. Op dagen van overlast in het werk, mag hij een tweeden smidsjongen laten komen. Hij en zijn helper zullen « ten hoeye ende coren gaen inden oigst ende de scapen helpen wassen ende int broeck helpen hoeyen alst van noode is ». Het contrakt kan wederzijds een half jaar op voorhand opgezegd worden [14]).

Henrick Stessens van Wolfsdonk wordt op 18 Juni 1536 aanvaard als *boschwachter*. Door dezen wordt hem de dienst opgedragen « des cloesters bosschen, heyden, weyden, vroenten, etc. » Hij zal alles zoo bewaken, dat geen scha aangericht wordt door vreemde menschen, door vreemde of eigen hoorndieren. Alle personen, die zonder toelating in de bosschen der abdij hout of heide maaien, zal

11) Contrakt *ibid.*, fol. 350 v°-351 r°.
12) Contrakt *ibid.*, fol. 198.
13) Contrakt *ibid.*, fol. 127.
14) Contrakt *ibid.*, fol. 12.

hij den warandemeester bekend maken opdat deze hen zou kunnen berispen. Hij zal aan niemand heide verkoopen zonder toelating. Wanneer hij op ronde is, zal hij altijd een schop bij zich dragen om de gaten te stoppen. Wanneer dit noodig mocht wezen, zal hij een piek of andere wapenen dragen om zichzelf alsmede de bosschen tegen kwaaddoeners te verdedigen. Hij zal verder moeten helpen bij het planten van heesters of dergelijk buitenwerk. Hij zal minstens eens in de veertien dagen alle bosschen moeten bezoeken [15]).

De « *jeger* tot Averbode » verblijft buiten de abdij op het Veehof. Hij moet allereerst de jachthonden bewaken, en verder hazen, konijnen en ander wild « tot des goidshuys proffijt » vangen. Hij moet verhinderen dat vreemden op de domeinen van de abdij jagen. Hij zal altijd gereed moeten zijn om boodschappen te doen. Hij zal hout helpen dragen en opstapelen. Hij zal in den zomer hooi en koren helpen oogsten. Hij « sal de honden somtyts gelyck int cloester moegen brengen om de plaetse aen de cokene ende elders te reynigen ende die ter stont wederomme uut den cloestere brengen; oick en sal hy de honden egeensins inde kercke oft opde eetcamere laten coemen ». Hij zal alle zorg besteden om « vossen, fissen, catten ende ander quaet gediert te verdryven ». De prelaat kan hem ook verzoeken ander werk te doen, mits supplementaire betaling [16]).

Dan is daar nog de *visscher*. Op 4 Februari 1535 werd Henrick de Hauwer van Testelt aanvaard als visscher der abdij. Hij moet alle vijvers der abdij bewaken. Hij moet er op visschen en ze tijdig door jonge visch voorzien. Hij moet elke week minstens tweemaal de vijvers bezoeken en telkens een schop meedragen om noodig herstellingswerk te doen. Hij moet te zijne tijd de vijvers vegen, zoden opgraven, enz. Telkens een vijver grondig moet geveegd worden, zal hij het noodig aantal helpers mogen aanwerven [17]).

En tenslotte is daar nog de *varkenshoeder*. Op 10 Oktober 1537 werd Jan van Beeck tot varkenshoeder aangesteld. Zijn functie bestond in het hoeden der zwijnen « inden bosch ende opde landen vanden winnehof, die niet besaeyt en syn ». Hij zal verder de zwijnen voederen. Elk jaar moet hij minstens vijftig nieuwe zwijnen kweeken. Hij zal zwijnen mesten tegen den slachttijd en zelf de rapen hiervoor plukken en wasschen. Hij zal alle zwijnen der abdij kenmerken en geen zwijn laten verloren loopen noch laten weghalen.

---

15) Contrakt *ibid.*, fol. 129 v°.
16) Contrakt *ibid.*, fol. 14 r°. Vergelijk een ander contrakt, fol. 202 v°.
17) Contrakt *ibid.*, fol. 36 v°.

Hij zal geen spoeling noch draf mogen wegschenken. Hij zal geen dronkaards noch klappeien in de varkenskooi laten binnentreden. Het contrakt is geldig voor zes jaar [18]).

We hebben hiermede de arbeidsvoorwaarden der voornaamste vaste arbeiders eener zestiende-eeuwsche abdij medegedeeld. De lijst der arbeiders is hiermede evenwel nog lang niet uitgeput.

Buiten de vaste arbeiders — van wie het aantal grooter was dan de reeds geciteerde — waren daar nog een heele groep losse arbeiders, die volgens de seizoenen werden aanvaard. Elk jaar had de abdij dan te doen met verschillenderlei personeel. Het is niet onmogelijk dit personeel tot in de bijzonderheden te beschrijven, en op te geven welk werk ze hoefden te doen en tegen welk loon ze werden aangeworven. Men hoeft hiervoor alleen de jaarlijksche computationes op te slaan van den provisor. De computationes van provisor Paulus Gielmans — om alleen te spreken over de periode, die ons bezighoudt — zijn netjes in orde en bevatten een heeleboel kostbare inlichtingen [19]). Doch dit zou ons te ver voeren; en de gedetailleerde beschrijving hiervan hoort eerder thuis in een studie over de economische geschiedenis van een zestiende-eeuwsche abdij.

Laten we alleen hiervan een algemeen overzicht geven. En meteen kunnen we niet beter doen dan dit overzicht te geven volgens de inlichtingen, welke prelaat Dionys vander Scaeft hierover verstrekt in zijn register « Tribulationes ecclesie et cleri ». Ziehier dan hoe vander Scaeft dit overzicht geeft.

De abdij, zegt hij, telt tal van werklui en dienstpersoneel. Ze wonen en arbeiden meestal in het klooster zelf. Ze worden er gevoed op kosten van het klooster, ook op zon- en feestdagen. Sommigen werken volgens daghuur. Anderen werken op contrakt. De abdij kan deze personen volstrekt niet missen, omdat ze te ver van alle steden en dorpen gelegen is. Zoo moet ze dan vier koetsiers hebben, schrijnwerkers, smeden, wagenmakers, timmerlui, steenbakkers en hun aller helpers. Ze heeft een ketellapper noodig, een radenmaker, schoenmakers, brouwers en bakkers, een visscher, schovenbinders, houtzagers, een boschwachter, een hovenier, zwijnen- en veehoeders, meiden voor den koestal, alsmede zes verschillende handarbeiders.

Bovendien wonen nog verschillende bedienden en arbeiders buiten de abdij. Zoo woont een schoenmaker te Diest, een kuipenmaker,

---

18) Contrakt *ibid.*, fol. 200.

19) Ze staan in het Rekenboek van archief Averbode, I, reg. 45, fol. 30 vlgg.

een kaarsenmaker, een mandenmaker, een zadelmaker, een slotenmaker, een glazenmaker, een hoefsmid, en zoo meer. Al deze menschen kosten aan de abdij jaarlijks meer dan 600 gulden en 50 mud koren.

De abdij moet bovendien nog al het materiaal ter hand stellen, dat ze noodig hebben. Zoo moet de abdij ijzer en steenkolen koopen te Maastricht; lood en tin te Antwerpen; allerlei nagelen te Rillaar en te Maastricht; witten steen te Gobbertingen; grijzen steen te Langdorp; vloersteen te Turnhout; kasseien te Zoutleeuw; baksteen en tegels te Betekom; kalk te Maastricht of te Namen; leien te Maastricht; turfsteen rondom Tienen; hard schrijnhout te Mechelen of te Antwerpen. Daarbij komen nog de verzendingskosten van al dit materiaal, het loon der voerlui en der schippers. Dat alles kost alweer jaarlijks ruim 600 gulden [20]).

De finantiëele Toestand.

Over den finantiëelen toestand kunnen we hier uitteraard slechts algemeene inlichtingen geven. We ondernemen hier immers geen economische studie.

We zullen ons beperken bij een algemeen overzicht van de geldmiddelen eener zestiende-eeuwsche abdij. En we zullen verder enkele teekenen onderzoeken, waaruit vanzelf moet blijken of de toestand der finanties in deze periode gunstig dan wel ongunstig is te noemen.

Om de algemeene finantiëele middelen te kennen, waarover de abdij beschikte, behoeven we slechts een groote jaarlijksche computatio van den provisor na te gaan. Daar staan nagenoeg alle posten in verantwoord. Een computatio van een provisor geeft weliswaar niet alle geldmiddelen van een abdij op. Doch, in het overzicht, dat we hier gaan geven, streven we niet naar volledigheid. We ondernemen hier immers geen studie van economischen aard.

Zoodan, we gaan thans een korten inhoud geven van een groote jaarlijksche computatio van een provisor. We nemen, op goed valle 't uit, deze van provisor Paulus Gielmans, reikend van Sint-Andriesdag 1535 tot Sint-Andriesdag 1536 [1]).

Een eerste en voorname bron van inkomsten waren de abdijhoe-

---

20) *L. c.*, reg. 290, fol. 34. Zie verder Bijlage 28.

1) Ze staat in reg. 45, fol. 1 tot fol. 63.

ven. Deze hoeven waren in de zestiende eeuw alle aan pachters verhuurd. De tijd, dat leekebroeders zelf de hoeven uitbaatten, was in de zestiende eeuw lang voorbij.

De abdij van Averbode bezat hoeven te Balen ter Rijt, Balen ter Heyen, Briel nabij Pipenspade, Deurne bij Tessenderloo, Deurne ten Venne, Eeldt onder Ravels, Hagenberge onder Meerhout, Heynshovel onder Eersel, Loemel (2 hoeven), Messelbroek ten Hoefken, Messelbroek int Lamp, Pipenspade, Sterksel ter Braken, Sterksel ten Poel, Sterksel ten Steen, Sterksel in de Kan, Sterksel in den Brille, Tuldel nabij Beeck, de tiendenschuur onder Tessenderloo, Bolderberg, het Veehof te Averbode, Culensrode onder Hoogemierde, Dievoordt onder Meerhout, Bordenbroeck, Schoot onder Tessenderloo, Blaerdonck.

Verder had de abdij recht op talrijke tiendenheffingen. Zoo bezat ze lammerentienden te Tessenderloo en Balen, tienden te Engsbergen, Quaetmoll, Rummen, Schoot, Veerle, Wezemaal, Vorst-Steenbergen, Vorst-Bussereind, Vorst-Oosteneind, Overpelt, Rotselaar en Winghe.

Ze had recht op cijnsen te Koersel, Eel, Hulshout, Tessenderloo, Loemel, Hoogemierde, Mechelen, Opitter, Peelt, Quaetmoll, Testelt, Herentals, alsmede rechten op den molen te Testelt. In de Keet langsheen den Demer had ze allerlei inkomsten van den beemd en het hooi. Ze maakte geld van de opbrengst van bosschen en houtgewas. Ze verkocht graan en allerlei andere produkten, zooals we verder nog zullen zeggen.

De globale som der inkomsten beliep 3387 gulden en 13 stuivers. Wanneer men hierbij rekent de enkele inkomsten van cijnsen in verschillende steden en dorpen, alsmede bepaalde cijnsen, welke door verschillende personen verschuldigd waren, komt men tot een totaal aan inkomsten van 3734 gulden en drie en een halven stuiver.

Daartegenover staan talrijke en aanzienlijke uitgaven : voor het personeel, voor de handarbeiders, voor aankoop van allerlei materiaal, voor herstellingen, voor eetwaren, voor wijn en bier, voor geschenken en drinkgeld, voor benoodigdheden der kleerkas en zoo meer. Het totaal van al deze uitgaven beliep 3768 gulden en 16 stuivers. De globale afrekening sloot dan met een deficit van ruim 34 gulden.

Prelaat Dionys vander Scaeft, die de afrekening nauwkeurig had nagekeken, stond eventjes versteld over het nadeelig saldo. En hij noteert onderaan : « Defecerunt oculi mei in exposita tua, dicentes : quando consolaberis me. Ploratus et ululatus multus. Rachel plorans

filios suos et noluit consolari, quia non sunt. Serventur ordinaria exposita, cessent extraordinaria, ut onera proventibus, non autem proventus oneribus succumbant ».

De provisor hield het zich voor gezegd. En volgende jaren deed hij zijn best om de afrekening met een batig saldo af te kunnen sluiten.

De inkomsten waren, zooals men ziet, aanzienlijk. Het domein werd overigens met bekwame zorg uitgebaat. En het ingewikkeld systeem van administratie werd door geroutineerd personeel naar best vermogen tot een goed eind gebracht. Niettegenstaande de Geldersche oorlogen en de hooge belastingen van het landsbestuur, leefden de abdijen in voorspoedigen economischen bloei.

Laten we enkele interessante posten meer van nabij beschouwen. Uit deze beschouwing moge nog duidelijker blijken dat de administrators van een abdij ook de kleine middelen wisten te gebruiken om de inkomsten hooger op te voeren.

Uit sommige hoeven — en ook uit de Vraemselhoeve te Averbode zelf — werd een kwantiteit was in de abdij afgeleverd. Voor de jaren 1535-1539 samen was de opbrengst van de was ruim 159 pond. Een deel van de was werd aan den sakrist overgemaakt. Een deel ging naar den kaarsenmaker te Diest om tafelkaarsen te maken voor de prelatuur, kaarsen om in het midden der kerk op te hangen alsmede voor toortsen in de processies [2].

Men verkocht ook de vellen van de geslachte dieren. Elk jaar moesten de schaapscheerders deze vellen naar de abdij overbrengen. Zoo kwamen in 1551 45 schaapsvellen te Averbode binnen; 123 in 1552 en 92 in 1553. De opbrengst ervan beliep gemiddeld per jaar ongeveer 7 gulden [3].

Uit de verschillende schaapskooien werd een groote hoeveelheid wol naar de abdij gezonden. Daar was zwarte en grijze wol; doch vooral witte wol. Soms moest een deel van deze wol verwerkt worden tot wit laken voor de kleeding van het konvent — de prelaat droeg meestal Engelsche stof. De grijze wol werd gebruikt voor de grijze livrei der knechten en bedienden der prelatuur. De overblijvende wol werd te Averbode gewogen en verkocht, of ook bewaard in het refugiehuis te Diest. Zoo verkocht men in 1543 een kwantiteit wol van niet minder dan 300 Diestersche steenen van 7 pond; in 1544

2) *Cera abbatie, l. c.*, reg. 58, fol. 174.
3) *Pelles morticine vendite, ibid.*, fol. 171 r°.

een kwantiteit van 312 steenen; 277 steenen in 1545 en 312 steenen in 1546 [4]).

De graanoogst werd ook grootendeels te Averbode besteld. In 1530 had Jan van Herentals, pastoor van Rummen en meester der hoeve van Rukkelingen, tegen Sint-Andries van het vorige jaar in het refugium te Sint-Truiden 56 en een halve mud tarwe, 296 mud gerst, 75 mud koren en 163 mud haver samengebracht. Hij liet de gansche lading per wagen naar Zoutleeuw voeren, vanwaar ze op twee schepen werd getransporteerd tot aan den amer in Zichem [5]).

In de groote hoeve te Pipenspade onder Helchteren had de abdij een nieuwe kapel gebouwd. Hiervoor had ze een steenoven aangelegd, om voor eigen gebruik steen te bakken. Doch ook de volgende jaren bleef de oven steen bakken, en werden aanzienlijke hoeveelheden steen aan verschillende klanten verkocht [6]).

De opbrengst der bijenkorven bestond niet alleen uit was. Men maakte ook honig en bijenzwermen ten gelde [7]). De voornaamste stellen bijenkorven der abdij stonden, in dezen tijd, te Sterksel, Tulden en Basheers.

Het teveel aan lammeren uit de verschillende schaapskooien werd eveneens verkocht. De voornaamste kooi was thans deze van Balen. Verder, naast verschillende pastorieën bestond een kleine schaapskooi, waarvan de opbrengst voor den pastoor was. Bij het overlijden van den pastoor, kwam evenwel de schaapskooi ten goede der abdij, hoewel verschillende religieuzen herhaald tegen dit gebruik protesteerden. Jaarlijks verkocht de cellier dan het aantal lammeren : 42 lammeren worden door hem verkocht op 7 September 1545; op 22 Oktober van hetzelfde jaar verkocht hij nog 35 lammeren, voortkomend « ex domo mortuaria Thome de Eersel, curati de Coersel »; in 1547 werden 47 lammeren verkocht; 52 in 1549; 60 in 1550; 64 in 1551, en zoo verder [8]).

Het hooi werd verkocht per kar of per bussel. Onder de koopers vindt men veelal eigen werkvolk of personeel der abdij. In 1544 vindt men onder de koopers Margareta Vermeer, de waschvrouw der abdij; Jeroom Mertens, de steenbakker; Paulus Cilien, de slachter

---

4) *Lana vendita et lane fragmenta dicta cladden, ibid.*, fol. 110 vlgg.
5) *Cartarius Abbatis Quitnus, l. c.*, I, 16, fol. 113 r°.
6) Arch. Av., *l. c.*, reg. 58, fol. 56.
7) *Ibid.*, fol. 67 r° en 89 r°.
8) *Ibid.*, fol. 41 r°.

van het konvent, en Paulus Boegaert, schrijnwerker. Jaarlijks bracht deze verkoop van hooi ongeveer twaalf gulden op [9]).

Averbode stond destijds bekend voor zijn mooie bosschen. De aanleg van bosschen geschiedde steeds met bekwame zorg. Regelmatig werd dan hout verkocht, in de verschillende hoeven. Men verkocht hout aan ambachtlui, of gewoon als brandhout, indien het hout niet schoon was. De verkoop van hout geschiedde vooral te Sterksel, en de lijst der jaarlijksche Arbores vendite en Ligna vendita is telkens zeer uitvoerig. Meestal bestond deze houtverkoop uit omgewaaide eiken, tronkeiken, uitgedroogde eiken, en zoo meer. Het waren meest allemaal eiken, die men aldus verkocht [10]).

Een belangrijke bron van inkomsten was verder de verkoop van paarden. De paardenstal te Averbode alsmede de verschillende stallen in de hoeven bezaten menig mooi en kostbaar paard. We zullen nog verder in de gelegenheid zijn over de abtelijke paarden te spreken. Daar waren rijpaarden onder en koetspaarden. Prelaat Jeroom Smeets had drie koetsen met, voor elke koets, afzonderlijke paarden en een afzonderlijk koetsier. De paarden voor deze koetsen mochten noch te klein noch te groot zijn, en ze moesten bovendien fraai van voorkomen zijn. Om hiervoor slechts een paar voorbeelden te geven : een der paarden van prelaat Smeets werd, nadat het zijn dienstjaren behoorlijk had gedaan, verkocht voor de kolossale som van 54 gulden; een ander paard, van prelaat Volders, — het was het paard dictus Muysken — werd na afgedanen dienst verkocht voor de zeer hooge som van 57 gulden. Daar was nog een mooi paard, een « blespaard dictum Hollander », dat de prelaat destijds ten geschenke had ontvangen van den abt van Berne : het werd op 25 Januari 1543, na volbrachten dienst, verkocht voor 50 gulden. Sommige onder de verkochte paarden kwamen uit het sterfhuis der pastoors. Men ging de paarden verkoopen op de markten te Beringen, Geel of Diest. Bij gelegenheid verkocht men ook wel paarden te Averbode [11]).

Men verkocht ook allerhande stuks vee : ossen, koeien, zwijnen. De pitantier kocht regelmatig bij den cellier een vetten os, voor de tafel van het konvent [12]). In den beemd te Testelt werden kalveren gekweekt. Af en toe kwam de beenhouwer van Aarschot aldaar vette kalveren koopen [13]).

9) *Ibid.*, fol. 159.
10) *Ibid.*, fol. 44-53 en 145 vlgg.
11) *Ibid.*, fol. 139-144.
12) *Ibid.*, fol. 134.
13) *Ibid.*, fol. 129 r°.

Elk jaar werden ook, op verschillende hoeven, vette schapen bestemd voor den verkoop. Soms kocht de pitantier der abdij een paar schapen af van den cellier. In 1564 kwam zelfs de pitantier van Tongerloo hier 30 schapen koopen. Verder verkocht men de vette schapen meestal aan beenhouwers van Mechelen : op 9 September 1547 verkocht men hun 41 vette schapen; 32 op 30 Oktober 1547; 41 op 10 November, en zoo verder [14]).

Al deze dingen tesamen brachten jaarlijks een mooie som op.

Af en toe werden ook oude boeken verkocht. Een bericht van dezen aard in de rekenboeken doet weliswaar onsympathiek aan. In de vijftiende eeuw had de abdij, op zeer onoordeelkundige wijze, schatten van bibliophilie tegen spotprijs verkocht. Een nieuwe verkoop van « diversi libri antiqui, a diversis curatis relicti », staat genoteerd op 16 September 1567. De kooper was meester Bernardus, ludimagister te Westerloo. Hij betaalde de aanzienlijke som van 80 gulden [15]). Dien dag zullen dan wel zeer mooie boeken uit de abdij vervreemd zijn. Het is geen compliment voor prelaat Gillis Heyns, die anders met recht en reden een gevoelig intellektueel mag genoemd worden, dat hij dezen verkoop heeft toegelaten.

We hebben hiermede een algemeen overzicht van de bronnen der inkomsten in een abdij. We hebben een oppervlakkige kennis van het bedrag der inkomsten en der uitgaven. Laten we nu enkele teekenen onderzoeken, die duidelijk wijzen op een gunstigen dan wel ongunstigen finantieelen toestand.

Om het maar dadelijk te zeggen : die toestand is, in deze jaren, over het algemeen gunstig te noemen. De teekenen bedriegen in dezen niet : de prelaten van Averbode leenen te pas en te onpas aanzienlijke bedragen geld aan menschen, die om een leening verzoeken.

Het begint onder prelaat Geeraard vander Scaeft.

Op 10 Juli 1509 ontving de abdij van Diligem 50 gulden ter leen van Geeraard vander Scaeft [16]).

We slaan echter verschillende leeningen over, en beperken ons tot de leeningen, die Averbode zich rondom 1540 — ten tijde der Tribulationes ecclesie et cleri — kon veroorloven.

---

14) *Ibid.*, fol. 130-132.

15) *Ibid.*, fol. 76 v°.

16) *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, I, reg. 15, fol. 86 v°.

Op 20 Oktober 1540 schonk prelaat Paulus Gielmans aan den broer van den leekebroeder Pancraes 25 gulden ter leen [17]).

Op 1 September 1546 schonk prelaat Jeroom Smeets het aanzienlijke bedrag van duizend gulden aan een Antwerpsch koopman, met name Arnold Thielens. Deze moest de geleende som binnen het jaar terugbezorgen. Doch men had nadien groote moeite om het geld terug in handen te krijgen. En men besloot nooit meer een zoo belangrijk bedrag uit te leenen [18]).

Op 20 November 1549 kwam de pastoor van Venlo, Benedictus Thielens, te Averbode aan. Hij was op weg naar Brussel, waar hij de tweede maal bij den graaf van Hoogstraten en president Viglius op bezoek ging. Zijn parochiekerk was te Venlo zeer beschadigd geworden door kapitein Kemerlinck, een reïter die protestantsch leefde. Meermaals reeds was de kapitein veroordeeld geworden om de aangebrachte schade te vergoeden; doch het staatsbestuur had totnutoe niet doelmatig willen ingrijpen. Prelaat Volders leende aan den pastoor een bedrag van 6 gulden, om tegemoet te komen in de reiskosten [19]).

Volders, oud-pastoor van Vorst, werd door den sekretaris van zijn vroegere parochie lastig gevallen voor toekennen van een leening. Men had besloten te Vorst « een tafele te coopen voer Onse lieve Vrouwe », maar het daartoe bestemde geld was op het oogenblik niet beschikbaar. Prelaat Volders leende dan het noodige geld : een bedrag van 58 gulden [20]).

Van den anderen kant, moesten de prelaten af en toe zelf geld leenen, wanneer ze over niet voldoend liggend geld beschikten. Meestal was dit het geval, wanneer landsbelastingen moesten betaald worden of wanneer een nieuw prelaat de hooge onkosten van zijn benoeming en zijn installatie moest dekken.

Op 20 Mei 1542 leende prelaat Paulus Gielmans 100 gulden van den pachter uit Peelt [21]). Op 22 Maart 1543 leende Gielmans nog 80 gulden van zijn eigen vader [22]). Een week later, op 28 Maart 1543, gaf de pastoor van Tessenderloo 100 gulden ter

---

17) *Ibid.*, fol. 94 v°.
18) *Ibid.*, fol. 106 r°.
19) *Ibid.*, fol. 96 r°.
20) *Ibid.*, fol. 110 r°.
21) *Ibid.*, fol. 82 r°.
22) *Ibid.*, fol. 254 r°. Na den dood van den prelaat reklameerden de erfgenamen van Michiel Gielmans, vader van den prelaat, een bedrag van ongeveer 230 gulden. *Ibid.*, fol. 263.

leen [23]). In Oktober van hetzelfde jaar, gaf de pastoor van Balen aan den nieuwbenoemden abt Jeroom Smeets een leening van 85 gulden [24]). De pachter van Peelt leende 102 gulden [25]) en de pastoor van Eindhout eveneens 100 gulden [26]). Al deze leeningen waren bestemd om de onkosten der benoeming van prelaat Smeets te betalen alsmede om de groote onkosten te dekken, die de abdij naar aanleiding der brand- en strooptochten van Maarten van Rossem moest bestrijden.

Later moest prelaat Volders ook, van de pastoors te Balen en te Rummen, ettelijke honderdtallen gulden leenen, om de hooge belastingen tijdig te kunnen betalen [27]).

Doch, niettegenstaande deze momenteele moeilijkheden en niettegenstaande voorbijgaand gebrek aan liggend geld, bleef de abdij haar bestendige economische welvaart voortzetten. De administratie was op hoogte van haar taak.

Na den dood van den bekwamen administrator, die prelaat Volders was, zou zijn opvolger, Gillis Heyns, een bedrag ontdekken van ongeveer zeventigduizend gulden aan spaarpenningen ! Een sterker argument voor den bloei van het huis is moeilijk te vinden. En het zou de schuld niet zijn van de eerste abten der zestiende eeuw, indien deze kolossale som na enkele jaren verdween.

23) *Ibid.*, fol. 82 r°.
24) *Ibid.*, fol. 82 r°.
25) *Ibid.*, fol. 81 v°.
26) *Ibid.*, fol. 82 r°.
27) *Ibid.*, fol. 81-82.

Derde Hoofdstuk.

DE OPLEIDING DER JONGE RELIGIEUZEN

Uit de Catalogi der religieuzen, welke in het archief der abdijen bewaard worden, blijkt dat de roepingen gedurende de eerste decennia der zestiende eeuw talrijk waren.

De recruteering van jonge religieuzen werd vanzelfsprekend bepaald door de noodwendigheden van den te vervullen arbeid. Een abdij, die over talrijke parochies beschikte, aanvaardde uitteraard méér jongelui dan een andere abdij. Gedurende de zestiende eeuw bestond, althans in onze streken, haast geen andere arbeid dan de zielzorg in de parochies. Centrale studiehuizen bestonden niet in het begin der zestiende eeuw. De studiehuizen van Leuven en Dowaai, die later in onze streken zouden gesticht worden, hadden overigens geen ander doel dan een praktisch doel : religieuzen op te leiden voor hun functie van zielzorger.

Indien de recruteering van jonge religieuzen bepaald werd door de noodwendigheden van den te vervullen arbeid, blijkt deze recruteering anderzijds toch vrij te zijn geweest. We bedoelen : de abdijen, in onze streken althans, hadden niet het systeem slechts een bepaald aantal novicen te aanvaarden, aangepast bij het getal te bezetten plaatsen. Het systeem slechts een strikt-bepaald aantal novicen te aanvaarden vindt men gaandeweg terug in abdijen, die onder een commendataris geplaatst zijn. Het was doorgaans een der eerste zorgen van den commendataris het aantal der religieuzen tot een minimum te herleiden. Men ontmoet datzelfde systeem ook nog elders, waar een bepaald aantal prebenden voor een bepaald aantal religieuzen ter beschikking staan. Deze gewoonte, die met een echt kloosterleven niets te maken heeft, is in onze streken bij de Premonstratenzers, gelukkig, niet terug te vinden.

Anderzijds kunnen we vaststellen dat onze abdijen ook niet ken-

den, wat ik zou noemen een vastomlijnd systeem van recruteering. De postulanten kwamen van rechts en links, op aanbeveling van verschillenderlei personen. Een aantal onder de postulanten had ernstige voorstudies gedaan aan middelbare scholen — te 's Hertogenbosch, te Luik, en elders; anderen hadden de cursussen der Facultas Artium te Leuven nadien nog gevolgd.

Te Averbode bestond wel de gewoonte dat de prelaat op zijn kosten enkele verstandige jongens liet studeeren [1]). Men zal dit wel niet gansch belangeloos hebben gedaan. Inmiddels blijkt het echter niet dat deze jongens uitdrukkelijk werden beschouwd als mogelijke postulanten voor later : men vindt gevallen, waar de prelaat de studies betaalde van jongelui, die zeker niet voor het kloosterleven bestemd waren.

Later — het was in 1572 — vatte prelaat Heyns het plan op in de verschillende abdijen bestendig vijf of zes jongemannen te doen opnemen. Dezen zouden opgeleid worden om te zijne tijd als novice te worden aanvaard. Een religieus zou hen onderrichten. Hij zou hun ook les van kerkzang geven en verder alles met hen doen, wat de abt hem zou voorschrijven. Dit nogal sympathieke plan bleef echter vermoedelijk slechts een plan. We hebben nergens een aanduiding gevonden, waaruit zou blijken dat het plan verwezenlijkt werd. In de woelige jaren van na 1572 zal overigens van een verwezenlijking moeilijk spraak geweest zijn [2]).

Dit weze als praeambulum gezegd. Laten we nu onderzoeken wat een novice in onze abdijen destijds moest binnenbrengen, hoe hij werd aanvaard, hoe hij werd opgeleid, en welke de ratio studiorum in de zestiende-eeuwsche abdijen was.

---

1) « Nota quod abbas expendit annuatim pro certis juvenibus et juvenculis, quos disponit et alit apud probos, ut ibidem interteneantur et bonos mores addiscant, annuatim ultra xl carolos. » Zoo schrijft prelaat Dionys vander Scaeft in zijn register « Tribulationes ecclesie et cleri ». Zie Bijlage 28.

2) « Si monasterij facultates possent ferre, assumantur quinque vel sex vel plures seculares pueri, ut ex ijs assumerentur magis qualificati ad habitum toties opus esset; qui possent addiscere partim sacrum cantum cum suo magistro, qui ex religiosis ad hoc assumatur; qui ratione hujus oneris teneretur liber ab omni cursu, sed duas horas in die teneretur docere juventutem quod ei prescriberetur; et adiunctus cum sacerdote celebrante se posset absentare a summa Missa, sed se interea continere intra limites dormitorij. Sub expressa tamen conditione, si res prefata minus bene succederet aut abusus irreperent, quod omnia rursus assumerentur ut antea ». Zie mijn artikel *Le Chapitre national néerlandais de* 1572 verschenen in *Analecta Praemonstratensia*, dl. VI, 1930, bl. 90.

1. *Wat een Postulant moest binnenbrengen.*

De vraag kan rechtstreeks uit het oude kerkelijk Corpus Juris beantwoord worden : een postulant moet alles vergoeden, wat het klooster aan hem besteedt tot aan den dag der professie. De juridische reden ligt voor de hand : een klooster moet geen personen onderhouden, die bij het klooster nog niet geïncorporeerd zijn.

Maar men kan redetwisten over het vraagstuk : wàt besteedt een klooster precies aan een postulant. En meteen is het vraagstuk geopend over wat een postulant precies moet binnenbrengen.

Vroeger — laten we zeggen, in de vijftiende en tot in het eerste begin der zestiende eeuw — had men te Averbode het vraagstuk zéér in het voordeel der abdij opgelost.

Men vroeg aan een postulant allereerst een bedrag van 50 gouden rijnsgulden voor het onderhoud der kerkelijke gewaden. Voor de kosten van een zilveren tafelcouvert vroeg men twee en een halve zilveren mark. De postulant moest verder binnenbrengen : een pluimenbed van drie el breedte, met hoofdpeluw, twee oorkussens en een sargie; 32 el lijnwaad van 7 kwartier breedte; 14 el fraai gebeeld lijnwaad voor de tafellakens; 14 el lijnwaad voor de tafelservetten; 14 el lijnwaad voor de sakristie. Verder een wollen matras met twee wollen beddelakens. Voor zijn eigen onderkleeding behoefde hij nog 24 el lijnwaad alsmede een pels. Hij moest verder zelf instaan voor zijn brevier, zijn Diurnale en zijn Officie van Onze-lieve-Vrouw. En, tenslotte, voor het volgen der lessen, moest hij zich een Corpus Juris Canonici aanschaffen.

Daarbij kwamen nog ettelijke fooien, die hij den dag zijner intrede moest uitdeelen : 30 stuivers aan den novitiemeester; 16 stuivers aan den kleermaker; 11 stuivers aan den barbier; 5 stuivers aan den konventsknecht; 14 stuivers aan de knechten der prelatuur; en eindelijk 40 stuivers aan den schoenmaker voor zijn schoenen en zijn groote Mettenschoenen, de zg. « Mettenbooten » [1]).

Deze regeling was echter niet gansch van simonie vrij te pleiten. Men vroeg van den postulant immers allerlei, dat met zijn persoonlijk onderhoud geen uitstaans had. De bekwame jurist, die prelaat Geeraard vander Scaeft was, had dit vermoedelijk zelf ingezien. Of kwamen er reklamaties ? In elk geval, men besloot een consultatie te vragen aan meester Adriaan van Utrecht, deken van Sint-Pieters te Leuven, den lateren Paus Adrianus VI.

---

1) Volledige tekst in Bijlage XI.

Het antwoord van meester Adriaan was een gedeeltelijke veroordeeling van het bestaande gebruik.

Een klooster — zoo luidde het antwoord — mag niets aanvaarden in ruil van de eigenlijke opname van een novice : deze opname is immers een geestelijk goed. Anderzijds moet een klooster geen personen onderhouden, die niet bij het klooster geïncorporeerd zijn. Het is dus normaal dat men van postulanten vergoeding vraagt voor de onkosten van kleeding en dergelijke. Doch, wat boven dezen wordt geëischt, valt buiten den regel en is gewoon als simonie te aanzien. Meester Adriaan noemt het « corruptela et abusus » 50 gulden te eischen voor onderhoud der kerkgewaden; geld te vragen voor een zilveren tafelcouvert. Met het gebruik een fooi te vragen voor het dienstpersoneel kan hij zich akkoord verklaren : door de intrede van een postulant wordt immers de dienst van het personeel verzwaard. Hij noemt het verder in principe niet abnormaal dat leden van een konvent iets bijdragen voor onderhoud der kerkgewaden; doch dit mag van hen niet vereischt worden, en zeker mag dit niet vereischt worden voor ze bij het klooster worden geïncorporeerd [2]).

Prelaat Geeraard vander Scaeft trof dan een andere regeling.

Als principe van deze regeling werd vooropgesteld dat een postulant zooveel zou moeten binnenbrengen, als noodig was voor zijn onderhoud tijdens het novitiaat, « juxta consilium D. Decani Lovaniensis postea Summi Pontificis ».

Zoodan, ten behoeve van zijn kleeding, zijn kap, zijn toog, zijn onderkleeding, behoeft een postulant te zorgen voor 28 el wit laken. Hij behoeft ook een pels mede te brengen voor de Wintermetten; een matras voor zijn bed in het dormitorium, met een paar wollen beddelakens; een pluimenbed voor het geval dat hij ziek mocht worden, en eveneens een of twee paar lijnwaden beddelakens « propter sudorem ». Verder nog een wit almutium, een roket voor den dienst in het koor, een brevier, een psalterium, een diurnale, een Officie van Onze-lieve-Vrouw en een Bijbel, om de lessen te Averbode te kunnen volgen.

Verder zou de postulant volgende fooien uitdeelen : 30 stuivers aan den schoenmaker voor zijn « sandalia dicta booten matutinalia »; 12 stuivers aan den kleermaker, voor het maken der kleedij; een gulden, of althans 11 stuivers aan den barbier; 15 stuivers aan den kok en den knecht van het konvent, « qui serviere novicio et amicis suis »; een Hollandschen florijn aan de knechten der prela-

2) Volledige tekst der consultatie *ibid.*

tuur. « Ista merito dantur, quia familiares per eorum receptionem in servicijs onerantur. »

Men liet den postulant vrij, in plaats van een pluimenbed, een som in geld te geven, waartegenover de abdij zich zou verplichten den novice, in geval van ziekte, een bed van de infirmaria in bruikleen af te staan.

Tenslotte liet men opmerken dat de novice goed zou doen zijn onderhoudskosten tijdens het novitiaat te vergoeden : « non enim tenetur monasterium fovere personas sibi non incorporatas » [3]).

Ettelijke tientallen jaren werd dan deze regeling toegepast.

Later, in den loop der zeventiende eeuw, trad een nieuwe regeling in werking.

De prelaat had nl. een berekening gemaakt van alles, wat een jongeman in de abdij noodig had tot hij de priesterwijding ontving.

Bij zijn intrede moest de novice een matras medebrengen, twee beddedekens, een kussen, twee paar beddelakens, hemden, boorden en zakdoeken.

Bij zijn kleeding ontving hij een groote kap voor den koordienst : met een waarde van 28 gulden. De toog kostte 24 gulden, de soutanelle 16 gulden, het ondergoed 8 gulden.

Na het eerste jaar novitiaat ontving hij een nieuwen toog : voor 24 gulden. Op den dag der professie een nieuwen toog of een nieuwe kap : tenminste alweer 24 gulden. Verder, voor het maken van deze kleedingstukken, knoopen, cingel, moffel, reparatie, schoenen en allerlei kleinigheden : 15 gulden. Voor schapulier, biretum en hoed : 12 gulden. Voor kandelaar en nachtspiegel : 6 gulden. Voor zes paar schoenen : 3 gulden. Voor vier paar kousen : 15 gulden. Voor almutium en roket : 2 gulden. Voor breviers : 48 gulden. Voor de feesttafel op de dagen der kleeding, professie en Eerste-Mis : 20 gulden. Voor drinkgeld aan de konventsknechten, koks, barbiers, schoenmaker enz. : 12 gulden. Voor een reiskapoot : 18 gulden. Voor een nieuwen toog op den dag der Eerste-Mis : 24 gulden. Zoo berekende men dat ieder jongeman — ongeacht dan nog de onkosten voor medicijnen en boeken — tot aan zijn priesterwijding aan de abdij globaal 336 gulden kostte. En, men vroeg dan gewoon aan elke novice deze som te willen betalen.

Rond 1650, gedurende het abbatiaat van de prelaten Brosis of Vaes, rees echter verzet tegen deze regeling. Sommigen beweerden dat men simonie pleegde door zulke som te vragen.

---

3) Volledige tekst in Bijlage XII.

De prelaat besloot dan een consultatie te vragen aan Pater Le Drou, Provinciaal der Augustijnen.

Deze antwoordde uitvoerig. Hij achtte het ongeoorloofd geld te vragen voor drinkgeld, feestmaaltijdjes op dagen der kleeding, enz. Maar hij voegde eraan toe dat ook deze zaken kunnen geregeld worden zonder gevaar voor simonie. Men kon den novice vrij laten het bedrag te geven of niet. Ofwel, men kon zeggen dat hij niet verplicht was om het te geven, hem ondertusschen verzoekend het wèl te doen, om een vaststaande gewoonte te onderhouden. Of nog : de abt kon bv. aan een postulant een bedrag vragen van 336 of 400 gld., voor dekking van de « globale onkosten ».

Men zal het zoo dan wel verder hebben gedaan [4]).

2. *Hoe een Postulant werd aanvaard.*

De formaliteiten, welke vervuld werden bij het aanvaarden van een postulant, werden — in de periode, die ons bezighoudt — gedeeltelijk bepaald door de manier, waarop het staatsbestuur tegen de abdijen optrad.

Bij de keuze van zijn novicen, moest de abdij vanzelfsprekend allereerst weten wie ze in haar schoot opnam. Novicen werden dan aanvaard, zooals we zullen zien, uit gunstig-bekende families of op voorspraak van een of ander vertrouwbaar persoon.

Doch hiermede was alles niet gezegd. Men moest alle voorzorgen nemen, om niet met de rechtspleging van het staatsbestuur in conflikt te komen.

Tijdens de minderjarigheid van den lateren keizer Karel V, was het staatsbestuur in de Nederlanden uitgesproken « antiklerikaal ». Men beweerde te pas en te onpas dat de abdijen schatrijk werden. Wanneer dan in 1515 Karel V meerderjarig werd verklaard, werd in de Blijde Inkomst gestipuleerd dat kloosters en kapittels geen onroerende goederen in Brabant zouden kunnen verwerven, « sive per emptionem, sive per testamentum, sive per intestatum ». Men reklameerde tegen zoo sectairen maatregel. Het besluit werd dan geschorst; doch enkele jaren later, na allerlei discussies, vaardigde Karel V zijn Eeuwig Edikt van 1520 uit, waarin het vroegere besluit zoogoed als hernomen werd [1]).

---

4) Volledige tekst in Bijlage XIII.

1) De lange tekst van dit Edikt staat in *Cartarius Abbatis Quintus, l. c.*, I, 16, fol. 119-120.

De bepalingen van dit Edikt werden door de kanselarij en den Geheimen Raad van Brabant zoo rigoreus uitgelegd, dat voortaan geen enkel religieus zou mogen erven, zelfs niet de goederen, die hij voor zijn professie bezat; ook niet in het geval, dat hij zich bereid verklaarde alle deze onroerende goederen onmiddellijk aan leeken te verkoopen. Wèl liet men toe dat religieuzen enkele roerende goederen zouden erven. Ook had men er geen bezwaar tegen dat ze bij erfenis een som gelds zouden bekomen.

Wat moesten de abdijen nu doen ?

Abdijen waren er sedertlang gewoon aan geworden de wetten zooveel mogelijk te ontduiken. Ook thans zouden ze een tusschenweg vinden, zoo goed het ging althans. Welaan dan, men zou bij de intrede van een postulant of onmiddellijk voor zijn professie de ouders verzoeken een bepaalde som aan de abdij te « schenken ». En men zou er wel attent op zijn de som niet te laag vast te stellen, wanneer het kapitaalkrachtige families gold.

Luister op hoe elegante manier deze wetsontduiking in het Cartarius Abbatis wordt aangekondigd :

« Reverendus Pater Dominus Dionysius vander Scaeft, Abbas Averbodiensis, noscens iras principum huius seculi et dans locum ire, bonis et melioribus modis ad medijs et epikeya usus ac utens, benigne et humane ac civiliter accepit a parentibus et amicis religiosorum dicti monasterij pro eorumdem iure patrimonialium certam et promptam pecuniarum summam, quam exposuit et applicavit ad ornamenta, vasa et iocalia dicti monasterij ecclesie in laudem et honorem altissimi Dei eiusque Genitricis Marie Virginis, sancti Johannis Baptiste etc., divinique sui cultus splendorem et gloriam » [2].

Men vindt dan voortaan bij het aanvaarden van een postulant regelingen van tweeërlei aard : ofwel wordt een akkoord tusschen de abdij en de familie gemaakt bij de zg. « acceptatio juvenis ad probam », ofwel wordt korten tijd later een akkoord gemaakt betreffend de z.g. « renuntiatio portionis filialis ».

In de notitieboeken der Prelaten (de zg. Cartarii Abbatis) ziet men dan, rondom dezen tijd, talrijke stukken betreffend deze zaken opduiken. Al deze stukken zijn opgemaakt met volmaakte kennis van zaken, met eenig raffinement zelfs. Ook wanneer het ging om religieuzen op te nemen, bewezen de prelaten van dezen tijd, dat ze goed wisten welke de eischen van de administratie waren !

---

2) *Ibid.*, fol. 120 v°.

Laten we enkele voorbeelden van deze dubbele regeling geven. De lezer zal meteen weten hoe een postulant werd aanvaard.

Acceptatio Juvenis ad Probam.

Op 23 November 1543 werd als postulant aanvaard de jongeman Hendrik vanden Hove uit Diest. Het akkoord werd gesloten eenerzijds tusschen prelaat Jeroom Smeets, anderzijds tusschen Henricus vanden Hove, « civis et receptor dominorum de Capitulo S. Sulpitij Diestensis », de vader van den postulant, en dezes twee broeders, Geeraard en Jan vanden Hove. De familie vanden Hove verzocht dan den prelaat in de abdij Hendrik vanden Hove op te nemen. Deze was 23 jaar oud, clericus, « literature sufficientis seu competentis ». Prelaat Smeets verklaarde dit graag te zullen doen : na onderzoek is hem gebleken dat de postulant een goed kandidaat is. De familie beloofde dan tegen den datum der professie aan de abdij een bedrag te geven van 50 gulden « in puram eleemosinam et pium subsidium onerum ». Wederzijds beloofde de abdij aan het kindsdeel van den postulant te verzaken. Deze overeenkomst werd getroffen in de eetkamer van de prelatuur : vader vanden Hove was immers een aangezien personnage te Diest. Onder de getuigen der overeenkomst was de pastoor van Einthout, Martinus Vervoirt uit Oisterwyck, die blijkbaar den postulant met de abdij in relatie had gebracht [3]).

Op 14 November 1545, « Averbodij in coquina », verscheen, ten overstaan van den prelaat, « honestus et discretus vir Leonardus Ermen alias vanden Laer, civis opidi de Bree ». Deze verzocht den abt en het konvent van Averbode in hun abdij als novice te aanvaarden zijn zoon uit het eerste huwelijk, Willem, een goedgeleerd jongeman, zooals blijken mocht uit een door den abt ingesteld onderzoek. De vader belooft, buiten de « requisita solita », aan de abdij een bedrag te geven van 50 Philippusgulden van 25 stuivers. Hij beloofde verder te zorgen dat, onmiddellijk na zijn dood, de abdij nog een bedrag zou ontvangen van 50 gulden van 20 stuivers. In ruil hiervoor zou de abdij moeten verzaken aan de portio filialis van zijn zoon Willem. Het akkoord werd aldus gesloten, en Willem Ermen werd als novice aanvaard [4]).

« Tot Everbode », 29 Januari 1546. Jacob Verhoeven van Castel

---

3) Volledige tekst in *Cartarius Abbatis Quintus, l. c.*, fol. 127 r°.

4) Volledige tekst *ibid.*, fol. 132 r°.

verzoekt den prelaat en het konvent als novice te aanvaarden « Mattheeusen, zynen wettigen sone, clerck wesende ». De kandidaat is ongeveer 20 jaar oud. Verhoeven belooft, « ter reparatien ende ornamenten der kercke » een bedrag te schenken van 25 gulden van 20 stuivers; en, na zijn dood en den dood van zijn vrouw, nog 25 gulden aan de abdij te laten geven. Aldus werd dan overeengekomen, ten overstaan van den abt [5]).

Op verzoek van Andries Kemps, pastoor van Hechtel en van dezes broer Jan — beiden religieus van Averbode — aanvaardt prelaat Volders, op 10 Juli 1548, hun beider neef, Jan Kemps van Balen, clericus van 22 jaar, als novice, op conditie dat ook het konvent akkoord is om den jongeman te aanvaarden. Het akkoord wordt gesloten in dezen zin : de kandidaat zal, « ultra necessaria dari solita », « ad intertentionem ornamentorum ecclesie et magistri seu lectoris ac instructoris conventualium » een som geven van 50 gulden van 20 stuivers, en, bij zijn professie, nog een som van 50 gulden. Wederzijds zal de abdij verzaken aan het kindsdeel van den kandidaat. Aldus werd dan overeengekomen, « Averbodij in aula », ten overstaan van den pastoor van Hechtel [6]).

Renuntiatio Portionis filialis.

Wat betreft de verzaking aan de erfenis der religieuzen, was de handelwijze der abdijen niet steeds dezelfde. We zegden reeds dat prelaat Dionys vander Scaeft de wet elegant wist te ontduiken door een bedrag te vragen als « gift », voor het onderhoud der abdijkerk en der kerkornamenten. Prelaat Geeraard vander Scaeft was echter de meening toegedaan dat men zich om de prohibitie van het staatsbestuur niet hoefde te bekommeren : hij aanvaardde gewoon het kindsdeel van zijn religieuzen, lang nadat de bewuste wet van Karel V uitgevaardigd was.

Misschien zijn uit deze handelwijze moeilijkheden voortgekomen. Of misschien had prelaat Dionys vander Scaeft vernomen dat andere prelaten om eenzelfde handelwijze moeilijkheden hadden opgeloopen. Hij durfde in elk geval niet verder te gaan op den weg, dien zijn voorganger had gevolgd. En hij bedacht dan de regeling, die we reeds hooger mededeelden.

Hier volgen ettelijke specimens van Renuntiationes : de lezer zal zelf de zwenking in den loop der jaren kunnen vaststellen.

5) Volledige tekst *ibid.*, fol. 133 r°.

6) Volledige tekst *ibid.*, fol. 135 r°.

Op 23 Maart 1530 — tijdens het abbatiaat van Geeraard vander Scaeft — werd een overeenkomst getroffen tusschen de abdij eenerzijds en de familie Kemps van Balen anderzijds betreffend het kindsdeel van den religieus Andries Kemps. De overeenkomst werd gesloten in de abdijkerk. De familie was vertegenwoordigd door Jan en Pieter Kemps, broeders van Andries; de abdij door den supprior, Jan van Balen. Men sloot akkoord in dezen zin : dat de religieus Andries Kemps, na den dood van zijn moeder, zijn kindsdeel zou ontvangen, juist zooals de overige kinderen. De familie reserveerde zich echter het recht van de toegekende erfgoederen af te houden het surplus der onkosten, die de ouders inzake studiën en installatie voor Andries zouden hebben gedaan, en die de overige kinderen niet hadden ontvangen. Aldus werd de overeenkomst wederzijds aanvaard; en de familie beloofde de overeenkomst officiëel vast te leggen voor schepenen van Balen [7]).

Op 28 Maart 1530 wordt in de kerk van Averbode overeengekomen dat de religieus Lucas Bloems van Wezemaal zijn kindsgedeelte zal ontvangen, juist zooals de overige kinderen van het gezin, « non obstante prohibitione imperiali videlicet quod ecclesia immobilia bona acquirere non posset ». De familie zal echter het recht hebben van het kindsgedeelte af te houden een bedrag, dat gelijk is aan het surplus der uitgaven, welke de ouders van den religieus voor zijn opleiding en intrede te Averbode hebben gedaan, en waarvan de overige kinderen niet hebben genoten. De familie beloofde verder deze overeenkomst officiëel te laten vastleggen voor schepenen van Wezemaal [8]).

Op 23 April 1530 werd in de kerk van Averbode de erfenis geregeld van den religieus Bernard Belien van Loemel. Men kwam overeen dat Bernard zijn erfdeel zal ontvangen; met hetzelfde voorbehoud als in de beide vorige gevallen. Deze overeenkomst zal, door de zorgen der familie, officiëel vastgelegd worden voor schepenen van Loemel [9]).

Op 14 Mei 1531 werd, in den pand der abdij te Averbode, de erfenis geregeld van den religieus Thadeus van Diest, zoon van Jon-

---

7) Volledige tekst *ibid.*, fol. 111 r°. Letterlijk luidt de tekst : men zal van het kindsgedeelte afhouden « cum bono moderamine expense studij et vestiture seu rec tionis sue in ipso monasterio facte, in quantum excedunt onera et expensas, que et quas parentes forsan cum alijs prolibus ad causam matrimonij seu alias sustinuerunt, fecerunt et habuerunt ».

8) *Ibid.*, fol. 112 v°. De tekst is haast dezelfde als de vorige.

9) *Ibid.*, fol. 111 v°.

ker Jan van Diest. Het konvent was in dezen vertegenwoordigd door den Prior, Jan van Sint-Truiden, den Supprior, Mattheus Volders (den lateren prelaat), en den pitantier, Benedictus van Erpe. Men kwam overeen dat de religieus Thadeus van Diest zijn kindsgedeelte zou ontvangen. Men zou dit echter op deze manier regelen : jonker Jan zou, voor het aanstaande Pinksterfeest, zijn bezit hypothekeeren voor tien carolusgulden jaarlijksche rent, die het konvent van Averbode zal kunnen heffen zoolang de religieus van Diest in leven zal blijven. Verder verklaarde de familie dat de abdij in geen geval den terugslag zal moeten dragen van schulden, die de familie van Diest thans of later zou mogen hebben. De jonker van Diest beloofde deze overeenkomst officiëel te laten vastleggen voor schepenen van Leuven [10]).

Het feit was niet zeldzaam dat de renuntiatie aan het kindsgedeelte van een religieus door twee verschillende akten werd geregeld. Allereerst was er een akt, uitgaand van de familie, waarbij deze beloofde een bepaald bedrag aan de abdij te schenken, op voorwaarde dat deze aan het erfdeel van haar religieus verzaakte. Wederzijds liet de abdij een nieuwen, officiëelen akt opmaken, waarbij ze aan het erfdeel verklaarde te verzaken.

Op deze manier werd het erfenisrecht van den religieus Benedictus Thielens van Erpe geregeld. Er is in de eerste plaats een schepenakt van schepenen uit Erpe voorhanden, waarbij blijkt dat de familie Thielens een bedrag van 100 gulden van 20 stuivers aan de abdij zal schenken, indien de abdij aan de erfenis van Benedictus Thielens verzaakt. De akt is gedateerd 17 Mei 1530 [11]). Enkele jaren later, wanneer nl. het genoemde bedrag volledig uitbetaald is, schenken de prelaat en het konvent van Averbode aan de familie Thielens een officiëel stuk, waarbij ze aan het erfdeel verzaken. Dit tweede stuk dateert van 6 Februari 1545 [12]).

25 Mei 1530. In aanwezigheid van Benedictus van Erpe, religieus van de abdij, wordt te Averbode overeengekomen met Anselm van Ghemert, vader van den pasaanvaarden novice Matthias van Ghemert, dat de abdij geen afstand zal doen van dezes erfdeel, « non obstante prohibitione imperiali ». De familie belooft plechtig dat geen harer leden eenige hindernis zal stellen aan het vervullen

---

10) Tekst *ibid.*, fol. 110 r°.

11) Een gelijktijdige kopij in *Cartarius Abbatis Quintus, l. c.*, I, 16, fol. 113. Nog een andere kopij *ibid.*, fol. 128 r°.

12) *Ibid.*, fol. 129 r°.

van deze belofte. Men zal overigens de overeenkomst officiëel laten vastleggen door brieven voor de schepenen van Gemert [13]).

Op 1 Juni 1531 was met de familie Embrechts van Oosterwyck overeengekomen dat de abdij zou verzaken aan het kindsgedeelte van den religieus Andreas Embrechts, op conditie dat de familie een bedrag van 200 gulden zou betalen. Later, op 7 December 1537, werd evenwel een nieuwe overeenkomst afgesloten. De familie had inmiddels te veel schade geleden om het vrijwel hooge bedrag van 200 gulden te kunnen betalen. Ze beloofde dan dadelijk 100 gulden te schenken; en op 24 Juni van het volgend jaar nog 100 gulden. Van dit laatste bedrag zou echter door den prelaat 40 gulden geristourneerd worden aan den religieus, fr. Andreas, die door middel van dit bedrag een erfrent zou mogen koopen, en hiervan voor zijn levensduur genieten. Zoo gebeurde het dan; en fr. Andreas ontving z'n 40 gulden [14]).

De renuntiatie van het kindsgedeelte van den lateren prelaat Smeets werd op 30 Oktober 1531 geregeld. Men kwam overeen dat de abdij aan het erfdeel zou verzaken tegen betaling van 100 gulden. De werkelijke betaling geschiedde tal van jaren later, toen nl. het ouderlijk bezit onder de erfgenamen werd verdeeld. Reinier Smeets, een broeder van den inmiddels tot prelaat verkozen Jeroom Smeets, gaf 50 gulden. Pieter Smeets en Jan Leysen, broeder en zwager van den prelaat, schonken solidairlijk 25 gulden. Jan Leys, zwager van den prelaat, schonk eveneens 25 gulden. En zoo gebeurde dan het zonderlinge feit dat Jeroom Smeets zelf, de abt, samen met het konvent op 23 Maart 1544 officiëel renuntieerde aan zijn eigen erfdeel [15]).

Op 27 Augustus 1528 was Balthazar vander Hoeven uit Hasselt aanvaard als novice te Averbode. Zijn broer Jaspar, reddituarius van den heer van Zevenbergen, coadjutor van den kardinaal-prinsbisschop van Luik, schonk aan de abdij een bedrag van 200 gulden. In ruil gaf de abt en het konvent aan de familie, in dato 26 Oktober 1536, een gezegelden brief, waarbij de abdij aan het erfdeel van Balthazar vander Hoeven verzaakte [16]).

---

13) Volledige tekst *ibid.*, fol. 112 v°.

14) De akt van 1 Juni 1531 staat *ibid.*, fol. 122 v°. De akt van 7 December 1537 *ibid.*, fol. 123 r°. Dat Andreas het bedrag werkelijk ontving blijkt uit een nota op fol. 124 v°.

15) De akt van 1531 staat *ibid.*, I, reg. 15, fol. 16. De akt uit 1544 staat *ibid.*, I, reg. 16, fol. 117 r°.

16) Volledige tekst *ibid.*, fol. 121 r°.

Op 7 Februari 1537 verzaakten prelaat Dionys vander Scaeft en het konvent aan het kindsgedeelte van den religieus Willem van Veleer van Loemel, op conditie dat de familie een bedrag zou schenken van 100 peeters van 18 stuivers Brabantsch. Deze som werd echter later niet geheel uitbetaald, omdat de familie te hard klaagde [17]).

De renuntiatie aan het erfdeel van Jan Willems van Balen, was reeds sedertlang geregeld tegen betaling van 100 gulden, toen de betaling werkelijk geschiedde. Jan Willems was reeds proost geworden van het Norbertinessenklooster te Keizerbosch, toen het bedrag, in dato 5 Oktober 1547, aan de abdij werd geschonken. Prelaat Volders en het konvent renuntieerden dan, door officiëel attest van denzelfden datum, aan het erfdeel van Jan Willems [18]).

We sluiten deze misschien reeds te lange reeks similaire stukken door de renuntiatio portionis filialis van den religieus Arnold van Leefdael.

Arnold van Leefdael was een zoon van jonker Philips van Leefdael, heer van Gierle, Thielen, enz. en van vrouwe Anna van Gaveren. Hij behoorde tot den alstoen aangezienen Brabantschen adel.

Toen de datum der professie van Arnold van Leefdael naderde, werd over de afstand van zijn kindsgedeelte gehandeld. De adellijke vader en moeder regelden de zaak in een sierlijk en gemaniëreerd officiëel stuk, dat in zijn aard een unicum is in de reeks der hier besproken renuntiationes. Ze beginnen met prelaat Jeroom Smeets « zeer » te bedanken « vanden goeden wille ende gracien », omdat hij hun zoon « goedertierlycken » in zijn abdij heeft willen opnemen. Ze verzoeken en bidden den abt en het konvent, mede uit naam van hun zoon Arnold, dat men dezen zou laten professie afleggen « ter eeren Gods ende des convents ende Orden ende ter zalicheyt zynder ende honder zielen ». Prelaat en konvent schonken dadelijk de verzekering dat Arnold professie zou mogen doen. « Vuyt goeder devocien ende gerechtige danckbaerheyt » beloven jonker Philips en vrouwe Anna dan aan de abdij een bedrag te geven van 100 gulden, indien de abdij aan het erfdeel van hun zoon Arnold wil verzaken. Prelaat en konvent hebben in dezen « goetwillichlyck hon consent gegeven »; en ze verzoeken bovendien dat de adellijke familie tegenover de abdij « altyt favorabel, dienstelyck ende gunstelyck

17) Tekst *ibid.*, fol. 121 v°.
18) Tekst *ibid.*, fol. 134 r°.

zyn ende blyven wil ». « Dwelck joncker Philips met zynder huysvrouwen nae honder macht altyt volbrengen ende doen willen by daghe ende by nachte ». Aldus werd dan overeengekomen te Averbode, op 25 November 1544. Onderaan dit stuk — ook dit is een unicum in de dokumentatie te Averbode — hebben jonker Philips en vrouwe Anna, in het eigen Cartarius Abbatis, hun autografe handteekening geplaatst. De autoritaire jonker heeft zijn handteekening voorzien van een energieken pennekras. Vrouwe Anna heeft rondom haar naam een stelletje lijntjes aangebracht, als om hem ten eeuwigen datum in een aureool te plaatsen [19]).

Toen het bedrag van 100 gulden betaald was, schonken de prelaat en het konvent een officiëel stuk, waarbij ze aan het erfdeel van Arnold van Leefdael verzaakten. Dit stuk is gedateerd 17 Januari 1546 [20]).

We hielden eraan deze lange serie stukken hier mede te deelen, omdat ze een helder licht werpen op de manier, waarop vroeger novicen in onze abdijen werden opgenomen.

Uit deze stukken moge ten overvloede blijken dat een werkelijk akkoord tusschen de abdij en de familie werd afgesloten. Verder moge er klaar door geworden zijn dat een onderzoek over den kandidaat werd ingesteld. De resultaten van dit onderzoek werden vanzelfsprekend niet gelibelleerd in een dokument, dat allereerst stoffelijke belangen moest regelen. Af en toe wordt inmiddels duidelijk te verstaan gegeven dat men den kandidaat bekwaam bevonden heeft of dat hij door aanbeveling van aangeziene personen werd aangenomen. Men had verder open oog voor de kwaliteit van de familie, waaruit de postulant geboren was.

Ook in het aanvaarden van hun novicen waren de prelaten van begin zestiende eeuw — een paar gevallen niet te na gesproken — de bekwame administrators, die men reeds van elders kent.

Laten we nu van naderbij onderzoeken hoe de jongelui in de abdijen werden opgeleid voor hun latere taak.

Hoewel onze archieven slechts schaarsche aanduidingen geven over de geestelijke en intellektueele opleiding, is het niet onmogelijk hierover lezenswaarde bijzonderheden bijeen te brengen.

---

19) Tekst *ibid.*, fol. 127 v°. We geven dit stuk, als specimen der Renuntiatio, in Bijlage XIV.

20) Tekst in *Littere Sigillate, l. c.*, I, 200, fol. 134 v°. We geven dit stuk als specimen der renuntiatio, uitgaand van de abdij, als Bijlage XV.

3. *De Opleiding der Jongelui.*

Volgens voorschrift der Statuten van 1505 (dist. I, hfdst. XV, De novicijs recipiendis) mocht geen novice aangenomen worden onder den ouderdom van volle achttien jaar. Voor het aanvaarden van elk novice had de abt de toestemming noodig van den Prior, den Supprior en van « aliqui majores de domo ».

Wanneer een jongeling zijn opname in een abdij postuleert, moeten de oversten allereerst den postulant een examen doen ondergaan betreffend zijn verstandelijke ontwikkeling [1]). Wordt de kandidaat aanvaard, dan moet men zijn religieuze kleeding tenminste nog enkele dagen uitstellen — « ad minus per triduum », zeggen de Statuten van 1505 — en hem ondertusschen bekendmaken met den Regel en de strengheid der Statuten, vn. wat betreft de voeding, de kleeding, de clausuur alsmede het gansche leven van onderworpenheid en gehoorzaamheid [2]).

Nadien worden de postulanten in de Kapittelzaal gekleed, en begint hun novitiaat.

In het begin der zestiende eeuw, bestond in onze abdijen het gebruik nog niet den nieuwen religieuzen een kloosternaam te geven. Het novitiaat duurde slechts een jaar [3]).

Men kan zich afvragen hoe de novicen, in de periode die ons bezighoudt, werden gevormd. Volgens welke methode drilde men de jongelui in onze zestiende-eeuwsche kloosters ? Indien ik een modern woord mag gebruiken, welk was alstoen het systeem van spiritualiteit ?

De vraag is niet gemakkelijk te beantwoorden. Laten we echter de elementen samenbrengen, waarover we beschikken.

Laten we op de eerste plaats de Statuten van 1505 onderzoeken.

Wanneer eenmaal de nieuwe novicen in de Kapittelzaal het Ordekleed ontvangen hebben — aldus de Statuten —, dan vertrouwe de abt hun formatie toe « uni ex fratribus boni testimonij » : den novitiemeester. Deze, de novitiemeester, moet dan — luidens de Statuten — de novicen allereerst aanleeren hoe ze zich moeten houden op de verschillende uren van den dag : hoe ze moeten buigingen

---

1) « Dum autem petierint recipi, scientia ipsorum primo probetur ». Statuten van 1505, *ibid.*, dist. I, cap. XV.

2) Statuten van 1505, dist. I, hfdst. XV.

3) « A die receptionis erunt per annum in probatione ». Statuten van 1505, *ibid.*

maken, hoe ze moeten gaan, hoe ze moeten staan, hoe ze de oogen terneer moeten slaan, hoe ze stil en gezapig moeten spreken; met een woord hoe ze in gansch hun doen en laten moeten optreden als nederige religieuzen. Hij leere hun lezen alsmede stil en luid zingen, volgens de vereischten van de officies. Wat ze in het openbaar moeten doen, mag hij hun tevoren privaat laten beproeven. Hij leere hun ook hoe ze met den prelaat, den prior en de andere religieuzen moeten spreken. En zoo meer.

Deze zijn inmiddels allemaal zaken van uiterlijk optreden. Hier volgen nu, uit de Statuten, ettelijke voorschriften, die rechtstreeks het geestelijk leven raken.

« Praecipue autem admonebit eos frequenter ut mores et consuetudines seculares studeant mutare in melius, atque mala que gesserunt confitendo et lacrimis puniendo, vicia etiam et carnales concupiscentias reprimendo, propriam quoque voluntatem et consilium propter bonum obediencie mortificando, humilia queque et viliora et quoscumque labores libenter amplectendo, exuant veterem hominem cum actibus suis; et deinde, virtutes sectando, efficiantur novi homines in Christo; quodque, soli Deo vivere querentes, cellarum et quietis sue sint studiosi observatores. Ocio torpere refugiant, lectionibus sacris et oracionibus et compunctionibus et meditationibus, vel etiam labore manuum, prout sibi iniunctum fuerit, secundum communis institutionis normam insistendo, seu in discendo ea, que ad nostram communem institutionem et ad veram religionem pertinent, animum suum ad spiritualem profectum cum magistri sui consilio et eruditione assuefaciant et componant; et, ut eis salubrius consulere valeat, tentationes quasque et secreta cordis sui et communem conversationem suam sepius magistro suo manifestare debent. Nec quicquam habeant, quod sibi vel Abbati seu Priori occultum esse velint. Nec debent colloquijs aliorum aut operibus ultro se ingerere, sed omnibus honorem deferentes, vix audeant aliquid coram eis proferre. Et ad interrogata cum verecundia et timore humiliter paucis discant verbis respondere. Ad omnes vero conventus ubi ipsos oportet presentes existere, maxime in divino officio die noctuque tota alacritate et fervore spiritus assuescant devoti et tempestivi accurrere. Debet etiam magister eorum, quotidianam conversationem eorum, et si quid minus vel amplius quam oportet egerint, frequenter considerare, et eos secrete corripiat et instruat ut oportet. »

Ziedaar hoe de Statuten van 1505, dist. I, hfdst. XV, het programma der vorming van de novicen uitstippelen.

In het hoofdstuk over den novitiemeester (dist. II, hfdst. IX) kunnen we nog een en ander hierover vernemen.

Men legt daar den novitiemeester op de novicen te onderrichten : novicios instruere et ordinem suum docere. Hij moet ze overal opwekken, en vooral in de kerk. Hij moet ze in de kapittelzaal binnenleiden, wanneer de prelaat er een preek houdt : « in capitulum ad audiendum sermonem adducere ». Wanneer de overige fraters hun dagelijksche les hebben, kan de novitiemeester aan zijn novicen les geven « ante terciam et post nonam ». Verder beschikt de novitiemeester, voor de vorming van zijn jongelui nog over de spirituëele les, de « schola discipline », waarover gesproken wordt in de Statuten, dist. I, hoofdst. XV.

We beschikken hiermede reeds over de voornaamste elementen voor de geestelijke vorming der novicen.

We kunnen deze elementen in twee groepen indeelen.

Van den novitiemeester moeten de novicen bepaalde, goedomschreven en voortdurende geestelijke leiding ontvangen. Deze leiding is gansch persoonlijk. Ze steunt op wederzijdsch volledig vertrouwen en volledige toewijding. We leggen hier nadruk op : reeds van het begin des zestiende eeuw was de persoonlijke geestelijke leiding de grondslag der formatie onzer jongelui. Wanneer men, in het begin der zeventiende eeuw, Servatius de Lairuelz in zijn Catechismus Novitiorum op deze geestelijke leiding zooveel nadruk hoort leggen, gelieve men zich te herinneren dat hij spreekt over een oude traditie, en een traditie die gegroeid is uit de ervaring van eeuwen.

Verder, wat de algemeene leiding voor hun innerlijk leven betreft, beschikken de novicen over de sermoenen van den prelaat, welke, naar de traditie der oude Orden, regelmatig werden gehouden.

Wat hun persoonlijke medewerking aan deze vorming betreft, hebben de novicen tal van hulpmiddelen te hunner beschikking.

Daar is allereerst het gemeenschappelijk leven, waarin ze van in het begin af, zich totaal moeten inwerken. Als voornaamste middel wordt dan het koorgebed aangegeven, nacht- en dagofficie. De lezer gelieve te noteeren dat we hier over de zestiende eeuw schrijven : het is een tijd, waarin het koorgebed bij de Premonstratenzers nog de allereerste plaats bekleedde in de rangorde der waarden. Tot op het eind der zestiende eeuw, zou generaal Despruets deze allereerste plaats blijven opeischen voor het koorgebed : hij deed bij dezen niets anders dan de traditie van eeuwen her verdedigen. Wanneer

men dan de novicen met nadruk verzoekt het koorgebed, « tota alacritate et fervore spiritus » bij te wonen, doet men méér dan een gewone formule schrijven. Hier raakt men tot het merg van de vorming, die de vroegere Premonstratenzers aan hun jonge religieuzen schonken.

Buiten het koorgebed als voornaamste middel en de beoefening van een nederig leven in zijn verschillenden vorm, beschikten de novicen over nog een ander middel, nl. de oratio mentalis.

We gebruiken opzettelijk dit woord, om niet het woord meditatie te moeten gebruiken. Sedert de zeventiende eeuw, toen de Premonstratenzers, van verre de Jezuïeten pogend na te volgen, de verplichte en gemeenschappelijke meditatie in hun Statuten schreven, heeft het woord meditatie een beteekenis gekregen, die in de zestiende eeuw misplaatst zou zijn. Generaal Despruets, die laatste verdediger der oude traditie in onze Orde, heeft zich trouwens verzet tegen het invoeren van de meditatie, zooals we ze thans kennen.

In de zestiende eeuw, en ook vroeger, bestond evenwel iets anders. Des nachts, wanneer de religieuzen voor de Metten werden gewekt, moesten ze dadelijk opstaan en zich aankleeden. Ze beschikten dan nog over 'n tijdje, voor de bel ze samenriep om naar het koor af te dalen. Gedurende dezen tijd moesten ze in hun cellen blijven bidden, en wel : « sanctis meditationibus animum suum sacris vigilijs preparantes, animum suum ad Dominum convertant » [4]). Hier hebben we de oratio mentalis, zooals ze in de oude abdijen werd beoefend van voor de zestiende eeuw. Deze oratio was als een opdracht van den ganschen dag. Ze diende om het koorofficie, dat kernpunt van den geheelen dag, op een hoog plan te brengen. Ze moest verder de geheele dagtaak bezielen en vergeestelijken. Van in de prille nachturen wandelend in Gods aanschijn, kon de Premonstratenzer zijn koorzang maken tot iets, dat vol ziel is. En bij avond kon hij in de volle Augustijnsche beteekenis van het woord, Gods stempel op zich hebben, terwijl hij in de Completen zong : Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.

Ziedaar hoe de Statuten in de zestiende eeuw de vorming der jonge religieuzen opvatten.

Laten we deze theorie nu eens toetsen aan de praktijk der abdijen.

Gedurende het novitiaatsjaar werden geen eigenlijke studies door

4) Statuten van 1505, dist. I, hfdst. II.

de novicen gedaan. Men onderrichtte hen in de noodige kennissen om het koorofficie en den kerkzang goed te kunnen doen [5]).

Voor hun geestelijke vorming behoefden de novitiemeester en de novicen allerlei boeken. Aan de titels der nieuwe boeken, die men in dezen tijd aanschafte, kan men dan wel een en ander leeren.

Onder de geestelijke schrijvers, van wie men in deze jaren te Averbode boeken koopt, ontmoet men op de eerste plaats Dionys de Karthuizer ; prelaat D. vander Scaeft koopt twee deelen van zijn werken. Daarnaast koopt hij een paar spiritueele boeken, die alstoen in de mode lijken te zijn : de Viola animae et het Enchiridion sacerdotum, geschreven door Pieter Blomenvenne, Prior der Karthuizers te Keulen [6]). Onder de nieuwe boeken vindt men werken van den H. Bernardus [7]). Men vindt er een « Leven van Jezus » [8]). Men vindt er een tweeden aankoop uit werken van Dionys den Karthuizer [9]), alsmede de Summula Peccatorum van Thomas Cajetanus [10]). Men vindt er verder werken van Gerson [11]).

Wanneer we onderzoeken welke boeken de jonge fraters rondom

---

5) Een novice van Averbode, Jan van Nispen, verliet het novitiaat : « infra quod tempus non legit, sed ut discipulus in cantu et officio divino instruebatur ». *Cartarius Abbatis Secundus, l. c.*, I, 13, fol. 103 r°. Dit gebeurde in 1519. Later werd Jan van Nispen professor te Averbode. We zullen hier nog verder op terugkomen.

6) Op 20 Maart 1534 « solvimus et misimus Dno Priori Chartusiensium in Zeelem prope Diest quinque carolos sive iiij philippicos pro duobus voluminibus D. Dionysij Ryckel Chartusiensi, continentibus duos tomos, et pro parvo libro manuali dicto Viola anime et Enchiridion sacerdotum edito a Dno Petro Blomenvenne Leydensi, Priore Chartusie Coloniensis, et sic solutum ». *Exposita Abbatis, l. c.*, I, reg. 44, fol. 138 r°.

7) Nota van begin-Juli 1538 : « fr. Guilelmus, nepos domine de Chervia, habet ab ea Bibliam et S. Bernardum cum breviario et diurnali Praem. et quosdam alios libros juxta literas M. Guilelmi, sacellani eiusdem domine ». *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, I, reg. 15, fol. 160 r°.

8) Nota uit 1538-39 : « Fr. Thadeus habet a nobis mutuo Vitam Jhesu, cum alio quodam libro ». Nota van prelaat D. vander Scaeft, *ibid.*, fol. 179 r°. En op 16 Februari 1539 : « Mutuavimus fr. Theodorico Ruremundensi vitam Jhesu in majori forma impressam Lugduni, asseribus et corio rubro et nigro vestitam; et Sermones Thesauri de Sanctis et Quadragesima etiam in magna forma impressure Argentine. Restituendi ad nostram requisitionem ». *Ibid.*, fol. 179 r°.

9) Op 14 Juli 1540 kocht Adriaan vander Waerden, kapelaan van Dionys vander Scaeft, voor dezen « Sommam Dionisij Carthusiensis ». *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 256 r°.

10) Op 23 November 1540 « emit nobis Henricus lector Summulam peccatorum Thome Caietani cum Jentaculo eidem annexo ». *Ibid.*

11) Op 15 Jan. 1541 « mutavimus ad tempus fr. Ambrosio Heetvelt primam partem Gersonis, ea conditione ut quotiescumque Dnus repeteret absque ulla mora restitueret ». *Ibid.*, fol. 328 v°.

1540 op hun cel bezaten, ervaren we dat ook daar ettelijke boeken van spiritualiteit te vinden zijn. We beschikken over dezen tijd over vier lijsten van boeken : behoorend tot vier jongere fraters, onder wie twee diaken waren, een subdiaken en de vierde vermoedelijk ook subdiaken. Twee van deze vier bezaten Werken van den heiligen Augustinus [12]).

Daar was echter nog iets anders, dat de aandacht verdient. Haast algemeen was in dezen tijd het gebruik dat een religieus zijn eigen gebedenboek bezat. Het heette « horarium » of « devotionale ». Ieder schreef er, voor eigen gebruik, de mooiste gebeden in over. Prelaat Dionys vander Scaeft liet, in 1533, voor zijn gebruik een nieuw devotionale schrijven door den scriptor, meester Frans van Weert, en hij liet het verder door fraaie teekeningen versieren door Maria van Bel, pictrix en illuminatrix te Leuven [13]). In de vier zoopas genoemde boekenlijsten van jonge fraters, vinden we een « Devotionale » bij Matthias Verhoeven; een « Manuale per ipsum scriptum » bij Martinus Back. Bij de andere ontmoet men « papieren notitieboeken », die hoogstwaarschijnlijk als bedoeld gebedenboek moeten beschouwd worden.

Hoe nader men komt bij de zeventiende eeuw, hoe meer aanduidingen men vindt over de spiritueele opleiding van de jonge fraters.

Indien het ons toegelaten is even buiten het tijdskader te gaan, dat we ons in deze studie gesteld hebben, kunnen we de aandacht vragen voor een paar boekenlijsten uit 1572. In deze lijsten vindt men tal van spiritueele boeken, die zeer zeker als boeken van innerlijke vorming bedoeld zijn. Zoo b.v. Liber de imitatione Christi, Methodus Confessionis, Enchiridion sacerdotum, Vita sacerdotum, Liber de arte bene vivendi et moriendi, Cura clericalis, Liber Edmundi archiepiscopi perutilis religiosis, Opusculum aureum anime peccatoris, en zoo meer [14]).

In de zeventiende eeuw tenslotte had de novitiemeester een eigen bibliotheek als novitiemeester. Daarin waren de volgende boeken aanwezig : Caroli Scribani de religiosa gubernatione libri II, Exer-

---

12) We komen verder op deze lijsten terug. We publiceeren ze overigens verder als Bijlage XX.

13) Op 11 Dec. 1533 « solvimus dicto scriptori magistro Francisco pro orario devotionis nostre per eum scripto... unam coronam solarem auream. Item Marie van Bell pictrici, illuminatrici solvimus pro defloratura literarum dicti orarij xviij st. » *Ibid.*, fol. 141 r°.

14) Zie deze lijsten in Bijlage XXI.

citia pietatis S. Gertrudis, Vita beati Joseph Steinveldensis, Exercitia spiritualia fr. Joannis Michaelis, Hieronymus Platus de bono statu religiosi, Claudius Viepromontius de Penitentia, Meditationes Sclusili, Instructio magistri novitiorum per fr. Joannem a Jhesu Maria alsmede Instructio novitiorum door denzelfden auteur, Speculum disciplinae door den heiligen Bonaventura, en tenslotte de Exhortatio ad Praemonstratenses door prelaat Drusius van Park.

In deze zelfde bibliotheek waren de boeken, die rechtstreeks dienden om aan de novicen uitgeleend te worden, in verschillende exemplaren aanwezig. Zoo waren er twee exemplaren van het werk Libellus Alphonsi Madriliensis de methodo inserviendi Deo. Ook waren twee exemplaren van de Navolging Christi aanwezig. En ten slotte was een boek in zes exemplaren aanwezig — een boek, dat wel hèt boek der spiritueele lezing van de novicen zal geweest zijn — : nl. S. Augustini meditationes, soliloquia, manuale; Meditationes S. Bernardi, S. Anselmi, Contemplationes idiotae. Omnia ista in uno libello. Sexies [15]).

Met dit alles kunnen we ons nagenoeg een voorstelling geven van de methodes, volgens welke de jonge religieuzen in de zestiende eeuw werden gevormd.

Centrum van alles was het koorgebed. De innerlijke opleiding werd door middel van het koorgebed doorgevoerd. Ieder had zijn eigen devotionale, waaruit het zich nuttig tot de dagtaak kon voorbereiden voor het uur der Metten te middernacht. Geestelijke auteurs waren vn. de oude beproefde meesters, de HH. Vaders en Doctoren. Doch men maakte eveneens dankbaar gebruik van de erkende meesters der latere tijden.

4. *De Regeling der Studiën.*

We zegden hooger dat, wanneer een postulant zich kwam aanbieden, allereerst een onderzoek moest ingesteld worden naar zijn verstandelijke ontwikkeling.

De graad der ontwikkeling bij de jonge religieuzen was vrijwel verschillend. Jongens uit zeer goeden huize hadden meestal een volledig curriculum van studies achter den rug, wanneer ze zich in een abdij als novice kwamen aanbieden. Het volledig programma der studies, indien ik het zoo noemen mag, bestond in het afloopen

15) Ook deze lijst in Bijlage XXII.

van een school bij de Broeders des gemeenen Levens, bv. te Luik of te 's Hertogenbosch, en daarna, het volgen der cursussen aan de Facultas Artium te Leuven. Een novice, die met zulke ontwikkeling zijn kloosterleven begon, had een heelen intellektueelen voorsprong op menig confrater, die niet zoo volledig onderwijs had genoten. Af en toe moesten de prelaten dan middel zoeken om achterblijvers supplementair onderricht te laten volgen. Enkele postulanten hadden zoo goed als geen onderricht ontvangen. Ze moesten dan binnen of buiten de abdij alsnog uitgebreid onderwijs genieten. Uit wat verder gezegd wordt, zal een en ander nog nader blijken.

Laten we even in de bijzonderheden nagaan hoe de studiën in onze abdijen, tijdens de zestiende eeuw, waren ingericht.

Het geval is niet zeldzaam, dat prelaten de studies betaalden voor jongelui, die niet tot hun abdij behoorden. Ze deden het om een verstandig jongeman tot volledige ontwikkeling te laten komen : en in dezen kan men ze slechts toejuichen. Ze deden het ook om een of ander familielid op een mooie toekomst voor te bereiden : en in dezen zijn ze minder toe te juichen. Prelaat Dionys vander Scaeft betaalde zelfs de studies van zijn eigen stiefbroeder : hij had dezen als leerling geplaatst bij een religieus van Averbode : Jan Noeyens, pastoor te Rummen [1]).

In 1536 had men te Averbode een religieus moeten opnemen, die zoogoed als geheel en gansch ongeletterd was. Het was een zekere Antonius Wouters van Breda, wettig zoon van Philip Wouters en Katharina Schoondonck. Van zijn moeder had Hendrik van Nassau, heer van Breda, destijds een filia naturalis gehad; en dit meisje was later gehuwd met den drossaard van Breda. Op aandringen van dezen drossaard, gehuwd met een dochter van den heer van Nassau — tegenover wie de abdij groote verplichtingen had — was Antoon Wouters dan maar als novice aanvaard. Men ervoer weldra dat hij « mirum in modum simplex in litteris was ». Hem terug naar huis sturen, durfde men niet; en, op sterk aandringen van bepaalde adellijke heeren, liet men hem op 8 September 1537 zijn geloften afleggen. Men zou hem dan maar laten studeeren, en besliste hem te

1) « Anno 38 Februarij 12 stilo Leod. solvimus D. Reinero hospiti nostro Trudonensi xx flor. car., et postmodum assignavimus eidem adhuc xliiij flor. car. ad fr. Joannem Noeyens investitum Rumpnensem magistrum de Ruckelingen, pro expensis Everardi vander Scaeft, fratris nostri ex secundo thoro, tribus annis apud eum in studijs habito; mediantibus quibus est plenarie solutus. » *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, I, 15, fol. 158 v°.

sturen naar de Fraters te Luik. De familie beloofde overigens de studiekosten te betalen.

Zoodan, op 4 November 1539 stuurde prelaat vander Scaeft zijn prior, samen met Antoon van Breda, naar de Fraters te Luik, « ad qualificandum ipsum et idoneum reddendum ad religionem nostram ad quam antea importunitate aulica obtrusus erat, inidoneus et inhabilis ». De prelaat gaf met den Prior een brief mede voor den overste der Fraters om den jongeman in zijne goede zorg aan te bevelen. Bovendien had de prelaat een cadeautje medegegeven voor den overste der Fraters : een paar patrijzen.

De studies van den jongeman kostten per jaar ongeveer 20 gulden. Het eerste jaar betaalde de familie het gansche bedrag. Voor het tweede jaar zou de abdij de helft der kosten moeten betalen. En, toen de prior der Fraters betoogen kwam dat hij met 20 gulden jaarlijks lang niet de onkosten kon dekken, en dat deze ruim 36 gulden bedroegen, liet de abdij zich gezeggen : ze betaalde de helft. Ondertusschen woonde Antoon, de student, de lessen te Luik bij, doch hij bleek onbekwaam te zijn om iets te leeren. Prelaat Dionys vander Scaeft liet hem maar verder te Luik tijd en geld verspillen. Doch de nieuwe prelaat, Gielmans, riep den jongeman onmiddellijk naar Averbode terug. « Quia dictus Juvenis, schrijft hij, satis vagabundus, non ferventer studens, parum proficiebat, idem per nos Paulum revocatus ad conventum fuit ad portandum jugum Domini. » Later werd Antoon van Breda pastoor te Rummen, waar hij in 1560 overleed [2]).

Dan was daar nog het geval van de zg. proles decimalis uit Vorst.

De prelaat van Averbode, die de groote tienden te Vorst inde, had de gewoonte een jongen uit Vorst op zijn kosten te laten studeeren [3]).

Op 10 Januari 1530 had prelaat Geeraard vander Scaeft aldus als proles decimalis Lodewijk Patroens uit Vorst aanvaard. Vanaf 13 December 1533 studeerde Patroens op kosten van den prelaat. Deze plaatste hem te Testelt, bij den bewaker der abdijbeemden, en de jongen volgde dan de lessen aan de school van meester Paschasius,

2) Tal van nota's hierover in *Cartarius Abbatis Quintus, l. c.*, I, 16, fol. 4 r° en 190 v°, alsmede in *Exposita Abbatis, l. c.*, I, 44, fol. 300.

3) De prelaat « debet ac habet intertenere ratione majoris decime, quam recipit in Vorst, prolem unam decimalem, tamquam per parentes pro decima prolium datam et per eosdem Averbodium adductam, pro qua exponit annuatim, tenendo eandem ad scholas, ultra xx car. » Uit *Tribulationes ecclesie et cleri* in Bijlage.

onderwijzer te Testelt. Jaarlijks moest men aan meester Paschasius, « director et instructor juvenum in Testelt », ongeveer tien stuivers honorarium betalen. De jongen werd gekleed en onderhouden op kosten van den prelaat : dat kostte jaarlijks nagenoeg tien gulden. Op 20 Mei 1541 werd Patroens naar Luik gezonden, ad domum Fratrum, zonder echter aldaar het habijt te dragen. Dit verblijf te Luik kostte jaarlijks alweer 36 gulden. Na voleinde studies kwam Patroens dan naar Averbode terug. Hij werd er geprofest en ontving de heilige wijdingen. Later werd hij, zooals bekend, apostaat en fugitivus. Aan dezen jongeman, die zooveel zorg en geld had gekost, heeft de abdij nooit veel eer gehaald [4]).

Voor we de eigenlijke regeling der studiën binnen de abdij behandelen, verlangen we de aandacht te vestigen op het betrekkelijk hoog aantal religieuzen, die na hun professie of hun priesterwijding aan de universiteit te Leuven gingen studeeren. We vinden ze vanaf het begin der zestiende eeuw. De prelaten Geeraard en Dionys vander Scaeft waren overigens zelf oud-studenten van de universiteit.

De jonggestorven coadjutor van prelaat Geeraard, m.n. Henricus vander Scaeft, had zijn studies gedaan aan de universiteiten van Leuven en Parijs. Hij deed dit op kosten van den prelaat, en had zich verplicht de kosten der studiën, welke ruim 326 gulden bedroegen, later terug te geven [5]). Zijn onverwachte vroege dood zal dit inmiddels wel verhinderd hebben.

Zooals in tal van andere domeinen, toonde prelaat Geeraard vander Scaeft zich ook op het domein der studies een breeddenkend en verlicht leider van zijn huis. Niet zonder genoegen had hij vernomen dat verschillende onder zijn religieuzen graag te Leuven zouden studeeren. Om hun dit gemakkelijker te maken, besloot hij, buiten de onkosten voor de kleederen van zijn studenten, voor een jaarlijksch bedrag van 10 gulden tusschen te komen in de onkosten. Het overige bedrag moesten de religieuzen dan zelf uit subsidies van hun families of uit een of ander peculium bestrijden.

4) Tal van nota's in *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 15 r°; 213 r°; 45, fol. 75 v°, 96 v°, 92 v°, 76 v°; 46, 144; 58, fol. 7 r° enz.

5) Nota van prelaat Geeraard vander Scaeft, dateerend van voor 1508 : « Pro fr. Henrico de Loen, moderno preposito nostro, exposuimus successivis vicibus, qui studuit Lovanij et Parisius, primo 212 flor. ren. Deinde in recessu suo ad Parisios 45 flor. ren. Item misimus ei 20 flor. Philippi facientes 25 flor. ren. et in reditu 44 1/2 flor. ren. quolibet ad 20 st. estimato, ut patet per recognitiones manu sua scriptas. Summa pariter facit 326 1/2 flor. ren. in quibus monasterio tenetur. » *Exposita Gerardi Abbatis, l. c.*, I, 43, fol. 267 v°.

Van deze regeling profiteerde op de eerste plaats de religieus Martinus vander Voirt van Oisterwyck, die te Leuven ging studeeren. Hij woonde in bij de Beggaarden en volgde de cursussen van het Kasteel. Hij verbleef te Leuven van 7 Oktober 1508 tot 2 Maart 1511. De prelaat kwam voor een bedrag van 47 1/2 gulden in de studiekosten tusschenbeide [6]).

Een paar jaar later, in 1513, stuurde Geeraard vander Scaeft niet minder dan drie jonge religieuzen tesamen naar de universiteit, om aldaar de cursussen te volgen. Het waren de religieuzen Geeraard van Erpe, Jan van Beke en Jan van Coersel. Ze werden alle drie gehuisvest in het Standonckcollege. Ze kwamen aldaar aan op 5 Februari 1513. Een der drie jongelui, Geeraard van Erpe, bleek minder geschikt om hooger onderwijs te volgen : hij werd dan naar de abdij teruggeroepen op 17 September 1513. De beide anderen bleven evenwel. Doch na enkelen tijd begonnen ze duchtig te klagen over het regiem in hun college. Hun kamer was niet naar hun zin. Het voedsel werd te karig uitgemeten. Ze moesten slapen in een bedstede vol « verinos et immundicias ». De provisor der abdij ging dan even praten met den regens uit Standonck, meester Matthaeus van Dortrecht. En, naar aanleiding van dit alles, werd overeengekomen dat de beide studenten voortaan elk een eigen kamer zouden hebben, dat ze het tafelregiem van de professoren zouden genieten, « salvo quod in surgendo, matutinas visitando, licentia ad collegium exeundum petenda et omnibus alijs permanebunt sub solita disciplina... et quod gratiam et libertatem eis jam concessam ferventiore studio compensabunt ». Men ziet het : dit incidentje liep gelukkig af. En het was ook een voor den historicus gelukkig incidentje : dank zij deze zaak, weten we dat de studenten te Leuven zoogoed als religieus leven leidden, dat ze aanwezig moesten zijn bij de officies, en in alles aan een strenge discipline onder-

6) Nota van 7 Oktober 1508 : « fr. Martinus vander Voort de Oesterwyc, petens Lovanij studere, addiximus sibi et alijs confratribus studere volentibus in subsidium studij omni anno x flor. ren. excepta vestitura. Qui intravit ad Bogardos in expensas a° 1508 vija die Octobris et studuit in pedagogio Castri usque 2. diem Marcij anni undecimi. Item anno decimo solvimus iija Oct. fratri Martino xv flor. ren. Et a provisore nostro habuit pro vestitura iij flor. ren. Item anno decimo xja Januarij solvimus dno Jacobo procuratori monasterij Bogardorum Lovaniensis pro expensis x flor. ren. Et anno xj° penultima Aprilis concessimus fri. Martino x flor. ren. Et anno xj° xxixa Julij solvimus Martino in der stadt kamme Lovanij super Leydam pro expensis fris Martini a festo S. Lamberti anni decimi usque 2am diem Marcij anni undecimi, qua redijt ad conventum, pro plenaria solutione vij 1/2 flor. ren. Summa totalis excepta vestitura facit xlij 1/2 flor. ren. » *Exposita Gerardi Abbatis, l. c.*, I, 43, fol. 267 v°.

worpen bleven. De nieuwe regeling had voor prelaat Geeraard vander Scaeft ook een onprettig gevolg : de jaarlijksche onkosten verhoogden, voor elk student, van 10 tot 14 gulden [7]). De beide religieuzen bleven te Leuven tot 28 April 1516. Samen met hen, studeerde ook 'n Cornelius de Averbodio, « pauper studens », voor wien de prelaat de studies en het gansche onderhoud in het Standonckcollege betaalde.

Prelaat Geeraard vander Scaeft stuurde zijn jongelui niet alleen als studenten naar de Leuvensche universiteit. Hij had er ook een zijner religieuzen, m.n. Hendrik van Speelhoven, als suppoost der Alma Mater doen aanvaarden. In 1507 staat deze van Speelhoven opgegeven als student te Leuven [8]). Wanneer hij echter begin-November 1521 te Leuven als suppoost overleed, ontving de deken van Sint-Pieters zijn rechten voor den lijkdienst. Deze lijkdienst werd overigens, volgens de costuimen, gecelebreerd met het zwarte rouwbehang der traditioneele « pellen ». De overledene was immers — zoo bericht het Cartarius Abbatis Tertius — tijdens zijn leven « suppositus huius alme universitatis Lovaniensis » geweest [9]).

Prelaat Dionys vander Scaeft behartigde de ontwikkeling der studiën met dezelfde zorg als zijn voorganger. Hijzelf was trouwens, zooals we reeds zegden, student geweest te Leuven. En, indien hij het mocht vergeten hebben, hij werd onmiddellijk na zijn installatie als prelaat aan zijn studiejaren herinnerd : een van zijn oude kameraden, die thans in 's Gravenhage verbleef, stuurde hem, als smakelijke herinnering aan weleer tesamen doorgebrachte studiejaren, een paar stuks beste Hollandsche kaas [10]).

Gedurende het abbatiaat van Geeraard vander Scaeft werd een overeenkomst afgesloten die, wat universitaire studies betreft, van het hoogste belang is te noemen. Ze is overigens ook op ander domein zeer interessant.

Men kent, uit de algemeene geschiedenis van Averbode, de moeilijkheden, welke ontstonden na de Pauselijke benoeming van Jan Balduini tot prelaat van Averbode. De benoeming was te Averbode slechts bekend geworden, nadat men een eigen medebroeder tot

---

7) Zie hierover *Cartarius Abbatis Primus, l. c.*, I, 12, fol. 46 r° en 80 v° alsmede *Exposita Gerardi Abbatis, l c.*, fol. 267 v°.

8) *Ibid.*, fol. 62 r°.

9) *L. c.*, I, 14, fol. 75 r°.

10) « Anno xxxiij circa Purificationis B. Marie misit ad nos dono Petrus de Halmale, cum quo quondam visitavimus scolas et studium Lovanij, ij bonos caseos ex Haghe in Hollandia, ubi moram trahit una cum uxore ». Archief Av., I, 58, fol. 188 r°.

prelaat had verkozen. Prelaat Balduini kon het conflikt na tijd van maanden tot een goed einde brengen : hij benoemde zijn competitor, Pieter van Lom, tot pastoor van Zutendaal, en schonk hem voor levensduur het gebruik van de geheele tienden van Zutendaal. Na den dood van Pieter van Lom, hadden de volgende pastoors van Zutendaal het gedaan gekregen te blijven genieten van de inkomsten der tienden. Prelaat Geeraard vander Scaeft besloot echter hier een einde aan te maken. En, met instemming van den pastoor van Zutendaal, Jan van Strype, incorporeerde hij de tiende van Windesmeer onder Zutendaal opnieuw bij de abdij, onder de belofte dat uit de opbrengst dezer tiende voortdurend twee jonge religieuzen van Averbode aan een universiteit zouden studeeren, « ut uberem fructum possent facere in parochijs, quibus essent suo tempore preficiendi ». Dit akkoord werd op 7 Mei 1524 plechtig afgesloten tusschen den pastoor en het konvent. De bisschop van Luik, Eraard vander Marck, bevestigde het op 23 Mei daaropvolgend [11]).

We willen even het belang van deze overeenkomst onderlijnen. Het jaartal is nl. uiterst interessant. Noteer dat we hier zijn in de beslissende jaren van het opkomende Protestantisme. Door de belofte aan te gaan voortdurend twee jonge religieuzen aan een universiteit te onderhouden, legde de abdij een prachtig getuigenis af van haar verlangen flink-onderlegde pastoors te plaatsen aan het hoofd van haar parochies.

Gedurende de volgende jaren vindt men dan doorloopend religieuzen van Averbode in de matricula der Leuvensche universiteit.

Op 26 September 1527 stuurde prelaat Geeraard vander Scaeft naar Leuven zijn eigen neef en homoniem, frater Geeraard vander Scaeft. Deze was thans subdiaken. Vroeger had hij reeds zijn promotie in de faculteit der Artes behaald. Hij werd thans naar Leuven gezonden om verder te studeeren in de Fakulteit der Rechten. Hij woonde in het College der Karmelieten, tegen 30 gulden van 20 stuivers per jaar. De rector van het college stond er voor in dat de student zou « modeste scolas accedere, non permittens eum visitare tabernas, non discurrere per vicos seu plateas nec exire domum sine licentia speciali ». Deze jonge Geeraard vander Scaeft studeerde van de decima van Zutendaal. En de pastoor van Zutendaal zond hem, alsmede aan zijn bloedverwant, den coadjutor Dionys vander Scaeft, een Fransche kroon « ex caritate, ut pro ipso orarent » [12]).

---

11) Kopij in *Cartarius Abbatis Tertius, l. c.*, 14, fol. 25.
12) *Ibid.*, fol. 117 r°.

Ook tijdens het abbatiaat van Dionys vander Scaeft bleven ettelijke religieuzen studeeren van de tiende-inkomsten uit Zutendaal.

Op 27 Februari 1540 ging de overigens zieke prelaat Dionys naar Leuven, o.m. « ad inquirendum locum et hospitium duobus religiosis studij causa emittendis » [13]). Enkele weken later overleed te Leuven een religieus, die aldaar op studie was : m.n. Geeraard Moer van 's Hertogenbosch, pastoor van Hoogemierde, die, zooals overigens nog andere pastoors deden, verder was gaan studeeren aan de universiteit. Toen hij stierf, verbleef hij in het huis van meester Michiel, doctor in de rechten [14]).

Niet lang voor zijn dood had Dionys vander Scaeft twee jonge religieuzen naar Leuven gezonden : Nikolaas Amisii van Hoogemierd en Cornelis van Opitter. Ze woonden beiden in het college der Karmelieten. Hun onderhoud kostte per jaar 36 gulden, ongeacht de onkosten van wijn, vuur, kaarsen en andere benoodigdheden. De rector van het college, Hendrik van Orssagen, moest over hun levenswandel waken.

De nieuwe prelaat, Paulus Gielmans, riep hen uit Leuven naar de abdij terug : hij had een ontoereikend aantal priesters in zijn konvent, en behoefde ieders praktische medewerking voor het bezetten der verschillende officies in de abdij. Cornelius van Opitter werd dan te Averbode tot cellier benoemd. De studies dezer beide religieuzen hadden samen 54 gulden en 8 stuivers gekost [15]).

De traditie jonge religieuzen naar de universiteiten te zenden werd inmiddels voortgezet. In 1548 schonk prelaat Volders aan Arnold van Leefdael de toelating te gaan studeeren aan de universiteit te Parijs. Hij gaf hem een officiëel vrijgeleide mede, waarbij hij getuigde dat Leefdael met toestemming van zijn abt naar Parijs trok en ieder verzocht den student op zijn tocht te willen behulpzaam zijn. Later, toen Arnold van Leefdael kapelaan was te Wezemaal, reed hij nog af en toe naar Leuven om aldaar cursussen te volgen [16]).

Laten we thans onderzoeken hoe de studiën in de abdij zelve ingericht waren.

Luidens de Statuten [17]), — die hierin de regeling der Statuten

---

13) *Exposita Abbatis, l. c.*, I, 44, fol. 304 r°.

14) *Ibid.*, fol. 269 r°.

15) *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 300 r° en *Cartarius Abbatis Quintus*, I, 16, fol. 4 v°.

16) Minuut in *Littere Sigillate, l. c.*, I, reg. 200, fol. 112 v°. We geven dit stuk volledig in Bijlage XVI.

17) Statuten van 1505, dist. I, cap. IX : Quomodo se habeant fratres tempore lectionis.

uit de twaalfde eeuw overnamen — hadden de religieuzen binnen de abdij regelmatig hun studietijd.

In de zestiende eeuw hadden de abdijen meestal geen professoren, benoemd uit den schoot der eigen religieuzen. De Algemeene Kapittels der zestiende eeuw zouden wel allerlei maatregelen en voordeelen bedenken, om eigen religieuzen ertoe te bewegen als professor voor de religieuzen te willen optreden. In de periode, die ons bezighoudt, zijn ondertusschen zulke professoren nog bijna nergens te vinden. Meestal hadden de abdijen dan een gegradeerde van een universiteit, die tegen betaling in de abdij les kwam geven. Deze professor gaf regelmatig zijn lessen. Alle religieuzen van het konvent, jongere fraters en priesters, moesten in principe de lessen volgen.

In het begin der zestiende eeuw, vinden we te Averbode als professor den licenciaat meester Paulus van Leyden.

Bij contrakt van 3 Januari 1504 werd deze te Averbode als professor aanvaard. Men kwam overeen dat Paulus van Leyden « pro religiosis proprijs, conventualibus et inhabitantibus monasterium » les zal moeten geven « in jure, temporibus per Abbatem statuendis ». Hij zal in de abdij vrij mogen wonen en zal gratis zijn onderhoud ontvangen. Elk jaar zal hij, benevens 18 gulden honorarium, een nieuwen tabbaard ontvangen, gelijk trouwens alle overige bedienden van den abt ontvingen. Het contrakt zal geldig zijn voor den tijd van drie jaar; doch de abt zal de overeenkomst na het eerste halfjaar mogen opzeggen tegen het eind van het eerste jaar [18]).

We vragen de aandacht voor het feit, dat deze professor aanvaard werd als leeraar in jure. De regeling der studiën was nl. indertijd heelwat verschillend van de hedendaagsche. Vroeger werden de studiën niet afgesloten binnen een vastgestelden tijd van enkele jaren : men moest de lessen volgen zoolang men in de abdij bleef. De prelaten lieten dan, van triennium tot triennium, een verschillende leerstof doceeren. En na tijd van jaren beschikte een religieus over de noodige ontwikkeling, welke hij als aanstaand pastoor noodig had.

Ten behoeve van den nieuwen professor juris kocht prelaat Geeraard vander Scaeft te Antwerpen, bij den boekhandelaar Pieter van Diest, een volledig Corpus Juris Civilis van 16 gulden. Op 15 Februari 1504 gaf Paulus van Leyden zijn eerste les. Verder werden

---

18) De volledige tekst van het contrakt staat in *Exposita Gerardi Abbatis, l. c.*, I, 43, fol. 254 r°. We geven den volledigen tekst in Bijlage XVII.

de lessen dan vrijwel geregeld gegeven. Doch af en toe ging de professor met verlof naar Leiden toe, en hierdoor werden de lessen gedurende verschillende weken onderbroken. Een eerste vacantiereis — ze begon in Juni 1504 — duurde niet minder dan twaalf weken. Rond Driekoningendag 1505 ging meester Paulus gedurende zes weken te Brussel verblijven, waar zijn broeder bij de vergadering der Staten moest aanwezig zijn. De inval der Geldersche oorlogshorden verplichtte hem alweer gedurende enkele weken te Leuven te gaan schuilen : het werd Juni 1505 voor hij zijn lessen regelmatig kon hernemen. In 1506 vertrok hij alweer voor ongeveer een maand naar Leiden. Een nieuwe vacantiereis ving aan in Februari 1507. In het geheel waren niet minder dan dertien maanden verloopen, dat de professor om allerlei redenen geen les kon geven.

Men merkt evenwel op dat prelaat Geeraard vander Scaeft, die zelf een jurist was, over zijn professor oprecht tevreden was. Niet alleen had hij voor hem een nieuw Corpus Juris Civilis gekocht : hij voorzag hem ook van andere nieuwe boeken. In April 1506 bezorgde hij hem een nieuw traktaat, door den alstoen beroemden Pieter de Rivo geschreven tegen meester Paulus van Middelburg over de dateering van Paschen. En, toen de professor op 25 Mei 1505 aan de universiteit te Leuven zijn « repetitio » moest geven, droeg de prelaat ruim bij voor de onkosten van de feesttafel in de Sint-Gertrudisabdij aldaar. Wel had hij de 54 kwart witten Rijnwijn, die dezen dag gedronken werd, voor meester Paulus in rekening gebracht; doch de provisie Testeltschen wijn alsmede allerlei andere « provisiones » had hij gratis verstrekt.

Gedurende de drie jaar van dit professoraat, in 1504, 1505 en 1506 ontving meester Paulus onderscheidenlijk 4 el, 4 en een halve el en 6 el winterstof voor een nieuwen wintertabbaard [19]).

Na dezen meester Paulus van Leyden vinden we te Averbode een ander professor, m.n. meester Jan Jans van Weert. Deze was magister Artium, en hij werd aangeworven om « in artibus » les te geven. Het studieprogramma was dus geheel verschillend van het vorige. Meester van Weert bleef evenwel slechts gedurende enkele maanden zijn professoraat waarnemen : van begin Oktober 1508 tot 2 Februari 1509. Zijn honorarium bedroeg dan 4 gulden. En

---

19) Allerlei notities in *Exposita Gerardi Abbatis, l. c.*, I, 43, fol. 12 en 13 v°; fol. 70 v° en fol. 254.

hij vertrok in de beste verstandhouding om te Leuven zijn licenciaat te gaan doen [20]).

Een nieuw professor, m.n. meester Jan Glauiman van Gestel ving zijn lessen aan op 26 Juni 1510. Hij was licenciaat in de beide Rechten, en zal dan wel les in de beide Rechten gegeven hebben. Hij werd aanvaard tegen dezelfde condities als destijds meester Paulus van Leyden. Hij gaf les gedurende nagenoeg drie jaar : van 26 Juni 1510 tot 20 Januari 1513. Zijn honorarium bedroeg dan 45 gulden. En hij vertrok uit de abdij wegens de voortdurende Geldersche oorlogen [21]). Gedurende dezen tijd had hij, volgens gewoonte, jaarlijks een nieuwen tabbaard ontvangen. Bij de distributie van blauwe tabbaardstof op 30 April 1511 staat hij genoteerd voor 5 el [22]).

Vermoedelijk is deze zelfde meester Jan Glauiman later opnieuw professor te Averbode geweest. In de uitdeeling van tabbaardstof voor de jaren 1516 en 1518 staat « advocatus magister Johannes Glauyman » telkens opgegeven [23]). Doch hij was alstoen misschien gewoon advokaat der abdij en woonde te Leuven. De gewone advokaat der abdij had immers ook recht op een nieuwen tabbaard, althans om de twee jaar.

Rondom 1520 ontmoeten we een nieuw leeraar in den persoon van meester Jan van Nispen.

Het geval van dezen leeraar was eenigszins zonderling.

Vroeger was meester Jan, wettig zoon van Hugo Adriaens en Dympna van Sprindel uit Nispen, clericus, « non allectus sed eius precibus », als novice ingekleed te Averbode. Gedurende ruim vier jaar — van 15 April 1515 tot 24 November 1519 — was hij als jonge frater te Averbode gebleven. Hij had gedaan zooals elk ander jong frater : hij had geen les gegeven, « sed ut discipulus in cantu et officio divino instruebatur ». Toen hij dan in November 1519 de abdij wilde verlaten, kwam het konvent hiertegen in verzet. Men ging nl. uitrekenen dat hij, al dien tijd, aan kleeding ruim 19 gulden had gekost; 4 gulden aan schoenen; 3 gulden aan drinkgeld; en 15 gulden aan overige verschillende uitgaven. Men liet hem hierbij verstaan dat hij dit onder een of anderen vorm moest vergoeden.

Daar men niet tot een akkoord geraakte, werd de officiaal van

20) *Ibid.*, fol. 254 v°.
21) *Ibid.*, fol. 254 v°.
22) *Ibid.*, fol. 88 v°.
23) *Ibid.*, fol. 90 r° en v°.

Luik te Diest als scheidsrechter aangesteld [24]). Hoe de uitspraak van den scheidsrechter luidde, is niet in de bijzonderheden gekend. Vermoedelijk werd beslist dat meester Jan van Nispen, zonder wedde te ontvangen, professor zou worden te Averbode. Kleeding en voeding zouden hem inmiddels gratis verstrekt worden.

Hoe het ook weze, van 27 Juni 1521 tot 27 Augustus 1522 ontmoeten we meester Jan van Nispen als professor te Averbode.

Meester Jan vertrok dan allereerst naar huis om zijn boeken te halen. Van prelaat vander Scaeft ontving hij te leen het commentaar van Panormitanus super Tertio, Quarto en Quinto Decretalium : dit toont aan dat hij vn. les in jure zal gegeven hebben.

Prelaat Geeraard vander Scaeft, die aan dezen professor geen wedde verschuldigd was, voorzag hem des te beter van allerhande kleedingstukken.

Op 18 September 1521 schonk hij hem een wit wollen hemd, om onder den reismantel te dragen. Op 3 Oktober van hetzelfde jaar deed de Abt te Antwerpen, door den borduurder Felix Tax, tien el grijs laken uit Friesland koopen, om hiervan een wintertabbaard voor meester Jan te laten maken. Hij schonk hem bovendien een zwarte muts en een kandelaar. Telkens meester Jan papier noodig had, kon hij dit bij den prelaat bekomen. Op kosten van den prelaat liet meester Jan zijn wintermantel voeren met Corduwaensch leder. Hij ontving verder een paar schoenen in wit leder, een dozijn schoenveters en een zetel met gebogen leuning. Verder kreeg hij nog een scharlaken muts. Verder staat hij nog opgeschreven voor zes el Engelsch laken van tanneytkleur, alsmede voor negen schapenvellen voor de voering van een wintermantel; voor een partij stof in groene saai voor een zomermantel, en tenslotte voor een nieuwen tabbaard, op den datum toen hij de abdij verliet [25]). Men ziet dat meester Jan van Nispen geenszins te klagen had van den prelaat. Laten we hopen dat de religieuzen wederzijds ook niet hadden te klagen over zijn onderwijs [26]).

Op 26 Mei 1523 werd, bij contrakt, als nieuw professor Nikolaas de Citra, Sacrae Theologiae Baccalaureus Formatus, aan-

---

24) « Informatio ad conficiendum libellum contra M. Johannem de Nyspen, citatum ad instantiam Dnor. Prioris et conventus Averbodiensium coram venerabili viro Dno officiali Leodiensi in Diest residente, tamquam conservatore monasterij Averbodiensis ». Het stuk staat in *Cartarius Abbatis Secundus, l. c.*, I, reg. 13, fol. 101 r°. We geven dit gansche stuk als Bijlage XVIII.

25) *Exposita*, I, 43, fol. 91 r°.

26) Allerlei nota's *ibid.*, fol. 101 en 102 alsmede fol. 37 v°.

vaard. Hij was priester. Niet alleen kende hij de godgeleerdheid. Hij kende ook — en dit was in de Brabantsche abdijen alstoen een groote zeldzaamheid — hij kende dus ook de Fransche taal. Men gaf hem dan opdracht les te geven « in sacris literis » en in de Fransche taal. Drie of viermaal in de week zou hij de H. Mis moeten opdragen. Zijn honorarium zou, buiten vrij kost en inwoon, 20 gulden per jaar bedragen; hij zou bovendien om de twee jaar een nieuwen tabbaard ontvangen. Het contrakt werd afgesloten voor den duur van drie jaar [27]).

De nieuwe professor gaf zijn lessen van 8 Juli 1523 tot 2 Januari 1525.

Een nieuwigheid was in de abdij de les in de Fransche taal. Men behoefde hiervoor nieuwe « schoolboeken ». Meester Nikolaas had niet beter gevonden dan enkele exemplaren te koopen van de geschiedenis van Jozef, zooals ze verhaald wordt in hoofdstuk XXXVII der Genesis. Door middel van dit boek leerden de religieuzen te Averbode de eerste rudimenten der Fransche taal. Prelaat vander Scaeft betaalde voor deze boeken een bedrag van een geheelen gulden [28]).

Als eerste professor der abdij ontmoeten we, onder het abbatiaat van Dionys vander Scaeft meester Jan opten Berch van Brussel, Sacrae Theologiae Baccalaureus Formatus. Hij begon zijn lessen te geven rond 24 Juni 1533. Zijn honorarium zou jaarlijks 32 en een halven gulden bedragen; en om de twee jaar zou hij recht hebben op een nieuwen tabbaard [29]). Hij bleef in functie tot 5 Juli 1535.

Op 23 November 1538 werd bij contrakt een nieuw professor aanvaard, meester Servaas van Breda. Het kontrakt werd afgesloten door beide partijen, in aanwezigheid van den coadjutor, Paulus Gielmans. In de overeenkomst werd bepaald dat meester Servaas aan de religieuzen les zou geven, volgens de bestaande gewoonten. Als honorarium zou hij jaarlijks 30 carolusgulden hebben, en om de twee jaar een nieuwen tabbaard.

Meester Servaas zou les geven « volgens de bestaande gewoonten ». Deze gewoonten worden, gelukkig, in het contrakt nader beschreven, en zoo vernemen we hoe eigenlijk de cursussen te Averbode waren ingericht.

---

27) Het contrakt staat in *Cartarius Abbatis Secundus, l. c.*, I, 13, fol. 159 v°. We geven het verder volledig in Bijlage XIX.

28) « viija Julij solvimus M. Nicolao xx st. Brab. pro suis libellis gallicis, historiam Joseph, prout in Genesi ca. xxxvij, continentibus. » *Cartarius Abb. Sec.*, fol. 159 v°.

29) *Exposita Abbatis, l. c.*, 44, fol. 137 v°.

Het programma was als volgt : les werd gegeven « ante prandium in Sacra Scriptura; et una parva hora tempore opportuno a prandio in rebus grammatices » [30]).

De nieuwe professor begon zijn cursussen omstreeks Kerstdag 1538. Hij bleef zijn functie waarnemen tot 10 Februari 1542, datum waarop hij « cum gratiarum actione ac bona amicitia recessit » [31]).

Zoo blijven de professors elkaar te Averbode opvolgen. Wanneer de prelaat niet voldoend zorgzaam was om voortdurend voor aanwezigheid van een professor te zorgen, kwamen de hoogere overheden der Orde hem aan zijn plicht herinneren. In de visitatie van 16 Mei 1548 legde de vader-abt, prelaat vander Hagen van Sint-Michiels, hierop nog eens den nadruk. Hij schreef o.m. in zijn Relictum : « Abbas suis sumptibus et impensis lectorem continuo deberet alere, qui religiosos hora ab abbate praefigenda singulis diebus doceret et instrueret, ut idonei postea existentes, ovibus suis omni fructu praeesse possent, quodque religiosi dietim lectioni tenerentur interesse » [32]).

Later, tijdens het abbatiaat van Gillis Heyns, was meester Cornelius Tymans alias Cruysinck gedurende lange jaren professor te Averbode. Hij verbleef er van 1567 tot en met 1573. Zijn honorarium bedroeg jaarlijks 60 carolusgulden [33]).

De professor was overigens al deze jaren een figuur van grooten invloed in onze abdijen. Wanneer men de informaties onderzoekt, welke in de tweede helft der zestiende eeuw door het staatsbestuur voor een prelaatsverkiezing worden gehouden, kan men zien dat de informators graag den professor ondervragen over den toestand der abdijen alsmede over de kwaliteiten der meest vooraanstaande kandidaten.

In de abdijen zelven waren de professors overigens ook geziene figuren. Dit vanzelfsprekend feit moge nog nader blijken uit volgend getuigenis.

Op 5 Maart 1545 kwam Sebastiaan Roos, schepene van Testelt,

---

30) De overeenkomst met Servaas van Breda staat, althans wat de substantie betreft, in *Exposita Abbatis, l. c.*, I, reg. 44, fol. 137 v°.

31) Voor dezen professor staan tal van betalingen aan honorarium in de registers verantwoord. Meestal onderteekent meester Servaas eigenhandig de kwitantie. Hij doet het als *Servatius de Puteo Bredanus* en meteen teekent hij onder de *u* van *Puteo* met vlugge hand de silhouet van een put. Zie *Exposita Abbatis, l. c.*, I, 44, fol. 137 v° alsmede fol. 255 r°.

32) Zie Bijlage X.

33) Gedurende al deze jaren werd het honorarium hem uitbetaald door den cellier. Zie *Computationes Cellarij A. Willekens, l. c.*, I, reg. 613, fol. 5 vlgg.

samen met zijn echtgenoote Beatrijs Leemans prelaat Volders verzoeken hun zoon Sebastiaan in de abdij als novice op te nemen. De kandidaat was 22 jaar oud en goed geleerd. De prelaat deed het gebruikelijk onderzoek betreffende de kwaliteiten van den jongeman; doch hij meende dat de roeping van den jongeling niet vaststond, vooral, schrijft hij, « in dezen tijd van ketterijen en verwarring ». Doch de ouders bleven insisteeren. Ze beloofden bovendien honderd gulden te schenken « in subsidium eorum filij perfectioris studij et intertentionis lectoris conventus propterea per D. Averbodiensem assumendi ». Ze deden verder opmerken dat hun zoon de middelbare studiën te 's Hertogenbosch en te Leuven met sukses had volbracht. De jonge Roos werd dan door Volders aanvaard, en de abdij verzaakte aan zijn portio filialis [34]).

Uit deze disparate nota's der rekenboeken hebben we voldoende inlichtingen over de regeling der studiën in onze oude abdijen. In hoofdzaak kunnen we zeggen dat deze studiën goed geregeld waren. Ze hadden op de eerste plaats geen ander doel dan de religieuzen voor te bereiden op hun functie van pastoor als zielzorger en beheerder van een klein domein. Voor dit dubbel praktisch doel waren de studiën dan ook blijkbaar doelmatig.

We kunnen een en ander nog nader omschrijven, wanneer we willen opzoeken welke nieuwe boeken gedurende al deze jaren in de abdijen werden aangeschaft, en welke boeken de jonge religieuzen op hun kamers bezaten. Deze nieuwe boeken hadden betrekking op de gewijde studiën, op de studie van het kerkelijk en burgerlijk recht, op studie van wat we thans humaniora noemen, op taalstudie, en zoo meer.

We laten hier, in hun bonte verscheidenheid, enkele titels volgen van nieuwe boeken, die gedurende deze jaren in de abdij werden aangekocht.

Toen de latere prelaat Dionys vander Scaeft nog simpel religieus was, volgde ook hij de lessen van den professor. Op 4 Oktober 1519 ontving hij van zijn oom, prelaat Geeraard, te leen, « causa studij », een volledig Corpus Juris Canonici in vier boekdeelen. Hij beloofde dit werk bij het eerste verzoek terug te bezorgen. Doch hij kon er zich blijkbaar moeilijk van ontdoen : toen prelaat Geeraard op 23 Juli 1532 overleed, was hetzelfde Corpus Juris nog steeds in bezit van Dionys [35]).

---

34) Tekst in *Cartarius Abb. Quintus*, I, 16, fol. 131.

35) *Cartarius Abbatis Tertius, l. c.*, I, 14, fol. 161 r°.

Voor de les van H. Schrift kwam Lambertus van Diepenbeeck, circator der abdij, op 2 Mei 1533 bij prelaat Dionys vander Scaeft een Bijbel in bruikleen vragen. De prelaat schonk hem een Bijbel te leen, e.w. een mooi exemplaar « in mediocri forma et magna littera, impressa anno 1486 » [36]).

In hetzelfde jaar ontving de vinitor der abdij, Pieter van Mol, voor de lessen in Kerkelijk Recht een « Aurea Rosa », 'n alphabetische lijst der verschillende juridische casus, van den prelaat te leen [37]).

Voor de studie der klassieke Latijnsche en Grieksche schrijvers kocht prelaat Dionys vander Scaeft op 23 Mei 1534 een gansch stel boeken bij meester Bartholomaeus Gravius, boekhandelaar te Leuven. Hij kocht nl. de werken van Cicero voor 6 gulden; de werken van Titus Livius voor 2 gulden; de werken van Petrarcha voor 2 en een halven gulden; de werken van Plutarchos voor 35 stuivers. Meteen kocht hij ook de werken van den H. Cyprianus voor 1 gulden en 8 stuivers, alsmede een gebonden Bijbel in majori forma voor 4 gulden en 6 stuivers.

In hetzelfde jaar kocht de prelaat nog verschillende andere boeken.

Bij denzelfden Leuvenschen boekhandelaar kocht hij op 29 Juli een Bijbel, in parva forma, achtdeelig, voor 2 en een halven gulden; een Fransche grammatica; een boek met « sententiae veterum poëtarum »; een bundel brieven van Erasmus tegen Luther : alles tesamen voor 13 stuivers.

Op 25 Augustus kocht hij, steeds bij Gravius, boekhandelaar in de Gouden Zon te Leuven, de werken van Origenes alsmede een verzameling der Algemeene Concilies, voor vier en een halven gulden.

En tenslotte kocht hij, op 20 Oktober, te Brussel een Fransch boekje, getiteld Les Illustrations de Gaule et Singularitez de Troye. Het boekje kostte 1 gulden [38]).

De volgende jaren werden alweer belangrijke aankoopen van nieuwe boeken gedaan.

Op 4 Januari 1535 kocht de prelaat de werken van Lactantius voor 8 stuivers. Op 16 Mei 1536 kocht hij « duo libelli novitatum gallici » voor 2 stuivers. Op 29 September 1539 schafte hij zich te Leuven drie Fransche boeken aan : « tres historias nuncupatas

36) *Exposita Abbatis, l. c.*, I, 44, fol. 17 r° en 179 r°.

37) « librum intitulatum Auream Rosam in mediocri forma et littera ». *Cartarius Abbatis Quintus* I, 16, fol. 179 r°.

38) *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 138 r°.

Monstrellet »; ze kostten 34 stuivers. Tezelfdertijd werd een « Instructio gallica cum figuris » aangekocht. Even later volgde de aankoop van een Herbarius.

Verder interesseerde de zieke prelaat Dionys vander Scaeft zich sterk voor alle nieuwe medische boeken. Op 21 Oktober kocht hij, voor acht en een halven stuiver, een Hippiatria. En even later de Practica van den beroemden geneesheer Alexander Benedictus [39]).

Bij de namiddaglessen van den professor kwam ook het aanleeren te pas van brievenschrijven. Men vindt dan onder de boeken der religieuzen verschillende formulieren voor het opstellen van fraaie brieven, zooals we nog verder zullen zeggen. Toen meester Servatius van Breda in 1539 professor was geworden, kocht prelaat Dionys vander Scaeft zes exemplaren van de « selectae Epistolae Jheronimi Lonij » : een dezer exemplaren werd aan den professor gegeven; de overige werden aan de jonge religieuzen ter hand gesteld [40]).

Nieuwe boeken over medische wetenschap werden aangekocht in Augustus 1540 : e.w. « Theoria Constantini Africani de locis communibus » alsmede « Practica Constantini Africani de omnium morborum curatione et cognitione ». Rond denzelfden tijd vinden we onder de nieuwe boeken een « Summa Dionysij Carthusiensis » en — we zegden het reeds vroeger — een « Summula Peccatorum Thome Cajetani cum Jentaculo eidem annexo » [41]).

Op 17 Juli 1544 kocht men de Catena Aurea van den H. Thomas van Aquino, de Homiliae super Evangelia, Epistolas S. Pauli atque de Sanctis van den Franciscaan Johannes Royardus alsmede de sermoenen van Fredericus Nausea [42]).

Een onderzoek van de eigen boeken, welke de jonge religieuzen op hun kamer hadden, bevestigt nog nader wat we totnutoe vaststelden.

We beschikken nl. over ettelijke boekenlijsten, welke uit de zestiende eeuw dateeren : vijf dezer lijsten dateeren uit de jaren 1450, twee andere uit de jaren 1570, een andere lijst is van ongeveer 1630.

Het was een vaststaand gebruik dat, telkens een religieus zonder de noodige toelatingen de abdij verliet — en hij dus tijdelijk als

---

39) *Ibid.*, fol. 138 r°.
40) *Cartarius Abbatis Quintus, l. c.*, I, 16, fol. 179 v°.
41) *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 256 r°.
42) *Cartarius Abbatis Quartus, l. c.*, I, 15, fol. 140 r°.

fugitivus moest beschouwd worden — de oversten een volledig inventaris opmaakten van alles, wat men op de cel van den fugitivus vond. In December 1544 verlieten de religieuzen Martinus Back van Bergeik en Lodewijk Patroens van Vorst voor enkele dagen de abdij. Hetzelfde gebeurde op 21 Augustus 1549 met Lodewijk Patroens van Vorst en op 29 Augustus 1549 met Willem van Ermen uit Bree. En tenslotte volgde, dienzelfden 29 Augustus 1549, Matthaeus Verhoeven het slechte voorbeeld van zijn medebroeders. We beschikken hier dan over vijf verschillende lijsten van boeken, die in de cellen dezer religieuzen op den dag van hun vertrek werden aangetroffen [43]).

In 1572, tijdens den tweeden inval van het leger van Willem van Oranje, moest het konvent van Averbode de vlucht nemen naar het refugiehuis van Leuven. Toen de religieuzen na lange afwezigheid terug konden keeren, beval prelaat Gillis Heyns dat ieder een inventaris zou opmaken van wat hij nog tot zijn beschikking had. Twee dezer inventarissen, deze nl. der jonge religieuzen Jan van Orsmael en Jan Lodewijk van Hobbertingen, bleven bewaard : we kunnen eruit afleiden welke boeken de jonge religieuzen omstreeks 1570 op hun cel bezaten [44]).

En tenslotte beschikken we over een uitvoerig inventaris van een novitiemeester der abdij rondom 1630 [45]).

We vinden in deze lijsten allerhande boeken. Om eenigszins ordelijk de zaken te behandelen, brengen we de verschillende boeken onder in de volgende kategoriën : boeken over den Bijbel; over klassieke auteurs; over grammatica, talen- en versleer; over wijsbegeerte; over allerlei humanisten; over HH. Vaders en kanselredenaars.

In de lijsten der jaren 1540 zijn de Boeken van den Bijbel goed vertegenwoordigd. Men vindt er meermaals het Novum Testamentum, een Expositio super Psalterium, een volledigen Bijbel, alsmede allerlei boeken, die betrekking hebben op het koorgebed : Horae Beatae Mariae Virginis, Psalterium, Processionale, Breviarium, Hymni ecclesiastici en het reeds vroeger vermelde Devotionale.

Wat de klassieke auteurs betreft, kan men vaststellen dat de jongelui uit de jaren 1540 Ovidius lazen, Vergilius, de Fabulae Ysopi, Quintilianus, Terentius, Horatius, Cato, Sallustius en Lucianus.

---

43) We geven deze lijsten in Bijlage XX.
44) We geven deze lijsten in Bijlage XXI.
45) Volledige tekst in Bijlage XXII.

Voor de studie der grammatica, talen- en versleer bezaten ze allereerst den onvermijdelijken Donatus, het Dictionarius Pauperum, de Grieksche grammatica van Despauterius, de Institutiones in linguam Graecam, de Declinationes nominum en het traktaat van Murmellius de Componendis versibus.

Wat de wijsbegeerte aangaat, kunnen we vaststellen dat ze een Textus Logicae bezaten, de Politica Aristotelis, de Praedicabilia Aristotelis, alsmede de Dialectica Titelmanni en de Dialectica Caesarij.

Ook de humanisten waren goed vertegenwoordigd, tot en met de meest moderne en de meest omstreden figuren van het humanisme. We vinden in de lijst : Colloquia Erasmi, Joannes Murmellius, Christophorus Longus, Rodolphus Agricola, Opera Mantuani, en zelfs het Liber elegantiarum Laurentii Vallae.

Enkele jongelui hadden ook werken over hun lievelingsvak : een Nederlandsch Herbarius, nota's over natuurwetenschap — « Phisicalia conscripta » —, Institutiones mechanicae.

En, tenslotte waren de HH. Vaders en de kanselredenaars goed vertegenwoordigd, want de jonge religieuzen werden druk geoefend in de kanselwelsprekendheid, zooals we nog verder zullen zeggen. We vinden Postillae super Evangelia, Sermones Dormisecure, Sermones Discipuli, Ludolphus Carthusiensis, De Quatuor Orationibus, Jacobus Marinus, en zoo meer.

De algemeene indruk van deze boekenlijsten is : dat de jonge religieuzen een goedvoorziene bibliotheek bezaten van studenten, die hun middelbare studiën hadden voleindigd en die zich voorbereidden op hun ambt van zielzorger.

Later, in de jaren 1570, waren de bibliotheken der jonge fraters ongeveer dezelfde, al bevatten ze vanzelfsprekend nieuwere werken.

We vinden, naast de boeken van spiritualiteit, die we reeds vroeger vermeldden, verschillende boeken over Catechismus : Catechismus Feri, Petri Canisii et Schepperi. We vinden den Magister Sententiarum, Seneca, alsmede een Compendium Theologiae. We vinden de werken van Cicero, Vergilius, Horatius, Caesar, Esopus. We vinden ook Laurentius Valla, den beruchten humanist. We vinden de Grieksche grammatica van Despauterius, de Evangelia Graeca, Institutiones in linguam Graecam, Psalterium latine en graece, alsmede een grammatica hebraica. We ontmoeten verschillende werken van Erasmus. En, tenslotte, we ontmoeten de werken van den beroemden bestrijder van Luther, Jan Eckius.

We beschikken overigens nog over andere informaties om te weten dat Jan Eckius, de groote bestrijder van Luther, tot de lievelingsauteurs der jonge Premonstratenzers behoorde.

Arnold van Leefdael, de latere veelomstreden prelaat van Averbode, was, zooals we reeds zegden, oud-student der universiteiten van Leuven en Parijs. Later was hij pastoor geworden van Oostham, en dikwijls kwam hij te Averbode op bezoek. Hij was iemand, die drie talen sprak : latijn, nederlandsch en fransch, en hij kende ook tamelijk goed grieksch. Wanneer hij dan de abdij bezocht, zette hij telkens de jonge religieuzen aan om goed te studeeren « segghende tghene dat men jonck niet en leerde, naemaels niet wel en zouden connen gheleeren », en hij drukte hun vooral op het hart den Catechismus van Frederik Nausia te koopen, de Opera Joannis Eckij en de Opera divi Chrysostomi [46]).

5. *De Voorbereiding tot de Wijding.*

Na een jaar novitiaat, volgden de geloften.

De verdere tijd der voorbereidingsjaren werd dan, zooals we zegden, gewijd aan studiën. Wanneer de geprofeste jongeman nog geen clericus was, werd hem de clericale tonsuur toegediend onmiddellijk na de professie. Zoo schreven althans de Statuten voor, en zoo werd het ook algemeen gedaan.

Voor de wijding van diaken eischten de Statuten een ouderdom van minstens twintig jaar. De priesterwijding mocht, luidens de Statuten, niet toegediend worden voor de wijdeling volledig 25 jaar was geworden.

Naast een vastgestelden ouderdom, eischten de Statuten nog een behoorlijke « scientia et morum honestas » [1]). Het is wel pikant, te hooren wat de Statuten hieronder verstaan. Men noteere echter dat we hier citeeren uit de Statuten van 1505, welke blijkbaar dateeren van voor het Concilie van Trente. Het zal dan niet moeten verwonderen, indien in het volgend citaat niet dezelfde condities voor de wijdingen worden gesteld als in het Concilie.

Hier volgt dan de tekst uit de Statuten :

« Quantum ad scientiam, qui fuerit diaconus vel presbyter ordinandus, tam in refectorio quam in ecclesia ea que ad ipsos ordines

---

46) Aldus verschillende getuigenissen in de informatie voor de prelaatsverkiezing in 1574. Zie P. L. Lefèvre, *Arnould de Leefdael*, bl. 24 vlgg.

1) Statuten van 1505, dist. I, cap. XVI : Qui et quando debeant ordinari.

pertinent, sciat legere expedite; et residuum literature, si plus nescierit, vite redimat honestate.

« Censuram autem honestatis et morum relinquimus discretioni Abbatis, ita ut non ad preces vel instantiam aliquorum, sed secundum quod conscientijs suis visum fuerit, aliquos faciat ordinari, maxime cum in hujusmodi non debeat sequi voluntatem hominum, sed ipsius desuper inspectoris Dei, coram quo super hoc tenentur reddere rationem » [2]).

Deze woorden zijn rijker aan beteekenis, dan het op het eerste zicht zou kunnen lijken.

Allereerst worde opgemerkt, dat de Statuten alleen spreken van de wijdingen tot diaken of priester. Ze vermelden niet de wijding tot subdiaken.

De wijding tot subdiaken werd toegediend op vrijwel onvaste tijden. Wanneer het den prelaat goed leek, stuurde hij een bepaald jong frater naar een bisschop of een wijbisschop om hem tot subdiaken te laten wijden. De jongeman droeg dan steeds, volgens de bepalingen van het Jus Canonicum, zijn litterae dimissoriales met zich [3]). Voor de abdij van Averbode was het, in de zestiende eeuw, een haast vaststaande gewoonte de jonge fraters te laten wijden door den bisschop of den suffragaan van Luik. Meestal gebeurde deze wijding dan te Luik zelf. De ordinandi werden naar Luik gebracht door hun novitiemeester en door dezen naar Averbode teruggeleid. Soms evenwel geschiedde de wijding door den suffragaan van Kamerijk, die heilige wijdingen kwam toedienen te Antwerpen, te Mechelen of te Waalhem. Men had te Averbode reeds ondervonden dat de bisschop van Luik telkens ontevreden was, wanneer religieuzen der abdij hun wijdingen van den suffragaan uit Kamerijk ontvingen. Doch bij gepaste gelegenheden stapte men er toch overheen, en stuurde men de jongelui naar de wijdigen door den suffragaan van Kamerijk. Met nog meer genoegen deed men zulks, telkens te Luik om een of andere formaliteit moeilijkheden tegen de wijdingen werden gemaakt. Dit gebeurde o.m. in Juni 1546. Prelaat Smeets had toen besloten enkele jonge fraters naar Luik te zenden om hen tot subdiaken en diaken te laten wijden. Doch inmiddels vernam men te Averbode dat de suffragaan van Kamerijk naar Waalhem moest komen om aldaar de kerk te consacreeren. En men

---

2) *Ibid.*

3) We geven in Bijlage XXIII een model van litterae dimissoriales voor de wijding van subdiaken.

stuurde de jonge ordinandi, met nieuwe litterae dimissoriales, gewoon naar Waalhem, waar ze dan de wijdingen ontvingen [4]).

De wijding der diakens geschiedde ook, volgens het Jus, na het voorleggen van litterae dimissoriales [5]).

In het citaat uit de Statuten, dat we zoopas gaven, wordt gezegd dat de ordinandi tot diaken en priester hun functie in de kerk en den refter behoorlijk moeten kunnen vervullen. De tekst zegt dat ze « expedite » moeten kunnen « legere, quae ad ipsos ordines pertinent ».

Laten we dit even uitleggen : het zal een gelegenheid te meer bieden om aan te toonen dat de jonge religieuzen duchtig op hun latere taak van zielzorger werden voorbereid.

Men zou de woorden der Statuten zeer gebrekkig verstaan, indien men ze zoo opvatte, alsof ze aan de ordinandi oplegden fatsoenlijk te kunnen « lezen », wat een priester of een diaken in zijn officie moet kunnen lezen. Het woord « legere » had, sedert lang, een veel rijker beteekenis. Het beteekende dat men moest bekwaam zijn een tekst te « lezen » uit de H. Schrift of uit de kerkelijke boeken, en dat men er een sermoen moest kunnen over prediken. Zoodan, de aanstaande diakens en Priesters moesten behoorlijk kunnen prediken, voor ze de wijding ontvingen. Ze werden overigens druk geoefend in de kanselwelsprekendheid. De oefeningen werden gehouden — zooals de Statuten het overigens schrijven — in den refter en in de kerk.

In de zestiende eeuw was het volk eraan gewoon gemaakt langere sermoenen te aanhooren, dan we ze thans kennen. Dit was niet rechtstreeks een gevolg van het Protestantisme, waarvan de predikanten de kanselrede als het centrale deel van den kerkdienst beschouwden. Reeds voor het Protestantisme in onze streken te voorschijn kwam, werd in onze kerken veel en lang gepredikt.

Laten we even herinneren aan het bezoek, dat Generaal Jacques de Bachimont in December 1515 aan Averbode bracht. We hebben dit bezoek hooger reeds besproken. Bij deze gelegenheid schonk de Generaal, zooals de lezer het zich wellicht nog zal herinneren, aan Averbode de toelating op groote feestdagen, op de zondagen van den Advent e.d., telkens de Missa Matutinalis dezelfde zou zijn als de Summa, de Lieve-Vrouwe-Mis in het koor te zingen in plaats van de Matutinalis. Men deed dit : « ut religiosi ibidem tempus habeant

---

4) Zie *Littere Sigillate, l. c.*, I, 200, fol. 100 v°.

5) In Bijlage XXIV geven we een model van zulke litterae dimissoriales.

magis congruum predicandi ad populum et sermones facere prolixiores » [6]).

In 1518 werd te Mechelen een vergadering gehouden der Prelaten van Brabant, onder voorzitterschap van Generaal de Bachimont. We hebben hooger de verschillende punten dezer conferentie reeds uitgelegd. In verband met het thans behandelde punt, herinneren we aan het Decimotertio dezer conferentie :

« an sacerdotes dominicis ac festivis diebus Evangelium seu legendas populo exponere et sermones facere debeant prout melius potuerit. Conclusum quod sic, in latino vel theutonico, secundum locorum exigentiam et suorum prelatorum dispositionem » [7]).

Zoodan, er werd lang en veel gepredikt. De jonge fraters predikten, als oefening, in den refter of de kapittelzaal. De priesters predikten voor het konvent of voor het volk in de kerk.

We kunnen dit prettig illustreeren door enkele aanhalingen uit een serie huiselijke regelingen, die prelaat Geeraard vander Scaeft in 1521 heeft getroffen, en die hij zelf in zijn Cartarius Abbatis heeft opgeteekend.

De feestdag van Onze-lieve-Vrouw-Boodschap, 25 Maart 1521, viel op Zaterdag voor Palmzondag. Dien dag werd een preek gehouden, na het middagmaal, door frater Benedictus. Op Palmzondag predikte, na het middagmaal, frater Jan van Sint-Truiden. Op Witte-Donderdag, na Compleet, hield de Prior, Jan van 's Hertogenbosch, een preek van anderhalve uur. Op Goede-Vrijdag predikte de pitantier, Jan van Beek, van vijf uur 's morgens tot half negen over de Passie van Ons-Heer. Op denzelfden Goede-Vrijdag, 's avonds, tusschen Compleet en Metten, moest een preek gehouden worden door frater Hubertus van Gestel. Op Paaschzaterdag, 's morgens te zeven uur, predikte de Supprior, Jan van Leuven, gedurende een uur. Des avonds, na Compleet, hield de cantor, Geeraard van Erpe, een toespraak. Op Paaschdag predikte de sakrist, frater Gregorius, voor en na den middag. Op Maandag na Paschen predikte de hebdomadarius voor den middag; frater Bernardus na den middag. Den volgenden dag predikte frater Jan van Beek, de pitantier, voor den middag; frater Lodewijk, diaken, na den middag. Op Woensdag predikte de sakrist, frater Gregorius, voor den middag; en frater Bernardus, diaken, na den middag [8]).

---

6) Volledige tekst in Bijlage II.

7) Tekst in Bijlage IV.

8) De volledige tekst dezer interessante Ordinationes geven we in Bijlage XXV.

Men ziet dat in deze jaren veel werd gepredikt en dat de ordinandi talrijke praktische oefeningen hadden om zich te bekwamen tot de kanselwelsprekendheid. En meteen zal wel voldoend klaar zijn wat de Statuten bedoelen, wanneer ze zeggen dat niemand tot de wijdingen mag worden bestemd, voor hij zijn functie van predikant kan waarnemen.

Zoo naderde de jonge religieus dan stilaan tot den dag, waarop hij de priesterwijding zou ontvangen.

Het was inmiddels niet uitgesloten, dat hij voor zijn priesterwijding met een of ander officietje in het konvent werd belast. Belangrijke officies werden alleen aan priesters toevertrouwd. Officietjes, waarvan de functie gansch binnen de konventsmuren kon vervuld worden, konden ook door diakens worden verzorgd. In de jaren, die ons hier bezighouden, ontmoeten we een jongeman, Arnold van Leefdael, als refectorarius of subcellarius [9]). Het was een officietje van niemendal, dat gerust kon vervuld worden, zonder eenig gevaar voor de studiën of de voorbereiding tot de wijdingen.

Alvorens de priesterwijding te ontvangen, moest de jonge religieus nog een formaliteit vervullen, die in deze jaren algemeen bekend stond als de « Belofte voor de Wijding ». Ze bestond hierin : dat de ordinandus schriftelijk aan den prelaat beloofde steeds bereid te blijven na de priesterwijding, om het officie van diaken en subdiaken te blijven vervullen in de diensten, wanneer zulks mocht noodig zijn.

We bezitten een paar van die Beloften, uit 1522 en 1539 [10]).

De eerste, gedateerd Juni 1522, werd opgemaakt door de ordinandi fraters Lodewijk van Brussel en Benedictus van Erpe. Schriftelijk berichten ze aan prelaat Geeraard vander Scaeft dat ze de noodige schikkingen hebben getroffen opdat, na hun priesterwijding, de assistenties als diaken en subdiaken steeds in orde zouden zijn. In aanwezigheid van den Prior hebben ze nl. akkoord gemaakt met twee religieuzen, die zoo dadelijk het diakonaat zullen ontvangen, dat deze beiden steeds als diakens in de diensten zullen assisteeren. Verder kunnen ze verzekeren dat een ander religieus, die tezelfdertijd tot subdiaken zal gewijd worden, het op zich heeft genomen in alle diensten het officie van subdiaken te vervullen.

---

9) Leefdael werd refectorarius op 25 Maart 1546. Zie het *Gremium, l. c.*, I, reg. 105, fol. 116 r°. Refectorarius was hetzelfde als subcellarius. Zoo noteert prelaat Geeraard vander Scaeft in *Cartarius Abbatis Primus, l. c.*, I, 12, fol. 1 r°.

10) We geven ze beide volledig in Bijlage XXVI.

Voor de goede orde der zaken beloven ze echter plechtig dat, telkens die eenige subdiaken mocht ziek of verhinderd zijn, een van hen beiden, jonge priesters, in de assistenties zal helpen. Zoo dat, in elk geval, de diensten met de noodige assistentie zullen kunnen gebeuren. Ze drukken de hoop uit dat de prelaat deze regeling zal willen goedkeuren; en, onder herhaalde en overdreven betuigingen van hun algeheele onderworpenheid, verklaren ze bereid te zijn genoegen te nemen met om 't even welke schikking, die de prelaat in dezen zou gelieven te treffen. Het stuk is onderteekend « per nos, fratrem Ludovicum et fratrem Benedictum, tuos filios ad tua mandata perficienda paratissimos ».

De ordinandi uit 1539, Jan Baes van Koersel en Hendrik Bladel, zijn niet zoo overvloedig in hun woorden. Ze verklaren kort en goed dat ze bereid blijven verder als assistenten op te treden « sub pena retentionis in conditionem servitutemque juvenum ».

En, dan kon de priesterwijding volgen. Ook deze geschiedde, na voorleggen van litterae dimissoriales [11]).

En zoo waren dan de vormingsjaren voorbij.

De jongelui waren nu « in plenitudinem aetatis » gekomen. Ze konden het leven tegemoetzien met de traditioneele hoop en de traditioneele illusies van jonge mannen. Een mooie en verdienstelijke taak stond hun in elk geval te wachten.

11) Een model hiervan geven we in Bijlage XXVII.

Vierde Hoofdstuk.

HET GEWONE DAGELIJKSCHE LEVEN IN DE ABDIJ

Een mensch leeft niet alleen van studie. Hij leeft niet alleen van gebed. Hij leeft zelfs niet alleen van brood.

We moeten thans een onderzoek instellen naar de gewone dagelijksche regeling van het banale leven van den Alltag. We moeten het regiem der keuken onderzoeken en het regiem der kleeding. We zullen een bezoek afleggen in een zestiende-eeuwsche cel, en noteeren wat de toenmalige religieus aan meubelen bezat en aan gewone voorwerpen van dagelijksch gebruik. We zullen ook een blik werpen in zijn kleerkas. We zullen daarna de trap opstijgen in het prelaatshuis, en noteeren wat de prelaat in zijn kleerkas had. Tenslotte zullen we een schets geven van de gewone dagorde van het kloosterleven in deze jaren. Af en toe zullen we bijzonderheden noteeren, die schijnbaar zonder eenig belang zijn. Zonder dit alles zou echter het beeld van een abdij in het begin der zestiende eeuw niet volledig zijn.

1. *Het Regiem der Keuken.*

In zijn meermaals vermeld register « tribulationes ecclesie et cleri » heeft prelaat Dionys vander Scaeft een uitvoerige lijst opgemaakt van de benoodigdheden voor keuken en huishouding, zooals de abdij van Averbode deze behoefde in het begin der 16e eeuw.

Laten we hier dan beginnen met de benoodigdheden voor de keuken, zooals Dionys vander Scaeft deze opgeeft. Wanneer we dit overzicht hebben medegedeeld, kunnen we het nog verder aanvullen door allerlei notities uit de rekenboeken [1]).

1) We geven den volledigen tekst van het overzicht van vander Scaeft in Bijlage XXVIII.

Voor de behoeften der keuken, schrijft vander Scaeft, moet men allereerst driemaal per jaar — tegen de Vasten, den Advent en Septuagesima — te Antwerpen vier ladingen haring halen. Dat kost, per lading, 72 gulden. Deze post vertegenwoordigt jaarlijks dan nagenoeg 288 gulden.

Verder heeft men jaarlijks vier vaten zout noodig, tegen 6 gulden per vat. Dat maakt 24 gulden.

Men moet verder 8 mudden erwten koopen, tegen 4 gulden per mud. Dat maakt 32 gulden.

Aan gedroogden visch geeft de abdij jaarlijks 88 gulden uit. Aan riviervisch 25 gulden. Aan verschen zeevisch, die door den provisor van het refugiehuis te Diest moet bezorgd worden, jaarlijks gemiddeld 60 gulden.

Men heeft verder 2 amen raapolie noodig, gedeeltelijk voor de lampen in de kerk, gedeeltelijk voor de keuken. Deze olie kost per aam 14 gulden. Dat maakt 28 gulden. Wagenteer moet men jaarlijks koopen voor een bedrag van 6 gulden. Voor het reinigen en wasschen van kerklinnen en van de kleederen der religieuzen, heeft men jaarlijks 4 vaten zeep noodig. Dat maakt alweer — het vat berekend tegen 5 gulden — 20 gulden.

Per week heeft men, buiten de Vasten wanneer geen zuivelspijzen mogen gebruikt worden, ongeveer 90 eieren noodig. Men koopt ze tegen ongeveer 3 gulden per week. Dat maakt per jaar nagenoeg 156 gulden.

Jaarlijks slacht men ongeveer 70 kalveren. Een kalf kost zoowat 1 gulden. Dat maakt alweer 70 gulden. Aan verder slachtvee, als daar zijn schapen, ossen, zwijnen, geeft men jaarlijks ruim 100 gulden uit.

Allerlei specerijen worden gekocht op de markt te Antwerpen. Het jaarlijksch bedrag vertegenwoordigt ruim 30 gulden.

Boter wint men in de eigen boerderij van het klooster. Doch deze opbrengst is lang niet voldoende om in de noodwendigheden der keukens te voorzien. Men koopt dan in de buurt van Averbode jaarlijks minstens 400 pond boter. Van de markt te Antwerpen brengt men bovendien nog 3 volle vaten boter mede, voor een globaal bedrag van 36 gulden.

Tegen de Vasten moet men te Antwerpen vijgen koopen, olijfolie en allerlei Zuidervruchten, voor een bedrag van 15 gulden.

Aan Vlaamsche kaas en verschillende andere kaassoorten geeft men per jaar meer dan 36 gulden uit.

Aan Testeltschen wijn en wijn uit de buurt van de abdij moet de

abt per jaar minstens 125 gulden besteden. Hierbij wordt dan nog geen rekening gehouden van vreemden wijn.

De provisie brood verslindt per jaar ruim 700 mudden rogge. De provisie van gerst, voor bereiding van bier in de brouwerij, eischt jaarlijks meer dan een tegenwaarde van 400 gulden. Men moet verder voor 20 gulden hop koopen. Voor de paarden behoeft men minstens 200 mud haver. En voor het onderhouden der paarden van allerlei bezoekers, vrienden, afzetters en boden van het landsbestuur heeft men nog ruim andere 100 mud haver noodig [2]).

Dit overzicht heeft — zooals men vanzelf kan opmerken — niet alleen betrekking tot de benoodigdheden der keuken. We hebben het willen geven, zooals prelaat Dionys vander Scaeft het geeft, om niets af te doen van den totaalindruk.

Laten we een en ander nu toetsen aan de velerlei inlichtingen, die we in de rekenboeken vinden.

Minstens tweemaal per jaar werd een bediende der abdij naar Antwerpen gezonden, met paard en wagen, om aldaar op de markt de noodige provisiën op te doen. In het voorjaar moest hij de Lenteprovisie gaan opdoen; in het najaar de Winterprovisie. Het gebeurde ook wel dat men méér dan twee provisies per jaar ging koopen.

Aldus, op 27 Oktober 1548 werd de bottelier der abdij, Jeroom Versceeps, naar Antwerpen gezonden « ad faciendum forum » voor de Winterprovisie. Men gaf hem 60 gulden mede [3]). Voor de Lenteprovisie van 1549 ontving Martinus Typoffs van Diest een bedrag van 52 gulden en 15 stuivers : hij moest te Antwerpen allerlei waren gaan koopen, volgens een lijst die de camerarius hem ter hand had gesteld [4]). Voor een Zomerprovisie, die op 13 Juni 1549 te Antwerpen moest gehaald worden, ontving de bode der abdij 75 gulden [5]). Voor de najaarsprovisie van hetzelfde jaar stelde men den bode een bedrag van 100 gulden ter hand [6]). Aan de Lenteprovisie van het jaar 1550 besteedde men het hooge bedrag van 140 gulden [7]). De Zomerprovisie van hetzelfde jaar 1550 kostte daarentegen slechts 100 gulden [8]).

---

2) Volledige tekst in Bijlage XXVIII.
3) *Cartarius Abbatis Quartus*, I, 15, fol. 106 v°.
4) *Ibid.*
5) *Ibid.*
6) *Ibid.*
7) *Ibid.*
8) *Ibid.*

Maar, wat kocht men er dan ?

Ziehier de gedetailleerde lijst van alles, wat men op 5 Oktober 1538 kocht voor de najaarsprovisie.

Men kocht nl. :

1 hondert stock visch	viij car.
2 getalen tongen, het getal	xxxvi st.
xv getalen scollen	iij car.
viij getalen scaren	iij car.
twe halff vaten zepen	vj car. xviij st.
twe vaten boteren	xxxv car. vi 1/2 st.
iiij hollantsche kezen wegende xxxiiij lb.	xxi 1/2 st.
j herlants keze van xxij lb.	xxij st.
iiij cloet keezen	xij st.
twe grevezans kezen van xv lb.	xv st.
j stuck permesaens van vij lb.	ij car. ij st.
vij wagen vlaems keze	xxj car.

Summa : xc car. ii 1/2 st. [9]).

Wanneer men vraagt wat de cellier zooal aan slachtvee noodig had per jaar, kunnen we de volgende getallen voorleggen :

Voor den tijd, verloopen tusschen 18 Juni 1560 en Paschen 1561 staan opgegeven :

Oves mactatae	405
Boves	17
Vaccae	15
Tauri et pecora otiosa	19

Van Paschen 1561 tot Paschen 1562 zijn de getallen als volgt :

Vituli	82
Oves	516
Boves	19
Vaccae	13
Tauri et pecora otiosa	16
Porci	40

Van Paschen 1562 tot Paschen 1563 :

Oves	512
Boves	20
Vaccae	12
Pecora otiosa	20

Men kocht ook groote kwantiteiten eieren. We hebben ons de

9) *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 42 r°.

moeite getroost een optelling te maken van alle eieren, die gekocht werden van 7 December 1565 tot 25 Oktober 1566. Voor de tien à elf maanden vindt men een aankoop van niet minder dan 7563 eieren [10]).

Om ongepast commentaar op deze kolossale kwantiteiten eetwaar te voorkomen, willen we dadelijk eraan herinneren dat niet alleen de religieuzen te Averbode moesten eten. Met den besten wil ter wereld zouden ze deze voorraden niet hebben kùnnen verslinden. Buiten de religieuzen waren daar nog de talrijke bedienden, de nog talrijker werklui, alsmede de zeer talrijke bezoekers aan de tafel van den prelaat.

Indien verdere notities over het regiem der keuken den lezer niet vervelen, kunnen we hier nog een en ander aan toevoegen.

De cellier ontving van den prelaat geld om eieren te koopen, kuikens, ossen, zoetwatervisch, boonen, « eertten, crakebeyzen, crycken, knoeselen », Demervisch. De cellier kocht vooral zeer veel eieren. Hij ontving soms ook een haas [11]). Men gebruikte ook veel boonen. Niet alleen werden boonen gekocht : men plantte ook boonen in den tuin der abdij. Het plantgoed werd telkens met veel zorg gekozen [12]).

Boter en kaas kwamen meestal, zooals we zegden uit Antwerpen. In de jaren 1532 en vlgg. kocht men te Antwerpen, « in nundinis », « caseos Flandrie, Herlans keese, saen clooten » alsmede 1 vat boter. Men kocht af en toe ook Hollandschen kaas te Diest. Bij een aankoop te Antwerpen, in 1533, vindt men o.m. 1 vat boter van 20 pond, Hollandsche kaas, « Vleemsche keese, Haerlansch keese, cloetkeesen » [13]).

Wat verder de verschillende soorten kaas betreft, prelaat Gillis Heyns heeft hierover een smakelijke nota geschreven, die hier nuttig kan aangehaald worden.

Hij onderscheidt drie soorten kaas : voor de werklui, voor de religieuzen, voor de tafel in de prelatuur.

Voor de werklui moet men « groenen canter » ofwel « vlaemsche keese » koopen. De vlaamsche kaas is wit van kleur, en heeft beter voorkomen dan de groene kaas. Heyns drukt zijn cellier op het hart dat hij, bij den aankoop van groenen canter moet toezien « dat hy

---

10) Al deze getallen zijn te vinden in *Computatio Cellarij* 1560 vlgg., *l. c.*, reg. 188.
11) Tal van bijzonderheden hierover in *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 53.
12) *Ibid.*, fol. 50 v°.
13) *Ibid.*, fol. 41.

egeen spleten en hebbe », en hij geeft hem den raad er eerst van te proeven voor hij dezen kaas koopt. Hij voegt er verder aan toe dat hij groenen en witten kaas « halff ende halff » moet koopen. « Is den eenen betercoop dan den anderen, coopt den ghenen die beeste coop is. »

Toen hierop de bottelier aan den prelaat liet opmerken dat de groene kaas niet aan te bevelen was daar hij, wegens de droogte, in kleine stukjes viel, antwoordde de abt, dat men dan maar witten vlaamschen kaas moest koopen voor de werklui, « ten waer dat den groenen veel beteren coop waer dan den witten ».

De religieuzen ontvangen ook witten vlaamschen kaas. Af en toe kan men hun ook kaas geven, die gemaakt wordt in de beemden der abdij.

Aan de tafel der prelatuur moet men echter met deze soorten kaas niet voor den dag komen. Aan gewone gasten zal men daar « streen groen oft groene bastart Herlens » kaas voorzetten. Voor de tafel van den prelaat moet men inmiddels 70 of 75 pond witten Hollandschen kaas aanschaffen, alsmede « iij Tesseliers, ij Gravesansen ende wat Permesaens » [14]).

Specerijen kocht men haast uitsluitend te Antwerpen. Men kocht er nl. rozijnen, vijgen, dodusvijgen, galigaan, folie, nagel, saffraan, amandelen, rijst, meelsuiker, gedroogde pruimen, succade, olijfolie, mostaardzaad, geverwde gembers, peper en bruine suiker [15]).

Men kocht ook af en toe sinaasappelen. Op 6 Oktober 1533 noteert de abt : « emimus Averbodij 25 poma oranica ante portam nostram » [16]). Op 8 April 1549 « advexit Jacobus Verlinden dulcia poma Arangie ex Antwerpia, pro quibus solvi illi inclusa vectura ix st. » [17]). Op 7 Juni van hetzelfde jaar « emi ante portam 50 poma Arangie pro iiij st. » [18]). Op 13 Juni 1551 werden alweer 50 stuks gekocht voor de poort der abdij [19]). Deze Oranjeappelen moeten blijkbaar in den smaak gevallen zijn, want men beproefde ze zelf te winnen [20]). Of de proef slaagde, wordt niet gezegd.

Visch werd vanzelfsprekend in groote kwantiteit gekocht voor de

14) Arch. Av., I, reg. 499, fol. 56 v°-57r°.

15) *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 28.

16) *Ibid.*

17) *Ibid.*, I, 51, fol. 215 r°.

18) *Ibid.*, fol. 160 v°.

19) *Ibid.*, fol. 319 v°.

20) 25 September 1550 « propinavit villicus Zichenensis R. Dno diversa grana fructuum Hispanicorum. Dedi portatoribus pro bibali vj st. » *Computationes Camerarij Theod. de Ruremunda, l. c.* 57, fol. 320 r°.

talrijke dagen, waarop men vleesch moest derven. Te Diest kocht men haring voor het werkvolk. Te Antwerpen kocht men stokvisch, tongen, scheren, en zoo meer. Men kocht er ook haring. Te Mechelen kocht men haring en boxharing alsmede sprot. Haring werd gekocht met de ton. Sprot met het mandje. Af en toe kocht men ook rivier-visch uit den Demer. Op 18 Mei had een visscher er een prachtigen barbeel gevangen, dien hij voor elf stuivers aan den prelaat verkocht [21]).

Om in het seizoen een provisie patrijzen op te doen, hield men er een patrijzenvanger op na. Meestal was deze persoon dezelfde als de jager der abdij. Patrijzen kwamen meestal uit de hoeven van Sterksel, uit Hoogemierd en uit Den Haak onder Zichem. In de buurt der abdij waren de patrijzenvangers talrijk. Sneppen kwamen uit Testelt [22]).

Met al deze smakelijke eetwaren was een rasecht cellier nu wel in staat fatsoenlijke spijskaarten in elkaar te steken.

Prelaat Jeroom Smeets achtte het echter niet overbodig den cellier hierbij behulpzaam te zijn; en, in zijn hooger reeds vermelde « Instructio pro Cellario », schreef hij het volgend programma met eigen hand neer. We geven het in zijn oorspronkelijken tekst :

« A festo Pasche usque festum Johannis Baptiste, uti habemus et vesci carnibus vitulinis pro primo ferculo in camera nostra et subinde carnibus salsatis bovinis et aliquando etiam porcinis. Nam pro secundo utimur carnibus vitulinis assatis vel alijs secundum exigentiam hominis.

« Item a predicto festo Johannis Baptiste usque festum S. Remigij uti solemus carnibus mutoninis in palude nostra de Testelt impinguatis pro primo ferculo et subinde carnibus salsis bovinis; deinde pro secundo ferculo pullis columbinis et consimilibus et etiam assatis ovinis nonnumquam.

« Item a festo Remigij usque Carnisprivium uti solemus carnibus vaccinis vel etiam bovinis pro primo ferculo; et pro secundo carnibus cuniculinis et caponinis et ceteris alijs consimilibus secundum quod visum fuerit expedire vel secundum quod tempus expostulaverit. Hec omnia et singula semper committimus discretioni cellerarij » [23]).

21) *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 62 r°.

22) *Ibid.*, fol. 58 r°.

23) Arch. Av., I, reg. 178, ad calcem.

Laten we nu even het regiem van wijn en bier onderzoeken.

Allereerst herinneren we eraan dat in de buurt der abdij vrijwel talrijke wijnbergen waren. Wijn uit Testelt werd te Averbode nogal veel verbruikt.

De wijn uit Testelt droeg verschillende namen. Roode wijn uit Testelt werd gewoonlijk « patois » geheeten; witte Testeltsche wijn noemde men gewoonlijk « bleeckarts » [24]). De « vinum patriae » kwam echter niet uitsluitend uit Testelt. Men bestelde ook graag « vina Hugardica » uit Hoegaarden.

Verder kocht men Rijnwijn. Om alleen in de jaren 1532-1533 te blijven, willen we slechts de volgende bestellingen vermelden.

Op 21 Oktober '32 kocht de prelaat vina Hugardica uit Hoegaarden : witten en rooden wijn. Op 28 Oktober '32 kocht hij Rijnwijn. Op 11 November kwamen uit Keulen twee vaten rooden Rijnwijn, geleverd door Geeraard Pilgrims, vinitor te Keulen. Op 10 December ontvangt men een filet met vinum Francie, inhoudend 80 potten : deze wijn was gekocht bij Jan Haeckx van Maastricht. Rond denzelfden datum koopt men rooden wijn, patois uit Testelt, alsmede witten Rijnwijn. Deze laatste werd geleverd door Dionys vanden Ertwech van Maaseik. Op 10 Februari 1533 kocht men te Zichem, « a nauta quodam », Franschen wijn. Op 16 Februari leverde wijnhandelaar Pilgrims van Keulen een nieuwen voorraad witten Rijnwijn. En verder komen nog bestellingen van Franschen wijn, wijn van Hoegaarden, enz.

Als Miswijn gebruikte men rooden Rijnwijn, Franschen wijn en ook wel « Anseroysen ». De prelaat leverde dezen wijn voor alle priesters : de pitantier moest echter de helft der jaarlijksche rekening voor den Miswijn aan den prelaat ristourneeren [25]).

Men bewaarde al deze wijnsoorten in vaten, flesschen en lederen zakken. Kooplui kwamen vaak met flesschen leuren. Men kocht dan den noodigen voorraad flesschen aan de abdijpoort. Men kocht nl. glazen flesschen : « vitra, lagenas et eiusmodi » zegt het rekenboek. Men kocht ook lederen zakken van groot formaat, met een inhoud

---

24) « Anno xxxv tempore vindemie vini in Testelt emit nobis Jo. de Zegere villicus noster vina patrie Bleeckarts. Item a Symone Scoeyers 1 1/2 amas vini Bleckarts... et a Mathia Neefs ij amas vini pallidi. » *Exposita camerarij*, I, 45, fol. 10 r°. — Sebastiaan Roos, schepen van Testelt, moest betalen voor zijn zoon, die novice geworden was te Averbode. Hij betaalde gedeeltelijk in natura : « pro annis xlix, l et lj deliberavit pro bottelaria pariter pro xv car. viij st. in vino patrie ». *Cartarius Abbatis Quintus*, I, 16, fol. 131 v°. Over den « patois »-wijn wordt gesproken in *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 35.

25) Hierover tal van notities in *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 34-36.

van nagenoeg acht potten. We kunnen eraan toevoegen dat men ook een lederen toestel kocht om, in tijd van nood, een begin van brand uit te dooven. Het rekenboek vermeldt dit als « duos cacabos sive fibulas coreaceas pro defensione incendij » [26]).

Men dronk in de abdij ook bier.

Een deel van de bierprovisie kwam van buiten de abdij. Bier kwam o.m. uit Diest; dubbel bier kwam uit Testelt; beste dubbel bier uit Antwerpen. Uit Antwerpen kwam af en toe « een vaetken cappare » of een vaatje van het befaamde « cerevisia Inpensis » [27]).

De prelaat ontving op gestelde dagen een ladingetje extrabier, dat hij aan de tafel der prelatuur gebruikte. De pachter der hoeve van Eel bracht hem een aam beste dubbel bier van Breda, en ontving de zeer aanzienlijke fooi van 28 stuivers [28]). Rond Nieuwjaar liet de prelaat van Sint-Michiels te Antwerpen geregeld drie amen brengen van het gereputeerde bier van Hamburg : de prelaat schonk dan telkens een rijke fooi aan den voerman, die de lading uit Antwerpen naar Averbode bracht [29]).

Buiten zijn provisie van extrabier, bezat de prelaat nog een paar stoopjes fijne likeurwijnen, voor het oogenblik dat hij aan voorname gasten 'n extra moest aanbieden. Prelaat Dionys vander Scaeft heeft simpellijk opgeteekend wat zooal in zijn likeurkastje te grijpen stond. We mogen dan wel zoo onbescheiden zijn het deurtje te openen. Zoodan, we vinden er : « een poenynsoen anseroos », twee amen bevattend, en die de kolossale som van veertien gulden hebben gekost; een « vasculum vini vernaets », met een inhoud van acht en een halven pot : elke pot kost een halven gulden; en tenslotte, « unum vasculum muscadel », met een inhoud van tien potten. Elke pot kost acht stuivers [30]).

Dit alles was evenwel alleen voor extragelegenheden bestemd. Op gewone dagen dronk men gewoon bier. En dit bier werd in de eigen brouwerij der abdij gemaakt.

Rondom de kwestie der brouwerij waren, in den tijd voor 1572, toen de mensae abbatialis en conventualis nog gescheiden waren, tal van diskussies gehouden. De inwoners van het konvent en van de prelatuur deden gelijkelijk hun best om de provisie bier te gebruiken. Wie moest nu de grondstoffen voor het bier leveren ?

---

26) *Ibid.*, fol. 51 r°.
27) *Ibid.*, fol. 36 v°.
28) *Ibid.*, I, 47, fol. 41 r°.
29) *Exposita Gerardi Abbatis*, I, 43, fol. 70 r°.
30) *Exposita Camerarij*, I, 45, fol. 52 r°.

Na lang heen en weer gepraat, stelde prelaat Volders een overeenkomst voor. Op 18 Oktober 1550 werd dan een « conventio inter R. D. Matthaeum Abbatem en conventum Averbodiensem super deliberatione cerevisie conventus » afgesloten. Om zich echter wederzijds voor niet te langen tijd te verbinden, sloot men een overeenkomst voor slechts één jaar af.

Volgens deze overeenkomst zou de prelaat alle granen koopen, die voor een brouwsel noodig zijn : d.i. vier mud tarwe, vier en een halve mud zware gerst, een mud lichte gerst en vier halsters zware haver. Het konvent zal echter al deze granen op zijn kosten naar den molen laten brengen, ze van den molen naar de abdij terughalen, en het zal den molenaar betalen. Tweedens, de prelaat zal het noodige hout voor het vuur verstrekken, en hij zal de brouwers betalen, mits een kleine contributie van het konvent. Derdens, de prelaat zal op zijn kosten het gebrouwde bier tot aan den kelder laten brengen. Het konvent zal de brouwersknechten, die het bier in den kelder leggen, met een paar glazen bier trakteeren. Vierdens, voor zijn aandeel in de globale onkosten zal het konvent, voor elk brouwsel, aan den prelaat een bedrag van 32 gulden betalen.

Men leefde dan deze overeenkomst gedurende een jaar na. De pitantier betaalde de schuld van het konvent geregeld aan den camerarius der prelatuur.

Er waren dit jaar tien brouwsels. Het bier kostte dan aan het konvent 320 gulden.

In de volgende jaren werd de overeenkomst blijkbaar nog verder nageleefd. Sommige jaren worden slechts 7 à 8 brouwsels opgeteekend. Doch één jaarlijksche afrekening van het konvent vermeldt het zeer hooge bedrag van 408 gulden aan onkosten voor bier [31].

Het spreekt vanzelf dat al het benoodigde graan niet te Averbode in voorraad was. Het moest uit de verre hoeven, meestal langs waterweg, te Averbode aangebracht worden. Op 12 November 1541 had men te Zichem, aan de Dyckpoorte, een beemd gekocht om aldaar een amer aan te leggen voor de booten, die uit Zoutleeuw en Tienen met bestemming voor de abdij aanlegden [32].

Hiermede hebben we reeds allerlei aanduidingen, waardoor we ons een voorstelling kunnen geven van het regiem der tafel in een abdij van begin zestiende eeuw.

---

31) Zie sectie I, reg. 58, fol. 160 vlgg.

32) *Cartarius Abbatis Quintus*, I, 16, fol. 36 v°.

Om deze voorstelling nagenoeg volledig te maken, moeten we er nog een en ander aan toevoegen.

Laten we allereerst onderscheid maken tusschen de gewone dagelijksche portie en de buitengewone portie.

Uit wat we hooger zegden, toen we de relicta visitationum bespraken, weet de lezer wel dat in de zestiende eeuw alles bij vastbepaalde porties in den refter werd verstrekt. Elken dag ontving elk religieus allereerst zijn vaste portie van voedsel en drank. Zoo zegden we reeds dat de gewone portie dagelijks een pint vinum patriae bedroeg. Ook de portie brood was tot in de bijzonderheden geregeld. Elk religieus ontving dagelijks vier witte broodjes. De Prior ontving dagelijks acht witte broodjes en acht roggebroodjes. Op vastendagen ontving elk gewoon religieus drie broodjes; de Prior ontving zes witte en vijf zwarte broodjes. Bij het avondmaal ontving men vier witte broodjes. Verder was een vaste portie brood voorzien voor het ontbijt, op de dagen dat een ontbijt toegestaan werd; en zoo verder [33]).

Langen tijd was het gewoonte geweest dat ieder, na het middagmaal, naar zijn kamer het overschot mededroeg der portie, die hij in den refter niet had kunnen opeten. Tegen dit misbruik — dat overigens moeilijk uit te roeien bleek — hebben de visitators meermaals op de strengste manier stelling genomen.

Naast de gewone portie, bestond nog de buitengewone portie. Ze bestond op de eerste plaats uit de pitanties : supplementaire gerechten, die op vastgestelde dagen aan het konvent moesten opgediend worden. De pitantier moest erop waken, dat de pitanties regelmatig werden geschonken. Er waren kleinere en groote pitanties, naar de waarde van de pitantiegoederen zelven. In hun geheel brachten de pitanties talrijke en overvloedige extra's met zich.

Een andere bron van buitengewone tafelporties waren o.m. de jaargetijden en de doodenofficies. Voor en in de zestiende eeuw was het bijna vaststaande gewoonte dat de prelaten voor zichzelf een jaargetijde stichtten.

Om slechts één voorbeeld te nemen — uit de jaren, die ons hier bezighouden — prelaat Volders bepaalde bij testament dat het konvent een bedrag van tweeduizend gulden zou ontvangen voor een jaargetijde van Volders en familie. Tal van extratjes voor den refter waren aan dit testament verbonden. Op ettelijke tientallen

33) Tal van bijzonderheden hierover vindt men in het « Modus administrandi panes hactenus in conventu servatus », dat we in Bijlage XXIX mededeelen.

dagen per jaar had het konvent, krachtens dit testament, recht op drie potten Rijnwijn. Op den dag van het anniversarium zelven, had de prelaat — indien hij zelf het jaargetijde celebreerde — recht op zes potten Rijnwijn; de Prior vier; de kantor een. Elk priester, die dezen dag de Mis zou opdragen, zou recht hebben op een pint Rijnwijn, en evenzoo de assistenten. Het konvent zou dien dag subsidiair zes potten Rijnwijn bekomen. En zoo verder [34]).

Wanneer de prelaat van een vreemde abdij op bezoek kwam, bedacht hij het konvent graag met een pitantie wijn.

Zoo waren de gelegenheden talrijk, dat men van een buitengewone portie genieten kon. En het moet geen verwondering wekken dat, rond de tijden waarop het Concilie van Trente de reformatie der kloosters aanvatte, tegen het instituut der pitanties op de eerste plaats werd gereageerd. Het valt niet te loochenen dat, in den loop der tijden, de pitanties tot allerlei misbruiken aanleiding hebben gegeven.

Om niet tot in het oneindige over tafel en eetgerei te blijven praten, zullen we nog een laatste partikulariteit over het regiem der keuken in de zestiende eeuw mededeelen.

Op gewone dagen bleven de prelaat en de abtelijke officiales in de eetkamer der prelatuur, terwijl de prior en het konvent in den konventsrefter waren. Twee verschillende keukens maakten voor beide eetkamers de eetmalen klaar. Doch op bepaalde dagen, kwamen de prelaat en de abbatiales in den refter van het konvent : en dit alles was alweer een gepaste gelegenheid voor allerlei extra's.

Prelaat Jeroom Smeets heeft over deze zaken een en ander opgeteekend, dat hier gepast kan aangehaald worden.

Op Witte-Donderdag, noteert Smeets, komt de prelaat gewoonlijk in den refter van het konvent. De prelaat moet dan instaan voor de portie Rijnwijn en de vruchten; de cellier moet zorgen voor gebakken visch, peper en citroenen.

Op Goede-Vrijdag geeft de prelaat de soep van den dag, die bereid wordt uit bier, brood en vruchten. De bottelier moet brood leveren : gewoon roggebrood alsmede « lunulas et circulos tortos » (broodjes, gebakken in vorm van halve maan en ringen).

Op Goede-Zaterdag levert de prelaat de gewone dagelijksche portie; de cellier levert gebakken visch, peper en citroenen.

Op Paschen, middag- en avondmaal, gaat het gansche konvent

---

34) Als typisch voorbeeld geven we den volledigen tekst van dit testament als Bijlage XXX.

eten op de prelatuur. De prelaat geeft dan versch kalfsvleesch. Ieder ontvangt bovendien twee in wijn gekookte Paascheieren. Tijdens het avondmaal geeft de prelaat de vleeschschotel. De rest moet de cellier leveren : en de gewoonte eischte dat de cellier dien avond hutspot klaar liet maken.

Op Ons-Heer-Hemelvaart gebruikt de prelaat het middag- en avondmaal in den refter. Hij moet dien dag alles leveren.

Op Pinksteren gaat het konvent het middagmaal gebruiken in de prelatuur. De prelaat moet dien dag instaan voor de gewone zondagsche portie en voor de portie Testeltschen wijn. De cellier moet eigenlijk niets leveren; doch de gewoonte wil dat hij als toemaat een varkens- of een schaapskotelet geeft.

Hetzelfde gebeurt op Hoogwaardig alsmede op alle triplexfeesten, indien deze tenminste vallen op dagen, waarop vleesch mag gebruikt worden.

Den Donderdag voor den Advent ontvangt de prelaat het konvent aan zijn tafel voor het avondmaal. De prelaat moet de gewone dagelijksche portie geven; al het overige moet de cellier bezorgen. Na het avondmaal moet de cellier bovendien een verrassing geven.

Op 15 December, wanneer de prelaat de antifoon O in de Vespers zingt, heeft het konvent het recht aan den cellier een portie gebraden karper met peper te vragen. Doch het konvent moet deze portie elk jaar aanvragen. Wordt ze niet aangevraagd, dan moet de cellier ze niet geven.

Den dag waarop de praepositus de antifoon O zingt, mag het konvent eenzelfde portie gebraden karper vragen, althans in de jaren wanneer iemand tot priester is gewijd. Hetzelfde geschiedt wanneer de cellier en de pistrinarius hun antifoon O moeten zingen.

Op 24 December schenkt de prelaat aan het konvent een schotel gebraden visch met peper.

Den dag van het carnisprivium voor den Advent en voor de groote Vasten moet de cellier een supplementaire schotel varkensvleesch laten opdienen.

Op den zondag van Septuagesima komt het konvent het middag- en avondmaal in de prelatuur gebruiken. De prelaat moet de gewone portie, met een pint Testeltschen wijn geven. Na het avondmaal keert het konvent naar het klooster terug, waar de prelaat nog voor een versnapering — een zg. banquetum — moet instaan.

Op den maandag voor Vastenavond gebruikt het konvent het middagmaal in de prelatuur. De prelaat geeft dien dag een boterkoek alsmede een volledig eetmaal aan alle conventuales, officiales der

prelatuur en aan alle vreemdelingen. Dien dag wordt in de keuken van het konvent niet gekookt.

Op Vastenavond neemt het konvent nog eens zijn middagmaal in de prelatuur; doch dit maal moet de cellier voor het gansche eetmaal instaan. De prelaat moet alleen zorgen voor den traditioneelen koeldrank — het sorbillum — van dien dag.

Op Laetarezondag, half-Vasten, komt de prelaat voor het middagmaal in het konvent. Hij moet voor het gansche eetmaal instaan, voor visch, voor citroenen, voor Rijnwijn.

Op Palmzondag komt de prelaat nog eens in het konvent middagmalen. Dezen keer moet hij instaan voor Rijnwijn en vruchten alsmede voor visch, peper en citroenen [35]).

Men ziet dat het programma van tafel en diëet zeer afgewisseld was. In de praktijk bleven slechts weinige dagen over, waarbij geen extra van pitanties of anniversaria of feestdagen te profiteeren was.

Doch men gelieve deze schikkingen der tafel niet verkeerd te interpreteeren : de zestiende eeuw was een tijd, waarop ieder over een goede spijsvertering bleek te beschikken. Wanneer men de spijskaart van een abdij vergelijkt met wat de meest-berooide edelman voor zijn tafel gebruikte, komt men tot de conclusie dat men in de kloosters oprecht karig leefde, zoowel wat kwaliteit als wat kwantiteit van spijs en drank betreft.

2. *Het Regiem der Kleeding.*

We hebben, voor het regiem der keuken, begonnen met een overzicht te geven uit het register « Tribulationes ecclesie et cleri » van prelaat Dionys vander Scaeft. We zullen dit ook voor het regiem der kleeding doen.

Ziehier dan wat een prelaat in de zestiende eeuw jaarlijks voor de kleeding van zijn religieuzen en van zijn personeel moest besteden.

De prelaat moet allereerst het dertigtal religieuzen, die binnen de abdij leven, van kleederen voorzien. Voor elk religieus zijn de uitgaven per jaar minstens te schatten op twaalf gulden. Voor de gansche groep vertegenwoordigt deze post dan nagenoeg 360 gulden.

Aan alle bedienden, aan de knechten, aan tal van hoevenmeesters

---

35) Al deze inlichtingen komen uit een eigenhandige « Instructio Cellarij », geschreven door prelaat Jeroom Smeets, *l. c.*, I, reg. 178, ad calcem.

en bewoners van refugiehuizen moet hij jaarlijks een deel hunner kleederen geven. Samen moet hij ongeveer 60 el stof hieraan besteden. De el kost gemiddeld 25 stuivers. Deze post vertegenwoordigt ongeveer 187 gulden.

De prelaat heeft bovendien nog enkele jonge knechten in zijn prelatuur. Ze ontvangen loon noch wedde, maar moeten door den prelaat gekleed en onderhouden worden. Gewoonlijk dragen ze een grijze livrei, van 10 stuivers de el. Men heeft per jaar minstens 20 el noodig. Dat maakt alweer 10 gulden.

Men heeft ook lijnwaad noodig voor de prelatuur, voor het konvent, voor de bedden der talrijke adellijke heeren, die te pas en te onpas in de abdij komen logeeren. Per jaar moet men minstens 200 el linnen bestellen, tegen 3 stuivers de el. Dat maakt 30 gulden.

Voor tafelkleeren, servetten, handdoeken enz. heeft men 60 el fraai « gebeeltlaken » noodig van 6 stuivers de el. Dat maakt 18 gulden [1]).

Dit algemeen overzicht geeft ons slechts bij benadering een beeld van het regiem der kleeding in de zestiende-eeuwsche abdij.

Laten we dit regiem nader beschrijven, volgens de talrijke inlichtingen der rekenboeken. We moeten in dezen drie kategorieën onderscheiden : de kleeding van den prelaat zelven, de kleeding van zijn dienstpersoneel, de kleeding der conventuales.

a. *De uitzet van den Prelaat.*

We resumeeren hier allereerst een paar rekeningen, voor aankoop van allerlei kleeding van den prelaat. We geven allereerst een uittreksel der rekening van prelaat Dionys vander Scaeft uit de jaren 1532-1536; verder zullen we eventjes de rekeningen van prelaat Volders uit het jaar 1549 nakijken.

Op 26 Juli 1532 koopt prelaat Dionys vander Scaeft 17 el wit laken van achttien stuivers de el. Op 2 September 1532 koopt hij een stuk « gestreept wit fasteyns » : een mooie stof om overmantels te maken. Het stuk kost 4 gulden. Op 18 September 1532 koopt hij te Antwerpen 6 witte bireta voor eigen gebruik. Ze kosten tesamen 6 gulden en 16 stuivers. Op 22 Oktober 1532 koopt hij, voor zijn

---

1) Volledige tekst in Bijlage XXIII.

eigen kleeding, 54 el wit Engelsch laken, tegen den hoogen prijs van 28 stuivers de el.

Op 22 Januari 1533 koopt hij twee paar handschoenen, tegen 4 stuivers. Op 30 Maart 1533 een Spaanschen pels voor 36 stuivers. Bij Hendrik, barettenmaker te Leuven, koopt hij 4 « bireta simplicia » voor 15 stuivers, alsmede « biretum quoddam ad profisciscendum » voor 7 stuivers. Bij den pastoor van Veerle koopt hij een huid om schoenen te laten maken, tegen 35 stuivers. Op 18 Juni 1533 koopt hij 10 el « halff wit woeset », tegen 7 stuivers de el. Verder koopt hij nog drie zwarte Spaansche huiden voor het aanmaken van zwarte schoenen en zwarte pantoffels, tegen 5 gulden en 11 stuivers; hij koopt een paar handschoenen, voor 2 stuivers, alsmede een witten hoed voor 9 stuivers. Op 27 September 1533 betaalt hij te Antwerpen voor een scharlakenrood « biretum simplex » 14 stuivers. Onder de aankoopen van 1533 vindt men ook een aankoop van 2 el zwart laken, « ad cooperiendam sellam nostram et paramenta equi nostri ». Het kostte 36 stuivers. Enzoovoorts.

Op 8 April 1534 koopt hij, voor 44 stuivers, een stuk wit Spaansch leder « ad conficiendum collarium seu parvum subtunicale ». Op 9 September van hetzelfde jaar koopt hij 9 el witte Yperstof van 22 stuivers de el voor het aanmaken van broeken.

Op 5 April 1535 koopt hij 4 el zijden « zartyn », tegen den zeer hoogen prijs van 32 stuivers de el, voor een overmantel. Een witte hoed, overtrokken met eenvoudig « wit camelot », kost 32 stuivers. Hij koopt tevens een hoed van 10 stuivers, een cadeau voor zijn barbier.

Op 28 Januari 1536 vindt men aankoopen van verschillende vellen : van vossen, wilde katten en zoo meer. Deze moesten dienen voor het voeren en het stoffeeren van een paar tabbaarden. Het gansche werk kostte de zeer aanzienlijke som van 28 gulden [1]).

Om niet in herhalingen te vallen, zullen we uit de aankoopen van prelaat Volders slechts enkele naarvorenhalen. Dezen mogen volstaan om aan te toonen dat haast elk abt dezelfde kleedingstoffen kocht en dezelfde kleederen droeg, volgens zijn rang.

Op 8 Maart 1549 koopt Volders een stuk wit Engelsch laken van 18 el. Het kostte 24 stuivers per el. Het gansche stuk kostte 21 gulden en 12 stuivers. De prelaat liet uit deze stof acht en een halve el gebruiken voor een nieuwen toog voor zichzelf. Zeven el schonk hij aan den pistrinarius, Hendrik van Bladel. In den zomer van het-

1) Al deze inlichtingen uit *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 19 r° en v°.

zelfde jaar kocht Volders een nieuw stuk wit laken, 25 el groot, tegen 27 stuivers de el [2]). Rond denzelfden tijd liet hij te Antwerpen een stuk wit Engelsch laken koopen, 38 el groot, tegen 14 stuivers de el. Het gansche stuk kostte 48 gulden en 6 stuivers. De pastoor van Tessenderloo, Lodewijk de Rosa, nam van dit laken 10 el over. Hij betaalde 14 gulden [3]).

Uit de eigen Exposita Abbatis weten we verder dat prelaat Dionys vander Scaeft — die ziekelijke man — verschillende pelsmantels bezat. Zijn kleerkas bevatte alvast een mantel met konijnenvellen, een mantellum met konijnenvellen en nog een ander mantellum met vossevellen. Hij had bovendien een mantel, voor de Metten van Middernacht, gevoerd met twee vellen in « swart coduwaen ». In 1540 liet hij een specialen moffel aanmaken — zijn handen waren nl. grootendeels verlamd — en hij kocht, voor 34 stuivers, 64 kleine velletjes om deze te plaatsen « in parvis manicis, quas sub diploide induit » [4]). Te Leuven had hij op 8 November 1536 6 el « syensatyns » gekocht, van 38 stuivers de el, voor een fraaien overmantel [5]). Hij kocht meteen nog 1 el wit satijn « om met den selven te overtrecken twe bonettekens » : dat kostte 2 gulden en twee en een halven stuiver [6]). Om zijn staatsiehabijt volledig te maken, kocht hij bovendien te Antwerpen « eenen witten hoedt met eenen witten zyden linde », voor 36 stuivers [7]).

Bij zoo rijk habijt hoorden ook kostelijke ringen. Prelaat Dionys vander Scaeft bezat nl. niet minder dan vijf abtelijke ringen. Op 19 Februari 1539 liet hij ze alle onderzoeken door meester Joris vande Wyer, goudsmid te Antwerpen. Blijkens dit onderzoek waren er 1. een groote ring met blauwen steen, vermoedelijk een safier. Deze ring was in verguld zilver; 2. een groote ring in verguld zilver, met witten steen (« lapis cristallinus ») ; 3. een gouden ring met safier; 4. een gouden ring zonder edelsteen; 5. een gouden ring met kleinen turkoois [8]). De lezer zal wel van elders weten dat de prelaten in dezen tijd vaak meer dan één ring droegen.

De matras van den prelaat kwam uit Antwerpen, waar ze speciaal « pro usu nostro » geprepareerd was — schrijft de ziekelijke prelaat

---

2) *Cartarius Abbatis Quartus*, I, 15, fol. 106 v°.
3) Zie reg. 58, fol. 114 v°.
4) Exposita, I, 44, fol. 26 v° en 30 r°.
5) *Ibid.*, fol. 26 v°.
6) *Ibid.*, fol. 26 r°.
7) *Ibid.*, fol. 30 r°.
8) *Ibid.*, fol. 139bis r°.

Dionys. Deze matras kostte de aanzienlijke som van 6 gulden en 8 stuivers [9]).

Sargiën werden te Averbode zelf door een bekwaam vakman gemaakt, uit wol der abdij. Men maakte roode en blauwe sargiën, met zwarte strepen. Men maakte er ook pluimkussens [10]). De prelaat had dus alles, wat hij behoefde voor zijn ziekbed.

Ne vous déplaise, maar Dionys vander Scaeft had ook een fraaien tandenkoter. In 1532 had meester Willem Missens, goudsmid te Diest, van prelaat Geeraard vander Scaeft opdracht gekregen te zorgen voor « een beslach aen een vliem van eenen visch ad purgandum dentes ». De goudsmid had het dingetje ingelijst in verguld zilver. Toen het tuig klaar was, leefde Geeraard vander Scaeft niet meer. Zijn opvolger nam het dan maar voor eigen gebruik over [11]).

Hadden de prelaten ook een bril ? Men zou het denken. Geeraard vander Scaeft noteert althans dat hij op 1 Maart 1516 te Brussel « pro novem brillis » vijftien stuivers heeft uitgegeven [12]).

De prelaat bezat dan zijn eigen kleeding : voor de reis, voor de stad, voor de abdij. Voor de reis moest hij uitgerust zijn om ofwel te paard ofwel per koets te reizen.

We bespraken reeds hooger de drukke aankoop en verkoop van paarden te Averbode. Wat de eigen rijpaarden van den prelaat betreft, kan men dadelijk zien dat steeds schoone raspaarden werden gekocht.

Op 6 Februari 1533 kocht prelaat Dionys vander Scaeft te Diest een paard « subnigri coloris vulgo bruyn met eender blessen » om voor zijn eigen rijdier te dienen. Het kostte de hooge som van 39 gulden. Op 7 Februari 1534 kocht hij te Zichem « equum subrubeum dictum bruyn pro equitatura nostra personali ». Het kostte 42 gulden. Op 11 Maart 1535 kocht men te Diest « equum subalbum pro equitatura persone mee ». Het paard kostte eveneens 42 gulden.

Ook de koetspaarden moesten schoon zijn. Op 6 Mei 1534 ging men te Antwerpen op de markt « ex melioribus equis » verkoopen. Het waren paarden, die hun dienst in de abtelijke koets reeds hadden volbracht.

De koets van den prelaat was een overdekte koets. De overdekking was gemaakt uit « pannus saccalis dictus zeellaken » van de beste

---

9) *Ibid.*, fol. 26 r°.
10) *Ibid.*, fol. 29 r°.
11) *Ibid.*, fol. 139 r°.
12) *Exposita Gerardi*, I, 43, fol. 71 v°.

soort. Binnen in de koets was een korf aangebracht, waar men de noodige provisie alsmede de noodige dokumenten kon in opbergen [13]).

Voorwerpen van dagelijksch gebruik — en ook andere — ontving de prelaat af en toe als geschenk.

Meester Joris, de abtelijke geneesheer, schonk elk jaar, tegen Nieuwjaar, een almanak [14]).

De prelaat van Sint-Michiels zond elk jaar, rond Nieuwjaar — zooals we reeds zegden — een vaatje beste Hamburgsch bier. Rond Septuagesima zond hij een dozijn konijnen [15]). De prelaat van Tongerloo schonk zelfs, rond Nieuwjaar 1505, een beer [16]). Verder ontving de prelaat nog tal van cadeaux : bv. een paar hazen, « quatuor quartira unius cervi junioris », « posteriorem partem carnis cervine », en zoo meer. De zuster van den pastoor van Rummen schonk een « caseum rotundum », waarvoor de prelaat twee Mechelsche messen en twee konijnen terugschonk [17]).

b. *De Kleeding van het Dienstpersoneel.*

We hebben reeds een en ander over het dienstpersoneel medegedeeld.

We moeten hier over de kleeding van het dienstpersoneel spreken. Laten we dan beginnen met een lijst te geven der personen, die op de eerste plaats voor deze kleeding in aanmerking kwamen.

Luidens een lijst der eigen Exposita Abbatis, bestond de familia van een prelaat uit de volgende personen :

cubicularius noster
reddituarius noster
familiarius et clericus noster
cocus noster
cocus junior
subcocus
cocus conventus

---

13) Allerlei nota's in *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 60-61. Zie verder *Computationes Camerarij Theod. de Ruremunda*, I, 57, fol. 115 v° en 319 v°; alsmede *Computationes Cellarij*, I, 613, fol. 35 v° en 36 r°.

14) Op 1 Januari 1503 « nuncio magistri Georgij medici mittentis nobis almanac ij st. » *Exposita Gerardi*, I, 43, fol. 68 v°.

15) *Ibid.*, fol. 71 r°.

16) « propinavit nobis ursum ». *Ibid.*, fol. 70 r°.

17) *Ibid.*, I, 44, fol. 288 r° en v°.

bottelarius
subbottellarius
stabularius
substabularius
portarius
subportarius
hospiciarius
subhospiciarius [1]).

Voor de kleeding van het dienstpersoneel moet onderscheid gemaakt worden tusschen winter- en zomerlivrei.

De Winterlivrei was gewoonlijk van grijze stof.

Voor de Winterlivrei van 1533-1534 b.v. deed prelaat Dionys vander Scaeft te Maastricht twee stukken grijs laken koopen. Er was een stuk van zestien en een halve el, tegen 22 stuivers de el. Het andere stuk telde 14 el, en kostte per el 20 stuivers. De distributie van de stof geschiedde op 1 September : Jan van Heelen, de reddituarius, ontving 5 el; Vincent Hannen, cubicularius, 5 el; Diederik Smeets, kok, 5 el; Pieter Cornelis, sekretarius, 4 en een kwart el; Adriaan, de broer van den prelaat, ontving 5 el; en Maarten vande Putte, loopjongen, 3 el [2]).

De Zomerlivrei werd rond Paschen aangekocht en uitgedeeld. Bij deze uitdeeling kwamen niet alleen de onmiddellijke bedienden van den prelaat in aanmerking. Ook verschillende personen, die buiten de abdij verbleven, hadden recht op hun aandeel.

Voor de Zomerlivrei van 1534 werden allereerst 33 el Engelsch laken van moreytkleur gekocht, tegen den hoogen prijs van 31 stuivers de el. Tevens werden nog andere stukken gekocht van meer dan 20 stuivers de el. Het abtelijk personeel zal dan dien zomer bijzonder-fraaie kleedij gedragen hebben.

De distributie gebeurde als volgt. Meester Gijsbrecht van Achell, landdeken van Woensel, kanunnik van Sint-Maartens te Luik, « syndicus, amicus et hospes in Leodio », ontving 6 el. Meester Gijsbrecht van Achell, zoon van den voorgaande, kanunnik van Sint-Paulus te Luik, ontving eveneens 6 el. Adriaan vander Scaeft, cubicularius van den abt, ontving zes en een halve el; Jan van Heelen, reddituarius, zes en een halve el; Pieter van Ghilze, sekretaris, 5 el; Frans van Itegem, acupictor, 5 el; Diederik Verheyen, kok, 5 el; Pieter Cincx, bottelier, 5 en een halve el; meester Laureins Ceelen, huis-

1) *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 214 vlgg.
2) *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 22 r°.

bewaarder van het refugie te Leuven, vijf en drie kwart el; Hendrik van Camp, sindicus der abdij, vijf en drie kwart el; Matthias Steenbergen, huisbewaarder van het refugie te Diest, 6 el; en tenslotte, meester Jan Lievens, onze pachter in Bolderberg, 6 el.

Al deze personen ontving een deel van de mooie stof, gekocht tegen 31 stuivers de el.

Uit een ander stuk van dezelfde kleur, dat slechts 19 stuivers de el had gekost, ontving de villicus van Testelt 6 el, de villicus van Rummen 5 el, de loopjongen drie en een kwart el, de villicus van Tessenderloo 5 el.

Uit een derde stuk, dat slechts 16 stuivers de el had gekost, kreeg de leiendekker 5 el; drie el werden geschonken aan mejuffrouw Katelijne vander Scaeft, een bloedverwante van den prelaat.

Uit een laatste stuk, dat 14 stuivers per el had gekost, ontving Jan, de molenaar van den windmolen, vier en drie kwart el; Lodewijk, de bewaker der abdijbeemden, ontving 4 el [3]).

Jaarlijks gebeurde deze dubbele uitdeeling van livreistof. Meestal kocht de prelaat grijze stof. Af en toe ontmoet men ook een aankoop van roode livreistof. Doch haast voortdurend was het personeel gekleed in een livrei van mooi en kostbaar grijs laken. Het grijze laken van het personeel kostte doorgaans duurder dan het wit laken, dat de conventuales voor hun habijt ontvingen.

We achten het voldoend één winter- en één zomerdistributie van livreistof voor het personeel hier mede te deelen. Laten we nog terloops de rekenboeken van prelaat Volders openslaan, om te zien of de kleeding van zijn dienstpersoneel op dezelfde manier geschiedde.

We zien dan al dadelijk dat alles op dezelfde manier geschiedde als voorheen. Op 20 Oktober kocht de prelaat een stuk grijs Engelsch laken « pro vestitura hyemali familiarium ». Het was een stuk van 27 en een halve el [4]). Op 17 April 1549 o.m. kocht hij zijn provisie stof voor de zomerkleedij van het personeel. Men kocht alweer een stuk grijs Engelsch laken, dat duurder kostte dan het wit laken voor het konvent [5]).

Naast het gewone personeel, dat tweemaal per jaar zijn livrei van den prelaat ontving, waren nog tal van bedienden, die om de twee jaar een nieuwen tabbaard ontvingen. We zegden reeds vroeger dat de professor van het konvent in dit geval was. Verschillende perso-

---

3) *Ibid.*, fol. 22-23.

4) *Cartarius Abbatis Quartus*, I, 15, fol. 106 r°.

5) *Exposita camerarij*, I, 58, fol. 114 r°.

nen, vermeld in de zoopas gegeven distributio der zomerlivrei, waren eveneens in dit geval. In dit geval was ook de advokaat, dien de abdij bestendig te Brussel had om de loopende geschillen in de kanselarij van Brabant te doen behandelen : om de twee jaar, op Paaschdag — de dag, waarop de zomerlivrei werd gedistribueerd — had deze advokaat recht op een nieuwen tabbaard [6]).

Als laatste nota kunnen we hieraan toevoegen dat de abdij de wol, die ze uit haar eigen schaapskooien bezat, af en toe verkocht om er laken van te laten weven. Op 3 Juni 1538 b.v. kocht Jan vanden Kerkhove, « borgher ende ingeseten der stadt Diest », te Averbode de wol op voor een termijn van 3 jaar. Hij zou laken laten weven uit deze wol, en beloofde « hem nyet te suecken in eenigher manieren in die leveringhe der vesteryen van Everbode ende anders zy, mer die te leveren nyet ergher in stoff ende werck noch hoogher in prys dan hy tot noch toe gedaen heeft » [7]). Het spreekt vanzelf dat laken, geweven uit eigen wol, niet kon in aanmerking komen voor de kleeding van den prelaat of van de prelaatsbedienden. Maar men beproefde het konvent af en toe tevreden te stellen met laken uit gewone wol, hoezeer het konvent er ook op aandrong om geen andere stof dan Engelsch laken voor zijn kleeding te ontvangen.

c. *De Kleeding van het Konvent.*

De regeling der kleeding van het konvent had in het begin der zestiende eeuw heelwat voeten in de aarde gehad.

Na tal van diskussies tusschen den prelaat en de religieuzen, had prelaat Jeroom Smeets — die in zijn vroegere jaren al deze diskussies had meegemaakt — in 1544 een regeling voorgesteld, welke ieders goedkeuring kon meedragen.

Vóór deze regeling getroffen werd, was de kleeding van het konvent zoowat aan het arbitrium van den prelaat overgelaten. De stof, welke de prelaat voor de kleeding van zijn konvent bestelde, was

---

6) Op 25 September 1532 « misimus M. Jaspari Stynen, advocato nostro in Cancellaria Brabantie per Petrum de Ghilze servitorem nostrum per Diest Bruxellas proficiscentem octo carolos, quolibet ad xx st. Brabantie computato, pro panno tabardi soliti dari ut eo diligentius serviat ». *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 22 r°.

7) « Tot Everbode in aula abbatiali presentibus ff. Paulo provisore Averbodiensi, Dno Adriano Vander Scaeft sacerdotibus, Henrico vanden Hove sutore Averbodiensi et me Henrico de bona Domo testibus ». Volledige tekst van het contrakt in *Cartarius Abbatis Quartus*, I, 15, fol. 95 r°.

overigens veel goedkooper en veel gemeener dan wat hij voor zijn dienstboden uit de prelatuur kocht.

Wanneer we bv. de post « kleeding van het konvent » in de boeken van prelaat Dionys vander Scaeft onderzoeken, vinden we volgende nogal pikante bijzonderheden.

Op 30 September 1532 koopt de prelaat, voor de kleeding van het konvent, 26 el wit laken. Dit laken zal slechts een gewoon goedje geweest zijn : het kostte amper 12 stuivers de el. Op 10 Oktober 1532 koopt de prelaat, « een rolle grof lynen lakens » om hiervan mantels voor het konvent te laten maken. De gansche rol kostte slechts 2 gulden en 9 stuivers. Op 20 Oktober koopt de abt 15 el wit laken, tegen 15 stuivers de el; op 3 December 1532 28 el « panni lanei albi nondum omnino parati », tegen 11 stuivers de el. Op 29 Januari 1533 koopt hij opnieuw 35 el wit laken tegen 16 stuivers de el. En zoo verder. Gedurende al deze volgende jaren, tot en met 1539, koopt de abt herhaald wit laken van 13 en 14 stuivers de el. Als voering voor de kleederen der conventuales gebruikte men een sterk en stijf weefsel van hennepvezels [1]).

Men weet dat, in de zestiende eeuw, de religieuzen gedurende het gansche jaar een grooten mantel droegen tijdens de metten. De groote mantel hoorde overigens in deze periode tot het volledig habijt. Prelaat Dionys vander Scaeft had medelijden met zijn religieuzen, die geen andere mantels hadden dan de zware mantels in laken : hij besloot hun een zomermantel ten geschenke te geven. Met dit doel kocht hij, op 18 Juni 1533 te Antwerpen, een extragoedkoop goedje « wit fasteyns » van zegge twee stuivers de el, alsmede 90 el weefsel uit hennepvezels, tegen zegge anderhalven stuiver de el. Met dit alles hadden de religieuzen dan toch een zomermantel [2]).

Deze of dergelijke regeling der vesterij bleef dan van jaar tot jaar van kracht. Ettelijke religieuzen reklameerden wel eens; doch ingrijpende veranderingen kwamen niet tot stand. Tijdens het abbatiaat van Paulus Gielmans werden zoowat tweehonderd el wit laken per jaar aan de kleeding van het konvent en het kleine personeel besteed [3]).

---

1) Overvloedige bijzonderheden hierover in *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 20 alsmede in *Computationes Provisoris*, I, 45, fol. 95 r°.

2) *Ibid.*, I, 44, fol. 20 r°.

3) Tijdens het jaar 1541 besteedde de vestiaris aan vestitura conventualium et parvae familiae 189 en drie kwart el; in 1542 218 en drie kwart el. Zie *Cartarius Abbatis Quartus*, I, 15, fol. 160 r°.

De nieuwe prelaat, Jeroom Smeets, besloot echter een nieuwe regeling voor de kleeding te treffen.

In 1544 werd dan de volgende regeling voorgesteld.

Om de twee jaar, tegen Paaschdag, zou ieder religieus een nieuwen toog in Engelsch laken ontvangen. Om de drie jaar, eveneens rond Paaschdag, zou ieder een nieuwe groote kap in Engelsch laken bekomen. Tezelfdertijd als de kap, zou een nieuwe mantel (diplois) in Engelsch laken gegeven worden. Verder zou ieder, om de acht maand, « par caligarum de bono panno Diestensi » ontvangen, alsmede elk jaar « indusiam de antiquis vestibus resignatis ».

Wat de kleeding der novicen betreft, geen novice zou tot de geloften toegelaten worden voor zijn ouders of vrienden het noodige Engelsch laken verstrekten om een nieuwen toog, een nieuwe kap alsmede een nieuwen mantel te maken. Verder zouden ze dan, na aflegging van hun geloften, om de twee of de drie jaar een nieuwen toog ofwel een nieuwe kap en een nieuwen mantel ontvangen.

Dezelfde regeling werd, mutatis mutandis, toegepast op de beide religieuzen, die als kapelaan werden geplaatst in de aangeziene parochie van Wezemaal; op de konventsreligieuzen, die tijdelijk werden uitgezonden als hulp voor zieke of hulpbehoevende pastoors, alsmede op conventuales, die te gepasten tijd tot pastoor zouden benoemd worden.

Of deze regeling, die blijkbaar wederzijds met sympathie werd begroet, in de praktijk werd toegepast, blijft een open vraag. Prelaat Smeets overleed korten tijd nadat hij deze regeling had voorgesteld [4]).

Prelaat Volders, de opvolger van Smeets, stelde van zijn kant een regeling voor — in Oktober 1547 —, welke nagenoeg met de vorige overeenstemt.

Elk jaar, rondom het Paaschfeest, zou de prelaat een distributie van kleederen aan het konvent geven.

Het eerste jaar zouden aan ieder gegeven worden « duo paria caligarum, longa tunica cum scapulari et cuculla ». Het tweede jaar « unum par caligarum, diplois una, longa tunica cum scapulari atque cuculla. Et cappa longa cum cuculla » [5]).

Met dit alles beschikten de religieuzen dan over een goeden voorraad kleedingstukken. Ze droegen voortaan Engelsch laken, en hadden volstrekt geen reden meer tot klagen.

---

4) We geven den volledigen tekst van deze regeling in Bijlage XXXI.

5) We geven den volledigen tekst van deze regeling in Bijlage XXXII.

Men stelle zich inmiddels niet voor dat al het laken, bestemd voor de kleeding van het konvent, Engelsch laken was. Zulke luxe kon de prelaat zich tegenover het konvent niet permitteeren. Nog steeds werd, als vroeger, een deel der wol van de abdij aan lakenfabrikanten verkocht, en dezen leverden dan in ruil, als gedeeltelijke betaling in natura, afgewerkt wit laken. Van December 1548 tot eind-Februari 1549 leverde de lakenkoopman Libertus van Meerbeeck, uit Tienen, niet minder dan 162 el laken, uit wol der abdij geweven, « pro vestitura conventualium ». Verder vindt men nog tal van dergelijke leveringen, in de rekenboeken verantwoord [6]). Zoodan, nagenoeg de groote helft van het laken voor het konvent zal niet uit Engelsch laken hebben bestaan. Doch het was laken van voortreffelijke kwaliteit. Luidens het contrakt, op 5 Juni 1551 met den lakenkoopman afgesloten, moest het « wit wullen laken » zijn, « goet ende fyn van stoffe, styf, twee ellen breet ». En in het contrakt van het volgende jaar, dd. 12 Mei 1552, eischt men « wit wullen laken wel bereyt, goet van stoffe ende van wollen, beter dan tiaer voorleden het laeken was » [7]).

Niet alleen voor de gewone kleeding van zijn religieuzen moest de prelaat instaan : hij voorzag hen ook van alle overige benoodigdheden voor de onderkleeding en de stoffeering van hun cel.

Wanneer iemand beddelakens noodig had, moest hij eenvoudig den prelaat verwittigen. De latere abt, Matthaeus Volders, destijds nog Supprior in de abdij, ontving op 10 Januari 1534 een paar wollen beddelakens van prelaat Dionys vander Scaeft. De cantor, Andriaan van Bergen, ontving eveneens een paar wollen beddelakens [8]).

Wanneer iemand bij Wintertijd te veel leed van de koude in de kerk, was de prelaat gaarne bereid een pels te bezorgen. In den Winter van 1534 kocht Dionys vander Scaeft te Antwerpen, voor drie gulden, een nieuwen pels voor Adriaan van Bergen. Een paar jaren later, in den Winter van 1538, kocht hij, voor 66 stuivers, een pels voor frater Matthias van Gemert [9]).

De Prior kreeg van den Prelaat in 1537 een nieuwe matras ten geschenke, alsmede een nieuw schabelletje, om gemakkelijk in het bed te kunnen stijgen.

---

6) Zie *Computationes camerarij*, I, 58, fol. 113 vlgg.
7) *Cartarius Abbatis Quartus*, I, 15, fol. 237.
8) *Cartarius Abbatis Quintus*, I, 16, fol. 184 r°.
9) *Ibid.*

Zoo had de prelaat, buiten de eigenlijke kleeding, nog allerhande onkosten voor zijn religieuzen te bestrijden. Alle deze kleinigheden, zoo schrijft Dionys vander Scaeft, werden niet eens in de rekenboeken opgeteekend [10]).

Het kan bevreemding wekken, dat de prelaat zelf al deze onkosten moest bestrijden, terwijl het konvent toch — in deze periode, nu de scheiding tusschen abtelijke en konventueele goederen nog bestond — zijn eigen inkomsten alsmede zijn eigen goederen bezat.

We hebben zelf ons de vraag gesteld, en meteen hebben we een onderzoek ondernomen betreffend de konventsgoederen en hun gebruik. In dezen werden we op de allereerste plaats ingelicht door een registertje, in 1537 door den toenmaligen pitantier, den lateren prelaat Jeroom Smeets, opgemaakt [11]). Dit register is geheel eigenhandig door Smeets geschreven, met enkele aanvullingen tot 1547.

Dit registertje geeft allereerst een prettig overzicht van het zilverwerk, dat het konvent te dezen tijd bezat [12]).

Het konvent bezat nl. twaalf zilveren schotels, « quarum quelibet in fundo habet septem puteos in modum nummorum ». Verder nog twaalf andere zilveren schotels, in 1537 gerepareerd en van een zilveren voetstuk voorzien, « quarum quelibet in fundo habet tres puteos ». Verder nog twaalf andere zilveren schotels, voorzien van een deksel in vorm van « kardinaels hoijen ». Men bezat ook 20 zilveren drinkbekers, met vergulden rand, alsmede twaalf groote zilveren drinkbekers zonder vergulden rand. Bovendien nog 28 zilveren lepels; van vorken was in dezen tijd nog geen spraak. Tenslotte had men nog ettelijke groote zilveren gereischotels, alsmede « unam tasseam argenteam deauratam circa circumferentias cum signo aquile in fundo » : dit kleinood was bestemd voor het gebruik van den senior uit het konvent.

De eigen finantiëele middelen van het konvent waren aanzienlijk; doch alle inkomsten moesten voor bepaalde doeleinden gebruikt worden. In 1538 ontving het konvent, globaal, 898 gulden. Het gaf echter 900 gulden uit voor afkoopen van verschillende erfcijnsen. Toen Jeroom Smeets ontslag nam als pitantier, liet hij ruim 302 gulden in kas achter.

---

10) « Alia exposita ad similem causam diversis in locis partim scripta sunt, partim etiam omissa; aliqua in registro nostro expositorum, alia etiam in expositis provisoris nostri fr. Pauli de Eerssel ». *Ibid.*

11) Het is reg. 518 van sectie I.

12) « Inventarium quantum ad argentea in archivis seu erario nostri conventus Averbodiensis existentia ». *Ibid.*

Bij het beheer van deze geldelijke middelen werd echter een zeker geheim bewaard. Men merkt duidelijk dat men een en ander liefst voor den prelaat geheim hield, « quia Dominus Abbas magis mallet suos conventuales in abstinentia quam in abundantia vivere », schrijft pitantier Jeroom Smeets.

Wanneer de prelaat in financiëele moeilijkheden zat, was het konvent inmiddels steeds bereid om bij te springen. In 1542, toen prelaat Gielmans voor een hooge som moest bijdragen in de gedwongen leening van het landsbestuur, schonk het konvent hem een bedrag van 100 gulden.

Toen de gewezen pitantier Jeroom Smeets prelaat werd, kende hij vanzelfsprekend den toestand der konventskas maar al te best. Hij deed dan af en toe beroep op deze kas. Op 20 Juli 1543 leende Smeets 100 gulden uit de kas van het konvent. Even later, toen een nieuwe staatstaks onder vorm van gedwongen leening aan de abdijen werd opgelegd, gaf het konvent aan den prelaat een bedrag van 100 gulden; doch — den prelaat in zijn kwaliteit van gewezen pitantier niet zonder reden vreezend — voegde het konvent er den wensch aan toe voortaan bevrijd te blijven van alle nieuwe en latere impositurae.

Met dit alles was de kas van het konvent nog steeds goed voorzien. Toen de pitantier, Lucas Bloems, op 14 Maart 1545 ontslag nam, liet hij een saldo van 400 gulden in kas achter. Pas een jaar later evenwel, op 17 Oktober 1547, bleef slechts een saldo van 25 gulden en vier en een halven stuiver over [13]).

3. *Een Bezoek aan de cel van een Religieus.*

In de periode, die ons bezighoudt, bezat ieder religieus zijn eigen cel.

Dank zij de inventarissen, die in de jaren 1540 voor vier cellen van religieuzen werden opgemaakt [1]), kunnen we ons nagenoeg voorstellen hoe de cellen gemeubileerd waren, en wat een religieus zooal op zijn cel bezat.

Men ontmoet er allereerst enkele meubelen.

Op de eerste plaats een schrijftafel. Deze schrijftafel kon een eenvoudige « scryflaeye » zijn of ook een fraaier schuivend kantoor met slot.

---

13) Al deze inlichtingen komen uit gemeld reg. 518.

1) Deze lijsten staan volledig in Bijlage XX.

Men had er ook meestal een lessenaar : een vrijwel hoog meubel, waarbij men staande kon lezen. Sommigen hadden zelfs twee zulke lessenaars op hun cel staan.

Dan was er ook meestal een tafel : « een quade tafel » of « een quaet houten laeyken ».

Men had er ook meestal een leunstoel « oft zetelstoel ». Verder nog een kistje, dat gesloten kon worden : « parvum coffretum antiquum », « houten doose » of « kistje ». Ook was meestal een kleine bibliotheek, een « boecscapken » aanwezig, alsmede een houten of metalen kandelaar, die de verlichtingskaarsen moest dragen.

Sommigen beschikten ook over een zandbus, een « cleyn cuypken », een kleinen spiegel of een drinkglas. Ieder had ook zijn inktpot.

Arnold van Leefdael, de jongen uit adellijke familie, bezat zelfs een clavecimbel, « een clavicordium ».

Elk religieus had dan nog een of ander gerei op zijn cel, volgens de liefhebberij, waarmede hij zich in vrije stonden bezighield. Een had een « naeylaeye », een « muysenvelleken » en zelfs een « hantboghe zonder pees ».

Met hun coiffuur waren de jongelui blijkbaar niet zeer bekommerd : slechts één onder hen beschikte over een « quaden ivoren camp ».

Wanneer we nu even de « laeye » willen opentrekken, kunnen we zien wat men toen zooal aan kleeding op de cellen bezat.

Men vindt er vanzelfsprekend een toog, een schapulier, een kovel, een kap. Men vindt er verder enkele zeldzame zakdoeken, een paar slaapmutsen, een paar lakens, een paar hemden, een broek, een paar wollen lakens, een blauwe sargie, een zwarten pels, een wit almutium, alsmede de groote pantoffels voor de Metten, de « mettenbooten ». Verder staat er een bed, meestal een pluimenbed met peluw, een pluimenkussen met fluwijn en het gewone slaap- en waschgerief.

De bemeubileering was, zooals men ziet, eenvoudig en bescheiden.

4. *De gewone Dagorde.*

De gewone dagorde der abdijen in de zestiende eeuw is niet onbekend. Men vindt ze opgegeven in de Statuten van 1505.

Laten we dan deze dagorde volgens de Statuten in de hoofdzaken voorhouden. Uit verschillende bronnen zullen we daarna kunnen nagaan of deze dagorde metterdaad in de abdijen werd gevolgd.

Hier volgt dan de gewone dagorde, zooals de Statuten haar voorzien.

Vóór Middernacht worden de religieuzen gewekt. De eerste klok voor de Metten wordt geluid gedurende een tijdsruimte, die minstens voldoend is om de Zeven Boetpsalmen te lezen. Inmiddels kleedt ieder religieus zich aan, en blijft in zijn cel, bezig met gebed of oratio mentalis. Tegen Middernacht, gaan allen ordelijk naar de kerk toe om er de Metten en de Lauden te zingen.

Na dit Nachtofficie, gaan allen terug te bed om te rusten tot tegen Prime. Prime moet beginnen rond het uur van den dageraad. Op dezelfde manier als voor de Metten, komen alle religieuzen processiegewijs naar de kerk om Prime te zingen. Gedurende den zang van Prime, verlaat de priester, die de Missa Matutinalis moet zingen, het koor. Na Prime wordt in het koor de Missa Matutinalis gezongen. Na het offertorium van deze Mis, verlaten de priesters, die privaat de Mis willen opdragen, het koor en beginnen hun Missen. Nadien blijft het konvent nog een tijdje in de kerk, « vacans orationi » : en hier is een tweede gelegenheid voor 'n oratio mentalis. Allen blijven in de kerk tot de klok voor het Kapittel wordt geluid. Men heeft op dit oogenblik ook gelegenheid zijn Biecht te spreken in de kapittelzaal. Nadien volgt het Kapittel.

Voor de verdere dagorde bestaat een ietwat verschillende regeling voor zomer- en wintertijd. De zomertijd wordt gerekend van Paschen tot 14 September; de wintertijd van dezen datum tot Paschen.

In Zomertijd dan zullen de religieuzen vanaf het Kapittel tot Terts arbeiden of studeeren. Op bepaald uur volgen Terts, Hoogmis en Sext. Van Sext af tot aan het middagmaal moet men opnieuw studeeren.

Dan volgt het middagmaal — dat allen « in cappis » moeten gebruiken — met de dankgebeden. Na deze gebeden gaan allen naar het dormitorium voor een middagdutje, dat duurt tot aan Noon. Na Noon, blijven allen in den kruisgang tot de Prior het teeken geeft om den arbeid te beginnen. Nadien volgen de Vespers en het avondmaal. Na het avondmaal, is het alweer studietijd.

Deze zomerdagorde ondergaat enkele wijzigingen op de vastendagen. Op zulke dagen worden Terts en Sext voor de Hoogmis gezongen, en Noon onmiddellijk na de Hoogmis. Na Noon volgt het middagmaal met de dankgebeden, waarna men de middagrust aanvangt tot het teeken van opstaan gegeven wordt.

Op de dagen van oogst of arbeid in het hooi, begint de Missa

Matutinalis des morgens zeer vroeg, en gaan alle beschikbare religieuzen mede naar den arbeid.

In Wintertijd volgt Noon onmiddellijk na het middagmaal. Voor noch na Noon wordt middagrust genomen, doch men begint, onmiddellijk na Noon, met studeeren of houdt zich bezig met een nuttig werk. Deze arbeid duurt tot aan de Vespers.

Na de Vespers, « cenabit conventus hora bona sic ut completorium possit post cenam eciam hora bona et solempniter cantari » [1]).

Tenslotte wordt dan Compleet gezongen, waarna alle religieuzen met wijwater besproeid worden. Allen trekken dan de kap over het hoofd en gaan, in groot stilzwijgen, de trap op naar het dormitorium. De nachtrust begint.

Dat deze dagorde metterdaad in de abdijen werd nageleefd, lijdt geen twijfel.

De Metten werden ongetwijfeld te Middernacht gezongen. We hebben het hooger reeds gezegd, toen we verhaalden dat prelaat Geeraard vander Scaeft, des nachts, onmiddellijk na de Metten, in het geheim werd begraven.

Er is inmiddels een pikant dokument in het archief te Averbode, waaruit haast de gansche dagorde kan opgemaakt worden. We bedoelen het overigens niet stichtend relaas der « Excessus perpetrati » op 18 Juli 1549 [2]). Het betreft hier een geval van insubordinatie, voorgekomen tijdens het abbatiaat van Matthaeus Volders. Het relaas, dat we over deze gebeurtenis bezitten, is geschreven ten ongunste van de zg. insubordinatie, en zal dan wel zeer tendentieus opgesteld zijn. We kunnen het inmiddels gebruiken als getuige voor de gewone dagorde der abdij; in dit opzicht, is het dokument uiterst interessant.

We leeren uit dit stuk allereerst dat de Vespers werden gezongen. De Vespers werden in het koor gezongen, terwijl de Vigiliae van het Doodenofficie in den kruisgang werden gereciteerd. Voor het avondmaal werd een teeken door de klok gegeven. Op dit teeken, trad ieder den refter binnen, wachtend op den Prior, die het laatste teeken moest geven om het gebed voor het avondmaal te beginnen. Compleet werd verder in de kerk gezongen. Daarna begon de nachtrust : de sleutels van het dormitorium en den kruisgang werden door den rector conventus medegenomen. Des nachts werden de religieuzen tijdig gewekt om de Metten te zingen. Later, tegen Prime, werd

---

1) Statuten van 1505, dist. I, hfst. 2 vlgg.
2) Arch. Av., sectie I, bundel 2.

het konvent opnieuw gewekt voor het « officium in horis et Missis ». En later werd dan met de klok het gewone teeken voor het Kapittel gegeven.

Ziedaar wat het relaas der gemelde « Excessus » leert. Het geeft, zooals men ziet, bijna de volledige dagorde weer.

We beschikken verder nog over enkele Monita van Geeraard vander Scaeft, uit de jaren 1510 ongeveer. Ze handelen over alles en nog wat. Ze geven echter verschillende aanduidingen over de alstoen gevolgde dagorde, en staan daarom hier op hun plaats. We geven ze zooals vander Scaeft zelf ze heeft genoteerd in zijn Cartarius Abbatis [3]).

« In refectorio et alijs locis silentium teneant.

Post Completorium nemo ecclesiam exeat ascendantque.

Ambitus ante Capitulum non aperiatur.

Familiares laici in ambitu vel refectorio ante Capitulum non veniant.

In processionibus unus conversorum gerat crucem, famulus conventus aquam benedictam; et in duplicibus candelas.

In triplicibus omnes communicent.

Confratres debent convenire et sedere in ambitu dum pulsus incipitur. Debent se melius succingere.

Ceremonialia observare.

Item loquantur latinum, nobilissimum ydioma.

Item officiati celebrent missam bladalem et dominicis ac festis servent cursum.

Item fiat tabula de cursu.

Item in dominicis et festivis diebus debent iuvenes manere in claustro.

Janua claustri manebit clausa usque post Capitulum. »

Deze Monita herinneren aan een oud gebruik, dat te Averbode van sedert menschenheugenis bestond : de zg. Missa bladalis. Deze korenmis werd elken dag, vóór Prime, gelezen ten behoeve der werklui en der gasten. Men las deze Mis achter in de kerk, aan het altaar, dat gewoonlijk diende als altaar voor de « parochie ». De Missa bladalis was gedoteerd door vroegere prelaten. In 1518, toen men besloot deze Mis achterwege te laten, bestond het gebruik zeker meer dan honderd jaar. Toen echter Generaal de Bachimont op 31 Maart 1518 te Averbode op visitatie kwam, beval hij het celebreeren dezer Mis te hernemen. Men zou echter deze Mis tijdig

3) *Cartarius Abbatis Primus, l. c.*, I, 12, fol. schutsblad v°.

moeten beginnen, opdat ze voor Prime geeindigd zou zijn. Een officialis der Prelatuur zal ze opdragen; en naar aanleiding hiervan zullen de officiales der prelatuur vrij zijn van den cursus hebdomadae in het konvent. De dotatie der Mis zou evenwel eigendom van het konvent blijven : twee derden der opbrengst zouden besteed worden voor onderhoud der zieken. Een derde zou worden gebruikt om voor de conventuales de pas in de mode komende bireta te koopen [4]).

Tenslotte willen we in herinnering brengen dat te Averbode, op bepaalde dagen, de Missa de Beata in het koor werd gezongen in plaats van de Matutinalis [5]).

5. *Enkele oude Gebruiken.*

We bespreken hier nog een en ander oud gebruik uit de abdijen der zestiende eeuw. Een en ander zal het beeld, dat we totnutoe van het leven in de abdijen bezitten, nog vollediger maken.

We hebben hooger gezien dat, bij gelegenheid van een visitatie, de priesters van het konvent toelating ontvingen om, op bepaalde termijnen, op bezoek te gaan bij hun familie. We vinden dan, in de boeken van prelaat Dionys vander Scaeft, een postje dat ten titel draagt : « Viaticum datum a nobis religiosis exeuntibus ad visitandum parentes, amicos, etc. »

Op 26 April 1534 ging de religieus Pieter van Mol voor drie dagen op bezoek bij zijn bloedverwanten te Mol. De prelaat gaf hem geld voor de reiskosten : 10 stuivers. Weldra trof men echter de algemeene schikking dat ieder het noodige bedrag voor zulke onkosten zou ontvangen van den Prior : de prelaat schonk den Prior een bedrag van achttien gulden « pro communi necessitate confratrum » [1]).

De religieuzen gingen dan hun reiskosten aan den prior vragen. Doch ze wendden zich ook tot andere oversten. Op 14 Juli 1536 was de Supprior op bezoek bij zijn familie gegaan, en hij had de nogal aanzienlijke som van 2 gulden en 8 stuivers uitgegeven. De provisor,

---

4) Arch. Av., I, oorkonde 3059. Zie Bijlage III.

5) *Ibid.*, oorkonde 3017. Zie Bijlage II.

1) « Anno xxxiiij Aprilis dedimus pro viatico fr. Petro Mol proficiscenti ad Mol versus parentes suos ibique iij diebus pausanti x st. — Alij receperunt a Priore fr. Thoma de Eerssel, ad cuius manus deposuimus pro communi necessitate confratrum xviij flor. car. — Require aliqua in registro nostro expositorum et apud exposita Provisoris fr. Pauli de Eerssel ». *Cartarius Abbatis Quintus, l. c.*, I, 16, fol. 186 r°.

Gielmans, schonk hem dit bedrag terug en noteerde het gewoon in zijn uitgaven. Een paar maanden later, 7 November 1536, ontving de Supprior enkele van zijn vrienden op bezoek in de abdij en hij had hen op Rijnwijn getrakteerd, e.w. voor het aanzienlijk bedrag van 3 gulden en 5 stuivers. De provisor betaalde het gelag bij den bottelier, en noteerde het eveneens in zijn uitgaven. Toen inmiddels de prelaat de uitgaven nakeek, vond hij er deze beide bedragen en verbood nog verder zulke uitgaven te doen zonder zijn uitdrukkelijke toelating [2]).

Voortaan werden dan de noodige gelden voor vacantiereizen gewoonlijk bij den prelaat of den prior gehaald [3]).

Rondom Nieuwjaar schonk de prelaat aan alle leden van het konvent een nieuwjaarcadeautje. Het gebruik wilde, dat dit geschenk bestond uit twee messen voor elk priester, een mes voor elk jonge frater en een pennemes voor elk leekebroeder. Gewoonlijk werden deze messen te Mechelen gekocht [4]).

Een belangrijke vraag is steeds deze : hoe was het gesteld met het naleven van het votum paupertatis. Onderhield men dit votum volgens zijn gestrengheid ? Bestond werkelijk het vita communis ? Of hield ieder er een peculium op na ?

Het lijdt geen twijfel : ook in de zestiende eeuw eischte men van elk Premonstratenzer de volledige naleving van het votum paupertatis. Doch ook toen ondervond men dat het moeilijk is in dezen alle misbruiken doelmatig uit te roeien. Het bezit van een peculium, onder een of anderen vorm, was een ingewortelde traditie gewor-

---

2) Op 14 Juli 1536 « concessit Dnus fr. Balthazari suppriori visitando parentes pro bibalibus et expensis suis ij car. viij st. » Aldus in *Exposita Provisoris, l. c.*, I, 45, fol. 61 v°. De prelaat noteert hierbij in margine : « Nihil amplius sine mandato. Est nimium et posteris daretur mala sequela ». Verder noteert de provisor, *ibid.*, fol. 62 v° : op 7 November 1536 « solvi Petro bottelario nostro pro vino Renensi per fr. Balthazar suppriorem cum amicis habito pariter et de mandato Dni mei iij car. v st. » De prelaat noteert hierbij : « Non amplius ».

3) Op 7 Juli 1539 « dedimus fr. Adriano Berghensi sacriste et fr. Lamberto Diepenbeeck circatori, euntibus recreationis causa ad monasterium de Ghempe, ubi preest frater fratris Adriani xxx st. pro viatico. — Item fr. Petro de Mol eunti ad amicos x st. Cetera require apud exposita Prioris ». *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 5 v°.

4) Nota van Geeraard vander Scaeft op 18 Jan. 1525 : « Encenie cultellorum confratribus anno xxv° xviij Januarij : Sacerdotibus cuilibet unum par cultellorum dictorum coeckmessen; juvenibus cuilibet cultellus unus; conversis cuilibet unus cultellus dictus cnyffken ». *Cartarius Abbatis Tertius*, I, 14, fol. 28 r°. — Op 23 Febr. 1540 kocht de prelaat te Mechelen 16 paar messen. Dicti cultelli empti sunt pro encenijs religiosorum et per nos soluti. Op 20 December worden opnieuw messen gekocht pro encenijs religiosorum. *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 296 r°.

den. En, hoezeer de visitators ook op dit punt nadruk legden : ze moesten steeds terugkomen op denzelfden eisch tot naleven van onbeperkt gemeenschappelijk bezit.

En, om het maar dadelijk te zeggen : men slaagde er niet in het peculium gansch af te schaffen. We durven niet zeggen dat het in zijn ergsten vorm bleef voortbestaan, zoo nl. dat ieder religieus over een bepaald sommetje geld beschikte; doch anderzijds kon men er, vóór het Concilie van Trente, blijkbaar niet toe komen alles communiter aan de religieuzen uit te deelen, prout cuique opus est.

Toen Dionys vander Scaeft prelaat werd, einde 1532, schonk hij speciale aandacht aan deze kwestie.

Rondom Paschen 1533 had hij, voor de eerste maal, de Biecht van al de religieuzen gehoord, volgens de voorschriften, en bij deze gelegenheid wilde hij blijkbaar een poging aanwenden tot algeheele naleving van het votum paupertatis.

Ziehier hoe hij zelf beschrijft wat hij in dezen deed.

« Anno 1533 circa Pasche, premissa exhortatione de labe et periculo proprietatis, et auditis omnium confratrum confessionibus, ordinavimus et fleximus per Dei gratiam omnes confratres ut singuli, resignatis omnibus, ad nudam et religiosam paupertatem convolarent, nil omnino possidentes, sed omnia ad manus Prioris deponentes, quem ad hoc ordinavimus. Non recepimus neque voluimus personaliter recipere eorum peculium, ne videremur magis expetere eorum minutissimam pecuniam quam eorem salutem. Mansit igitur omnium peculium, uti speramus, apud Priorem omnesque (speramus) quicquam habentes resignarunt. Si etiam qui aliter fecerunt, non tam nos aut Deum quam seipsos fefellerunt. Ex dicto igitur peculio apud Priorem deposito poterat unusquisque cum discretione et administratione Prioris sumere necessaria.

« Verum, quia hoc pro necessitate confratrum minus videbatur sufficere, ne daremus eis occasionem conquerendi vel rursus thesaurisandi sive ad anteriora revertendi, deposuimus nos ex bursa nostra ad manus Prioris fr. Thome de Eerssel, tres libras gr. Flandrie, pro communi omnium confratrum necessitate, ut inde provideat unicuique de ligaminibus, papiro, cultris, calamis etc. et eiusmodi alijs necessarijs. Verum dictus Prior reddet nobis computum et rationem » [5]).

We kunnen gerust veronderstellen dat dit mooi gebaar van pre-

5) *Cartarius Abbatis Quintus*, I, 16, fol. 182 r°.

laat Dionys vander Scaeft door zijn religieuzen naar waarde is geschat geworden; en dat het bezit van een eigenlijk peculium hiermede een eind nam.

Doch, de zaak die ons hier bezighoudt, was veel ingewikkelder. Met de afschaffing van het eigenlijke peculium was de naleving van het votum paupertatis slechts ten deele gebaat.

In het eerste begin der zestiende eeuw, was het vraagstuk overigens veel vollediger gesteld geworden.

Aan enkele professors der hoogeschool van Leuven was nl. de volgende juridische vraag gesteld : « Quaeritur utrum licet patribus Premonstratensis Ordinis de licentia sui Abbatis peculium habere et certum quid annue pro vestibus aut vino recipere ? » En men had, toen men de vraag stelde, verschillende juridische consideraties aangebracht om te betoogen dat, in deze omstandigheden, n.b. « de licentia sui Abbatis », een peculium wèl geoorloofd was.

Het antwoord der Leuvensche doctoren luidde als volgt :

1. een religieus, die geschenken of brieven ontvangt zonder toelating van zijn overste, stelt een ongeoorloofde daad. « Proprietarius censeri debet. »

2. wie niet bereid is, op verzoek van den overste, afstand te doen van goederen, welker administratie hem werd toevertrouwd, « proprietarius censetur ».

3. wie opstand wenscht te plegen wanneer de prelaat niet bereid is toe te staan pro vestibus et vino « animo ad minus proprietarius censetur ».

4. wanneer de prelaat iets toestaat omdat zijn religieuzen opstand plegen, valt geen schuld op den prelaat, wèl echter op de religieuzen.

5. een religieus mag over een peculium beschikken causa studij aut peregrinationis; doch hij moet steeds bereid blijven dit op verzoek van zijn prelaat af te geven.

Tot den grond der kwestie komend, antwoorden de professors verder dat ieder, desnoods met levensgevaar, moet bereid zijn afstand te doen van alles wat nadere gelegenheid tot doodzonde kan zijn. Men moet dit ook doen wanneer men door een of andere handeling aan anderen gelegenheid geeft tot zware ergernis. Ze besluiten : « non licet monachis in monasterio passim pro vestibus aut vino peculij usum de permissione Abbatis suscipere ». Want daaruit « oritur duplex scandalum pusillorum ». Een zeer oud tegenovergesteld gebruik is in dezen geen verontschuldiging.

Men ziet het : het antwoord was klaar en definitief. Prelaat

Dionys vander Scaeft was dus in zijn goed recht, ook van louter juridisch standpunt uit [6]).

Niettegenstaande dit alles, werden de oude misbruiken toch niet uitgeroeid. Indien prelaat Dionys vander Scaeft erin mocht slagen het eigenlijke peculium af te schaffen, hij liet het peculium voor de kleeding en den wijn voortbestaan. Hierin zou overigens geen ingrijpende verandering geschieden voor de dekreten van het Concilie van Trente zouden kunnen toegepast worden.

Het bleef, ook lange jaren na het temperamentvolle monitum van prelaat Dionys vander Scaeft, gewoonte aan enkele religieuzen een bedrag in geld ter hand te stellen voor hun kleeding. Rondom 1533 b.v. ontving de pitantier een bedrag van zeven en een halven gulden per jaar voor zijn kleeding [7]). Rond denzelfden tijd beschikte de provisor, Paulus Gielmans, over een bedrag van 8 gulden voor zijn kleeding [8]).

De abbatiaten van Dionys vander Scaeft en Paulus Gielmans gingen voorbij zonder dat op dit domein eenige verandering intrad. In 1544 beschikte althans de camerarius nog over een vastgesteld bedrag in geld voor zijn kleeding en zijn portie wijn. Voor beide posten had hij jaarlijks recht op 6 gulden [9]).

Hetzelfde gebruik bestond overigens nog onder prelaat Matthaeus Volders [10]). Het zou pas uitgeroeid worden door prelaat Gillis

6) Volledige tekst in reg. 217 der sectie I, fol. 3-4.

7) Uit de eigen nota's van prelaat Dionys vander Scaeft : « Vestitura Pietantiarij Averbodiensis conventus. fr. Jacobus de Herentals pietanciarius solutus est per nos cum vestibus ex indumentis nostris sibi administratis de et pro primo anno suo. — Item anno xxxiiij° Marcij vja stilo Leod. solvimus dicto pietanciario vij 1/2 car. pro vestitura cessa Andree anni xxxiij. — Deinde solvimus sibi de vestitura sua cessa Andree annorum xxxiiij et xxx quinti xv car. Et de eodem termino Andree anni xxx sexti solvimus sibi vij 1/2 flor. car. » *Exposita Abbatis*, I, 44, fol. 21 v°.

8) Nota van Gielmans uit 1537 : « R. D. meus tenetur mihi provisori pro vestitura mea cessa Andree anni 36... viiij car. » En uit 1538 : « Item R. D. tenetur provisori pro vestitura eius cessa Andree anni xxx septimi viij car. » *Computationes Provisoris*, I, 45, fol. 77 r°.

9) Camerarius Theodoricus Badonis van Roermond noteert achteraan zijn computatio voor 1544 : « Item serviunt mihi xij car. loco vestiture mee per R. D. addicti de terminis Maij annorum xliiij et xlv. Item loco vini vj car. cessi Andree xlv. » Zie *l. c.*, I, 51, fol. 32 r°. Prelaat Smeets keurt dit goed, *ibid.* : « inclusis xviij car. loco vestiture duorum annorum et vini unius anni ». Het gaat zoo trouwens verder de volgende jaren.

10) Afrekening tusschen prelaat Volders en pitantier J. Vaes. Joannes Vaes van Koersel was pitantier gedurende vijf jaar. Hij heeft recht : « loco vestiture longe » op zeven en een halven gulden per jaar. Voor 5 jaar maakt dat 37 en een halven gulden. Zie *Cartarius Abbatis Quartus*, I, 15, fol. 250 r°. Deze afrekening dateert van 1549.

Heyns, die rondom 1573 het Concilie van Trente zou gaan toepassen.

Tot slot van deze reeds te lange studie geven we nog enkele lokale gebruiken.

Evenals in alle andere abdijen, werden te Averbode zeer veel aalmoesen uitgedeeld. Uit een akt van prelaat Volders, gedateerd 14 Februari 1557, weten we dat, elken Vrijdag, ongeveer 2400 menschen aalmoesen te Averbode kwamen halen. In dit getal worden de personen, die dagelijks aalmoesen ontvingen, niet medegerekend [11]). We weten verder uit het testament van prelaat Volders dat het getal kon klimmen tot 4000, wanneer b.v. de lijkdienst van een prelaat gehouden werd. Volders bepaalt in zijn testament dat, op den dag van zijn lijkdienst, aan alle aanwezige armen een brood alsmede een stuiver zal gegeven worden. Deze uitdeeling van aalmoesen moet tijdig aangekondigd worden te Tessenderloo, Vorst, Veerle, Einthout, Testelt, Messelbroek en omliggende dorpen. De prelaat schat de globale uitdeeling van de aalmoesen op zulken dag, op 200 gulden. Hij rekent met een toeloop van nagenoeg 4000 personen [12]).

Op Witte-Donderdag bestond ook, sedert oude tijden, een belangrijke uitdeeling van brood aan de armen. Alle armen, welke zich dien dag aan de porta aanmeldden, ontvingen een haring alsmede een stuiver. Op denzelfden dag werd het Mandatum Pauperum gehouden. Een aantal armen, evengroot als het aantal conventuales, werd tot het Mandatum Pauperum toegelaten; ieder van hen mocht het middagmaal gebruiken in hospitali en ontving bovendien een bon voor het koopen van een paar schoenen. De jongste priester van het konvent waschte buitendien nog de voeten van dertig andere armen, in den kloosterpand der abdij. Elk dezer armen ontving nog extra een haring alsmede een halven stuiver [13]).

Een groote toeloop van volk kwam ook te Averbode op den feest-

---

11) « Wy Mattheus de Rethy... doen te weten hoe dat brenger deser van onzen rentmr. int quartier van Tienen ontfangen ende geladen heeft 18 mudden rog ende 18 mudden tarwe ende dit voor onsen godshuys noodruft, ende oock om te subvenieren de arme persoonen, die alle vrydagen in getale ontrent 2400 die aelmoesen int goidshuyse van Everbode komen haelen, behalven die noch daegelyckx by ons van de aelmoesen leven; verzoeken daerom » enz. Gedateerd : « Gegeven binnen Everbode, den 14 Febr. 1557 stylo Leod. » Kopij van Van Hulsel, Arch. Av., I, bundel 11.

12) Volledige tekst in Bijlage XXX.

13) Zie hierover de « Instructio Cellerarij » van prelaat Jeroom Smeets, l. c., I, 178 ad calcem. En vergelijk de *Exposita Provisoris* voor 1536, I, 45, fol. 60 v°.

dag van Sint-Jan-den-Dooper. Het was dien dag een wijdbekend volksfeest. Men hield ook een jaarmarkt rondom de poort der abdij. De eenige afspanning uit de buurt, « den Eyck », kon blijkbaar de behoeften van de bezoekers niet voldoen. De portier van het klooster, Geeraard Eelen, was dan op het lumineuze idee gekomen zelf bier te gaan verkoopen aan de menschen. Dit was echter niet naar den zin van prelaat Geeraard vander Scaeft, die het hem overigens verbood. Doch de goedjonstige prelaat, die voldoend menschenkennis bezat om te weten dat zulks niet zonder meer moet verboden worden, gaf den portier een vette fooi van 12 stuivers en 9 grooten [14]). Hiermede had de portier zijn « verdienste » zonder den last van den verkoop te moeten dragen. En, op deze elegante manier werd de zaak in de beste verstandhouding geregeld.

Zoo dan leefde een abdij in het begin der zestiende eeuw, in de vreeze des Heeren en de vreeze van den vorst. De dagen kwamen en gingen met hun wel en hun wee. Overheen de wisselende generaties van oversten en religieuzen leefde men van dag tot dag volgens de sedert eeuwen aangenomen gebruiken. Overheen de Statuten van 1505 sloot men aan bij de oude Statuten, die sedert de twaalfde eeuw het dagelijksche leven der Premonstratenzerabdijen bepaalden.

Besluit.

In den loop van deze studie hebben we kunnen ervaren dat de Premonstratenzerabdijen, in het begin der zestiende eeuw, prelaten bezaten die konden administreeren. De Abten-Generaal waren op hoogte van hun taak. De kanonieke visitaties waren niet louter formaliteiten : ze wisten te grijpen tot in het werkelijke leven der afzonderlijke huizen. De prelaten bestuurden het domein met bekwame zorg; ze hielden de discipline, pro modulo humano ongerept; ze ontdoken, door alle fatsoenlijke middelen, de vérgaande inmenging van het landsbestuur in de zaken van het hun toevertrouwde huis.

Gespecialiseerd personeel waakte over de verschillende secties van een ingewikkeld doch flink-beheerscht beheer. Arbeidskrachten

14) Een nota van Geeraard vander Scaeft uit 1510 : « Item Gerardo Eelen portario nostro, ut non venderet cerevisiam in die S. Joannis Baptiste, prout abusive consuetum erat, dedimus xiij st. ix gr. » *Exposita Gerardi Abbatis*, I, 43, fol. 70 v°.

werden aanvaard, volgens nauwkeurig-omschreven contrakten, waarin de wijze ervaring van verschillende generaties gekristalliseerd lag. Ervaren of grondig-betrouwbare religieuzen vervulden de vooraanstaande officies. Ze moesten het doen volgens streng-bepaalde richtlijnen, gegroeid uit de bezonken ervaring van eeuwen her. Het budget moèst elk jaar sluitend zijn. En de abt waakte erover dat het, wat ook mocht gebeuren, overheen de wisselende jaren sluitend bleef.

Novicen werden in nogal groot getal aangeworven. Meestal waren het goede en beproefde kandidaten. Hun geestelijke vorming is zeer solied te noemen. Het koorgebed was hèt centrum van den dag. De studies waren doelmatig, aangepast aan de vaste loopbaan, waarvoor alle religieuzen werden bestemd : den parochiedienst. Liever dan lessen te laten geven, waarvan niemand iets mededroeg, gaf men praktische vorming voor de toekomst. Men liep dan geen gevaar groote desillusies op te loopen op domeinen, waarvoor men onvoorbereid moest heeten. De religieuzen waren inmiddels ontwikkelde menschen : ze kenden de klassieke schrijvers; ze kenden het recht; ze leerden godgeleerdheid en H. Schrift; ze leerden prediken. En, tenslotte, ze leefden van ver den grooten, ziedenden gedachtenstrijd van hun eeuw mede : ze bezaten de boeken van de vooraanstaande figuren uit het gistende getijde, dat de zestiende eeuw was. In betrekkelijk aanzienlijk getal gingen ze te Leuven de cursussen volgen : van daar droegen ze doorheen hun gansche leven de grondige vorming mede, die hen tevens den polsslag van het intellektueele leven liet meevoelen.

Tot in de bijzonderheden was hun regiem van keuken en kleeding geregeld. In hun armelijke cellen konden ze, dag na dag, evenzooveel parabels uit het Evangelie beleven.

Zoo blijkt het geweest te zijn in het begin der zestiende eeuw.

Doch het bleef zoo niet duren.

Sedert 1540 beginnen alle banden te verzwakken. Men vergeet het verre Prémontré, waar immers vreemde kardinalen wonen. Men ziet niet meer zoo regelmatig de Visitators. Alleen weet men dat « ginder » het leven achteruitgaand is. Banden van discipline worden losser. Gevallen van insubordinatie worden talrijker. Wanneer dan het Concilie van Trente kwam, was daar geen Premonstratenzer als officiëel vertegenwoordiger van zijn Orde. Hoe kon het overigens ook ? De kardinaal-commendataris was niet van zijn geusurpeerde plaats weg te krijgen.

Toen kwam daar, na jaren van miserie, de nieuwe Abt-Generaal Jan Despruets.

Hij was opgegroeid in de traditie van het begin der zestiende eeuw. Hij was gegroeid uit de traditie. Lange jaren had hij in zijn eigen abdij de rustige orde gekend van een goed beheer. Zijn prelaat was tevens flink administrator en flink intellektueel.

Hijzelf had bovendien gestaan in de volle woeling van den gedachtenstrijd. Aan de universiteit te Parijs had hij de geestesgevechten bijgewoond, die rondom de figuur van den grooten theoloog Maldonatus waren ontbrand. Volhardend studax als hij was, had hij zich in zijn studeervertrek opgesloten, en had hij het dogma verdedigd tegen allerlei aanvallen van de Hugenoten. Te Poissy, op die tragische samenkomst van katholieken en gereformeerden, had hij in een vlammend betoog de kardinalen en bisschoppen van Frankrijk bijna brutaal hun groote fouten in het aangezicht geslingerd. Tegenover menschen, die méér hoveling dan bisschop, méér prins der wereld dan prins der Kerk waren, was hij opgetreden als de engel Gods uit het Oud-Testament. Verder had hij gepredikt in alle groote kathedralen van Frankrijk. En telkens was de geest Gods vaardig over hem geworden, wanneer hij het dogma voor een roezige menigte kon laten triomfeeren.

Dan werd hij Generaal, over een verloren Orde. De jaren van desaggregatie hadden hun werk uitstekend gedaan.

Wat te doen ?

Hij moest niet lang zoeken.

Niets anders zou hij doen, dan de oude gebruiken terug in hun volle levenskracht heroproepen : die gebruiken, waarvan de innerlijke doelmatigheid, de groote waarde en de grondige wijsheid door een bloei van eeuwen was gebleken.

Deze zou dan de tragedie van zijn leven worden : te zien hoe jonge lui, die de waarde dezer gebruiken niet meer kenden, naar iets nieuws gingen zoeken. Hij voorzag dat ze op zijwegen zouden verloren loopen, en de Orde omvormen tot iets, wat ze nooit geweest was.

Uit deze studie zal wel voldoend blijken, dat hij het bij het goede eind had.

In het begin der zestiende eeuw was het leven in onze abdijen goed georganiseerd. Men wist wat men wou. En men bereikte wat men wilde.

We hebben in deze studie geen rehabilitatie der zestiende eeuw, althans in haar eerste decennia, bedoeld. Indien we tot het verras-

sende resultaat gekomen zijn, dat die zoo gesmade zestiende eeuw de veroordeeling niet verdient, die men haar later heeft geschonken, kunnen we niet anders dan tevreden zijn over dit resultaat.

We hebben alleen willen aantoonen in welke atmosfeer Despruets is opgegroeid. En dat deze atmosfeer een atmosfeer was van studiegeest, godsvrucht, grondige erkenning van de rangorde der waarden, kan niet anders dan ons verheugen.

Voleind op 3 Juli 1935, in festo
Triumphi S. P. Norberti.

BIJLAGEN

Bijlage I.

Bevelbrief van het Generaal Kapittel.

1500 Mei 18.

Johannes, permissione divina Premonstratensis Abbas et Abbatum eiusdem Ordinis Capitulum Generale universis et singulis presentes literas visuris et audituris salutem in Domino.

Parum prodest iura condere nisi debite demandentur executioni. Cum itaque intelligamus nostri Ordinis quarte distinctionis capituli decimi quarti, quod mulieres prohibet in claustris et certis monasteriorum quorumlibet locis ingredi et admitti, statutum tam negligenter observari ut exinde in cordibus plurimorum scandala generentur et sacra religio vilipendatur ac adversus nos et diversorum monasteriorum prelatos, fratres et professores populus concitetur et hominum ora laxentur : Nos, quantum in nobis est, huiusmodi malis obviare salutique nobis commissorum providere volentes, statutum antedictum renovamus atque ex abundanti firmiter ab omnibus observandum decernimus ac sub eodem contentis alijsque per nos secundum exigentiam excessuum adiciendis penis universis et singulis monasteriorum nostri Ordinis abbatibus et prelatis, prioribus et officiatis districte precipiendo mandamus quatenus statuta huiusmodi in omnibus et per omnia sic observent ac executioni realiter demandent observationique et executioni demandari faciant et procurent, ne scandalum exinde deinceps generetur, quinimmo quelibet male suspicionis exemplique perniciosi occasio a nobis nostrisque confratribus abbatibus, prelatis et subditis penitus aboletur et cesset, ne gravioribus morbis graviora remedia necessarium sit adhibere.

Datum in opido Sancti Quintini in Veromandia Noviomensis dio-

cesis anno Domino millesimo quingentesimo die decima octava mensis Maij, ibidem sedente nostro Generali Capitulo.

Sic subscriptum : A. Honquant.

Kopij der zestiende eeuw, geschreven door de hand van een sekretaris, die te Averbode rondom 1560-1570 talrijke stukken geschreven heeft.

Archief Averbode, IV, reg. 173, fol. 137. Deze tekst is een kopij van een notariële kopij uit het jaar 1500 zelf : *ibid.*, I, reg. 124, fol. 3.

Bijlage II.

Licentia a Domino Praemonstratensi data Gerardo Abbati absolvendi suos religiosos ab omni irregularitate etc., eis concedendi usum lintheaminum, cantandi Missam de Beata loco Matutinalis, dum haec eadem est quae Summa.

1515 December 16.

Jacobus, sacre Theologie Professor, permissione divina Premonstratensis Abbas, dilecto confratri nostro Gerardo monasterij Averbodiensis nostri Premonstratensis Ordinis, Leodiensis diocesis, vitam bonam et exitum beatum.

Devotis precibus tuis benignum imparcientes assensum, tenore presentium tibi concedimus et indulgemus ut confratribus tuis canonicis et conversis dicti monasterij Averbodiensis pro tempore existentibus, quibus tibi videtur expedire, usum lintheaminum et camisiarum et indumentorum lineorum concedere, illisque fraternitas tua tam intra quam extra dictum monasterium sine scrupulo uti. Necnon hujusmodi canonicos confratres tuos ab irregularitate, si quam sententijs, censuris et penis aliquibus ligatos, Missas et alia divina officia celebrando aut eisdem se immiscendo seu alias quomodolibet contraxerint, dispensare, omnemque inhabilitatis et infamie maculam seu notam per eos aut eorum aliquem occasione premissorum contractam abolere et absolvere, eosque rehabilitare et gremio Sancte Matris Ecclesie ac unioni fidelium mediante penitentia salutari per te eis iniungenda restituere; et professiones novitiorum canonicorum per te ad Ordinem nostrum receptorum et recipiendorum in etate legittima constitutorum, prout sacri canones ad-

mittunt, in presentia et de consensu conventus vestri admittere et recipere vice et auctoritate nostris tociens quotiens videbitur tibi expedire libere et licite possis et valeas concedimus, statutis Ordinis nostri in aliquo non obstantibus. In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus apponendum.

Datum Premonstrati, anno salutis millesimo quingentesimo decimo quinto, die vero mensis Decembris decima sexta.

Infra plicam : De mandato Reverendissimi Patris. J. Seneschalcus. Origineel perkament, met fragmentarisch zegel van Generaal Jac. de Bachimont. Langwerpig gothisch zegel in bruin was. Alleen dit deel van het randschrift is overgebleven : Sigillum Jacobi.

Bij dit stuk is vastgehecht volgend stuk, niet in forma :

Dum in festis maioribus ac in dominicis Adventus Domini seu alijs diebus festivis Matutinalis Missa cum Maiori concordat, ne eadem Missa una die bis cantari oporteat, quod tunc in ecclesia Averbodiensi Missa de S. Maria Rorate celi desuper vel Salve sancta Parens iuxta temporis exigentiam loco Matutinalis Misse in choro cantari possit et eius locum suppleat, ut religiosi ibidem tempus habeant magis congruum predicandi ad populum et sermones facere prolixiores, Ordinario Premonstratensi et consuetudine in ea parte contrarijs ac alijs non obstantibus quibuscumque tenore presentium concedimus licentiam et facultatem.

Datum in Premonstrato.

Concessum ut petitur per reverendissimum Dominum Jacobum abbatem Premonstratensem, Sabbato xva Decembris anno millesimo quingentesimo (sic), sed ob temporis mei brevitatem littere in pergameno scribi et sigillari non potuerunt.

fr. Johannes de Herentals testor manu mea propria et signo manuali.

Archief Averbode, I, karter 3017.

Bijlage III.

Visitatio canonica te Averbode door Abt-Generaal Jac. de Bachimont.

1518 n. s. Maart 31.

Cunctis pateat evidenter et sit notum quod nos, Jacobus, sacre

Theologie Professor, divina permissione monasterij Premonstratensis humilis abbas totiusque ipsius Ordinis iudex superior ac generalis reformator, anno domini millesimo quingentesimo decimoseptimo more Gallicano, die vero mensis Marcij ultima, assumpto nobiscum venerabili confratre nostro Abbate Camerefontis, in sacra Theologia licenciato, visitationis gratia et reformationis causa in monasterium Averbodiense nostri Ordinis descendimus, ubi nonnulla que malorum sive vitiorum occasiones esse possent reperta, emendari et reformari salubre decrevimus eaque presenti scripto annotavimus. In primis equidem cartam sive relictum quondam predecessoris nostri in sua visitatione anno Domini millesimo quingentesimo decimo ordinatum, sigillo suo sigillatum et per notarium generalis Capituli tunc existentem signatum, approbavimus et confirmavimus. Iniungimus et precipimus Abbati et conventui dicti monasterij quod eam similiter et decretum in generali Capitulo nostro noviter editum, quorum copie hic inferius annectuntur, ad unguem practicent. Item, cum ultra centum annos retropreteritos quidam devoti Patres Abbates Missam cotidianam in Aurora seu mane ante Primam retro in ecclesia Averbodiensi pro familiarium, operariorum et hospitum commoditate perpetuo celebrandam fundaverint et sufficienter dotaverint, quam fratres de conventu per vices semper soliti fuerunt celebrare, quod tamen a paucis diebus citra non fecerunt, et nihilominus conventus decimas, census et bona per dictos bonos Patres emptos et acquisitos et pro dote Misse resignatos percipit, ne igitur cultus deseratur divinus ipsorumque devotorum Patrum defunctorum anime speratis non frustrentur suffragijs, neque familie operarij et hospites solitis priventur commoditatibus : decernimus et volumus quod huiusmodi Missa resumi et summo mane retro in ecclesia Averbodiensi cotidie celebrari perpetuoque continuari et ad minus antequam Prima in choro inchoatur compleri debet per officiarios in abbatia pro tempore ministrantes seu manentes; et hoc pro commoditate ac quiete prefatorum fratrum de conventu; qui quidem officiarij econverso loco oneris huiusmodi matutinalis misse cotidiane ac negotiorum exterorum a cursu conventuali et missis ordinarijs sublevati erunt, dictis decimis, censibus et bonis apud conventum remanentibus et in subventionem ac recreationem infirmorum pro duabus, et in emptione biretorum pro terna partibus fideliter convertendis et applicandis. Et si circa biretorum procuratione aliqui de huiusmodi tercia parte defecerint, defectus illi ex pietancia sumi debent, nec possunt dicti officiarij excludi neque ab alijs gratijs quibuscumque. Insuper consentimus quod

fratres sacerdotes ibidem biretis honestis et strictis, curiositate carentibus, moderate uti possent ad caput et cervicem tegendam, que minus apparebunt sed iuxta Ordinis statuta cooperta erunt. Volentes, si quis ea alio modo, quam predictum est, infra septa monasterij in privato seu publico gestaverit, quod ille huiusmodi gratia et privilegio nostro ad unum annum privabitur vel iuxta moderationem proprij Abbatis. Tenores vero carte seu relicti quondam predecessoris nostri ac decreti Capituli Generalis, de quibus supra fit mentio, sequuntur hic de verbo ad verbum.

In nomine Domini. Amen. Huius presentis relicti serie cunctis pateat evidenter et sit notum quod anno Domini millesimo quingentesimo decimo, die Julij vicesimasecunda, nos Johannes, permissione divina Abbas Premonstratensis totiusque ipsius Ordinis iudex superior et generalis reformator, assumpto nobiscum nostro venerabili confratre Abbate sancti Johannis Ambianensis nostri antedicti Ordinis, ad monasterium Averbodiense visitandi gratia descendimus, et licet utrumque ipsius monasterij statum laudabiliter gubernatum inveniremus, aliqua tamen in melius reformanda presenti relicto duximus statuenda. In primis silentium, quod est clavis nostre sacratissime religionis, quatuor in locis per Ordinis nostri statuta constitutis, servicium divinum, jejunia, stationes, prostrationes, in refectorio esus ad nostri Ordinis statutorum formam amodo observentur. Necnon de cetero cum laicis et feminabus, in quocumque eis attinentibus gradu, minime commercium habeant, edant seu bibant. Nec etiam in cameris conventus pernoctare seu dormire hospites sinant, nec cum hospitibus seu ad invicem loquantur nisi prius licentia a rectoribus obtenta. Item, ne resurgat proprietatis labes, confratres de vini quarta prebendalis per se vel alium nil in pecunia recipiant, sed que supercreverint, in utilitatem conventus communem cedant; et in singulis refectionibus ordinarijs a principio usque finem legatur, silentium ibidem observando continuum. Item calcei et sotulares eorum superius non de nigro sed de albo sint corio sine curiositate aliqua, hoc tamen arbitrio Prelati relinquimus. Necnon nostri Ordinis statuta, que humanissima sunt, in omnibus et per omnia inviolabiliter observent, ipsique religiosi sacerdotes semel in ebdomada cuidam religioso confessori confiteantur, disciplinam a suis confessoribus ordinatis diebus benigniter recepturi. Item curati conforment se conventui in rasura et in alijs; et, dum monasterium intraverint, in habitu incedant honesto et decenti, qui sine abbatis

sui licentia conventum intrare et in cameris seu locis conventui deputatis hospitari non debent, alioquin corrigantur nec eis victus administretur communis. Et ut sit uniformitas ac confratres unius moris in domo habitent, nec ipsi curati nec officiati monasterij ecclesiam seu locum conventus intraturi bireta secum deferant. Insuper precipimus abbati predicto quatenus portam, qua itur ad conventum, lapidibus obstrui faciat necnon insterstitium cancellatum, ut seculares a regularibus separentur, faciat. Eidem precipientes ne decetero huiusmodi canes venaticos in monasterio habere consuetos secundum sacrorum canonum dispositionem teneat. Item conversos, per quos ordo noster crevit, loco secularium servitorum successive acquirat et instituat, statuta in omnibus observari faciendo. Et ut omnia et singula supradicta per Abbatem et religiosos maneant inconcussa presens relictum semel in mense in loco capitulari dictis astantibus religiosis alta et intelligibili voce legi et publicari decernimus. Acta fuerunt hec in predicto monasterio anno et die predictis. Sic signatum : A. Decault.

Vineam Domini Sabaoth pro modulo possibilitatis nostre colere et ab ea vepres et tribulos eradicare cupientes, cum itaque pro reformatione Ordinis nostri et observantia regulari debita nonnulla statuta edita fuerint et in Ordine publicata, que tamen a nonnullis nostri Ordinis Abbatibus et religiosis minus observata et practicata fuerunt; qua de re ipsa statuta renovare volentes presenti decreto statuimus : Primo super esu carnium et jejuniorum observatione tam in sextis ferijs quam in Adventu Domini, Septuagesima et Sabbatis cum silentio in locis ad hoc deputatis observentur ad rigorem. Preterea quod nulle mulieres intrent officinas claustri, exceptis fundatricibus. Item quod Abbates non permittant aliquas suspectas mulieres morari infra septa monasterij sub pena depositionis. Item quod omnia capitula prime distinctionis Statutorum ad unguem practicentur et debite observentur. Item, quia in decimo capitulo prefate distinctionis de refectione mentionem faciente habetur quod nulli seculares comedant in conventibus nostri Ordinis nisi de licentia Abbatis vel presidentis conventus, quam licitationem a dicto capitulo statuimus abradendam et delendam, precipientes universis Ordinis nostri Abbatibus, Prioribus ac presidentibus conventuum ne ex quacumque causa permittant aliquem secularem cuiuscumque conditionis existat, etiam sacerdotem secularem, in conventu comedere, et super hoc provideat Abbas de loco honesto ad recipiendos

hospites, ubi et quando sibi expedire videbitur. Prior vel Supprior, qui contrafecerit, pene decem dierum culpe gravioris subdatur, excepta tamen dispensatione Abbatis, que de facili non concedatur. Item quod religiosi Ordinis nostri tunicas habeant et deferant consutas ante et retro, bireta insuper et ita dicam monstruosa ad instar mortarioli non deferant, sed stricta et honesta sine nota curiositatis et caputijs cooperta et minus apparentia quam solita sint. Item districte precipimus omnibus Abbatibus ne decetero dent licentiam suis religiosis eundi ad nuptias quorumcumque parentum vel aliarum quarumcumque, seu etiam in nundinis et festivitatibus villagiorum aut opidorum, aut pueros de sacro fonte levandi. Nec etiam Missas extra monasterium celebrandi, exceptis forsan exequijs fundatorum vel aliorum nobilium cum proprijs Abbatibus. Preterea inhibemus universis nostri Ordinis religiosis ne cum mulieribus cuiuscumque conditionis existant eciam sororibus suis, infra septa claustralia vel in ortulis propinquis comedere presumant. Ceterum precipimus quod Prelati nostri Ordinis diligenter invigilent super curatos suos, presertim si focarias vel concubinas habeant vel teneant; si que sint, eas abijciant et expellant infra triduum post noticiam presentis decreti. Demum precipimus et iniungimus omnibus nostri Ordinis Abbatibus et Prioribus quatenus hoc statutum singulis ebdomadis legi faciant in capitulo et in quodam tabulario pendente in capitulo vel aula conventuali inscribatur ne aliqua tergiversatione religiosi Ordinis ignorantiam pretendere possint. Et hec omnia sub penis in statutis contentis inviolabiliter precipimus observari. Sic subscriptum et signatum : Concordat registris actuum et diffinitionum Capituli Generalis Ordinis Premonstratensis prout ego notarius subsignatus Reverendissimique Patris secretarius attestor. De mandato Reverendissimi Patris. Seneschal. In quorum omnium et singulorum robur et testimonium nos Jacobus Abbas supradictus patentes per notarium publicum et secretarium nostrum signari et sigilli nostri appensione communiri fecimus in dicto cenobio Averbodiensi anno Domini millesimo quingentesimo decimoseptimo in die Mercurij sancta ultima Marcij more Gallicano.

Infra plicam : De mandato Reverendissimi Patris. Seneschal.

Origineel stuk op perkament. Met zegel van den Generaal (fragmentarisch).

Archief Averbode, I, karter 3059.

Bijlage IV.

Dekreten, getroffen in een vergadering der Prelaten van Brabant, onder voorzitterschap van Abt-Generaal Jac. de Bachimont gehouden te Mechelen.

1518.

Articuli propositi Machlinie in sacra congregatione Prelatorum circarie Brabantie, ubi Reverendissimus in Christo Pater Dnus et magister noster Dnus Jacobus, Sacre Theologie Professor, Premonstratensis Abbas, superior Ordinis nostri ac Visitator presidebat, assumpto secum Reverendo Patre Dno Amato, Sacre Theologie Licenciato, Abbate Camerefontis, assedentibus Rdis Patribus et Dnis Stephano, S. Michaelis Antwerpiensis, Petro de Grimbergen, Ambrosio de Parco, Wilhelmo de Heylichensis, Gerardo de Averbodio, Antonio de Tongerloo, Cornelio de Jeth abbatibus, Johanne de Goes de Middelburgo, Henrico de Loon de Averbodio et Stephano, monialium Vallis Liliorum prope Machliniam prepositis monasteriorum, circariam Brabantia representantibus.

Primo, si iuvenis Ordinis nostri prius vestitus et tardius sine culpa sua professionem fecerit quam alij post eum vestiti, queritur quem locum obtinebit, an secundum diem vestiture vel secundum diem professionis, quando non steterit per eum quod in tempore debito professionem non fecerit; utputa fuit infirmus, vel Abbas erat absens, vel amici petierunt diem professionis ad modicum tempus differri ut propinarent conventui pitantiam, vel alius post ipsum vestitus obtinuit dispensationem a superiore quod ante tempus statutum posset profiteri, etc. Super quo articulo diffinitum est quod prius professus semper primum et superiorem locum obtinebit quia per professionem incorporatur conventui, non autem per habitus assumptionem.

Secundo, quando Missa Matutinalis est eadem cum Summa Missa, an tunc Missa de Sancta Maria loco Matutinalis Misse post Primam in choro cantari poterit et Matutinalis Missa cum suis collectis extra chorum legi, etc. Huius articuli decisio remissa est ad Capitulum Generale.

Tertio, quod Simbolum Quicumque vult salvus esse etc. ad Primam non cantaretur nisi in dominicis et festivis diebus, quando po-

pulus confluit ad ecclesiam, secundum Ordinarium Romanum. Huius articuli decisio remissa etiam est ad Capitulum Generale.

Quarto, quod in diebus piscium psalmus Deus misereatur nostri cum versiculo et collecta non diceretur nisi ad Matutinas et Vesperas. Fertur enim propter esum carnium fuisse institutum. Generatur tedium eumdem psalmum tociens repetere. Huiusmodi articuli decisio remissa est ad Capitulum Generale.

Quinto, ut in vestitura sit uniformitas, cuius longitudinis deberent esse cappe et tunice, wambasia et calige, etc. Aliqui gerunt diploides seu wambasia et illa nimis brevia, et caligas brachatas tam altas quod ascendunt ultra corrigiam ad instar rutherorum; juxta illud : quicquid agit mundus, monachus vult esse secundus. Articulus iste satis patet ex statutis et diffinitionibus Capituli Generalis, videlicet quod tunice sint talares, consute ante et retro, et cappe debent esse longitudinis eiusdem, cingula erunt alba de corio aut panno sine curiositate. In Middelburgio et certis alijs locis non gerunt wambasia nec caligas brachatas.

Sexto, quotiens danda est licentia conventualibus visitandi parentes seu amicos; quamdiu; in quo ordine et quis in monasterijs, ubi conventus habet redditus distinctos, viaticum eursare tenetur; et qui in hac parte censentur amici. Super quo articulo dictum est quod solis sacerdotibus dari posset licentia visitandi parentes, de quiennio in quiennium, per tot dies quot juxta prolixitatem itineris sufficiunt juxta discretionem proprij Abbatis. De viatico autem et qui censeantur amici nichil est conclusum.

Septimo, quando vigilia S. Johannis Baptiste anno xix° sequenti altera Venerabilis Sacramenti occurrens, ieiunari et Missa de vigilia, que propria est, cantari debet. Festum habet etiam Missam Matutinalem specialem. An illa propter octavas Sacramenti debet omitti, etc. Super quo articulo ordinatum est quod quilibet conventus conformabit se in ea parte ordinario diocesano.

Octavo, an Prior in absentia Abbatis posset alicui religioso preterquam provisori exteriorum dare licentiam exeundi claustrum. Super quo articulo dictum est quod Prior nullatenus potest dare licentiam sed solus Abbas, contraria consuetudine alicubi forsan introducta non obstante.

Nono, quis potest patrimonialia, que religiosi important, recipere et ad quem usum applicari debent. Conclusum quod soli Abbates ea recipere et secundum eorum discretionem applicari habent et tenentur.

Decimo, an Prior in duplicibus officijs in processione ibit post

ministros vel post conventum, et in statione ante crucem sicut Dominus quasi eius quem locum obtinebit (sic). Conclusum quod Prior post ministros, cantores post Priorem et conventus post cantores, Abbate presente vel absente, debet incedire et eumdem servare ordinem in stationibus.

Undecimo, an festum Epiphanie et Trinitatis sint festa Abbatis vel Prioris. Conclusum quod sint festa Prioris.

Duodecimo, an sacerdotes omni die dominico et festivo et quando ministri altaris communicant, tenentur celebrare Missas. Conclusum quod sic, nisi infirmi vel indispositi fuerint, quo casu licentiam a Priore petant, alioquin perdant quartam vini vel corrigantur secundum rectorum suorum dispositionem, exceptis diebus in Ordinario perhibitis.

Decimotertio, an ne sacerdotes dominicis et festivis diebus Evangelium seu legendas populo exponere et sermones facere debeant prout melius potuerint. Conclusum quod sic, in latino vel theutonico, secundum locorum exigentiam et suorum prelatorum dispositionem.

Decimoquarto, quod deputentur in quolibet circaria commissarij, qui colligant copias privilegiorum et indultorum apostolicorum, imperialium, regalium, Ordinem vel circarias concernentes in singulis monasterijs jacentes, cum notula in capite vel in margine in quo loco originalia tempore necessitatis possent reperire. Conclusum quod iste articulus omnibus summe placuit, dicentes quod res esset valde utilis.

Decimoquinto, ut uniformitas fieret in Ordine, videretur utile quod corrigeretur et imprimeretur Ordinarius in vera forma cum festis, quando possent seu deberent per eorum ordinem observari, ob diversitatem per nova festa introductam. Unus nempe sequitur Ordinarium Floreffiensem, alius Thalamot (?, sic), tertius Antwerpiensem. Preterea quod ceremonie fierent uniformiter et, ubi corrupte vel neglecte fuerint, innovarentur.

Decimosexto, si dies Nativitatis Christi feria quarta, sexta vel Sabbato evenerit, an possemus vesci carnibus et in sexta feria absolvi a ieiunio. Conclusum quod, qui voto vel regulari observantia sunt astricti, ieiunare in sextis ferijs; si festum Nativitatis Christi ipso die evenerit, carnibus vesci non possunt, de observantia ieiunij explicari quia qui sine conditione veniunt sine conditione solvantur (xxxij. 4. ultimo capite), quia ex quo in voti emissione nichil exceperunt, generaliter tenentur. De alijs vero diebus exspectabitur decisio Capituli Generalis.

Decimoseptimo, an feria sexta infra octavas Pasche sit ieiunium vel non, cum tota illa ebdomada dicitur fore una dies, cantaturque Hec dies etc. Conclusum quod desuper petetur dictamen Capituli Generalis.

Decimooctavo, de thurificatione in festis Abbatis, etc.

Ultimo, Reverendus in Christo Pater Dnus Stephanus de Thenis, Abbas S. Michaelis Antwerpiensis, Cameracensis diocesis, petit concedi per Capitulum Generale quod in monasterio suo quolibet feria quinta Summa Missa de Venerabili Sacramento (ad cuius venerationem populus Antwerpiensis multum afficitur) cantari et hore canonice de eodem festo cum tribus lectionibus de historia occurrente servari possent, excepto tempore Quadragesimali et quando festa duplicia feria quinta occurrunt.

Acta sunt hec Machlinie in hospitio S. Michaelis anno, mense et die quibus supra.

Kopij der zestiende eeuw, geschreven door de hand van een sekretaris, die te Averbode rondom 1560-1570 talrijke stukken geschreven heeft.

Archief Averbode, IV, reg. 173, fol. 151-154.

Bijlage V.

Relictum Visitationis van Abt-Generaal Jac. de Bachimont voor de abdij van Averbode.

1529 Juni 30.

Cunctis pateat evidenter et sit notum quod nos, Jacobus, Sacre Theologie Professor, permissione divina monasterij Premonstratensis humilis Abbas totiusque ipsius Ordinis Judex superior et generalis reformator, currente anno millesimo quingentesimo vicesimo nono die vero mensis Junij vicesimonono, assumpto nobiscum venerabili confratre nostro Abbate Gaudijvallis, Doctore Theologo, in monasterium Averbodiense nostri antedicti Ordinis visitationis gratia et reformationis causa descendimus; ubi, post inquisitionem et informationem super utroque regimine dicti monasterij diligenter factas, servicium divinum, silentium, tria religionis vota essentialia et eiusdem ceremonialia competenter horis et temporibus ac locis debitis fieri et observari comperimus, unde Summo celorum Regi gratias referimus. Nichilominus nonnulla diffinivimus, que huic presenti

scripto duximus annotanda. In primis, quia jure divino prelati debent cognoscere vultum pecoris sui, in primis precipimus ut Abbas dicti monasterij audiat ad minus semel in anno confessiones suorum religiosorum, in hoc presenti statuto beneficiatis comprehensis, qui rationem villicationis sue sub pena contra proprietarios lata, in manus prelati reddent. Precipientes etiam jamdicto Abbati et injungentes ad evitandam proprietatis labem quatenus semel in anno omnia bona tam mobilia quam immobilia omnemque administrationem temporalium dicti monasterij duobus vel tribus de prestantioribus et maturioribus monasterij manifestare et declarare non postponat. Volentes et ordinantes quod seculares non se interponant de agendis monasterij, sed omnia et singula fiant per canonicos provisorem exteriorum, cellerarium et vestiarium, de consilio Abbatis, qui officia sua integraliter, prout in statutis habetur, exercebunt. Interdicentes omnem peculij concessionem et permissionem, presertim fratribus claustralibus, quibus de jure et statuto Ordinis peculium particulare habere non conceditur. Ordinantes consequenter et volentes quod capitula de Provisore exteriorum, cellerario et vestiario una cum constitutione Capituli Generalis « Vineam Domini Sabaoth » ad unguem practicentur et observentur. In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus appendendum.

Datum in predicto cenobio Averbodiensi anno pretacto, die vero mensis Junij ultima.

Sic subtus signatum : De mandato Reverendissimi Patris. Seneschal.

Kopij der zestiende eeuw, geschreven door de hand van een sekretaris, die te Averbode rondom 1560-1570 talrijke stukken geschreven heeft.

Archief Averbode, IV, reg. 173, fol. 145.

Bijlage VI.

Relictum Visitationis van Abt-Generaal Vergilius de Limoges voor de abdij van Averbode.

1532 Mei 22.

Cunctis pateat evidenter et sit notum quod nos, Vergilius de Ly-

moges, Sacre Theologie Professor, monasterij Premonstratensis humilis Abbas totiusque ipsius Ordinis judex superior et generalis reformator, currente anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo secundo, die vero vicesimasecunda mensis Maij, assumpto nobiscum venerabili confratre nostro Abbate Branensi, visitationis gratia et reformationis causa ad monasterium Averbodiense nostri Ordinis antedicti descendimus; ubi super utroque statu et administratione, spirituali videlicet et temporali, jamdicti monasterij informando et diligenter inquirendo, servicium divinum devote celebratum similiter et utrumque statum decenter gubernatum invenimus, unde Summo celorum Regi affectuose gratias referimus immensas. Sed, quia curis angimur continuis assiduaque meditatione pulsamur ut ea in Ordine nostro instituamus et instituta promulgemus, per quorum observationem religiosi nostri ad trium votorum custodiam promptiores alacrioresque reddantur, ipsisque Regni celestis facilior resecetur ac pateat aditus, constitutiones nostri Generalis Capituli ultimate Premonstrato celebrati, huic nostre visitationis carte sub sigillo nostro rotundo annexas ab omnibus et singulis religiosis dicti monasterij Averbodiensis respective districte precipimus et in virtute salutaris obedientie mandamus de verbo ad verbum, secundum eorum tenorem et formam sine remissione aliqua observari.

In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus apponendum.

Datum in predicto cenobio Averbodiensi anno suprascripto die xxiija mensis Maij.

Sic subscriptum : De mandato Reverendissimi Patris. J. Seneschal.

Extractum e Registris actuum et diffinitionum Capituli Generalis Ordinis Premonstratensis anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo secundo, mensis Aprilis die vicessimaoctava sequentibusque diebus in insigni monasterio Premonstratensi celebrati.

Item quod relligiosi nostri Ordinis, sue professionis immemores, manus sacrilegas in bonis prelatorum decedentium inicere non verentur, huiusmodi bona inter se dividendo ac sibi appropriantes contra juris dispositionem, ne igitur tantum scelus inauditum ac horrendum remaneat inultum, Capitulum statuit quod fratres, qui de cetero bona prelatorum decedentium sibi appropriare presumpserint, sententiam excommunicationis ipso facto incurrent, a qua

non poterunt absolvi nisi per Dominum Premonstratensem aut Capitulum Generale vel Patres Abbates, declarando omnes et singulos qui antehac prefata bona prelatorum decedentium maliciose retinuerint, sententia excommunicationis esse involutos, nisi resipuerint et condignam satisfactionem proprijs prelatis fecerint; eisdem censuris subiciendo qui consilium, auxilium aut favorem in tam execrandis excessibus perpetrandis prestiterint. Alijs nihilominus penis, in statutis nostris contra tales sacrilegos contentis, in suo rigore et robore permansuris.

Insuper diffinivit quod nulle mulieres cuiuscumque conditionis existant, de cetero admittantur ad comedendum in aula conventuali vel alijs officinis claustralibus; et si Ordinis honestas aliquando expostulet quod huiusmodi mulieres de parentela religiosorum admittantur pernoctare, bibere vel comedere in nostris monasterijs, prevideat Abbas de loco honesto extra claustrum, in quo sinistra suspectione cessante, poterunt fratres de licentia Abbatis et non alias cum eis comedere, dummodo hora congrua et competenti ad dormitorium revertantur; diligenterque vigilandum est quod mulieres claustrum et chorum non ingrediantur, preterquam in festis solempnibus et processionibus conventualibus, exceptis tamen nobilibus personis et fundatricibus. Quod si sacrista vel eius solatium in hoc deliquerit, pena decem dierum gravioris culpe punietur.

Item, quia ad aures Capituli pervenit quod fratres congrua et honesta refectione accepta, in conventu vel in refectorio panem, vinum et alia comestibilia in animarum suarum non modicam iacturam transferre presumant, idcirco diffinit Capitulum quod cellerarius vel eius solatium fideliter quod superfuit post refectionem colligat et ad portarium mittat pro usibus pauperum, et sic talem abusum fratribus Ordinis Capitulum prohibet sub penis et censuris Ordinis.

Item, quia ex communi fama Capitulo pernotuit quod quidam fratres claustrales vina, cervisiam seu vineas emunt et huiusmodi vina ac cervisiam in claustro vel apud personas seculares retinent ut liberius semetipsos ingurgitent ebrietatibus et commessationibus vacent, vel ut carius vendant, ex quibus funditus disciplina regularis enervatur, ideo Capitulum, huiusmodi abusum penitus evellere intendens, tales mercatores pena proprietariorum corripit et arguit. Quod si post censuram aliqui reperiantur vina seu cervisiam habere in claustro vel apud domos secularium, Abbas de huiusmodi vinis seu cerevisijs, prout sibi visum et honestum fuerit, disponere procurabit.

Item Capitulum precipit omnibus et singulis prelatis et religiosis quatenus de cetero pileis de filtro utantur, et quod in novitijs ad professionem recipiendis decetero practicetur ad unguem capitulum de novitijs ad professionem recipiendis in statutis discisum. Verumtamen in receptione et professione ipsorum noviciorum sive in novis Missis religiosorum Capitulum admittit laudabiles consuetudines super pastu erga religiosos hactenus introductas observari, eo videlicet tenore quod amodo futuris et perpetuis temporibus in ipsorum receptione parentes eorumdem seu alij seculares pro pastu sumendo a cetu religiosorum distrahentur et segregabuntur, quanquam parentes et seculares una cum Prelato pastum et refectionem sumere poterint. Intellecto quod in hijs convivijs celebrandis multa et plura ludibria seu facinora nullatenus consueverint perpetrari.

Pariformiter, viso quod frustra conduntur leges nisi executioni demandentur, Capitulum precipit quod in omnibus suis clausulis practicetur decisio illa Capituli Generalis antehac ordinata, sic incipiens : Vineam Domini Sabaoth, etc. Et hoc sub penis et censuris Ordinis in ipsa decisione contentis. Precipientes insuper omnibus et singulis fratribus Ordinis in virtute salutaris obedientie, ne decetero fratribus, aliqua graviori culpa seu panis et aque pena suis exigentibus demeritis affligendis, aliquem pastum seu potionem ausu temerario ministrare procurent, alias transgressores si qui fuerint ad arbitrium proprij pastoris decernit puniendos.

Et ut (Ordo noster ?) fulgentiori lumine splendeat, Capitulum definit quod omni tempore in qualibet refectione continua lectura tam in conventu quam in refectorio habeatur; ut, sicut ipsi fratres cibo corporali corporaliter reficiuntur, ita pabulo verbi Dei peramplius spiritualiter sustententur. Quod si qui Priores, Suppriores, Circatores aut alij relligiosi in ipsa refectione presidentes huius decreti reperti fuerint transgressores, pene decem dierum gravioris culpe subicientur.

Sic subscriptum : Concordat registrum. J. Seneschal.

Kopij der zestiende eeuw, geschreven door de hand van een sekretaris, die te Averbode rondom 1560-1570 talrijke stukken geschreven heeft.

Archief Averbode, IV, reg. 173, fol. 146-150.

Bijlage VII.

Conferentie te Kamerijk tusschen Fransche en Nederlandsche Abten. 1539 Juli.

Articuli Cameraci propositi.

Sequuntur articuli qui proponuntur ex parte Capituli Generalis in congregatione.

Primo futuris temporibus inviolabiliter servetur privilegium Clementis in his que concernunt preeminentiam eiusdem Capituli Generalis.

Secundo consulatur quo medio reducentur extere nationes, videlicet Hispania, Scotia, Almania, ad pristinam obedientiam Capituli Generalis.

Tertio Capitulum Generale, ut clarissime constat per registra et libros computorum ordinis est protergatum et multis debitis obnoxium, et expediens esset quod deputarentur sex Abbates ad videnda debita et qualiter fuerint contracta ad referendum congregationi ut absolvatur proximum (quamprimum ?) capitulum ab huiusmodi debitis.

Ultimo, si contingat quod sanctissimus Dominus noster celebret Concilium universale, eligantur duo prelati qui nomine ordinis comparebunt, quibus providendum erit de pecunia pro impensa.

Opinio Patrum.

Super primo articulo privilegium Clementis est sufficienter declaratum. Cui obediendum est, non solum propter iram, sed propter conscientiam. Nihilominus si sit onerosum prelatis Brabantie poterunt rationes suas deducere et scripto exhibere, que tradentur Patribus in proximo Capitulo, in quo discutietur si huiusmodi privilegium possit mitius interpretari. In quo Capitulo poterit comparere Dnus Floreffiensis cum ceteris Abbatibus ex parte circarie Brabantie ad deliberandum et diffiniendum super hac materia cum diffinitoribus ordinis.

Super sequenti articulo visum est nobis quod extere nationes in articulis designate compellentur censuris ecclesiasticis ad obediendum Capitulo Generali et dirigentur litere nomine Capituli Generalis Reverendiss. Cardinali Pisano, qui gerit vices Capituli Generalis in Curia Romana ut suo favore ac patrocinio sanctissimus Dominus noster compellat obedire secundum formam predicti privilegij Clementis et similiter poterunt compelli eius ? auxilio per ipsum ? ad pristinam obedientiam nomine Capituli.

Super tertio articulo fiant litere missive Dno Pisano cum gra-

tiarum actione quod nobis innotuit per secretarium suum quod vult resignare monasterium Premonstratense Prelato regulari, retenta pensione annua, paternitatem suam Reverendiss. exhortando quod dicta pensio non sit onerosa predicto monasterio et pensione soluta possint congrue et honeste onera dicti monasterij supportare.

Super ultimo ex parte nostra delegamus abbatem S. Justi, ut nostro nomine compareat concilio universali, si celebretur expensis circarie nostre. Curent nostri confratres unum ex circarijs suis eligere et provideant sibi de impensa quam sustinebit.

Sequuntur diffinitiones aggregationis Abbatum circarie Francie, Floreffie, Brabantie et Pontivi ordinis Premonstratensis apud Cameracum in domo abbatiali Montis Sancti Martini anno domini millesimo quingentesimo tricesimo nono die septima Julij.

Et primo ordinatum est per dictos Abbates ipsius ordinis quod futuris temporibus privilegium Clementis in his que concernunt preeminentiam Capituli Generalis sicut et cetera ordinis privilegia deinceps observabuntur.

Item reductio nationum Hispanie, Scotie et Almanie ad pristinam obedientiam usque ad futurum Generale Capitulum reservabitur cum maiori Patrum deliberatione discutienda.

Item pro capitis ad meliora reductione litere destinabuntur missive ad Reverendiss. D. Cardinalem Pisanum, monasterij Praemonstratensis commendatorem, et he solo nomine abbatum Francie.

Item electus vel electi ab abbatibus circariarum in regno Francie et euntium expensis earumdem comparebunt concilio universali si celebretur, pariter electus seu electi circariarum Floreffie, Brabantie et Flandrie expensis earumdem, exceptis tamen monasterijs in ipso Francie regno existentibus.

Archief Averbode, I, reg, 15, fol. 185-186.

Bijlage VIII.

Aimé de Fontaines, prelaat van Saint-Martin te Laon en vikaris-Generaal van kardinaal Pisani, stelt Math. Dandelle aan tot ontvanger der talliae.

1539 Juli 8.

Amatus de Fonte, sacre Theologie professor, permissione divina ecclesie seu monasterij Sancti Martini Laudunensis Ordinis Premonstratensis humilis abbas, Reverendissimi in Christo Patris et Domini

D. Francisci, miseratione divina Sancti Marci diaconi cardinalis Pisani nuncupati ac monasterij S. Joannis Premonstratensis Laudunensis dioecesis perpetui commendatarij, totiusque ejusdem Ordinis Premonstratensis iudicis superioris ac generalis reformatoris in spiritualibus Vicarius Generalis et abbatum eiusdem Ordinis Capitulum Generale, dilecto nobis in Christo filio fratri Mathurino Dandelle, nostro concanonico, salutem et in mandatis diligentiam.

Cum paterfamilias singulis negotijs proprie ? providere nequeat, equitas dictat ut a suis propinquioribus perquirat subsidium. Idcirco nos, de tuis providentia, prudentia, discretione et diligentia plenarie et non immerito confidentes, in virtute salutaris obedientie firmiter et districte precipientes tibi mandamus et mandatum commitimus quatenus diligenter et attente a reverendis confratribus nostris abbatibus omnium et singulorum monasteriorum Ordinis nostri in circarijs Floreffie et Brabantie constitutorum tallias ordinarias ab ipsis Ordini nostro debitas tam pro presenti quam retroactis annis cum tuis impensis honestis et moderatis petas, requiras et actualiter eos per censuras ecclesiasticas et Ordinis nostri penas solvere facias; et eos ad solutionem dictarum talliarum ordinarium compellendi, predictasque tallias recipiendi et de receptis quitantias edendi ac contra eos, qui hujusmodi tallias solvere neglexerint seu recusaverint excommunicationis poenas in suis proprijs ecclesijs et locis circumvicinis fulminandi; et illos qui pro hujusmodi causa excommunicationis poenas incurrerint, si easdem tallias cum effectu solverint, absolvendi, tibi per presentes damus et concedimus plenariam potestatem et auctoritatem et facultatem impartimur. Ita tamen quod de prefatis tallijs per te receptis et recipiendis nobis et nostro generali Capitulo proximo legitimum computum et rationem reddere teneberis. Nisi prefati reverendi confratres causam super his allegare voluerint efficacem; ad quam allegandam et ad procedendum alias ut jus erit assignata die peremptorie certa et competente eisdem causam allegare volentibus coram Venerabili Reverendo Confratre nostro abbate Parcensi ad deinde proponendum et deducendum hujusmodi suas causas et ad procedendum alias ut juris fuerit et rationis. In quorum et singulorum fidem, robur et testimonium veritatis premissorum, sigillum nostri Capituli Generalis presentibus litteris duximus apponendum.

Datum et actum Cameraci in congregatione prelatorum a° Dni 1539 die octava mensis Julij.

Et subsignatum oulbault not. Ord.

Archief Averbode, I, reg. 15, fol. 184.

Bijlage IX.

Vergelijk tusschen Prelaat Gielmans en het konvent van Averbode.

1542.

Anno 1542 Paulus abbas electus et confirmatus, cum haberet plures differentias cum suo conventu, in quo tunc erant Thaddeus de Diest, prior; Adrianus de Bergis, supprior; Lucas de Weesmael, circator; Sebastianus de Balen, pitantiarius; Balthazar de Hasselt, magister pistrini; Matthias de Gemert, cantor; Jeronimus de Coersel, investitus de Hoogemierde; Bernardus de Loemel, cellarius; Theodoricus de Ruremunda, sacrista; Petrus de Lovanio, provisor; Joannes de Coersel, magister infirmorum; Joannes Mentens de Coursel, presbiter; Christianus de Sichenis, succentor; Ambrosius de Lovanio, diaconi et Christianus de Hugardis, professi monasterij Averbodiensis :

Ambae partes compromiserunt tanquam in arbitros in Gregorium de Hagis, S. Michaelis Antwerpiensis, Ambrosium ab Angelis, Parcensem et Arnoldum Streyters de Diest, abbates, coram Theodorico Hesio canonico S. Lamberti Leodiensis, Henrico Eesen de Balen et Jasparre Dilbeeck de Lira, clericis testibus. Quibus interloquentibus R. D. Paulus astrinxit et obligavit se quod suis expensis restauraret domum antiquam conventus et puteum pro et in conventu confici curaret. Quodque novam coquinam aedificaret, et quod loco decimae vini in Testelt conventus possideret pratum inde Zilbeemde, donatum monasterio ab Henrico Sparberch, inter pratum M. Martini van Cuyck et domicella van Goidsenhoven.

Item permisit quod inferius pomarium, ubi cistae piscium sunt, quod usque ad id tempus fuerat abbatis, in posterum cederet in usum et deambulationem conventus, sub conditione tamen quod officiales abbatiae ibi possent ambulare pro libitu, et cistis uti et fructibus gaudere antiquarum arborum, sed non recenter plantandarum. Et quod posset abbas equos suos ibi mittere ad pastum.

Et his obtentis, conventus Averbodiensis renuntiavit omnibus iuribus et praetensionibus alijs.

Kopij van Die Voecht AA, I, reg. 136, fol. 272 r°.

Bijlage X.

Visitatie te Averbode, door Gregorius vander Haeghen, abt van Sint-Michiels.

16 Mei 1548.

Anno 1548 16 Maij Gregorius de Hagis, abbas S. Michaelis Antverpiensis, uti Pater Abbas Averbodiensis cum abbatibus Parcensi et Tongerloensi venit Averbodium visitandi gratia, et haec sequentia ordinavit.

Nimirum quod abbas suis sumptibus et impensis lectorem continuo deberet alere, qui religiosos hora ab abbate praefigenda singulis diebus doceret et instrueret ut idonei postea existentes, ovibus suis omni fructu praeesse possent, quodque religiosi dietim lectioni tenerentur interesse.

Praeterea, ne religiosi sui negotijs secularibus distraherentur, mandavit quod abbas portam conventus anteriorem curaret claudi, apposito suis expensis portario, qui illam clauderet et aperiret, qui neminem religiosorum dicti conventus exire nec extraneos intrare sineret, sine abbatis Averbodiensis scitu et consensu.

Quodque prior conventus praesente abbate caveret, alicui religiosorum dare licentiam portam conventus exeundi, multo minus portam maiorem domus.

Praeterea ordinavit quod porta conventus posterior inter pistrinum et novam coquinam expensis abbatis obstrueretur lapidibus, et quod anterior porta ita aptaretur quod per eam currus ad conventum duci et reduci possent, prout hodie apparet.

Praeterea iniunxit quod in ecclesiae Averbodiensis nave construeretur interstitium a choro prout ab ipso designatum erat.

Quinto ordinavit et praecepit quod nemo extraneorum per portam monasterij maiorem intromitteretur sine abbatis expresso consensu.

Et advenientibus aliquibus absente abbate, quod eorum adventus causa adnotaretur, quo exhibito abbas praescriberet quomodo tractandi forent.

Voluitque haec statuta singulis mensibus semel usque ad proximam visitationem alta et intelligibili voce legi in loco capitulari.

Sunt haec litterae pergamenae sigillatae maiori sigillo abbatis Antverpiensis, et subsignatae a Nicolao vanden Berghe, notario admisso.

Kopij van die Voecht. AA, I, reg. 136, fol. 281 r°.

Bijlage XI.

Wat novicen te Averbode moesten binnenbrengen tot begin zestiende eeuw.

Ista tenebantur quondam deliberare priusquam novitij Averbodij ad ordinem recipiebantur.

Primo pro ornamentis ecclesie quinquaginta renenses auri.

Item pro tassea et cochleari argenteis ij 1/2 marcas argenti.

Item unus lectus plumatus latitudinis trium ulnarum cum poluwe, ij oerecussen, i sargie.

Item xxxij ulnas panni linei ad linteamina, latitudinis vij quarteriorum unius ulne, qualibet ulna valente iij st.

Item xiiij ulnas mensalium gebeelt.

Item xiiij ulnas mapparum dictarum schiedwelen vel voirdwelen.

Item xiiij ulnas panni linei pro sacrista.

Item magistro juvenum xxx st.

Item sartori xvj st. Item barbitonsori xi st. Item famulo conventus v st. Item servitoribus abbatis xiiij st. Item sutori pro boten et calceis xxx st.

Unum almutium album.

Pro corpore novitij.

Primo xxiiij ulnas panni linei, unum pelliceum, unum breviarium, unum diurnale cum Horis Ste Marie. Corpus Juris canonici.

Item culcitram cum ij laneis panni dicti slapelaken.

Copia.

Pro incorporatione ad gremium monasterij ut videlicet pars spiritualis collegij fiat, nihil licet recipere sed symoniace datur et recipitur quidquid ob illam causam datur vel accipitur.

Sed quia monasterium personas fovere non tenetur, priusquam eidem incorporate fuerint et monasterij partes existant, possunt absque scrupulo a personis recipiendis ad probam pretium expensarum usque in diem professionis exigere, et ut sibi ipsis de cappa, vestibus, culcitra et alijs necessarijs pro anno probationis provideant, relinquere, ut in nullo sint monasterio oneri priusquam in partes conventus assumpte sint. Sed quod ultra onus anni probationis quoad tales personas requiritur, pro jure spirituali incorporationis seu professionis intelligitur esse exactum.

Corruptela et abusus est, exigere 50 Renenses pro panno aurato; item unum marcam argenti et fenus pro tassea et cochlearibus etc. Propinam familiarium non damno, quia onerantur per receptos ad probam.

Nec obstat si canonici iuste arctantur statuto vel consuetudine ad ornamenta ecclesie certam summam contribuere, quod ergo similiter monachi; quia canonici aliquid proprij post incorporationem servant, unde cum alijs tenentur ad communia onera ecclesie. Religiosi autem ante incorporationem non obligantur, et per incorporationem sese expropriant ut nihil in bonis retineant nisi in communi ut pars conventus. Ad nihil ergo possunt privatim obligari seu adstringi.

Adrianus de Traiecto.

Archief der abdij van Averbode.
Cartarius abbatis antiquus. AA, I, reg. 4, fol. 44.
Kopij der XVIe eeuw : ibid., reg. 17, f. 39 v°.
Kopij der XVIIe eeuw : ibid., fol. 195.

Bijlage XII.

Wat een novice te Averbode moest binnenbrengen begin zestiende eeuw.

Novitius intrare volens candidum Ordinem Premonstratensem in Averbodio debet sibi providere de singulis necessarijs pro tempore probationis juxta consilium D. Decani Lovaniensis postmodum Summi Pontificis aliorumque Doctorum desuper captum.

Primo pro vestitura sua, cappa, tunica, caligis etc. eget xxviij ulnis panni lanei albi. Item pelliceo matutinali. Item culcitra pro strato suo in dormitorio, cum uno pare lintheaminum de panno laneo oft Dierteyn. Item lecto plumato si forsan infirmaretur, cum uno vel duobus paribus lintheaminum et panno lineo propter sudorem. Item almutio canonicali albo. Item superplicio et subtili in divino servitio utendis. Item eget breviario, psalterio, diurnali et horario S. Marie et Biblia ad minus ad lectiones que Averbodij fiunt audiendas.

Item calcifex habet semel pro sandalijs dictis booten matutinalibus xxx st., 1 leonem. Item sartor pro factura vestium semel xij st. Et barbitonsor unum florenum car. vel xj st. Item cocus et servitores conventus qui novicio et amicis suis serviere, habent pro bibalibus

xv st. Et servitoribus abbatis unum florenum hollandicum. Ista propius merito dantur, quia familiares per eorum receptionem in servicijs onerantur.

Posset loco lecti aliquid pro discretione ingredientium in pecunia ad utilitatem infirmitorij tribui, onere procurandi lectum pro infirmo apud dictum infirmitorium manente.

Et merito solveret novicius (probans id quod in seculo habebat post ingressum monasterij commune fieri) expensas pro tempore probationis : non enim tenetur monasterium fovere personas sibi non incorporatas.

Archief Averbode, sectie I, reg. nr. 16 (Cartarius abbatis V), tegenover fol. 1.

Dit stuk dateert uit begin XVIe eeuw. Staat tegenover een lijst religieuzen, die rondom 1525 in de abdij zijn opgenomen.

Bijlage XIII.

Wat een novice te Averbode moest binnenbrengen rond 1650.

Specificatio eorum quae exigi solebant a novitijs professionem suam facturis. Propter obmurmurationes fratrum quorundam, quasi peccaremus contra bullam « Ne in vinea Domini », consului eximium Patrem Le Drou, Provincialem Augustinianorum et Doctorem S. Theologiae Lovanij, qui respondit prout sequitur, examinata hac charta.

Cum primum admittuntur ad conventum novitij, adferunt culcitram, duo stragula, pulvinar, linteaminum duo paria, indusia, collaria et sudaria necessaria.

Admissis ad vestitionem procurantur a monasterio :

cappa choralis, quae continet septem ulnas, aestima ad 4 florenos ulnam facit	28 fl.
Toga talaris habet ulnas sex, aestima ut supra	24 fl.
Sutana sive casacca continet 4 ulnas	16 fl.
Torax et bracca	8 fl.

Elapso primo anno procuratur :

Iterum toga talaris sive cappa ut supra	24 fl.
et sutana. Item in professione cappa	24 fl.
Pro vestium suffultura, nodulis, cingulo, muffula, reparatione vestium, calceorum et minutis	15 fl.
Pro rata detritionis nigre toge, scapulari, spira pilei, bireto et pro pileo	12 fl.
Pro candelabro et matula	6 fl.
Pro sex paribus calceorum tempore novitiatus	3 fl.
Pro 4 paribus caligarum	15 fl.
Pro 2 paribus solearum	12 fl.
Pro almutio et superpelliceo	2 fl.
Pro breviarijs	48 fl.
Pro recreatione in vestitione, professione, primitijs propinatur vinum	20 fl.
famulis conventus, cocis, tensoribus, sartori pro bibalibus	12 fl.
pro capotta iam nuper ad itinerandum 4 ulnis et media exegi	18 fl.
et pro talari toga in primitijs	24 fl.
non computate sunt medicine neque libri necessarij.	
Summa :	336 fl.

Archief Averbode, Cartarius Abbatis septimus (AA, I, 17, fol. 194 r°).

De doctor antwoordt uitvoerig. Hij acht het ongeoorloofd geld te vragen voor bibalia, recreationes op kleeding, professio of primitiae. Maar ook deze dingen kunnen zonder simonie geschieden indien men den novice vrij laat het te geven of niet, ofwel wanneer men hem zegt dat hij het zou moeten doen om een vaststaande gewoonte niet te ontduiken. — Ze kunnen ook op 'n andere manier in orde gebracht worden. De abt mag b.v. van een postulant globaal 336 fl. of 400 fl. vragen « voor de globale onkosten » en ze dan verder naar best vermogen gebruiken.

Archief Averbode, I, bundel 5, heeft nog een andere lijst, die niet wezenlijk van de bovenstaande verschilt. Deze lijst stamt ook uit de XVIIe eeuw, althans van na 1620 : ze spreekt van « tweede jaar novitiaat ». De totale som bedraagt in deze lijst 338 gld.

Bijlage XIV.

Overeenkomst tusschen prelaat en konvent van Averbode eenerzijds, en de adellijke familie van Leefdael anderzijds, betreffende de renuntiatio portionis filialis van hun zoon Arnold, religieus te Averbode.

1544 November 25.

De fratre Arnoldo Leefdael profitendo.

Anno xv° xliiij°, mensis Novembris die xxv^a^, heeft Joncker Philips van Leefdael, heer tot Gielre, Thielen etc., met Joffrouwe Annen van Gaveren, zyne huysvrouwe, hen zeer bedanckt van den goeden wille ende gracien myns heeren des prelaets van Everbode, heeren Jeronimus van Coersel ende zyns convents, van dat zy goedertierlycken in hon clooster ende religie ende tot honnen medebroeder genomen ende ontfaen hebben hairen wettigen zoen Aerden van Leefdael, die zyn proeffjaer int voirs. convent ende religien gedaen heeft. Biddende ende begerende voirts de voirs. joncker Philips met zynder huysvrouwen voirs. dat men honnen voirs. zoen, des oick mede biddende ende begerende, professie doen willen ter eeren Goids ende des convents ende orden voirs. ende ter zalicheyt zynder ende honder zielen. Waer inne mynheer de prelaet voirs. ende zyn convent geaccordeert ende geconsenteert hebben. Overmidts den welcken, hebben Joncker Philips met zynder huysvrouwe voirs. vuyt goeder devotien ende gerechtige danckbaerheyt willen geven ende schencken mynheer den Prelaet voirs. hondert carolusgulden eens, elcken van twintich stuivers, wair aff zy de vyfftich mynheer geven selen nu tot Paeschen naestcoemende, ende dander vyfftich tot Kersmis alsdan naistvolgende. Welcke somme al betaelt zynde, soe begheren zy dat mynheer de prelaet met zynen convente overmidts dese danckbaerheyt renuncieren willen op de porcie ende huysgedeelte des voirs. hairen zoens ende hon daer aff behoirlycken brieven alsdan doen maken. Wair inne zy, ter grooter begheerten des voirs. jonckers Philips ende zynder huysvrouwen oick goetwillichlyck hon consent gegeven hebben, behalven dat myn joncker met zynder huysvrouwen honnen kinderen ende vrienden altyt favorabel, dienstelyck ende gunstelyck zyn ende blyven willen. Dwelck hy met zynder huysvrouwen nae honder macht altyt volbrengen ende doen willen by daghe ende nachte. Ende des toirconden hebben Joncker

Philips ende Joffrouwe Anne voirs. dit tot Everbode op datum bovengescreven met hons selfs hanteken ondertekent.

Philips van Leefdael.
Anna van Gaveren.

Origineel stuk in archief Averbode, Cartarius Abbatis Quintus, I, 16, fol. 127 v°.

Bijlage XV.

Prelaat en konvent van Averbode verzaken, na betaling van het met de familie overeengekomen bedrag, aan de portio filialis van den religieus Arnold van Leefdael.

1546 Januari 17.

Copia Renunciationis portionis filialis fratris Arnoldi Leeffdael.

Wy, Jheronimus van Coersel, Abdt, ende ganzt convent des goidshuys van Everbode, der ordenen van Premonstreyt inden crisdom (sic) van Luydick gelegen, doen kondt ende laten weten eenen yghelycken, hoe dat wy tot twee reysen (te weeten int jaer van vyf ende veertich opten tweesten Juny ende int jaer van zess ende veertich opten xvii^{n} January stilo Leodiensi) ontfanghen hebben van Joncker Philips van Leefdael, heere tot Ghielre, Thielen etc., ende juffrouwe Anne van Gaveren synder huysvrouwen die somme van hondert carolus gulden, elcken carolus gulden tot twintich stuyvers brabants gerekent; ende dat ter causen vanden huisgedeelte van onsen medebroeder Aerden van Leefdael, des voirs. Joncker Philips ende Joffrouwe Anne wettige sone. Overmidts den welcken hondert carolus gulden, wy abdt ende convent voirs. met onzen medebroedere voergenoempt, voir ons ende onse naecomelingen eewelyck renuncieren ende verthyen opde porcie ende huisgedeelte van onse medebroeder voirs.; schellende daer aff quyte ende midts desen ganzelyck quyterende Joncker Philips ende Joffrouwe Anne syn huysvrouwe, hen kinderen, erfgenamen ende nacomelingen ende allen anderen deze quitancie ende brieven van renunciatien aengaende ende behoevende. In kennissen der waerheyt hebben wy abdt ende convent voirs. onsen gemeynen zegel ten zaecken hier aen doen hangen anno xv^{c} zess ende veertich opden achtiensten January, styl van Luyck.

Minuut in de Littere sigillate, Archief Averbode, I, reg. 200, fol. 134 v°.

Bijlage XVI.

Prelaat Mattheus Volders van Averbode stuurt van Leefdael naar de Universiteit te Parijs.

1548.

Universis et singulis p*resen*tes l*ite*ras visuris, lecturis et legi audituris Mattheus de Rethy Abbas indignus mon*aste*rij Averbodien*sis* ordinis P*re*monstraten*sis* in Leodien*si* diocesi et Circaria Braban*tica* Salutem et om*ne* bonu*m*.

Noverit universitas ve*stra* pre*sen*tium lator et presbyter [eerst stond religiosus vir, dat werd doorgehaald en vervangen door presentium lator et presbyter] d*omin*us et fr*ater* Arnoldus Leefdael de Thielen patrie Braban*tie* et dioce*sis* Cameracen*sis*/ de l*egi*timo thoro procreatus/ no*ster* confr*ater* religiosus et Canonicus Regularis professus d*icto*rum mon*aste*rij et ordinis /de licentia et consensu no*stris*/ adijt causa studij/ in laudem et honorem dei om*ni*potentis, eiusq*ue* catholice eccle*sie* augmentum/ et decorem p*redicto*r*um* ordinis et mon*aste*rij/ loca Regni Francie et circu*m*vicina/ Quare exhortor vos o*mne*s et singulos/ et ve*strum* quemli*bet* insolidum/ ut ip*si* tutum et liberum accessum sed et recessum [deze drie woorden staan tusschen de lijnen bijgeschreven door dezelfde hand. Zeer weinig duidelijk] concede*re*/ vite*que* neces*saria*/ et sacramentalia eccle*sie* administrare, confessione*m* eius audire/ et pe*niten*tiam salutarem de p*e*ccatis confessis et contritis iniunge*re*/ totiens quotiens opus fuerit/ et corpus (quod si contingat nutu divino deficere) ecclesiastice sepulture tradi/ velitis et dignemini seu ve*strum* quili*bet* velit dignetur et procuret/ nullo enim modo exco*mmuni*cation*is* suspension*is* aut al*ias* *in*nodatus existit.

In cuius rei testimoniu*m* sigillum meum Abbatiale p*resen*tibus l*ite*ris duxi appendendum/ et easdem per meum secretariu*m* et notariu*m* subscriptum [dit woord tusschen de lijnen] conscribi et signari iussi et feci.

Averbodij a*nno* d*omi*ni mille*simo* qui*n*gentesimo quadragesimo octavo mens*is* [niet ingevuld] p*resen*tibus ibidem hono*rabili*b*us* et discretis viris d*omi*no Adriano vander Waerden p*resbyte*ro et M.

Joanne Moens de Lovanio testibus dicte Leodien*sis* diocesis/ ad hoc vocatis pa*ri*ter et rogatis.

Signatum. De speciali mandato prenominati. Reverendi Domini mei Averbodien*sis*,

Pr. de Ghilze
secretarius et notarius.

Minuut in Littere Sigillate.
Archief Averbode, sectie I, reg. nr. 200, fol. 112 v°.

Bijlage XVII.

Contrakt met Paulus van Leyden, professor te Averbode.

1504 Januari 3.

Anno a Nativitate Domini xv^c quarto, mensis Januarij die tercia, hora secunda post meridiem vel circiter, presentibus in hospicio Averbodiensi venerabilibus et discretis viris domino et magistro Marcello de Weert, officiali curie Leodiensis, et Lamberto vander Vorst, testibus etc., Reverendus Pater D. Gerardus, Abbas monasterij Averbodiensis ex una, necnon Magister Paulus de Leydis ex altera partibus, super lectura et instructione per ipsum magistrum Paulum pro religiosis proprijs, conventualibus et inhabitantibus dictum monasterium fiendis convenerunt et tractatum inierunt prout sequitur.

In primis magister Paulus antedictus astrictus erit legere pro personis prescriptis lectiones in iure temporibus per prenominatum Reverendum dominum Abbatem Averbodiensem statuendis, et continuans suas lectiones residet in dicto monasterio tribus annis continuis postfuturis, nisi subesset causa racionabilis et efficax, propter quam se ad alia loca dirigere et lectiones omittere poterit, quod nullatenus faciet nisi mediante arbitramento venerabilium dominorum magistrorum Walteri de Beecka et Johannis de Lomel, licenciati utriusque juris, in quos dicte partes se submiserunt. Econverso Reverendus Pater dominus Averbodiensis in recompensam laborum et instructionis ministrabit prenominato Magistro Paulo expensas victuales et singulis annis tabbardum seu vestem ad instar aliorum servitorum ac quolibet eorumdem trium annorum decem et octo florenos Renenses monete Brabantice. Si tamen dictus Reverendus dominus Averbodiensis comparari fecerit libros Corporis Juris Ci-

vilis ad usum magistri Pauli antedicti ipseque magister Paulus illos assequeretur de stipendio primi anni quoad octodecim florenos Renensis per prefatum Dominum Averbodiensem solvendos se contentum reddet. Demum condicionatum fuit quod sepedictus Reverendus Dominus Averbodiensis posset prefatum magistrum Paulum post primum annum licenciare, dummodo infra medium annum pronunc immediate precedentis ipsi magistro Paulo significaverit cum licenciacione. Anno primo effluxo, sepefatus dominus Averbodiensis magistrum Paulum absque erumna ? licentiare non debet. Super quibus etc.

Johannes Hoze quoad convencionem pr.

Origineel contrakt. AA, I, reg. 43 (Exposita Gerardi Abbatis), fol. 254 r°.

Bijlage XVIII.

Aanstelling van een scheidsgerecht tusschen het Convent van Averbode en Meester Jan van Nispen.

1519 November 24.

Anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo decimo nono, mensis Novembris die xxiiija, hora undecima vel circiter, presentibus in ambitu conventus Averbodiensis dno Gerardo Maechs, presbitero, et Francone Franconis testibus, constituti religiosus in Christo devotus frater Adam de Ghemert, pietanciarius Averbodiensis ex una, nomine dicti conventus, et magister Johannes de Nispen partibus ex alia, super certis differentijs inter ipsos exortis ad causam expositorum etiam expensarum sibi magistro Johanni ministratarum per pretactum conventum, convenerunt amicabiliter in hunc modum : videlicet quod ipsi hinc inde infra tres menses proxime futuros respective eligent quilibet unum arbitratorem seu pacis compositorem, qui eosdem infra instans festum Johannis Baptiste accordabunt; cum clausula quod, cum dicti arbitratores seu ipsorum alter in hoc negligentes fuerint, extunc dictus pietanciarius via juris totum petitum a prefato magistro Johanne exigere posset. Et promisit idem magister Johannes predicto conventui exsolvere hujusmodi debitum juxta tenorem arbitramenti desuper proferendi realiter, si in aliquo condempnatus fuerit. Et pro majori securitate premissorum

prenominatus magister Johannes realiter dedit in pignus ad manus dicti pitanciarij certas literas hereditarias trium fertelium siliginis mensure de Nyspen, cum clausula quod tamdiu ipsi pietanciarius et conventus hujusmodi redditus levabunt et tenebunt donec et quousque ipsis integraliter satisfactum fuerit. Promittens etiam sub ypotheca et obligatione omnium bonorum suorum predictis pietanciario et conventui aut ipsorum procuratori, dum desuper requisitus fuerit, debitas legisoperas desuper facere et prestare ac alia requisita, dolo et fraude seclusis. De et super quibus etc. ut in forma meriori.

Notariëele kopij in Cartarius Abbatis Primus (Archief Averbode, I, reg. 12), fol. 186 v°. Verder nog een gewone kopij van 1522 in Cartarius Abbatis Secundus (AA, I, 13), fol. 101 r°.

Bijlage XIX.

Overeenkomst met Meester Nikolaas de Cijthara, professor te Averbode.

1523 Mei 26.

Conventio cum Magistro de Cijthara, lectore.

Anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo vicesimotercio mensis Maij die vigesimasexta obligavit et convenit Magister Nicolaus de Citra, presbiter, sacrae Theologiae baccalaurius formatus, cum Reverendo in Christo Patre et Dno Dno Gerardo, monasterij Averbodiensis Ordinis Premonstratensis Leodiensis diocesis Abbate, ad legendum, exponendum, interpretandum et docendum tam in sacris litteris et artibus necnon consimiliter in lingua gallica, in qua (ut idem asserit) bonus et expertus interpres existit; etiam ad legendum et celebrandum trinies aut quaternies Missam, dum tempus et devotio adfuerit, septimanatim omniaque que prefatus Dnus Abbas predicto Magistro Nicolao iniunget, faciendo et exercendo iuxta melius suum posse et prout bonum et fidelem servitorem decet. Proquo quidem servitio et labore dictus Dnus Abbas antefato Magistro Nicolao ultra quotidianas expensas annuatim solvet viginti florenos renenses et in biennio unum tabbardum instar aliorum dicti Dni Abbatis servitorum. Et obligavit se dictus Magister Nicolaus ad terminum trium annorum proxime ac immediate futurorum. Salvo quod prefatus Dnus Abbas ad huiusmodi contractu cum primo

dictorum trium annorum libere resilire poterit, dum tamen eidem per spacium sex mensium preintimaverit. Et solvet dictus Dnus Abbas prefato Magistro Nicolao extunc pro arris stuferum Brabanticum. Promisitque dictus Magister Nicolaus comparere Averbodium ad pretacta acceptanda et fideliter perficienda infra spacium quinque septimanarum proxime futurarum; videl. intravit et incepit sepedictus Magister Nicolaus legere et exponere ac permissa adimplere die octava Julij sequente, quo quidem die huiusmodi annus semper incipiet et expirabit. Dolo et fraude in hijs seclusis pariter et amotis. Super quibus etc. ut in meliora forma.

Nicolaus de Cythara (eigenhandig).

Archief Averbode, Cartarius Abbatis II (sectie I, reg. 13), fol. 159 v°.

Bijlage XX.

Vijf inventarissen van Cellen van jonge Religieuzen.

1544-1549.

Anno 1544 mense Decembri xiij post abscessum clandestinum et fugam noctis precedentis duorum religiosorum confratrum monasterij Averbodiensis, fratrum Martini Back de Bercheyck et Ludovici Patroens de Vorst, prolis decimalis, diaconorum, inventa et inventorizata sunt in cellulis eorum hec subscripta, ultra certos libros spectantes alijs confratribus et eis restitutos; presentibus confratribus et religiosis viris dominis et fratribus Sebastiano Dillen de Balen priore, Christiano Borckelmans de Zichen suppriore, Theodorici Badonis de Ruremunda pistrinario, presbyteris, Joanne Moens de Lovanio cubiculario, Augustino Reymars de Mechlinia organista et Petro de Ghilze secretario Averbodiensi ut testibus.

In camera seu cella dicti fratris Ludovici

Primo. Postille majores super iiijor evangelistis

Dictionnarius pauperum
Sermones dormisecure — spectat ad fratrem Danielem de Leeuwis
Tractatus diversi
Sermones discipuli de sanctis et tempore
Enchiridion beati Augustini in prima forma cum diversis libris seu tractatibus uno volumine
Ludofi Cartusiensis in magna forma
Novum Testamentum in minori forma
Donatus
Torrentinus
Textus Logice
Hore beate Marie Virginis
Psalterium
Orationes Ovidij et Georgica Virgilij

Linea. iiijor nasitergia immunda unde unum spectat ad dn. Suppriorem
biretum ad dormiendum mundum et unum immundum
duo lintheamina immunda
una camisia immunda et adhuc una maculata et penitus immunda.

Lanea. Diplois una
Scapularia duo
Cuculle due
Tunica longa
Par caligarum
duo lanea lintheamina
unum sargetum blaveum
lectus plumatus cum hootpolu
item pelliceum nigrum et almucium album
pulvinar plumatum sine supertegimine dicto fluyn
tria paria voirmrubben van halff wuffet ende een van vesteyn
cussinus plumatus
twee mettenbooten
candelabrum confractum
parvum coffretum antiquum

Lignea. een houten nieuywe scryfflaeye
een quaet houten laeyken met yseren naegelen
eenen rieck met eenen houten steel
een nieuyw scuyvende cantoir met een slot

een zeel met twee sloten
eenen leenstoel oft zetelstoel
eenen houten ouden lesseneer
eenen houten canteleer
Item een drinckgelass ende een potteken incts et claves ejus.
In infirmaria pro dicto fratre Ludovico processionale scriptum.

In cella fratris Martini de Back

Libri. Postilla evangeliorum et epistolarum
Breviarium integrum
unum non integrum
pars estivalis
pars hiemalis
psalterium
expositio super psalterium
fabule Ysopi
unum collectorium per ipsum scriptum
enarrationes in primos iiijor libros Eneidis
Nicolaus Pottus
opusculum de iiijor orationibus
Libri quinque Ovidij in parva una forma
Psalterium adhuc unum
Jacobi Marcij
Colloquia Erasmi
Herbarius in duytsche
Item parvum suum manuale per ipsum scriptum, et adhuc unum
Item liber cum papiro
Item parvus grossus saccus lineus cum diversis brodijs
Lignea. een quade tafel zonder sloten
eenen lesseneer
een cleyn kistken met eenen slote
een houte cleyn laeye met diverse dinghen van instrumenten
eenen houten leenstoel
een houten doese
een cleyn spiegelken
een naeylaeye
een scryfflaeye
een muysenvelleken

eenen houten lesseneerken
eenen houten canteleer
eenen cleynen leenstoelken
een cleyn quaet staende tafelken
en cleyn cuypken
eenen hantboghe sonder peeze
een boeckscappken

Diversa. Eenen tennen pispot
eenen metalen canteleer
een koercleet
twee scriftorisen
eenen entpot
een groot gelas met saet
een zantbusse ende eenen quaden yvoren camp

Lanea. een oude cappe
eenen ouden rock
een oude broeck
eenen kovel
twee cleyn voermukens
Lectus plumatus metten hootpolu
et claves ejus.

In infirmaria pro fratre Martino Back
biblia

een wit zomer wasteyn met canapas gevoedert gevonde, maer vanden cloester, daer hy uytgevallen is
Liber impressus diversarum rerum.

Supellectilia Religiosis duobus reversis ex Almania data.

Item fr. Ludovico de Vorst egrotanti dedi per Priorem pelliceum unum.

Item altera Nativitatis Christi dedi ex mandato Reverendi Domini mei fratri Martino Back unum lectum cum cervicali.

Item dedi eidem ipso Joannis Evangeliste Bibliam et breviarium unum, videlicet partem hyemalem.

Et Decembris penultima dedi prefato Martino per fratrem Augustinum portarium vestem unam longam. Et prima Januarij dedi per prefatum Augustinum dicto fratri Martino longam cappam.

Archief Averbode, sectie I, reg. 15 (Cart. Abb. 4), fol. 242-244.

Inventorisatio facta in cubiculo fratris Ludovici Patroens de Vorst prolis decimalis post fugam factam ija vice anno xlix° Augusti xxja infra octavam et nonam a prandio, feria videlicet quarta post Assumptionis beate Marie Virginis, in presentia Prioris, Supprioris, Circatoris et Camerarij Averbodiensium.

Imprimis lectus plumatus cum cervicali, stragulo blaveo mixto rubeis filis et uno pari lineorum lintheaminum.
Item cappa longa lanea
Item tunica pectoralis
Item cussinus unus
Item unum pulvinar
Item promptuarium clausum superius et inferius apertum, dictum een halff cantoer; frater Antonius Stynen circator habet sub custodia.
Item sedes lignea
Item matula stannea
Item pelliceum unum (habet Prior). Et candelabrum eneum.
Libri reperti.
Dictionarius pauperum
Ludolphus Carthusianus super Psalterium
Sermones discipuli de tempore et de sanctis
Postille majores
Novum Testamentum in parva forma
Adhuc certi scripti libelli promptuario inclusi
Actum et inventorizatum anno et die quibus supra in presentia dictorum religiosorum.

Inventorisatio facta in cubiculo fratris Wilhelmi Ermij de Quaeyenbree subdiaconi post fugam factam anno xlix altera Augustini in presentia Prioris, Supprioris et Camerarij.

Imprimis lectus plumatus cum duobus pulvinaribus et uno cervicali.
Item pelliceum
Item unus cussinus
Liber postremus Heroidis Ovidij
Adagia Erasmi
Phisicalia conscripta

Quintilianus Rhetor
Jacobus Marinus
Despauterius
Liber de re hortensi
Opera Virgilij
Politica Aristotelis
Predicabilia Aristotelis
Textus Phisius
Pappa Joannis Murmellij
Erasmus de copia verborum et rerum
Christophorus Longus
Rodolphus Agricola
Joannes Despauterius
Institutiones in linguam grecam
Opera Mantuani
Murmellius de componendis versibus
Terentius inventus
Lonchelica Erasmi
Horatius
Liber elegantiarum Laurentij Valle
Dialectica Tietelmanni
Enchiridion de copia verborum
Cato.

Archief Averbode, I, reg. 15, fol. 245.

Inventorisatio eadem die et anno xlix altera Augustini episcopi facta in cubiculo fratris Mathei Verhoeven de Castel, qui cum predicto fr. Wilhelmo reliquit ad tempus monasterium habitu relicto.

Imprimis lectus plumatus cum cervicali, duobus lintheaminibus lineis, uno pulvinari et uno griseo stragulo
Item pelliceum
Item lintheamen ex thyerteyn
Item iiijor camisie linee
Item ij paria caligarum
Item diplois linea absque manicis
Item unus cussinus

Una mensa et stannea matula
Item sedes lignea
Item scabellum cum clausura
Item promptuarium cum clausura
Item clavicordium, quod spectabat ad fr. Arnoldum de Leefdael, socium in Wesemael
Sermones discipuli
Biblia
Orationes familiares Ovidij
Despauterius de figuris
Prosodia Marropedij
Hymni ecclesiastici
Despauterij institutiones
Salustius
Marinus
Institutiones mecanice
Declinationes nominum
Donatus
Anzelmus
Colloquia Erasmi
Psalterium Campense
Devotionale
Dialectica Thielmanni
Dialectica Cesarij
Pappa; Terentius; Lucianus; Enchiridion; Moralia Catonis; Leonardus
Candelabrum eneum.

Archief Averbode, I, reg. 15, fol. 246.

Bijlage XXI.

Twee inventarissen van Cellen van jonge Religieuzen.

1572.

Catalogus librorum Joannis Orsmalensis.
Epistole Bernardi.
Textus Magistri Sententiarum.
Libri de imitatione Christi.
Methodus confessionis.
Enchiridion sacerdotum.

Vita sacerdotum.
Liber de arte bene vivendi et moriendi.
Cura clericalis.
Liber Edmundi Archiepiscopi perutilis religiosis.
Opusculum aureum anime peccatoris.
Seneca de quatuor virtutibus cardinalibus.
Catechismus Joannis Feri, Petri Canisij et Jacobi Scepperi.
Hore Marie secundum usum Praemonstratensium.
Opus Bibliorum spero me recepturum a fratre (niet nader bepaald)
Psalterium reliqui in conventu, quod inveniri non potuit.
Similiter Horas Marie secundum usum Romanum, cum perpulchris quibusdam orationibus illis adiunctis.
Lexicon Ambrosij Calepini.
Dictionnarium latinogermanicum Petri Dasypodij.
Epitome Adagiorum Erasmi Roterodami.
Libellus Joannis Ludovici de conscribendis epistolis. Item Erasmi Roterodami de conscribendis epistolis.
Synonima Dominici Sylvij.
Epistole familiares Ciceronis.
Opus Vergilij.
Epistole Horatij.
Commentaria Julij Cesaris de Bello Gallico.
Laurentij Valle. Evangelia Greca.
Institutiones in linguam grecam.
Colloquia Hermanni Hessi cum fabulis Æsopi.
Prima et secunda pars Joannis Despauterij. etc.
Lectus cum suis pertinentijs, videlicet cum stragulis, cum duobus paribus linteaminorum (sic) et pulvinari.
Tria paria indusiorum. Quatuor sudariola et manile unum cum superpelliceo.
Tunica talaris una similiter et tunica pectoralis, cum uno thorace en lineo, cappa choralis et unum par caligarum.
Haec sunt suppellectilia fr. Joannis Vrisij Orsmalensis anno salutis 1.5.7.2. ultimo Novembris.

Los blad. Archief Averbode, I, lias 5, bundel 5.

Vestes quas habuimus et habemus.
In primis habemus lectum cum stragula tribusque linteaminibus: unum autem, quod in Diest cum lecto avectum fuerat, mansit.

Duo etiam habemus pulvinaria duasque tunicas longiores, duoque paria caligarum. Tunicam preterea breviorem cappamque habuimus choralem duasque panni lanei ulnas Lovanij simul relictas. Quatuor denique habemus indusia.

Catalogus librorum Lovanij relictorum.

Ut est imprimis Concilium Coloniense, Concilium Tridentinum, Novum Testamentum cum brevibus scolijs. Compendium totius Theologiae. Libellus de celibatu sacerdotum cui adiunctus est Euripus.

Methodus Confessionis.

Omnes Epistole Pauli cum commentarijs cuiusdam auctoris.

Psalterium cum paraphrasi Johannis Campensis.

Psalterium graecolatinum.

Loci communes Johannis Eckij.

Duo libri papyracei in maiori forma compacti.

Epitome 4 librorum Magistri Sententiarum.

Summa christiane doctrine Canisio auctore.

Libellus in quo continentur omnes prophetae.

Grammatica Hebraica.

Institutiones S. Leonardi cum scolijs.

Liber septem sermonum de 7 festivitatibus beate Marie Virginis, cui adiuncti sunt libelli D. Augustini et D. Ambrosij de sacramento Eucharistie, Augustini de spiritu et litera et Hosij cardinalis.

Proverbia Sapientiaque Salomonis cum Ecclesiaste et Ecclesiastico.

Libellus auctorum prohibitorum.

Flores Aristotelis et Terentius in parva forma.

Duo libri chartarum, quos in civitate Trudonensi reliquimus, sed eos secum sumpsit domum Michael R. Dni snopola ?

Reliquimus etiam Lovanij Matulam.

Habemus apud nos partem Bibliorum, quam ab Amando Balensi pie memorie aliquando mutuo accepimus.

Habemus etiam Horas Marie secundum usum Romanum et Horas Marie secundum usum Praemonstratensem, et breviaria, sed detrita.

Habemus preterea precationes Joannis Fabri atque superpelliceum sive vestem choralem, lineumque thoracem cum manicis laneis.

Johannes Lodovicus Hobbertingensis.

Los blad. Archief Averbode, I, lias 5, bundel 5.

Bijlage XXII.

Inventaris der Cel van een Novitiemeester en Sakrist.

Rondom 1630.

Suppellex lanea.
Togae superiores 3 bonae; una trita.
Togae inferiores 2 bonae; 2 tritae.
Toga itineraria una.
Cappae chorales 2.
Thoraces lanei 2.
Thoraces linei 2.
Thoraces sine manicis 2.
Subucula una.
Femoralium paria 3.
Caligarum lanearum 2 paria.
Caligarum textilium 4 paria.
Stragulum unum bonum et unum tritum.
Cortinee virides.
Bireta 5.
Particula panni albi.
Lectus cum cervicali et pulvillo uno.
Crepidarum paria 2; unum par calceorum suffultorum et 3 simplicium.
Pilei 2.
Unum par chirotecarum albarum.
Alia suppellex.
Vasculum aquae lustralis ex aere. Lavacrum aeneum. Candelabrum aeneum cum duobus emunctorijs. Speculum. Rosarium. Decas una. Medallia 3 ex cupro; 2 argentea. Pecten ? ex ebore. Duae ampullae vitreae. Chiroteca una et unum brachiale pro usu arcus. Pharetra una. Firfoces 2. Indices solares ex ebore 2. Una securis. Una cleptydra mediae horae. Scopeae vestiariae.

Imago Christi Domini Ecce Homo. Quatuor Evangelistae in asseribus. Extremum iudicium in assere. Item duae aliae imagines etiam in asseribus. Item effigies avunculi mei depicta in rotunda lamina cuprea missa Roma. Item imagines chartaceae 34 circiter et 2 vel 3 in pergameno. Registra pro breviarijs 2. Corvulum ? ferinum ? unum et 3 capsulae argenteae Agni Dei parvae.

Item aliquae particulae Agni benedicti. Particula ligni B. Virginis Fidei. Particula ex ossibus S. Stephani protomartyris.

Capsula odorifera pro tempore pestis. Item unum scalprum vulgo tongcrabber ex argento. 4 cultelli et 2 fuscinolae. 3 libelli memoriales. Aliquot chartae geographicae. 4 vel 5 pixydes. Capsulae arenareae duae et 2 piperariae. Duae cistae, parva et magna. Atramentaria duo. Portificalia duo, magnum et parvum. Item pulpitum concessum mihi a fr. Paulo Hovio. Mensae duae cum duobus pulpitis. Scabellae 2.

Item deposuerunt apud me fr. Joannes Baptista van Os quatuor flor. et octo st. Et fr. Georgius Drissardus viginti tres st., permittente hoc dno priore moderno.

Suppellex linea.

Linteaminum paria 3.
Involucra cervicalium 3.
Indusia 11.
Sudaria 18.
Collaria 36.
Manutergia 4.
Vittae 2.
Duo paria caligarum linearum.
Bracca linea.
Tria paria soccarum linearum.

Item comparavi mihi Annales Henrici Spondani pro decem florenis et dimidio. Item Cathechismum Jacobi Marchant pro sex florenis, partim ex deposito, partim ex pecunijs mihi relictis a dno Priore qui fuit, ex venditione pomorum, permittente id Rndo admodum Dno Praelato, cuius prudenti iudicio omnia mea submissa sunto.

Supersunt adhuc 5 floreni et 18 st.

Libri.

Alvares de Pas de quotidiana virtutum exercitatione.
S. Ambrosius de vocatione gentium.
Antonius Flaminius in Psalmos.
Alchabitius de astris.
Antonius de Rampelogis figurarum bibliae.
Aristotelis moralia.
Antonius Molina de sacerdotio.
Biblia sacra latina plantinianae editionis.
Breviaria magna et parva.
Catechismus Romanus cum Concilio Tridentino in uno tomo.

Cornelius a Lapide in Pentateuchum, in omnes partes majores et minores, in Epistolas S. Pauli, in Acta Apostolorum, in Epistolas canonicas et in Apocalypsim : sex tomi in rubro corio.

Calepinus.

Colloquia 7 linguarum.

Conciones manuscriptae in omnes fere dominicas et festa.

Dionysius Carthusianus de 4 novissimis.

Dictata in primam partem usque ad SS. Trinitatem; in primam secundae; in tertiam partem; in secundam secundae; bis de sanctis ?; de iure et iustitia; in Evangelia; in Acta Apostolorum; in Epistolas S. Pauli.

Dictata philosophica.

Decreta synodi Leodiensis diocesis.

Doctrina veteris et catholicae ecclesiae de 7 Sacramentis.

Emmanuelis Sa casus.

Exercitia quotidiana gallice.

Francisci Costeri Conciones latinae omnes de tempore.

Francisci Costeri meditationes de Passione.

Francisci a Victoria Summa Sacramentorum.

Francisci Titilmanni Physica.

Francisci Toleti Casus.

Francisci Polygrani conciones a Pentecoste usque ad adventum.

Francois Chappuys remedes contre la peste.

Hieronymus Drexelius de eternitate.

Hubertus Scutteputteus a sancta vitae institutione.

Hunnaei Logica.

1 Horologe des princes.

Henrici Spondani Annales.

D. Joannes Ferus in Job.

Joannis Corropperi beatae vitae institutio.

Joannis Piloti grammatica gallica.

Instruction pour scavoir bon brouet, choux, etc.

Joannis Drusij exhortatio ad Praemonstratenses.

Jacobi Marchant catechismus sive hortus pastorum.

Ludovici Makeblyde catechismus.

Leonardi Lessij de iure et iustitia.

Ludovici Granatensis conciones de tempore a Pentecoste usque ad Adventum. Idem de vitae christianae institutione gallice, secunda pars.

Liber prophetarum omnium et 2 Machabaeorum.

Laurentius Lantmeeter de veteri clerico.

Martinus Bonacina de casibus conscientiae.
Martini Becani compendium manuale controversiarum.
Modus pronunciandi linguam gallicam.
Nicolaus Lyranus in totam S. Scripturam in tribus tomis.
Nicolai Saliceti preces.
Novum Testamentum flandricum bis.
Nomenclator.
Nicolai Clenardi grammatica hebraica.
Nicolai Zeydeis ? proverbia gallica.
Officium b. Mariae secundum usum nostrum.
Petri Bes conciones omnes de tempore et de sanctis et de 4 novissimis in duobus tomis.
Conciones S. Petri Chrysologi.
Petri Binsfeldij enchiridion.
Postillae in Evangelia bis.
Robertus Bellarminus in Psalmos.
Rhetorica.
Repertorium in 11 libros S. Augustini.
Thomas a Kempis de imitatione Christi.
Libri servientes usui Pastoris Averbodiensis sunt hi.
Ludovici Makeblyde catechismus.
Sinodus Leodiensis diocesis.
Pastorale Leodiense et Mechliniense.
Et liber in quo scribuntur nomina conjugatorum et mortuorum in hac nostra ecclesia Averbodiensi.
Catalogus librorum magistri novitiorum.
Caroli Scribani de religiosa gubernatione tomi 2.
Exercitia pietatis S. Gertrudis.
Vita beati nostri Joseph.
Exercitia spiritualia fr. Joannis Michaelis.
Hieronymus Platus ? de bono status religiosi.
Libellus Alphonsi Madriliensis ? de methodo inserviendi Deo. bis.
Claudius Viepromontius de penitentia.
Meditationes Sclusili ?.
Thomas de Kempis de imitatione Christi. bis.
S. Augustini meditationes, soliloquia, manuale. Meditationes S. Bernardi, S. Anselmi, Contemplationes idiotae. Omnia ista in uno libello. sexies.
Instructio magistri novitiorum per fr. Joannem a Jhesu Maria, semel in uno tomo.
Item instructio novitiorum etiam in uno tomo.

Item instructio magistri novitiorum et instructio novitiorum in uno tomo bis eiusdem auctoris.

Speculum disciplinae S. Bonaventurae semel.

Exhortatio ad Praemonstratenses.

Officium b. Mariae secundum usum nostrum.

Triumphus S. Norberti et Echo s. Norberti triumphantis in uno tomo.

Psalteria 6.

Libellus de ritu celebrandi missam.

Libri fr. Adriani Wellens.

Bellarminus in Psalmos.

Catechismus Romanus.

Lessius de iure et iustitia.

Conclij Tridentini decreta et declarationes cardinalium.

Controversiae Becani.

Conincks de Sacramentis.

Becanus in primam secundae.

Libri Aegidij Plesbeeck.

Dictata incompacta in secundam secundae; in logicam et metaphysicam.

Meteora Froidmondi.

Archief Averbode, I, lias 5, bundel 5.

Bijlage XXIII.

Prelaat Smeets verzoekt den prins-biss. v. Luik Leefdael te willen subdiaak wijden.

28 Mei 1545.

Rev^mo^ in Christo Patri ac Illustrissimo Principi Dno Georgio ab Austria, episcopo Leodiensi, Duci Bullonensi, Comiti Lossensi, etc., Jheronimum Fabri de Coersel, humilis abbas monasterij Averbodiensis, ordinis Premonstratensis, in vestra Leodiensi diocesi, reverentiam et honorem.

Noverit illustrissima vestra Celsitudo quatenus, ad Dei omnipotentis laudem, eisque cultus augmentum, quatuor religiosos canonicos regulares professos dictorum monasterij et ordinis, videlicet fratres Georgium Pluegers de sancto Trudone, Joannum Mercatoris

de Vorst, diaconus ad ordinem presbiteratus, *Arnoldus de Leefdael*, Henricum de Curia, accolitos in ordinem subdiaconatus ordines sacros, tanquam habiles et idoneos ac etatis et litterature sufficientis respective promovendos et ordinandos presentium tenore R^me^ P. V. cum domino et fratre Henrico de Bladel eorum directore presento : supplicans, ut dictos quatuor religiosos et canonicos regulares ad predictos sacros ordines respective promovere et ordinare dignetur eadem R. P. V.; quam Altissimus in evum conservare dignetur.

Datum Averbodij sub sigillo nostro abbatiali, anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo quinto mensis May die xxviii^a^.

Oorspr. minuut uit Littere sigillate, Archief Averbode, I, 200, fol. 100 v°.

Bijlage XXIV.

Prelaat Smeets verzoekt den Suffragaan van Kamerijk Leefdael te willen diaak wijden.

17 Juni 1546.

Presentatio ad ordines sacros a Suffraganeo Cameracensi in Waelem prope Mechliniam celebratos.

Rmo in Christo Patri et Domino Dno episcopo Cameracensi vel eius in Pontificalibus vicario, humilis vester Jheronimus Fabri de Coersel Abbas monasterij Averbodiensis, ordinis Premonstratensis, ad limites inter dioceses Leodiensem et Cameracensem siti, reverentiam et honorem.

Noveritis quod, de consilio et ad petitionem conventus nostri, vigore indultorum seu privilegiorum apostolicorum predicto ordini nostro (qui exemptus est) concessorum quibus cavetur quod canonici regulares dicti ordines a quocumque antistite catholico gratiam et communionem sancte Sedis apostolice habente ordinari et ad sacros ordines promoveri possunt, religiosos canonicos dicto nostro monasterio rite incorporatos videlicet fratres Antonium Stynen de Sancta Trudone, Joannem de Rumpnis, diaconos ad ordinem presbiteratus, *Arnoldum de Leefdael*, Henricum de Curia subdiaconos ad ordinem diaconatus, Sebastianum Roos de Testelt, Willibrordum de Olmen, accolitos ad ordinem subdiaconatus, tanquam habiles et idoneos ad huiusmodi ordines promovendos, ordinandos et consecrandos Celsi-

tudini vestre tenore presentium presento : cum ea supplicatione quatenus ad Dei honorem et divini cultus augmentum ipsos fratres prenominatos eadem Celsitudo vestra ordinare et consecrare seu consecrari facere velit et dignetur. Quam Deus Opt. Max. in evum conservare dignetur.

Datum Averbodij sub sigillo nostro abbatiali anno Dni xv^{c} xlvi mensis Junij die xvij^{a}.

Oorspr. minuut uit Littere sigillate, Archief Averbode, I, 200, fol. 101 r°.

Bijlage XXV.

Huiselijke Regelingen uit het jaar 1521.

Ordinatio anno xxj.

Primo in festo Annunciationis dominice, quod in Sabbato Palmarum anticipatum fuit predicavit fr. Benedictus post prandium.

Item dominica Palmarum post prandium predicavit fr. Joannes de sancto Trudone.

Item in cena post Completorium fr. Joannes de Busco, Prior ad 1 1/2 horas.

Item Parasceve de mane ab hora quinta usque mediam none predicavit fr. Joannes de Beka pitantiarius de Passione Salvatoris Christi.

Item Parasceve de sero hora sexta inter Completorium et Matutinas ordinatus erat fr. Hubertus de Gestel ad predicandum.

Item in sexta Pasche de mane hora septima, psalterio lecto, fecit fr. Joannes de Lovanio supprior collationem ad horam.

Item sexta Pasche post Completorium fecit fr. Gerardus de Erpe cantor collationem.

Item Matutine de ferijs quinta, sexta et sabbato erant incepte hora media octave in sero precedente.

Item Matutine diei Pasche erant in sero precedente post Completorium et sermonem factum (sic) sicut alijs tribus diebus precedentibus cantate et hora octava incepte; laici tunc magis conveniunt aliqui ad confitendum, aliqui ad audiendum divina, et conventus erat magis liber ad celebrandum in die sancto, aliqui in mane et successive unus post alium. Item in die Pasche ante et post meridiem predicavit fr. Gregorius sacrista.

Item feria 2a sacerdos ebdomadarius ante prandium et post fr. Bernardus.

Item feria 3a ante prandium fr. Joannes de Beka pitanciarius et post prandium fr. Ludovicus diaconus.

Item ante prandium feria 4a fr. Gregorius sacrista et post prandium fr. Bernardus diaconus.

Item fr. Joannes de Balen missus est ad Pipenspade et ordinavimus quod colonus de Pipenspade erit omni anno Averbodij Parasceve de sero ad auferendum capellanum et colonus de Briel debet in feria 2a post Pasche venire.

Item Prior et Supprior visitent juvenum cellas ne retineant apud se lirnen ? nec visitent se mutuo.

Item de confessoribus ordinandis.

Item Passio in die Palmarum debet decetero cantari a tribus religiosis.

Item confratres servent in mensa silentium et presertim minister, qui postea reficietur.

Item diebus jejuniorum auferant conversi quilibet modicum cervisie in receptaculo suo potandum ne conveniant ?.

Item cocus conventus non apprehendat (sic) decetero camere nostre.

Ordinatio van prelaat Ger. vander Scaeft.
Cartarius abbatis 2 (AA, I, 13), fol. 55 v°.

Bijlage XXVI.

Belofte voor de Wijding.

Begin Juni 1522.

Op 11 Juni werden naar Luik gezonden om tot priester gewijd te worden : fr. Ludovicus van Brussel en Benedictus van Erpe; tot diaken fr. Adriaan van Bergen-op-Zoom en Paulus van Eersel; tot subdiaken fr. Petrus van Mol. De beide eersten legden tevoren volgende deklaratie af.

Nos, fr. Ludovicus et fr. Benedictus significamus et notum facimus Domino nostro ac Patri reverendissimo Abbati benemerito

de ordinatione ministerii dyaconorum ac subdyaconorum, quod ita pariter et omnium consensu convenimus et ordinavimus atque omnibus calculis approbamus et in presentia Domini Prioris nostri promisimus : quod videlicet duo dyaconi futuri integrum suum complebunt cursum hebdomadatim quemadmodum nos, fr. Ludovicus et fr. Benedictus, ad hunc usque diem complere consuevimus. Et insuper fr. Petrus de Moll, qui solus (ut nobis apparet) ad subdyaconatus ordinem promovebitur, in suo similiter ordine ministrabit. Hoc tamen salvo, quod quisquid ipse per semetipsum non poterit, per nos iuniores sacerdotes futuros (Deo optimo pariterque maximo ac Patre nostro reverendissimo faventibus) compleri promittamus. Hoc est : quotiescumque ipse fr. Petrus indispositus, infirmus, inhabilis vel aliquo negotio preditus fuerit ac se non posse vel non velle ministrare in tanto officio nobis significaverit, erimus nos semper parati ad succurrendum eique substituendum. Hoc tamen salvo quod quotiescumque hoc contigerit, dyaconus hebdomadarius in subdyaconatu, et unus iuniorum sacerdotum in dyaconatu ministrari paratus esse debebit. Hec, observandissime Pater, ordinatio nobis omnibus optime placet, et omnium consensu ac voluntate ordinata est et coram Domino nostro Priore nos hec omnia observaturos testati sumus atque promisimus. Pollicemurque insuper tibi, Domino ac Patri nostro reverendissimo, quod hec omnia ut supra scripta sunt, servabimus, si tamen Dominus noster (quod summopere petimus) hanc nostram ordinationem non irritam fecerit, sed suo iuditio approbaverit. Et insuper, si Dominus noster aliter quam ordinatum est, ordinandum duxerit, et hoc approbamus et quicquid Dominus preceperit sive iusserit vel ordinaverit, hoc modis omnibus et equo animo sufferre et opere impleri curabimus. Non enim inobedientie sed obedientie semper filij esse volumus et debemus. Bene valeat tua Reverenda Paternitas.

Per nos fratrem Ludovicum et fratrem Benedictum, tuos filios ad tua mandata perficienda paratissimos.

Littere sigillate (Archief Averbode, I, reg. 272), fol. 156 bis.

25 Febr. 1539.

Nos fr. Joannes Coersel maior et Henricus de Bladel promovendi ad sacerdotium promittimus Rdo Dno nostro prelato omnibusque rectoribus conventus quod ad eorum requisitionem et ordinationem

serviemus in missis more solito eque atque hactenus sine contradictione, quodque nos dignos aptosque reddemus, sub pena retentionis in conditionem servitutemque juvenum. Sub testimonio manuum nostrarum. Anno 39 Febr. 25 stilo Leodiensi appositarum.

frater Henricus de Bladell.
fr. Joes Baes, de Coersel.

Origineel. Cartarius Abbatis Quintus, I, 16, fol. 190 r°

Bijlage XXVII.

Prelaat Volders verzoekt den suffr. van Kamerijk Leefdael te willen priester wijden.

3 Juni 1547.

Rmo in Christo Patri et domino domino Episcopo Cameracensi vel eius in Pontificalibus vicesgerenti et vicario Mattheus Volders de Rethy, humilis Abbas monasterij Averbodiensis, ordinis Premonstratensis in diocesi Leodiensi et ad limites diocesis Cameracensis siti, reverentiam et honorem.

Noveritis quod ad laudem Dei omnipotentis et ad augmentum divini cultus, et ad preces et instantiam conventus mei Averbodiensis sex religiosos canonicos regulares professos eiusdem conventus et ordinis predicti, etatis et literature sufficientis, videlicet fratres *Arnoldum de Leefdael,* Martinum Back de Bergheyck, diaconos ad presbiteratus, Sebastianum Roos de Testelt, Willibrordum Egidii de Olmen, subdiaconos ad dyaconatus, et Wilhelmum Ermen de Quadenbree necnon Matheum Verhoeven de Castel, accolitos ad subdiaconatus sacros respective ordines promovendos et ordinandos tenore presentium literarum, cum dno et fratre Joanne Mercatoris de Vorst, presbitero, eorum suppriore et directore, presento : supplicantes quatenus dictos sex canonicos regulares ad prenominatos sacros ordines respective (juxta privilegia monasterio et ordini predictis a sancta Sede apostolica concessa) promovere et ordinare dignetur dicta Rma v. P.; quam Altissimus ad ovile supernum perducere dignabitur.

Datum Averbodij sub sigillo nostro abbatiali presentibus appenso anno Dni xv^c^ xlseptimo mensis Junij die tercia.

Minuut geschreven door secr. van Ghilze.
Littere Sigillate, l. c., fol. 101 v°.

Bijlage XXVIII.

Benoodigdheden van Keuken en Huishouding in de abdij van Averbode.

Rondom 1535.

Diversa Onera omnino necessaria monasterio Averbodiensi annuatim.

Victualia ex nundinis Antwerpiensibus.

Primo indiget coquina Averbodiensis monasterij pro Quadragesima, Septuagesima et Adventu Domini etc. quatuor onustis allecum, quolibet communi anno ad lxxij flor. caroli, facientes cclxxxviij car.

Referendo se desuper monasterium ad magistrum coquine, commissionem et curam inde gerentem, quemadmodum se refert ad eundem magistrum quo ad subsequentes articulos.

Item indiget annuatim quatuor modijs salis, quolibet communiter ad sex carolos, facit xxiiij car.

Item annuatim viij modios pisarum, quas abbas in prompta numerata pecunia emere debet, quolibet ad iiij flor. caroli, facit xxxij car.

Item exponit monasterium annuatim pro siccis piscibus diversis ultra lxxxviij car.

Item solvit monasterium annuatim pro piscibus fluvialibus ultra xxv car.

Item pro diversis piscibus marinis, qui per provisorem Diestensem annuatim mitti debent communibus annis ultra lx car.

Item indiget annuatim ij amis olei raparum, partim pro lampadibus ecclesie, partim pro usu coquine, qualibet communiter ad xiiij car., facit xxviij car.

Item communibus annis exponit monasterium pro arvina pice dicta wagenteir ad unguendum currus vi car.

Item pro ablutione ornamentorum et vestium ecclesie, religiosorum, hospitalitatis ac totius mo-

nasterij habet monasterium emere annuatim iiij vasos smigmatis tam hiemalis quam estivalis, quolibet vase communiter ad quinque car., facit xx car.

Item indiget monasterium omni ebdomada, extra Quadragesimam, xc ovis taxatis communibus ebdomadis ad tres car. clvi car.

Item annuatim infra festa Pasche et Penthecostes indiget lxx vitulis ad mactandum, quos abbas singulis annis cogitur emere, quolibet communiter taxato ad xx st., facit lxx car.

Tametsi dictum monasterium alat domi ac foris aliquot pecora pro monasterij usu et esu, quia tamen ea minime sufficiunt, ita ut nec comparari possunt ad onera necessaria hospitalitati, sic cogitur monasterium predictum communibus annis annuatim expendere pro ovibus, bobus, pecoribus etc. ultra c car.

Referendo se desuper ad cellerarium seu magistrum coquine et reddituarium, onus et commissionem inde gerentes.

Necessaria pro bottelria Averbodiensi annuatim.

Primo exponit pro diversis speciebus in nundinis Antwerpiensibus annuatim ultra xxx car.

Item pro ficubus, racemis, oleo olivarum alijsque fructibus Quadragesimalibus annuatim ultra xv car.

Item indiget bottelria ad usum coquine et ad coquendum cibaria iij integras vasis butiri, in nundinis Antwerpiensibus emi consuetis, quolibet vase communiter taxato ad xij flor. caroli, facit xxxvi car. ultra tamen ccc cel cccc libris butiri, in locis vicinis emi solitis ac butirum e vaccis monasterij proveniens.

Item pro caseis Flandrie ac diversis alijs caseis exponit necessario annuatim ultra xxxvj car.

Item, quia conditio, situs et qualitas monasterij, proh dolor, talis est ut velit nolit cogatur tenere onerosam atque intolerabilem hospitalitatem nedum pro nobilibus, magnatibus et alijs probis vi-

ris, verum etiam alijs quibuscumque etiam prophanis et malignantibus, hinc est quod monasterium singulis annis debet solvere pro vinis et potibus mense abbatialis necessarijs ultra cc car.

Et abbas debet annue emere vina patrie (demptis extraneis vinis) pro religiosis, officiatis, communibus etc. plusquam pro cxxv car.
ut patet in annuis expositis suis.

Necessaria pro Pistrina Averbodiensi annuatim.

Imprimis indiget pistrina pro mensis abbatie, conventus religiosorum, familiarium, hospitum, laboratorum, pauperum ac pro canibus Dominorum patrie Brabanticae necnon pro elemosinis in panibus distribuendis, etc. annuatim ultra dcc mod. sil.

Nec mirum cum tantum incumbat dicto monasterio hospitalitatis onus, ut supra satis dictum est. Neque recens est hec taxa, sed ante plurimos annos jam in registris plurium predecessorum precessit, licet tunc tempora fuerint feliciora et quietiora. Testesque jam sunt hijs rebus prefecti.

Item quia dictum monasterium ex villulis et aridis suis terris ordeum non recipit neque percipere potest, idcirco necessario debet singulis annis expendere pro ordeo et granis in coctione cerevisie necessarijs ultra referendo id ad testimonium braxatorum cccc car.

Item indiget annuatim xl modijs hupule ad coquendam cerevisiam, quolibet communiter ad x st., facit xx car.

Item solvit annuatim Testelt pro fecibus vi car.

Item indiget annuatim monasterium pro omnibus et singulis equis, equabus ac poledris monasterij circiter cc mod. havene

Et pro equis nobilium, diversorum dominorum, amicorum, officiatorum ac nunciorum Principis, armigerorum sepissime ad monasterium convolantium, ac aliorum quorumcumque hospitum exponit monasterium annuatim ultra c mod. havene

Vestitura, quam Abbas tenetur singulis annis administrare.

Primo sunt in conventu Averbodiensi xxx religiosi, inclusis quinque conversis, quos debet vestire et intertenere de singulis necessarijs indumentis corporis; unde pro quolibet eorumdem computantur annuatim graciose xij car., facit cccIx car.

Et ultra hec debet Abbas illis comparare libros ac singula cotidiane necessaria, etiam expensas que fiunt dum aliqui eorum ad Ordines destinantur, vel dum pro qualibet alia evidenti et legitima necessitate emittuntur in causam monasterij. Proprium enim neque peculium habent.

Item habet abbas lectorem theologum ad mensam suam, qui religiosos monasterij docet; cui tenetur solvere annuatim xxvj flor. Phil., preter expensas; facit xxxij 1/2 car.

Item dat medico annuatim pro stipendio vj car.
et ij modios siliginis; preter tamen ea que solvit tempore infirmitatis religiosorum apud apothecarios.

Item tenetur abbas dare reddituarijs, edituis, familiaribus, domesticis, magistris operariorum etc. pro vestitura ultra cl ulnas panni; quam quidem vestituram ex conventione pro salario sive premio suo habent, exceptis tamen hijs in receptis supra nominatis, qualibet ulna ad xxv st., facit clxxxvij 1/2 car.

Item communibus familiaribus seu parve familie gratis servienti circiter xx ulnas panni grisei communis, ulna ad x st., facit x car.

Item indiget pro usu suorum in monasterio necnon dominorum nobilium ceterorumque hospitum monasterium visitantium ultra cc ulnas panni linei candidati, qualibet ulna communiter ad iij st., facit xxx car.

Item ad mensalia, servietas, manutergia etc. ultra lx ulnas panni linei figurati, dicti gebeeltlaken, qualibet ad vj st., facit xviij car.

Et ornamenta ecclesie ac eorumdem intertentio

unacum libris, dietis acupictoris, scriptoris, defloratoris etc. constant abbati annuatim ultra cl. car.
exceptis tamen novis et exquisitis ornamentis.

Nota quod abbas expendit annuatim pro certis juvenibus et juvunculis, quos disponit et alit apud probos, ut ibidem interteneantur et bonos mores addiscant, annuatim ultra xl car.

Et debet ac habet intertenere ratione majoris decime, quam recipit in Vorst, prolem unam decimalem, tamquam per parentes pro decima prolium datam et per eosdem Averbodium adductam, pro qua exponit annuatim, tenendo eandem ad scholas etc. ultra xx car.

Solutiones familiarium continuorum, quos abbas singulis annis habet stipendiare.

Primo solvit cubiculario suo annue iij libras grossorum Flandrie, facit xviij car.

Item Secretario suo totidem, facit xviij car.

Item receptori, qui habet curam monendi, exigendi, recipiendi, levandi et ubique equitandi propter debitores, etc. xxiiij car.

Item coco suo dat annue xij car.

Et stabulario suo annuatim x car.

Item habet preterea stipendiare dictus abbas adhuc alios necessarios ministros videl. bottelarium, hospiciarium, subcocum etc., quibus annue solvit ultra xvj car.

Operarij et Laboratores.

Item sunt diversi operarij ac laboratores in dicto monasterio habitantes et operantes, habentes in eodem victum, tam dominicis, festivis quam ferialibus diebus, partim in dietis operantes, partim etiam cum terminis et annis conducti, quibus monasterium nequaquam carere posset, attento quod monasterium longe situm est ab oppidis et pagis, et idcirco habet illos alere et intertenere, prout sunt aurige (quorum sunt quatuor), carpentarij, fabri, sarratores, scrinifices, lathomi et eorum servitores, cupifex, rotifex, sartores, braxatores et pistores, piscator, fasciculorum ligatores, lignorum truncatores, custos nemoris, ortulanus, porcorum et pecorum custodes, vaccarie, sex diversi operarij manuales, etc., qui omnes habent

expensas in monasterio, que ad magnam pecuniarum summam ascenderent si ad extremum computarentur. Sunt preterea adhuc diversi operarij extra monasterium in oppido Diestiensi commorantes, ut sunt sutor seu calcifex, cacabarius, cerefex, sportifex, sellefex, lorefex, vitrifex, provisor, marischallus etc. comparent, habent expensas; unde annua stipendia, premia seu diete ascendunt pariter ad dc florenorum caroli et ultra, et ultra 1 modios siliginis. Referente se desuper abbas ad reddituarium suum, qui inde registrum et computationem gerit.

Materialia necessaria singulis annis pro reparatione, intertentione etc. domuum, edificiorum, murorum monasterij etc.

videlicet ferrum, hulle fabriles ex Trajecto, plumbum, calibs ex Antwerpia, clavi diversi ex Rillaer et Trajecto, lapides albi ex Gobbertinghen, grisei ex Langdorp, pavimentales ex Turnhout, stratales ex Leeuwis, latheres et tegule ex Bethekem, calx ex Trajecto seu Namurco, petre dicte leyen ex Trajecto, asseres molles ex locis prope Thenis, duri dicti screynhout ex Mechliniae vel Antwerpia, tigni tignella, stramina, gelime etc. cum solutione vecturarum predictorum materialium et precipue latherum, lapidum, calcis, petrarum etc. necnon nautarum, nauli, etc. ac aurigarum exposita ascendunt annuatim ultra dc florenos caroli. Referente se desuper consimiliter abbate ad suum reddituarium, qui inde registrum ac computationem gerit, necnon solutionem facit.

Opgemaakt door prelaat Dionys vander Scaeft. Opgeteekend in het register « Tribulatio ecclesie et cleri », Archief Averbode, I, reg. 290, fol. 31-34.

Bijlage XXIX.

De regeling voor het uitdeelen der broodportie in de abdij.

Voor 1572.

Modus administrandi panes hactenus in conventu servatus.

Imprimis cuilibet confratrum dantur singulis diebus quatuor panes albi et Priori octo et octo siliginei; diebus vero ieiuniorum in

prandio cuilibet dantur tres panes, Priori sex et quinque nigri; in cenula iiijor albi.

In jentaculo vero a festo Penthecostes (niet ingevuld).

...(hier werd blijkbaar een regel overgeslagen) sed in Adventu ieiunant, preterquam quod in cenula quando cantatur O habent, preter consuetum ordinem, sex panes albos. Deinde iterum a festo Nativitatis in jentaculo usque ad Dominicam *Exsurge* habent fratres quatuor panes; qui cessant in festo bacchanaliorum, tunc per totam Quadragesimam habent offam, videlicet diebus dominicis, Martis, Jovis et Sabbati. A festo vero Paschatis usque festum Penthecostes nihil habent in jentaculo.

Preterea Prior, post celebratum funus vel cantatum anniversarium, preter portionem consuetam habet triginta diebus continuis et singulis diebus de quolibet anniversario iiijor panes albos.

Ministri, ut minister Prioris et infirmitorij : tot cuilibet dantur quot uni confratrum.

Famulo pitantiarij non datur portio.

Piscatori dantur singulis diebus duo panes siliginei; similiter et coco conventus.

Excultoribus vinee, quando deponunt vineam et quamdiu fodiunt saltum in nemore, cuique tenemur dare duos panes siligineos; et quum custodiunt, portionem dominorum habent.

Hospitibus autem solent duobus dari duo panes sine furfuribus et unus siligineus; tribus tres cum uno siligineo; quatuor quatuor cum duobus siligineis; etc., ascendendo. Jam cum iste sit prorsus mos exstinctus, duobus dantur tres panes albi, tribus quatuor, octo vel novem decem panes albi.

In abbatia hunc servavimus ordinem :

In jentaculo dantur famulis Rdi Patris quatuor panes albi et unus siligineus. In prandio cuilibet datur unus panis, sed qui est in capite mense habet duos albos panes. Deinde abbati reponantur pro pauperibus diebus Lune, Mercurij et Veneris tempore prandij sex panes albi.

Idem servatur ordo cum hospitibus abbatie qualis cum hospitibus conventus; ut dictum supra.

Famuli pistrini (niet ingevuld).

Laboratores ordinarij, ut sunt fabri lignarij, truncatores, famulus sartoris et cupifex habent singulis diebus duos panes siligineos. Aurige singulis ferijs quartis habent sex panes siligineos, deinde rotifex, faber ferrarius et famulus ipsius quot habet custos nemoris. Custos porcorum pro suis xij panes siligineos; sed tempore glan-

dium ut pro uno famulo habet singulis diebus duos panes fuscos. Pretacti habent adhuc diebus Sabbati octo panes, juvenes vero, ut sunt culine, venatoris, hospiciarij, stabularij, pastores ovium R. D. et conventus, habent ferijs quartis quatuor panes, diebus Sabbati sex similes fuscos.

Provisor ovorum singulis septimanis habet octo panes fuscos. Custos pomerij pro se singulis septimanis xiiij panes fuscos, iiijor albos. Et famula habet in septimana xij panes fuscos. Famulus bottelarij non habet panes certo ordine nisi aliquando tres vel quatuor pro se et ad bottelariam venientibus.

Zestiende-eeuwsche kopij. Slordige kopij.
Archief Averbode, *Cartarius Abbatis Septimus*, I, reg. 16, fol. 140-141.

Bijlage XXX.

Testament van prelaat Volders.

Copie ultime voluntatis Reverendi Domini Domini Mathei a Rethij, Abbatis monasterij Everbodiensis, cuius animam dignetur omnipotens Deus suscipere in suam benignam gratiam. Amen.

Primo, tempore exequiarum debet cuilibet pauperum ante portam distribui una mica panis, iuxta consuetam distributionem, et unus stuferus. Et ista distributio debet intimari in Loe, Vorst, Veerle, Endhout, Testelt, Misselbroeck et locis vicinis. Si numerus pauperum fuerit 4000, valebit in pecunia 200 carolos.

Item sacerdotes die exequiarum celebrantes habebit quilibet denarium quatuor st., et manebunt in prandio si velint.

Item conventui dabitur pro vino potando aut alijs necessarijs iuxta ordinationem conventus (unde distributionem habebit pitantiarius pro tunc existens) decem integra realia aut verum valorem.

Item mittatur brevicule ad diversa monasteria et loca ut sequitur : in monasterio Carthusiensium in Zeelhem, Tongerloense, S. Michaelis Antwerpiensis, Parcense, S. Bernardi, Jettense, S. Gertrudis Lovaniensis, Heylichemense, Affligemense, Vlierbacense, Vilercense, Grimbergense. Item monasterio de Corssendonck, Sororibus in Zichenis. Cuilibet unum reale aut verum valorem ad orandum pro abbate et scribendum (ubi moris est) nomen in libro obituum singulis annis recitandum. Item Minoribus in Diest tria integra realia. Constituentes pariter xxvij intregra realia.

Item xij tortyse et xij tede ecclesijs subscriptis mittantur, videlicet Loe, Vorst, Veerl, Testelt, Misselbroeck, Minoribus in Diest, Stercksel, in Rethij qui fuit locus nativus.

Item sex pauperes tunica et capitio nigris vestientur, juxta discretionem illius aut illorum, qui per tunc habebunt regimen.

Item feretrum nigrum debet accomodari, si tamen in monasterio non fuerit, cum tot et tantis cereis et tedis fossatis, ut decet, cum armis abbatis defuncti.

Vocetur D. Tongerloensis pro exequijs celebrandis, uti nos fuimus vocati post obitum D. Tongerloensis; et habeant familiares iuxta antiquam consuetudinem.

Anniversarium. Nota pro quo celebrando singulis annis habebit conventus Averbodiensis semel duo millia florenorum, quolibet computato ad xx st. Brab., aut singulis annis loco duorum millium florenorum Ren. centum xxv car. Braban., pro quibus pitantiarius per tunc existens administrabit conventui a festo Nativitatis Domini usque ad Septuagesimam singulis diebus jeiuniorum, singulis ferijs quartis nec non singulis ferijs sextis infra illud tempus occurrentibus tres geltas vini Renensis a confratribus ibidem cum presentibus in prandio potandum.

Item similiter a festo Pasche usque ad Adventum Domini singulis diebus jeiuniorum, singulis ferijs quartis et singulis ferijs sextis, procurabit pitantiarius pro tunc existens singulis diebus supra significatis tres geltas vini Renensis perpotandum. Solet namque in Septuagesima, Quadragesima et Adventu conventus refici vino Renensi.

Preterea in die anniversarij semel in anno, si abbas peregerit officium, tam in vigilijs, recommendatione et Missa dabit pitantiarius abbati sex geltas vini Renensis. Si vero fuerit presens in vigilijs, recommendatione et Missa, et abbas in persona officium non fecerit, habebit iiij geltas vini Renensis. Si vero non fuerit presens, habebit tamen semel in die anniversarij vel ad placitum abbas duas geltas vini Renensis.

Si prior celebraverit officium, habebit iiij geltas vini Renensis. Si vero non fecerit, habebit unam geltam vini Renensis, quia prior. Si vero supprior officium habuerit, pitantiarius dabit illi tres geltas vini Renensis. Si autem non perfecerit, habebit unam geltam vini Renensis, ut supprior.

Item cantor pro tunc, qui preest choro, habebit unam geltam vini Renensis.

Item sacrista pro vestimenti stratione, sex candelis ad feretrum, cum etiam funebris candelis tam supra crucem in navi ecclesie, super interstitium quam super candelabrum ferreum ante summum

altare cum alijs quatuor candelis super summum altare, omnibus istis accensis, in vigilijs, recommendatione et Missa cum duabus candelis a ceroferarijs ferendis. In Missa habebit a pitantiario pro cera emenda ad utilitatem ecclesie Averbodiensis duos florenos Renenses semel singulis annis; dum tamen, ut premittitur, fuerint candentes.

Item sacerdotes celebrantes in die anniversarij habebit quisque unam waelpodium vini Renensis.

Item ministri, diaconus et subdiaconus ministrantes, quisque unum waelpodium vini Renensis.

Item officiati, si presentes fuerint in vigilijs unum pottum vini Renensis; si vero presentes fuerint in recommendatione et Missa, quilibet unum pottum vini Renensis. Et cum hoc habebunt in die anniversarij simul unam geltam vini Renensis semel et non amplius.

Item pecuniam, que supercrescit singulis annis, omnibus solutis et bene dispositis, applicabit pitantiarius pro tunc existens ad utilitatem conventus in communi et non in particulari, quia intendimus provideri ne ex ista ordinatione aliqua interveniat proprietas inter confratres. Quod si conventus aut pitantiarius nomine conventus aliud attentaverit quam ut ordinatum est, recipiet abbas per tunc existens omne redditum sine fructu in pervenecem (?).

Nota : istud anniversarium celebrabitur solempniter sicuti injungit ordinarium celebranda anniversaria in diebus beati Gregorij, Trinitatis etc., cum disciplina in capitulo.

Item in die anniversarij, si jeiunium fuerit, habebit conventus sex geltas vini Renensis. Si vero non fuerit jeiunium, habebit tantum tres geltas vini Renensis; et tum, post gratias in refectorio sive ecclesia dictas legat conventus per tunc semel psalmum De Profundis cum precibus Non intres, A porta inferi et collectam Praesta, adiungendo Anima famuli tui sacerdotis etc.

Et hoc unum observandum erit quod sacerdos ebdomadarius in quarta hebdomada, si possit semel vacare, et quod Requiem cantetur in choro, legat Missam de Requie extra chorum cum collecta pro sacerdote et alijs collectis consuetis, legendo mediam commendationem ante Missam. Et hoc fiet singulis septimanis, nisi esset obligatus ex cursu suo celebrare Requiem extra chorum; pro tunc non erit obligatus. Alias poterit minime excusari.

Item absentes ex anniversario, si tamen presentes fuerint in monasterio et non debiles sive infirmi, defalcabit eos conventus, si absentes fuerint in vigilijs, duas geltas vini patrie; similiter, si absentes fuerint ex commendatione, similiter duas geltas vini patrie, constituentes iiij geltas vini patrie.

Nota. Si conventus iuxta ordinationem, ut specificatum est, annuatim non perfecerit, recipiet abbas per tunc existens, annuum redditum, et distribuet sive disponet iuxta utilitatem, disponendo sicut sibi videbitur magis expedire.

Twee folia. Zestiende-eeuwsch geschrift. Vermoedelijk kopij. AA, I, bundel 2.

N o t a n d u m .

Dit dokument schijnt niet den volledigen tekst te geven van het testament van Volders. Het geeft alleen regeling van lijkdienst en van anniversarium.

In hetzelfde bundel 2 zit een ander stuk, geschreven in vorm van brief naar een niet nader aangeduid « Reverende in Christo Pater ac Domine observandissime », uit naam van « Prior, Supprior, Circator totusque conventus Averbodiensis » (het is waarschijnlijk een brief aan vader-abt van Sint-Michiels), waarin geschreven wordt over een nieuw te verkiezen abt, na den dood van Volders. In dezen brief worden de schikkingen uit het testament, zooals het hooger staat, haast alle overgenomen. Er staan evenwel ook ettelijke nota's bij, die hier dienen vermeld te worden. Enkele stammen uit het « Testament », ettelijke andere geven doleanties van het konvent aan.

Vestra Paternitas dignetur designatum nobis futurum Patrum ad annuendum nostris petitionibus inducere, eamdemque nostram supplicationem firmiter roborare, nempe :

Ut R. D. seu designandus reparare et ex integro edificare curabit quo citius poterit edificia in conventu iam minantia ruinam, ut commode et honeste hospites et amici tractari possint;

Item quod domum infirmorum ex integro restaurare et edificare dignetur;

Item rogant fratres quod et omnes pastores, precipue seniores, iustum equidem et rationi consentaneum iudicant, ut R. D. dignetur et velit conventui deliberare totius quoties opus fuerit, tres modios tritici quinque modios hordei et unum modium spelte vel, deficiente spelta, unum modium havene, eisque ex frumentis R. D. coquat cervisiam conventus. Pro quibus omnibus insimul conventus solvet R. D. xxxvj car. Brab., carolo computato ad xx stuf. Brab.

Item enixe rogat conventus, quod et omnes pastores rationabile iudicant, quod post mortem cuiusque pastoris sine previa redemptione utensilia omnia in usum pastoris succedentis relinquantur, salvo quod R. D. aurea, argentea cum pecoribus sibi, si velit, re-

servet. Salvo tamen quod futurus Rector dicte ecclesie solvere tenebitur et astrictus erit quod in sigillo R. Dni episcopi Leodiensis quatuor frances iuxta concordiam cum R. D. Leodiensi cum prelato Averbodiensi initum.

Item quia contra viam juris, adversis Pastoribus, diversa subtracta sint, petimus humiliter ut eadem bona fide pastoribus restituantur.

Item, quia novalia, que facta sunt novalia tempore pastoris, passim subsequentis, sine maiori commodo Rdi Patris, petimus ut quicquid viventibus testibus probari posset semel fuisse novale, semper novale maneat in usum pastoris.

Item quod pastoribus, sufficientum competentiam non habentibus, iustum et convenientem portionem assignet ut hospitales et eleemosinarij pauperum esse possint.

Preterea quod idem R. D. in conventu suo predicto velit ordinare et curare ut puteus ex quo commode aqua haurire posset, pro usu eiusdem conventus effodiatur.

Bijlage XXXI.

Statuta seu Regule et ordinationes facte et concepte inter dominum Jeronimum Abbatem et Conventum Averbodiensem super vestitura anglica eidem Conventui ad utilitatem, decorem et honorem ejus per Abbatem distribuenda.

Voor Paschen 1544.

In primis quilibet confratrum conventualium habebit ex panno anglico ad instans festum Pasche proximum tunicam cum requisitis; loco cujus quilibet eorum debebit ante receptionem hujusmodi nove tunice anglice resignare ad manus abbatis distribuentis seu dantis tunicam antiquam, talem qualem habet et possidet ad usum proprium.

Et extunc deinceps semper ad festum Pasche, de biennio videlicet in biennium, novam tunicam anglicam, loco cujus extunc quilibet habebit et debebit penitus resignare ad manus prefati abbatis tunicam illam anglicam jam Pascha proxima dandam, sine contradictione aut ejusdem tunice cambitione (et ita continuando de biennio in biennium) tam in resignatione quam in receptione.

Item quilibet dictorum confratrum conventualium habebit a reverendo domino abbate ex anglico panno ad proximum secundum instans festum Pasche, videlicet ad festum Pasche anni xl quinti cappam longam, loco cujus quilibet ipsorum tenebitur deliberare ad manus ejusdem domini abbatis cappam antiquam longam, talem qualem habet et tenet ad usum proprium.

Et de cetero semper ad dictum festum Pasche de triennio in triennium cappam longam semper anglicam, ante cujus traditionem unusquisque tenebitur resignare et tradere ad manus abbatis anglicam cappam illam jam Pasche proximo recipiendam; et ita semper de triennio in triennium, in receptione nove cappe, resignando cappam antiquam precedente ultima vice receptam.

Item quilibet confratrum conventualium habebit cum cappa temporibus distributionum capparum prescriptis de panno anglico diploidem.

Item quilibet ipsorum habebit de bono et utili seu proficuo panno Diestensi de octo mensibus ad octo menses par caligarum. et indusiam annuatim seu omno anno de antiquis vestibus resignatis; quarum caligarum et indusie tempus distributionis observabitur prout idem tempus cucurrerit seu venerit et jam observatum fuit.

De novicijs profitendis.

Primo statutum et ordinatum est quod deinceps nemo juvenum profitebitur nisi in professione sibi provisum fuerit a parentibus seu amicis de panno anglico pro tunica cum requisitis, cappa longa et diploide.

Item ordinatum existit, quoad tempus distributionum indumentorum seu vestium jam juvenum profitendorum, quodsi profiteantur circa festa Paschalia aut ante festum Bavonis subsequens, quod ex tunc tempus ipsorum computabitur quoad vestes habendas a Pascha ultimo preterito; si vero post dictum festum Bavonis, ex tunc computabitur tempus et accipietur, inchoando a Paschate proxime tunc instante et futuro.

Et ita continuando et resignando quoad tunicam cum requisitis de biennio in biennium, et quoad cappam longam cum diploide de triennio in triennium, gaudendo videlicet et participando cum ceteris confratribus conventualibus ut supra.

Hoc tamen salvo quoad primas vestituras recipiendas per noviter seu futuros profitendos, quod debent stare contenti ad primum bien-

nium et triennium respective quoad tunicam et cappam : videlicet si profiteantur ante festum Bavonis distribuetur ipsis tunica cum requisitis a Paschate subsequente ex tunc per annum, et cappa per biennium; si vero post Bavonis, dabitur tunica a Paschate subsequente per biennium et cappa per triennium; quo tempore expleto et revoluto, gaudere debebunt per tunc cum ceteris conventualibus ut supra.

De consocijs in Wesemael missis seu mittendis.

Observabitur tempus computando a Paschate preterito seu futuro, prout supra de juvenibus profitendis.

Salvo quod ad primas vestituras recipiendas non debebunt expectare ad primum biennium aut triennium, sed juxta equivalentiam temporis confratrum conventualium ut supra.

De officiatis abbatie.

Officiati domini abbatis comprehensi sunt cum et sub dominis et confratribus conventualibus, ita quod idem tempus manebit sive fuerint officiati sive conventuales.

De consocijs seu conventualibus assistentibus
Curatis in eorum necessitatibus seu infirmitatibus extra conventum et monasterium.

Ordinatum et accordatum est de ipsis, prout antiquitus tempore felicis recordationis domini Gerardi Abbatis observatum fuit, quod tempus ipsorum egressionis ex monasterio in libris vestiturarum seu vestiarie signari debebit, similiter et tempus seu dies eorum reversionis; post quem siquidem diem reversionis et continue permansionis ac chori visitationis habebunt tot diebus seu tanto tempore expectare quot et quando extra monasterium fuerint. Et illis diebus seu tempore effluxis, tempus ipsorum inchoabitur ad primum Pascha tunc proxime futurum propter observationem termini Pasche, in quo omnino fiet conclusio vestium distributarum seu distribuendarum.

Scripsit enim et notavit dictus quondam Gerardus abbas in registris vestiture scandalosum fore vicarios et conventuales forte assistentes curatis victum et amictum assequi non debere.

Nota. Inter hos conventuales non sunt comprehensi religiosi missi foras extra conventum ad studia seu emissi propter infirmitates ad refoccillationem habendam, sed ipsorum tempus erit et curret prout tempus confratrum conventualium chorum visitantium.

De Curatis promotis seu promovendis ad curam.

Ordinatum et concordatum est seu fuit a tempore domini quondam Gerardi abbatis quod ipsi post seu in die collationis ecclesie nil assequentur seu habebunt pro vestitura, etiam si ipsa vestitura eadem die cessa fuerit seu cedenda esset. Sed quilibet curatorum stabit et erit contentus cum vestitura habita et cessa ante collationem ecclesie et illius vestiture foret.

Nota : Cautum est, si et in quantum Reverendus Dominus distulerit, neglexerit aut recusaverit distribuere pannum anglicum debito et mediocri pretio emendum, quod tunc hujusmodi statuta et ordinationes cessabunt.

Archief Averbode, sectie I (Cartarius abbatis quartus), fol. 234 r°-236 r°.

Boven op fol. 235 r° staat in de marge door een andere hand (van denzelfden tijd ongeveer) deze nota bijgevoegd : « Ordinatio hec non est sortita effectum ».

Bijlage XXXII.

Ordinatio de vestitura Conventualium tempore Dni Matthei de Rethij moderni abbatis.

Oktober 1547.

Anno xv xlvij in Octobri accordatum est inter Reverendum Patrem Dominum Mattheum de Rethij abbatem Averbodiensem et fratres Bernardum Belien de Loemel priorem, Joannem Mercatoris de Vorst suppriorem, Adrianum de Bergis sacristam, Joannem Vaes pietantiarium ceterosque fratres conventuales, quod dies cessionis vestiture post hac semper erit Pasche, non recipiendo diem et annum professionis, prout hactenus observatum fuit. Videlicet Reverendus Dominus pro termino Pasche anni xlviij primo videlicet anno dicti

consensus dedit ac distribuit unicuique conventualium professorum duo paria caligarum et unam longam tunicam cum scapulari et cuculla. Et ex gratia et mera liberalitate et pro hac vice solum et non amplius, dedit unicuique ex sacerdotibus conventualibus tres ulnas panni albi pro tunica pectorali.

Et pro secundo anno, videlicet termino Pasche anni xlix promisit dictus Reverendus Dominus dare unicuique conventualium unum par caligarum, unam diploidem, longam tunicam cum scapulari atque cucullam et cappam longam cum cuculla in biennio prout hactenus quoque observatum fuit. Et deinceps de anno in annum de termino in terminum prout superius scriptum est, promiserunt predicti Reverendus Pater et fratres conventuales prescripta observare et absque alia murmuratione atque contradictione intertenere. Actum et datum ut suppra.

Pro termino Pasche primi anni ij paria caligarum, longa tunica cum scapulari et cuculla.

Pro termino Pasche secundi anni unum par caligarum, diplois una, longa tunica cum scapulari atque cuculla. Et cappa longa cum cuculla.

Archief Averbode, sectie I, reg. 15 (Cartarius Abbatis quartus), fol. 236 v°.

INDEX DER NAMEN VAN PERSONEN EN PLAATSEN

Nota. In dezen Index hebben we de namen geplaatst volgens strikte alphabetische orde. De namen beginnende met *de* of *van* gelieve men onder *d* en *v* te zoeken. Namen, welke geen eigennamen van personen zijn doch eerder plaatsnamen, gelieve men onder den naam der plaats te zoeken.

Namen, welke slechts toevallig 'n paar keeren in dit boek voorkomen, hebben we in dezen Index niet vermeld. We hebben ernaar gestreefd in dezen Index slechts die namen te vermelden, welke werkelijk met een Premonstratenzerabdij in het Begin der Zestiende Eeuw eenige betrekking hebben gehad.

Aarschot (stad in Brabant), 31, 90, 96, 105.
Adriaan VI, Paus, 27, 28, 29, 39, 40, 112, 216.
Alexander VI, Paus, 8.
Amiens (stad in Frankrijk), 13.
Amisij (Hendrik), religieus te Averbode, 33, 136.
Antoon de Spanjaard, knecht van den graaf van Nassau, 48, 75.
Antwerpen (stad), 10, 16 22, 27, 28, 29, 31, 40, 44, 48, 51, 52, 57, 68, 77, 90, 93, 101, 107, 149, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 170, 171, 176, 204, 205.
Arenberg (Willem van), 68.
Atrecht (stad in Frankrijk), 31.
Aulne (abdij), 71.
Averbode (abdij), passim, op haast elke blz. vermeld.

Bachimont (Jac.), zie de Bachimont.
Back (Mart.), religieus te Averbode, 128, 146, 227, 228.
Badonis (Diederik), religieus te Averbode, 189, 213, 225.
Balduini (Jan), prelaat van Averbode, 135.
Balen (parochie van Averbode), 34, 79, 104, 108, 117, 118, 121.
Basheers (parochie van Averbode), 34, 79.
Beaurepart (abdij te Luik), 52.
Beauvais (stad in Frankrijk), 51, 54.
Beke (Jan van), religieus te Averbode, 133.
Belien (Bernard), religieus te Averbode, 118, 151.
Berausel (Jan van), religieus te Averbode, 79.
Berchmans (Hans), barbier te Averbode, 96.
Bergen (Corn. van), prinsbiss. van Luik, 60.
Bergen-op-Zoom (stad), 79.
Bergeyck (Jan van), gasterijmeester te Averbode, 95.
Beringen (stad), 11, 35, 36, 105.
Bern (abdij), 52, 56, 105.
Betekom (dorp), 101.
Bierkens (God.), religieus te Averbode, 34.
Bladel (Hendrik van), religieus te Averbode, 153, 169, 239, 242, 243.
Blanckaerts (Jan), religieus te Averbode, 79.
Blerik (parochie van Averbode), 33.

Bloems (Lucas), religieus te Averbode, 91, 118, 180, 213.
Boidin (Jac.), receptor talliarum, 27.
Bonne-Espérance (abdij), 56.
Bonroy (Jan), religieus te Averbode, 79.
Borckelmans (Chr.), religieus te Averbode, 213, 225.
Boyen (Adr.), religieus te Averbode, 79, 178, 213, 241.
Brabant (cirkarie), 13, 15, 27, 32, 33, 51, 55.
Braine (abdij), 11, 12, 24, 51, 207.
Breda (stad), 36, 47, 48, 73, 75, 130.
Breda (Chr. van), religieus te Averbode, 81.
Breda (Servaas van), religieus te Averbode, 141, 145.
Bree (stad), 116.
Breems (Jan), leekebroeder te Averbode, 80, 89.
Brosis (Ambr.), prelaat van Averbode, 113.
Brussel (stad), 34, 37, 47, 48, 50, 51, 62, 69, 79, 107, 138, 144, 171, 175.
Brustem (parochie van Averbode), 34.
Buren (graaf van), 74.

Chambrefontaine (abdij), 18, 202.
Chapelle-aux-Planches (abdij), 51.
Citra (Nikolaas de), professor te Averbode, 140, 224.
Clabbets (Engelb.), religieus te Averbode, 28.
Clairefontaine (abdij), 51.
Clemens VII, Paus, 70.
Cleve (Jan van), aartsdiaken van Haspengouw, 32.
Coupson (Michiel), prelaat van Braine, 24, 207.
Cruysinck (Corn.), professor te Averbode, 142.
Cuissy (abdij), 11, 12.

Dalhem (Hendrik van), 68.
Dandelle (Math.), religieus te Laon, 54, 55, 211.
Daviau (Dion.), prelaat van Saint-André-au-Bois, 11, 12, 16.
de Bachimont (Jac.), Abt-Generaal, 11, 12, 16, 17, 18, 23, 24, 151, 184, 196, 197, 202, 205.
de Fontaines (Amaat), Vicaris-Gen. der Orde, 18, 20, 211.
de l'Escluse (Jan), Abt-Generaal, 9, 10, 13, 14, 16, 27, 28, 195, 199.
de l'Escluse (Thomas), prelaat te Saint-Jean d'Amiens, 13.
de Limoges (Vergilius), Abt-Generaal, 24, 206.
Deppe (Jan), coadjutor te Bonne-Espérance, 56.
Despruets (Jan), Abt-Generaal, 49, 55, 125, 193.
Diepenbeek (Lamb. van), religieus te Averbode, 144, 185.
Diest (stad), 36, 37, 41, 69, 73, 78, 90, 98, 100, 103, 105, 116, 137, 140, 155, 156, 160, 162, 171.
Diest (Thadeus van), religieus te Averbode, 118, 127, 213.
Dilbeeck (Engelb. van), kok te Averbode, 95.
Diligem (abdij te Jette), 9, 12, 16, 20, 29, 43, 50, 51, 52, 202.
Dillen (Sebast.), religieus te Averbode, 224.
Dinant (stad), 40, 97.
Dowaai (stad), 109.
Drongen (abdij), 28.
Drusius (Jan), prelaat te Park, 129.
Dumo (Adr. de), religieus te Averbode, 143, 185.

Eersel (dorp), 46, 71, 79.
Egmont (Karel van), 68.
Eindhoven (stad), 9, 29.
Einthout (parochie van Averbode), 34, 59, 93, 116, 190.
Elsacker (Jac. van), prelaat van Sint-Michiels, 10, 27, 28, 29.
Embrechts (Andr.), religieus te Averbode, 120.
Embrechts (Jac.), prelaat van Sint-Michiels, 29.

Enckevoirt (Willem van), protonotaris, 32, 35, 36, 46.
Erasmus (Des.), 144, 147.
Ermen (Willem van), religieus te Averbode, 116, 146, 229, 243.
Erpe (Ger. van), religieus te Averbode, 133, 151.
Este (Hipp. d'), Kardinaal, comm. te Prémontré, 49.

Fabri (Georg.), nuntius univ. Leuven, 12, 27, 28.
Floreffe (abdij), 22, 51, 52, 53, 204.
Floreffe (cirkarie), 13, 51.
Fontaines (Amaat de), vic. gen. Ord. Praem., 50, 51, 54, 202, 211.

Geel (stad), 105.
Gemert (Adam van), religieus te Averbode, 34, 81.
Gemert (Mathias van), religieus te Averbode, 119, 178, 213.
Gempe (Norbertinessenklooster), 12, 185.
Gestel-bij-Eindhoven (dorp), 96.
Ghilze (Pieter van), sekretaris te Averbode, 47, 48, 50, 71, 73, 74, 75, 174, 175, 222, 224.
Ghysen (Arnold), religieus te Averbode, 34.
Gielmans (Paulus), prelaat te Averbode, 46, 47, 48, 49, 56, 58, 59, 62, 63, 68, 71, 72, 73, 78, 100, 102, 107, 131, 136, 176, 178, 180, 185, 189, 213, 242.
Giessens (Jan), religieus te Averbode, 34.
Glauiman (Jan), professor te Averbode, 139.
Godefridi (Jan), religieus te Averbode, 78.
Goessens (Adr.), religieus te Averbode, 79.
Grimbergen (Abdij), 16, 20, 29, 30, 51, 52, 202.

Haesdael (Henr. van), religieus te Averbode, 34.
Hechtel (parochie van Averbode), 11, 35, 36.
Heetvelt (Amb.), religieus te Averbode, 127.
Heetvelt (Jan), medicus te Leuven, 41.
Heilissem (abdij), 20, 51, 52, 54, 202.
Herckenrode (Matth. van), religieus te Averbode, 79.
Herentals (stad), 12, 13, 17, 79, 189.
Heyns (Gillis), prelaat te Averbode, 85, 87, 106, 108, 110, 142, 146, 158.
Heze (Chr. van), religieus te Averbode, 34.
Heze (Jan van), religieus te Averbode, 79.
Heze (Willem van), religieus te Averbode, 34.
Hobbertingen (Jan van), religieus te Averbode, 233.
Hoegaarde (Chr. van), religieus te Averbode, 213.
Hoen (kapitein), 68, 69.
Hoerne (Jan van), prinsbisschop te Luik, 8.
Hoogemierde (parochie van Averbode), 34, 62, 136, 160.

Inghenwinckel (Jan van), proost te Xanten, 35.
Itegem (dorp), 45.
Itegem (Frans van), borduurwerker, 94.

Jan (mr.), sekretaris der Orde, 27.
Jan van Herentals, religieus te Averbode, 12, 13, 17, 104, 197.
Jans (Jan), professor te Averbode, 138.
Janssen (Thomas), beeldsnijder, 9.
Jette (abdij). Zie Diligem.
Joyenval (abdij), 23, 205.
Julius II, Paus, 26, 29.

Kamerijk (stad), 35, 43, 44, 46, 47, 51, 52, 54, 56, 65, 149, 210.
Karel V, keizer, 31, 38, 39, 47, 60, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 114, 117.
Keizerbosch (norbertinessenkloos-ter), 34, 121.

Kemps (Andr.), religieus te Averbode, 117, 118.
Kemps (Jan), religieus te Averbode, 117.
Kemps (Jan jr.), religieus te Averbode, 117.
Kepkens (Matt.), religieus te Averbode, 34.
Keulen (stad), 77.
Koels (Jan), religieus te Averbode, 34.
Koersel (parochie van Averbode), 28, 34, 62, 79, 104.
Koersel (Jan van), religieus te Averbode, 82, 133, 153, 190, 213, 243.
Kosen (parochie van Averbode), 34, 64.

Lairuelz (Serv.), prelaat te Pont-à-Mousson, 125.
Langdorp (dorp), 9, 101.
Laon (stad), 28, 50.
Lauretten (Balth., alias vander Hoeven), religieus te Averbode, 120, 185, 213.
Leefdael (Arnold van), prelaat van Averbode, 85, 121, 122, 136, 148, 167, 219, 220, 221, 231, 238, 239, 243.
Leliëndaal (Norbertinessenklooster), 20, 202.
Leo X, Paus, 36.
Leuven (stad en univ.), 13, 16, 26, 27, 28, 30, 34, 35, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 50, 56, 59, 61, 62, 72, 73, 78, 79, 90, 109, 110, 130, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 146, 148, 169, 171, 188.
Leyden (Paulus van), professor te Averbode, 137, 138, 143.
Lier (stad), 94, 95.
Lieu-Restauré (abdij), 50, 51.
Lom (Pieter van), religieus te Averbode, 135.
Lomel (Jan van), aartsdiaken van Luik, 45.
Luik (stad en bisdom), 8, 31, 32, 34, 35, 45, 46, 62, 69, 84, 87, 110, 120, 130, 131, 132, 135, 140, 149.
Luther, 39, 144.

Maastricht (stad), 38, 39, 101.
Mans (Pieter), prelaat te Tongerloo, 30.
Mariënweert (abdij), 52.
Mechelen (stad), 20, 23, 32, 38, 40, 41, 45, 69, 87, 90, 93, 95, 101, 105, 150, 151, 152, 160, 172, 186.
Meerlemont (Lamb. van), religieus te Averbode, 79.
Meir (dorp), 10, 32.
Melis (Jac.), religieus te Averbode, 79, 189.
Mentens (Jan), religieus te Averbode, 213.
Mercatoris (Jan), religieus te Averbode, 238, 243.
Messelbroek (parochie van Averbode), 34, 59, 190.
Middelburg (abdij), 20, 43, 52, 202, 203.
Moens (Jan), religieus te Averbode, 224.
Moer (Ger.), religieus te Averbode, 79, 136.
Mol (Pieter van), religieus te Averbode, 144, 185, 186, 242.
Mont-saint-Martin (abdij), 27, 28, 52.

Namen (stad), 101.
Nassau (Hendrik van), 36, 37, 47, 48, 73, 74, 130.
Nassau (René van), 69, 74, 75.
Neefken, nar van den prelaat van Tongerloo, 44, 45.
Neerglabbeek (parochie van Averbode), 34.
Nieuwpoort (stad), 29.
Ninove (abdij), 51.
Nispen (Jan van), professor te Averbode, 127, 139, 140, 223.
Noeyens (Jan), religieus te Averbode, 130.

Oliviers (Jan), religieus te Averbode, 34.
Olmen (Willem van), religieus te Averbode, 239, 243.
Oolen (Christ. van), religieus te Averbode, 92.

Oosterwyck (Mart. van), religieus te Averbode, 34.
Oosterwyck (Pieter van), religieus te Averbode, 34.
Oostham (parochie van Averbode), 34.
Oostmalle (parochie van Averbode), 34, 46.
Opglabbeek (parochie van Averbode), 34.
Opitter (parochie van Averbode), 34.
Opitter (Corn. van), religieus te Averbode, 136.
Oranje (Prins Willem van), 36, 75, 146.
Orsmael (Jan van), religieus te Averbode, 146, 231, 232.
Overwinghe (Ans. van), religieus te Averbode, 79.

Pancratius, leekebroeder te Averbode, 16, 79, 92, 93, 94, 107.
Parijs (stad), 50, 133, 136, 148, 221.
Park (abdij), 14, 16, 17, 20, 26, 27, 30, 51, 52, 54, 56, 58, 60, 61, 65, 202, 212, 213, 214.
Patroens (Lod.), religieus te Averbode, 131, 132, 146, 226, 228, 229.
Paulus III, Paus, 60, 65.
Pauwels (Hendr.), religieus te Averbode, 34.
Pisani (Fr.), Kardinaal, comm. te Prémontré, 18, 24, 49, 51, 53, 211, 212, 213.
Pluegers (Greg.), religieus te Averbode, 238.
Ponthieu (cirkarie), 13.
Prémontré (abdij), 11, 12, 13, 14, 17, 18, 27, 28, 49, 50, 52, 53, 54, 193, 195, 196, 198, 202, 205.

Reineri (Ger.), religieus te Averbode, 34, 81.
Retie (dorp), 63, 79.
Reymaer (Jan), orgelist te Averbode, 94.
Rillaar (dorp), 101.
Roermond (Diederik van), religieus te Averbode, 63, 127.
Roeulx (stad), 50.
Rome (stad), 9, 35, 49, 53, 59, 64.
Roos (Seb.), religieus te Averbode, 239, 243.
Rosa (Lod.), religieus te Averbode, 79, 152, 170, 241.
Rossem (Maarten van), 68, 69, 108.
Rotselaar (parochie van Averbode), 34.
Rukkelingen (parochie van Averbode), 34, 104, 130.
Rummen (parochie van Averbode), 34, 104, 130, 131, 172.

Scoonvorst (Jan van), heer van Aarschot, 21.
Sgrooten (Ant.), prelaat te Tongerloo, 30, 31.
's Hertogenbosch (stad), 30, 31, 37, 79, 110, 130, 136, 143.
Sincx (Petrus), bottelier te Averbode, 89.
Sixtus IV, Paus, 30.
Smeets (Jeroom), prelaat te Averbode, 61, 62, 63, 64, 73, 75, 82, 84, 90, 105, 107, 108, 116, 120, 121, 149, 160, 165, 175, 176, 177, 179, 180, 192, 194, 213, 219, 220, 238, 239, 243, 255.
Smeets (Joris), nuntius univ. Lovan., 26.
Spee (Willem), religieus te Averbode, 34.
Speelhoven (Hendr. van), religieus te Averbode, 34, 134.
Spiers (Hans), kok te Averbode, 96.
St. André-au-Bois (abdij), 11, 12, 16.
St. Feuillen (abdij), 50, 56.
St. Jean d'Amiens (abdij), 13, 199.
St. Just-de-Beauvais (abdij), 51, 54.
St. Martin-de-Laon (abdij), 50, 211.
St. Michiels te Antwerpen (abdij), 8, 10, 16, 20, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 52, 54, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 67, 162, 172, 202, 205, 213.

St. Niklaas te Veurne (abdij), 29.
St. Quentin (stad), 10, 12, 13.
St. Truiden (stad), 69, 70, 79, 104, 151.
St. Truiden (Jan van), religieus te Averbode, 119, 151.
Strepen (Jan), sekretaris van H. van Nassau, 36, 37, 48.
Streyters (Arnold), prelaat te Tongerloo, 43, 46, 47, 52, 55, 213.
Strype (Jan van), religieus te Averbode, 135.
Stynen (Ant.), religieus te Averbode, 239.

Tax (Felix), borduurbewerker, 94.
Tayen (Adr.), bode der stad Diest, 37.
Tessenderloo (parochie van Averbode), 34, 41, 59, 107, 170.
Testelt (parochie van Averbode), 34, 56, 59, 83, 90, 93, 96, 98, 100, 105, 132, 138, 142, 155, 160, 161, 162, 163, 166, 190.
Thielens (Ben.), religieus te Averbode, 79, 107, 119, 151, 152, 241, 242.
Tienen (stad), 23, 28, 94, 101, 163.
Tienen (Arnold van), religieus te Averbode, 34.
Tienen (Steph. van), prelaat van Sint-Michiels, 23, 202, 205.
Toers (Antoon), orgelmaker, 94.
Tongerloo (abdij), 10, 13, 15, 16, 20, 29, 30, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 55, 56, 60, 61, 63, 64, 65, 74, 76, 80, 105, 172, 202, 213, 214.
Trente (concilie), 53, 85, 148, 186, 189, 192.
Tuldel (Arnold van), religieus te Averbode, 34, 79.
Turnhout (stad), 29, 101.

Utrecht (stad), 27, 28, 29, 39, 40, 41, 111.

Vaes (Servaas), prelaat te Averbode, 113.
Valentijns (Matth), prelaat te Averbode, 85.
Vande Lake (Jan), religieus te Averbode, 79.
Vanden Berghe, prelaat te Park, 62.
Vanden Hove (Henr.), religieus te Averbode, 116.
Vandenput (Jan), religieus te Diligem, 50.
Vanden Valgaet (Barth.), prelaat te Averbode, 7, 8, 26, 39, 41.
Vander Goes, prelaat te Middelburg, 43.
Vander Haghen (Greg.), prelaat te Sint-Michiels, 57, 62, 65, 142, 213, 214.
Vander Heyden (Adr.), religieus te Averbode, 34.
Vander Hoeven (Balth.), zie Lauretten.
Vander Marck (Er.), prinsbisschop te Luik, 31, 135.
Vander Noot (Jer.), kanselier, 37.
Vander Putte (Mart.), steenhouwer, 9.
Vander Pypen (Jan), religieus te Averbode, 34.
Vander Scaeft (Adr.), 69, 90.
Vander Scaeft (Dion.), prelaat te Averbode, 36, 42, 43-59, 60, 61, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 80, 89, 93, 110, 115, 117, 121, 127, 128, 130, 132, 134, 136, 137, 138, 140, 141, 143, 144, 145, 154, 155, 162, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 175, 176, 178, 185, 186, 187, 188.
Vander Scaeft (Ever.), 130.
Vander Scaeft (Geeraard), prelaat te Averbode, 7-43, 44, 45, 49, 58, 59, 61, 79, 80, 81, 82, 87, 88, 89, 92, 93, 100, 102, 106, 111, 117, 118, 119, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 141, 146, 152, 171, 172, 183, 184, 186, 191, 202, 222, 224, 241.
Vander Scaeft (Henr.), coadjutor te Averbode, 11, 34, 35, 43, 58, 74, 132, 202.

Van Engelen (Amb.), prelaat te Park, 50, 54, 56, 213.
Van Grave, raadsheer van Brabant, 62.
Van Lille (Ger.), religieus in Sint-Michiels, 28.
Van Meer (Corn.), prelaat in Sint-Michiels, 32.
Van Zype (Petrus), prelaat te Diligem, 12.
Vedeleere (Willem van), religieus te Averbode, 79, 121.
Veerle (parochie van Averbode), 34, 59, 78, 169, 190.
Venlo (parochie van Averbode), 34, 107.
Verhoeven (Matt.), religieus te Averbode, 117, 128, 146, 230, 243.
Versceeps (Ger.), granarius te Averbode, 74, 75, 76.
Vervoirt (Mart.), religieus te Averbode, 93, 116, 133.
Veurne (stad), 29.
Vicogne (abdij), 51, 52.
Villers (abdij), 71, 72, 73.
Vlaanderen (cirkarie), 14, 50.
Volders (Matthaeus), prelaat te Averbode, 63-66, 76, 79, 85, 90, 95, 105, 107, 108, 119, 136, 142, 143, 163, 164, 170, 174, 177, 178, 183, 190, 221, 243, 251.
Vorst (parochie van Averbode,) 34, 59, 63, 107, 131, 190.
Voss (Diederik), Dominikaan, 37.
Vrint (Greg.), religieus te Averbode, 79.
Wellens (Jan), religieus te Averbode, 34.
Wemmel (parochie van Diligem), 12.
Westerloo (dorp), 106.
Wezemaal (parochie van Averbode), 34, 93, 118, 136, 168, 257.
Wilboirts (Petrus), religieus te Averbode, 79.
Willekens (A.), religieus te Averbode, 19.
Willem (mr.), sekretaris der Orde, 27.
Willems (Jan), religieus te Averbode, 58, 79, 118, 121.
Wolfsdonk (dorp), 78, 98.
Wouters (Amb.), religieus te Averbode, 79.
Wouters (Ant.), religieus te Averbode, 130.

Xanten (stad), 35.

Zeelst (Aug. van), religieus te Averbode, 34, 164.
Zichem (stad), 36, 73, 78, 90, 160, 161, 163, 171.
Zolder (parochie van Averbode), 34.
Zoutleeuw (stad), 63, 101, 104, 163.
Zutendaal (parochie van Averbode), 7, 34, 36, 135, 136.
Zyncx (Jan), leekebroeder te Averbode, 79.

INHOUD

Inleiding 3

Eerste Hoofdstuk.
De Abdij tegenover de Orde en het Landsbestuur.

1. Prelaat Geeraard vander Scaeft 7
2. Prelaat Dionys vander Scaeft 43
3. Prelaat Paulus Gielmans 59
4. Prelaat Jeroom Smeets 61
5. Prelaat Matthaeus Volders 63
6. De Abdijen tegenover het Landsbestuur 67

Tweede Hoofdstuk.
Het Personeel en de Finanties der Abdij.

1. De Prior en de Officiales 79
2. De Bedienden en de Werklui 94
3. De Finantiëele Toestand 101

Derde Hoofdstuk.
De Opleiding der Jonge Religieuzen.

1. Wat een Postulant moest binnenbrengen 111
2. Hoe een Postulant werd aanvaard 114
   Acceptatio Juvenis ad Probam 116
   Renuntiatio Portionis Filialis 117
3. De Opleiding der Jongelui 123
4. De Regeling der Studiën 129
5. De Voorbereiding tot de Wijding 148

Vierde Hoofdstuk.
Het gewone dagelijksche Leven in de Abdij.

1. Het Regiem der Keuken 155
2. Het Regiem der Kleeding 167
a. De uitzet van den Prelaat 168
b. De kleeding van het Dienstpersoneel 172
c. De kleeding van het Konvent 175
3. Een Bezoek aan de Cel van een Religieus 180
4. De gewone Dagorde 182
5. Enkele oude Gebruiken 186
Besluit 191

Bijlagen.

I. Bevelbrief van het Generaal Kapittel. 18 Mei 1500 ... 195
II. Volmacht, door Abt-Generaal Jac. de Bachimont gegeven aan Prelaat Geeraard vander Scaeft voor absolveering der religieuzen van Averbode van alle irregularitas, enz. 16 December 1515 196
III. Relictum der Visitatie van Abt-Generaal Jac. de Bachimont te Averbode, 31 Maart 1518 197
IV. Dekreten van een Kapittel, gehouden te Mechelen. 1518 202
V. Relictum der visitatie van Abt-Generaal Jac. de Bachimont te Averbode. 30 Juni 1529 205
VI. Relictum der visitatie van Generaal Vergilius de Limoges te Averbode. 22 Mei 1532 206
VII. Conferentie te Kamerijk tusschen Fransche en Nederlandsche Prelaten. Juli 1539 210
VIII. Amaat de Fontaines, vikaris der Orde, benoemt M. Dandelle tot ontvanger der talliae. 8 Juli 1539 211
IX. Vergelijk tusschen prelaat Gielmans en het konvent van Averbode. 1542 213
X. Visitatie van Greg. vander Haeghen, prelaat van Sint-Michiels, te Averbode. 16 Mei 1548 214
XI. Wat novicen te Averbode moesten binnenbrengen tot begin zestiende eeuw 215
XII. Wat een novice te Averbode moest binnenbrengen begin zestiende eeuw 216
XIII. Wat een novice te Averbode moest binnenbrengen rond 1650 217

XIV. Overeenkomst betreffend de renuntiatio portionis filialis van Arnold van Leefdael 219
XV. De abdij van Averbode renuntieert aan de portio filialis van Arnold van Leefdael 220
XVI. Prelaat Volders van Averbode stuurt van Leefdael naar de universiteit te Parijs. 1548 221
XVII. Contrakt met Paulus van Leyden, professor te Averbode. 3 Januari 1504 222
XVIII. Aanstelling van een scheidsgerecht tusschen het konvent van Averbode en mr. Jan van Nispen. 24 November 1519 223
XIX. Overeenkomst met mr. Nikolaas de Cijthara, professor te Averbode. 26 Mei 1523 224
XX. Vijf inventarissen van cellen van jonge Religieusen. 1544-1549 225
XXI. Twee inventarissen van cellen van jonge Religieusen. 1572 231
XXII. Inventaris der Cel van een Novitiemeester en Sakrist, rondom 1630 234
XXIII. Litterae dimissoriales voor de wijding van subdiaak. 28 Mei 1545 238
XXIV. Litterae dimissoriales voor de wijding van diaak. 17 Juni 1546 239
XXV. Huiselijke regelingen te Averbode uit 1521 240
XXVI. Belofte voor de wijding. Juni 1522 en 1539 241
XXVII. Litterae dimissoriales voor de wijding van priester. 3 Juni 1547 243
XXVIII. Benoodigdheden voor keuken en huishouding te Averbode. Rondom 1535 244
XXIX. Regeling voor het uitdeelen der broodportie te Averbode. Voor 1572 249
XXX. Testament van prelaat Volders 251
XXXI. Regeling der kleeding te Averbode. Voor Paschen 1544 255
XXXII. Regeling voor de kleeding te Averbode. Oktober 1547 258

1950 K 100